

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

ThLic. Mgr. Michal Sklenář

**Vývoj a proměny české katolické liturgiky
v české liturgické literatuře
(1752) 1780–1962 a (1616) 1841–1962**

Disertační práce

Praha 2016

Disertační práce je výstupem projektu GA UK č. 1404214 *Obraz české liturgiky 17.–20. století. Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české katolické literatuře (1607) 1780–1962.*

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

V Ústí nad Orlicí dne 26. května A. D. 2015

Michal Sklenář

Bibliografická citace

Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české katolické literatuře (1752) 1780–1962 a (1616) 1841–1962 [rukopis] : disertační práce / Michal Sklenář. -- Praha, 2016. - - 233 s.

Anotace

Práce má za cíl předložit obraz utváření, vývoje a podob české katolické liturgiky prizmatem původních, česky psaných prací českých autorů, vzniklých na území českých zemí před II. vatikánským koncilem. Na základě sestavené bibliografie české liturgiky (licenciátní práce) představí projekt vývojové tendence této teologické disciplíny, a to ve dvou samostatných liniích, liturgice klerické a liturgice laické. Dále je pozornost věnována vzdělávacím institucím a pozici liturgiky v rámci studijního kurikula. Dějiny české katolické liturgiky disertační práce předkládá jakožto součást dějin české katolické teologie a v kontextu obecných i českých církevních dějin.

Klíčová slova

Dějiny teologie, Česká katolická teologie, Liturgika, Dějiny české katolické liturgiky

Abstract

The aim of the thesis is to present the portrait of forming, development and forms of the Czech catholic liturgics from the standpoint of original works written in the Czech language by Czech authors in the territory of the Czech lands prior to the Second Vatican Council. On the basis of the bibliography of Czech liturgics (licentiate thesis), the project of the developmental tendency of this theological discipline is demonstrated, specifically in two independent courses – clerical liturgics and lay liturgics. The thesis further focuses on educational institutions and the position of liturgics within the study curriculum. It presents the history of the Czech catholic liturgics as a component of the history of the Czech catholic theology and in the context of general and Czech ecclesiastical history.

Key words

History of Theology, Czech Catholic Theology, Liturgics, History of Czech Catholic Liturgics

Počet znaků (včetně mezer): 514 044

Liturgie je...

„Liturgie je oživená dogmatika, anebo učení víry do života uvedené. Dogmatika jest matka, liturgie dcera; dogmatika jest studánka, a to, co z ní prýští, jest liturgie, aneb abychom mluvili bez obrazů, liturgie jest zevnitřní vyjádření a vyznání víry. Přebudiž žel, že se tak malý ohled z vyučování křesťanském na ni běře, a přece jestiť to ten utěšený květ, kterýž u učení víry a mravů vykvétá. Kořen a pěn, jeli nám dovoleno dále v podobenstvích mluviti, jest dogmatika, ratolest je moral, a květ na nich je liturgie, ale toho utěšeného květu se málo šetrí a často opadává, an vůně jeho nikdo ani neokusil.“¹

¹ Anotace knihy MIGNE, Jacques Paul – SCHINKE. *Encyklopädisches Handbuch der katholischen Liturgie, oder historische und darstellende Erörterungen über den Gesammt ritus und das Ceremonial des Gottesdienstes, die heiligen Sakramente, Feste, Hierarchie, Gebäude etc. Nach dem französischen Werke des Abbé Migne bearbeitet von Schinke, Religionslehrer am k. kath. Gymnasium zu Gleiwitz und Kühn, Kapellan zu Gleiwitz.* 1. Auflage. Gleiwitz: Sigismund Landsberg, 1846. In *Časopis katolického duchovenstva* 2 (1848), s. 132.

Poděkování školiteli a vedoucímu disertační práce

prof. PhLic. Vojtěchu Novotnému, Th.D.

Poděkování konzultantovi disertační práce

J. M. R. D. Mgr. Janu Kotasovi, S.L.L.

Poděkování

ThLic. Marii Benákové

R. D. ThLic. Davidu Boumovi, Th.D.

J. M. R. D. ThLic. Prokopu Brožovi, Th.D.

doc. PhDr. Ivaně Čornejové, CSc.

Ing. Vojtěchu Hordějčukovi

† J. M. Mons. ThLic. Bohumilu Kolářovi

P. fr. Benediktu Mohelníkovi, Th.D.

kol. Mgr. Bc. Adamu Pálkovi

R. D. PhDr. Radku Tichému, Ph.D., S.L.D.

PhDr. Marii Válkové

J. M. R. D. Davidu Vopřadovi. Dr.

Obsah

Úvod.....	12
-----------	----

I. ČÁST: VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ, DĚJINY OBORU A JEJICH MÍSTO V RÁMCI BĀDÁNÍ

1. Teologie, teologie jako věda.....	16
1.1. Zjevení a další základní teologické pojmy.....	16
1.2. Problematika přístupu ke zjevení v dějinách teologie.....	18
1.3. Dějiny teologie.....	20
1.4. Dějiny české katolické teologie.....	22
1.4.1. <i>Stav bádání k dějinám české katolické teologie.....</i>	<i>22</i>
1.4.2. <i>Definiční obtíže české katolické teologie.....</i>	<i>26</i>
1.4.3. <i>Návrhy řešení.....</i>	<i>27</i>
2. Liturgika, liturgika jako věda.....	33
2.1. Znamenání a další základní liturgické pojmy.....	34
2.1.1. <i>Kristus jako velebný.....</i>	<i>34</i>
2.1.2. <i>Církev jako prasnátost a univerzální svátost spásy.....</i>	<i>36</i>
2.2. Problematika přístupu ke znamením v dějinách liturgie a v dějinách liturgiky.....	37
2.3. Dějiny liturgiky ve vztahu k teologii a liturgice.....	39
2.4. Dějiny české katolické liturgiky.....	42
2.4.1. <i>Dvě linie české katolické teologie a jejich průmět do české katolické liturgiky.....</i>	<i>44</i>
2.4.2. <i>Kritéria sestavování bibliografie české katolické liturgiky do II. vatikánského koncilu.....</i>	<i>46</i>

II. ČÁST: OBRAZY KLERICKÉ LITURGIKY

3. Kontexty vzniku a dvě vývojové větve klerické liturgiky.....	49
3.1. Liturgika jako součást vzdělávání kléru (univerzita).....	50
3.2. Liturgika jako součást nároků na klérus (seminář).....	52
4. Počátky klerické liturgiky v českém prostředí.....	57
4.1. Akademická větev klerické liturgiky v českém prostředí.....	57

4.2. Seminární větev klerické liturgiky v českém prostředí.....	61
5. Klerická liturgika jako integrální součást pastorální teologie.....	65
5.1. Kontexty spojení liturgiky s pastorální teologií.....	65
5.2. Liturgika v příručkách pastorální teologie.....	68
5.2.1. <i>Jiljí Chládek: Počátkové opatrnosti pastýřské (1780)</i>	69
5.2.2. <i>Václav Stach: Počátkové pastýřské teologie (1789–1790)</i>	70
5.2.3. <i>Antonín Skočdopole: Příručná kniha bohosloví pastýřského (1874, 1890–1891) a Učebná kniha bohosloví pastýřského (1905)</i>	72
5.2.4. <i>Gabriel Pecháček: Pastýřské bohosloví (1895) a Pastorální bohosloví (1910)</i>	74
5.2.5. <i>Josef Toman: Pastýřské bohosloví (1929)</i>	75
5.3. Příručky liturgiky.....	77
5.3.1. <i>Josef Burýšek: Pastorální liturgika (1925–1932)</i>	78
5.3.2. <i>Josef Foltynovský: Pastorálka. Liturgika (1932/1936)</i>	80
5.3.3. <i>Josef Beran: Liturgika všeobecná (asi 1934)</i>	82
6. Marginalizace klerické liturgiky, součásti pastorální teologie (1939–1962).....	85
6.1. Liturgika v období existence Protektorátu Čechy a Morava a po II. světové válce.....	87
6.1.1. <i>Arcidiecézní bohoslovecké učiliště v Praze (1940–1945)</i>	87
6.1.2. <i>Bohosloví – co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů (1946)</i> ...88	
6.2. Liturgika v období stalinismu, budování socialismu a socialismu v Československu do II. vatikánského koncilu.....	92
6.2.1. <i>Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných (1949–1950)</i>	92
6.2.2. <i>Pronásledování římskokatolické církve v komunistickém totalitním panství, vyloučení teologie z univerzitního vzdělávání</i>	96
6.2.3. <i>Jaroslav Kouřil: Rukojeť pastýřského bohosloví. Liturgika (1959–1961)</i>	98
7. Příklady traktování liturgiky v časopisech pro klérus – případové studie.....	102
7.1. František Vacek: Dogmaticko-historické rozjímání (1832) – první použití termínu liturgika v českém jazyce.....	102
7.2. Časopis katolického duchovenstva.....	103
7.3. Blahověst.....	120
7.4. Duchovní pastýř.....	126

8. Charakteristiky klerické linie české katolické liturgiky v letech (1752) 1780–1962.....	135
8.1. (Klerická) liturgika jako projev raně novověké konfesionalizace.....	135
8.2. Spojení dějin klerické linie liturgiky s ekleziologií a dalšími teologickými disciplínami.....	137
III. ČÁST: OBRAZY LAICKÉ LITURGIKY	
9. Kontexty vzniku a dvě vývojové větve laické liturgiky.....	140
9.1. Liturgika jako popisná příručka (deskripce).....	140
9.2. Liturgika jako popisná a aktivizační příručka (aktivizace, ekleziologizace)...	141
10. První fáze: počátky deskripce (1616–1701).....	142
10.1. Jan Peit Hostounský: Katechismus křesťanského náboženství (1612), Výklad přijímání (1614), De benedictionibus (1616 a 1617).....	143
10.2. Sloupek mešní (1630).....	146
10.3. Jindřich Ondřej Hoffman: Ocularia (1637) a Zrcadlo náboženství (1642).....	147
10.4. Václav Pankrác Vychaeus: O nejsvětější Nového zákona oběti mše svaté (1699–po 1701).....	150
11. Druhá fáze: částečná deskripce (1841–1891).....	152
11.1. Kontexty obnovení žánru laické liturgiky.....	152
11.1.1. <i>Historický kontext</i>	152
11.1.2. <i>Literárně historický kontext</i>	154
11.2. František Bohuslav Lukeš: Oběť Nového zákona se všemi obřady svými (1841).....	155
11.3. Antonín Vojtěch Hnojek: Katechismus o svatých obřadech církve katolické (1846).....	156
11.4. Josef Antonín Šrůtek: Liturgika (1852).....	158
12. Třetí fáze: deskripce (1891–1926).....	160
12.1. Prokop Baudyš: Římský misál (1891).....	160
12.2. Antonín Podlaha: Katolická liturgika (1904).....	162
13. Čtvrtá fáze: ekleziologizace (1926–1939, 1945–1949) a první marginalizace (1939–1945).....	164
13.1. Změna postavení: římskokatolická církev, liturgie a laická liturgika v Republice československé.....	164

13.2.	Liturgické hnutí v Československu.....	165
13.3.	Marian Schaller: Liturgie (1933).....	170
14.	Pátá fáze: druhá marginalizace (1949–1962).....	172
14.1.	Zápas o věřící.....	172
14.2.	Josef Beneš: Malá liturgika (1952).....	172
15.	Příklady traktování liturgiky v časopisech pro laiky – případové studie.....	174
15.1.	Pax.....	174
15.2.	Na hlubinu.....	188
15.3.	Vyšehrad.....	194
15.4.	Nový život.....	195
16.	Charakteristiky laické linie české katolické liturgiky v letech (1616) 1841–1962.....	197
16.1.	(Laická) liturgika jako projev obou konfesionalizací.....	197
16.2.	Spojení dějin laické linie liturgiky s ekleziologií a dalšími teologickými disciplínami.....	199
	Závěr.....	203
	Seznam použitých pramenů a literatury.....	207
	Přílohy	
	Textová příloha	
	Obrazová příloha	

Úvod

Dějiny české katolické teologie, které se v posledních letech rozvíjejí na českých teologických fakultách, mapují domácí teologickou produkci (těžištěm zůstává 19. a 20. století), institucionální zajištění výuky bohosloví, historii jeho jednotlivých oborů a životní osudy významných představitelů. Vedle linie historiografické kladou dnešní autoři důraz také na teologický rozměr, především na rozbor děl autorů předešlých. Do tohoto prosopografického a prolegomenického bádání náleží také předložená kvalifikační práce, zaměřená na českou katolickou liturgiku.

Ucelené zpracování dějin české katolické liturgiky dosud k dispozici nemáme. Disertační práce *Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české liturgické literatuře (1752) 1780–1962 a (1616) 1841–1962* rozšiřuje poznatky shromážděné v práci licenciátní a přímo na ni navazuje.² Oba výstupy tvoří součást plnění projektu GA UK 1404214 *Obraz české liturgiky 17.–20. století. Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české katolické literatuře (1607) 1780–1962*. Rok 1962 byl zvolen pro mezník kvůli zahájení II. vatikánského koncilu, který přinesl změny v chápání liturgie i liturgiky, a pro vstup do tématu byla zvolena starší perioda. Dvojí časové vymezení vychází ze dvou samostatně se rozvíjejících linií liturgiky, klerické a laické. Českou liturgickou literaturou rozumíme texty reflektující z pozice katolického křesťanství liturgické slavení církve, napsané původně v českém jazyce a vzniklé v naprosté většině případů na historickém území zemí Koruny české; v případě časopisů zůstáváme na úrovni sond. Vývoj a proměny pak mají ukázat postupné změny traktování liturgiky a způsoby jejího předkládání jak budoucímu i stávajícímu kněžstvu, tak i věřícímu lidu.

První část „Vymezení základních pojmů, dějiny oboru a jejich místo v rámci bádání“ má odpovědět na otázky: „V jakém smyslu můžeme dějiny (české katolické) teologie považovat za integrální součást teologické vědy, potažmo dějiny (české katolické) liturgiky za součást liturgické vědy? Z jakého důvodu je máme zkoumat?“ Jedná se o pasáže vstupní, epistemologické, jejichž obsah i rozsah se odvíjí od následných centrálních kapitol disertační práce.

Druhá část „Obrazy klerické liturgiky“ ukazuje liturgiku jako součást přípravy kleriků na jejich povolání, na úkoly spojené s liturgickou praxí v pastoračním působení ve farnostech. Klerická liturgika je sledována od její akademické institucionalizace na

² SKLENÁŘ, Michal. *Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české liturgické literatuře (1772) 1852–1962*. Licenciátní práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2015.

univerzitě v Praze v polovině 18. století přes dlouhodobé začlenění liturgiky do komplexu pastorálně-teologických disciplín od konce 18. do poloviny 20. století, platné až do II. vatikánského koncilu, respektive období těsně následujícího. Ve třetí části s názvem „Obrazy laické liturgiky“ sledujeme vznik lidových liturgik – liturgických příruček pro laiky v českém jazyce – na konci 17. století a obnovení a další rozvoj tohoto žánru v polovině 19. století. V obou případech zní základní otázky obdobně: „Co znamenala liturgika pro klerika, respektive pro laického katolického křesťana? K čemu mu měla sloužit? Jakými vývojovými změnami prošla klerická a laická větev?“ K zodpovězení otázek slouží taktéž sondy do stavovských kněžských i všeobecněji zaměřených časopisů a dílčí závěrečná konstatování o charakteru klerické a laické větve české katolické liturgiky a jejich propojení s dalšími teologickými disciplínami.

Dějiny liturgie nám ukazují původ a význam jednotlivých znamení při slavení – pozornost se zaměřuje na podoby bohoslužebného života církve v průběhu dějin, tedy na liturgickou praxi. V dějinách liturgiky hledáme zodpovězení centrální otázky: „Jakým způsobem se v minulosti chápala přítomnost Kristova tajemství v liturgii a v církvi?“ Dějiny liturgiky se tudíž soustředí na teologickou reflexi liturgického jednání. Předložená práce vedle historického výkladu ukazuje, jak se v českém prostředí před II. vatikánským koncilem přistupovalo k tajemství Ježíše Krista ve slavení posvátné liturgie církve.

V názvech obou hlavních částí textu se vyskytuje termín „obraz“. Disertační práce směřující k syntéze dějin české katolické liturgiky před II. vatikánským koncilem vychází z dosavadního historického a dějinně-teologického bádání. Dílčích analýz z dějin české katolické liturgiky pro sestavení vyčerpávající a obsahově vyvážené syntézy ovšem existuje (nejen vzhledem k neprobádanosti pramenů, ale mnohdy také proto, že chybí) velmi malé množství. V pasážích, kde se lze opřít o příspěvky historiografie, církevních dějin a dějin teologie, je možné konstatovat k české liturgice více než v nově otevřených perimetrech výzkumu – v prvním případě disertace doplňuje informace, ve druhém nabízí základní poznatky k dalšímu zpracování.

Napětí mezi analytickým a syntetizujícím přístupem řešíme právě pomocí termínu obraz v takovém smyslu, jak jej chápal Zdeněk Vašíček: „*Zatímco příběh je diachronní, vždy ho tvoří nějaká posloupnost událostí, obrazu odpovídá situace, a ta je dána synchronií, tj. paralelitou předmětů, událostí a jejich vztahů. Abychom se s nějakou konkrétní situací vyrovnali, potřebujeme její zjednodušenou reprezentaci,*

*a tou je obraz.*³ V intencích řeckého εἰκὼν a latinského *imago*⁴ se tak pokusíme o rekonstrukci určité podoby paralelity předmětů, událostí a jejich vztahů, o zjednodušenou reprezentaci vývoje a proměn české katolické liturgiky před II. vatikánským koncilem.

³ VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006, s. 95. Dále jen VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*.

⁴ Srov. DAMAŠSKÝ, Jan. *Řeči na obranu obrazů*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 46. Dále viz HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. 1. vydání. Praha: Argo, 2009, s. 86.

**I. ČÁST: VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ, DĚJINY OBORU
A JEJICH MÍSTO V RÁMCI BĀDÁNÍ**

1. Teologie, teologie jako věda

Jedna z možných soudobých definic teologické vědy říká, že „*katolická teologie studuje Tajemství Boha zjevené v Kristu a také artikuluje zkušenost víry těch, kdo jsou ve společenství s církví a mají díky milosti Ducha svatého, jenž přivádí církev k pravdě (...), účast na Božím životě.*“⁵ Uvedená definice rozlišuje v teologii dvě roviny: (1) primární jednání trojjediného Boha a (2) následnou lidskou zkušenost, prožívanou v církvi a spojenou s racionálním poznáváním tohoto jednání.

1.1. Zjevení a další základní teologické pojmy

(1) Pro naše následné úvahy o teologii má velký význam pojem pravdy. Proto při popisu Božího pravdivého zjevitelského jednání použijeme myšlenkové paradigma analogie entis.⁶ Bůh je pravdivý (krok tvrzení – *via affirmationis*). Bůh ale není pravdivý v takovém smyslu jako člověk (krok popření – *via negationis*). Bůh ovšem převyšuje veškeré kategorie: je mírou veškeré pravdy a je Pravda sama (krok absolutní míry – *via eminentiae*). Ze své vlastní vůle se Bůh zjevuje člověku (*revelatio*) – zůstává nadále transcendentní, zůstává tajemstvím, zároveň však o sobě něco sděluje, podává zprávu,⁷ a to prostřednictvím svého Syna, kterého označujeme za vrchol zjevení.⁸

⁵ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Teologie dnes. Perspektivy, principy, kritéria*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, čl. 100 (závěr). Stručně k významu slova teologie viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii*. 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 67–68. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria*. Ke vztahu teologie k filosofii a jiným vědám viz WALDENFELS, Hans. *Kontextová fundamentální teologie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 83–91. Dále jen WALDENFELS, Hans. *Kontextová fundamentální teologie*. K roli teologie v univerzitním prostředí viz NOVOTNÝ, Vojtěch. Teologie a univerzita, aneb o prospěšnosti teologického poznání. *Universum. Revue České křesťanské akademie* 2 (2012), s. 11–13.

⁶ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*. 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 115, 117–118, 120–121. Srov. též *tamtéž*, s. 465–470. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*.

⁷ V Písmu svatém Nového zákona nacházíme v Prologu evangelia svatého Jana následující vyjádření naznačeného napětí: „*Boha nikdo nikdy neviděl. Jednorozený Syn, který spočívá v náručí Otcově, ten o něm podal zprávu,*“ (Jan 1, 18). Autor čtvrtého evangelia klade taktéž velký důraz na význam pravdy a na přijetí pravdy, tedy na přijetí Ježíše Krista. Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 78–79. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*.

⁸ II. vatikánský koncil s odkazy na Písmo svaté konstatuje: „*Bůh se ve své dobrotě a moudrosti rozhodl zjevit sebe samého a oznámit tajemství své vůle (srov. Ef 1,9): že lidé prostřednictvím Krista, vtěleného Slova, mají v Duchu svatém přístup k Otcovi a stávají se účastnými božské přirozenosti (srov. Ef 2,18; 2 Petr 1,4). Tímto zjevením oslovuje neviditelný Bůh (srov. Kol 1,15; 1 Tim 1,17) ze své veliké lásky lidi jako přátele (srov. Ex 33,11; Jan 15,14-15) a stýká se s nimi (srov. Bar 3,38), aby je pozval a přijal do svého společenství. Toto zjevování se uskutečňuje činy i slovy, které navzájem vnitřně souvisí, takže skutky, které Bůh vykonal v dějinách spásy, ukazují a posilují nauku i skutečnosti vyjádřené slovy; slova pak hlásají tyto skutky a objasňují tajemství v nich obsažená. Avšak nejhlubší pravda, která se odhaluje tímto zjevením o Bohu i o spáse člověka, nám září v Kristu, který je prostředníkem a zároveň i plností*

Z výše řečeného jasně vyplývá, že zpráva, kterou o sobě dává poznat Bůh, Pravda, je pravdivá. Protože k základnímu výkladu o každé vědě náleží jednoznačné určení jejího předmětu, můžeme nyní konstatovat: „*předmětem teologie je Pravda, živý Bůh a jeho plán spásy, zjevený v Ježíši Kristu.*“⁹

(2) U druhé části vyjděme z poznatků teologické antropologie, abychom porozuměli tomu, jak je vůbec možné poznávání právě vysloveného předmětu teologie. Člověka jako jedinou součást viditelného stvoření chce Bůh pouze pro něho samého, a proto jej vybavuje schopností Boha poznávat.¹⁰ Fundamentální teologie k řečenému připojuje sousloví *homo capax Dei* – člověk schopen Boha.¹¹ Sama danost, že člověk je stvořen Bohem a pro Boha k poznávání Boha nepostačuje, musíme proto doplnit kontext církve a prožívání víry v ní.

Církev, Bohem chtěná a Kristem založená boholidská instituce,¹² obdržela od Ježíše mandát k uchovávaní a vykládání zjevení až do parusie: teologie mimo církev není myslitelná, protože „*dochází k bezpečnému chápání pravd víry jen prostřednictvím církve.*“¹³ Víra – řazená mezi tři božské čili teologální ctnosti – představuje obecné

celého zjevení. (Srov. Mt 11,27; Jan 1,14 a 17; 14,6; 17,1-3; 2 Kor 3,16 a 4,6; Ef 1,3-14.).“ Věřoucná konstituce o Božím zjevení *Dei verbum*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995, čl. 2. Dále jen *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Dále jen DV.

⁹ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Instrukce o církevním povolání teologa *Donum veritatis*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999, čl. 8. Dále jen KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Instrukce o církevním povolání teologa *Donum veritatis*.

¹⁰ Použitý přítomný čas odkazuje ke stále trvajícím Božím stvořitelstvímu aktu. Použitý nedokonavý tvar slovesa odkazuje k neuskutečnitelnosti plného poznání Boha člověkem. Instrukce o církevním povolání teologa *Donum veritatis* z roku 1990 výstižně – podobně jako výše použitá definice teologie – zakotvuje Boží příklon k člověku do trojičného tajemství: „*Z nesmírné lásky chtěl Bůh být co nejbližší člověku, hledajícimu svou totožnost, a jít s ním (srv. Lk 24,15). Chtěl ho také osvobodit od úkladů ,otce lži‘ (srv. Jn 8,44) a dát mu přístup k intimnímu společenství se sebou samým, aby tak našel v hojnosti plnou pravdu a pravou svobodu. Tento plán lásky, pojatý ,Otcem světél‘ (Jak 1,17; srv. 1 Pt 2,9; 1 Jn 1,5) a uskutečněný Synem, vítězem nad smrtí (srv. Jn 8,36), je ustavičně zpřítomňovaný Duchem, který uvádí ,do celé pravdy‘ (Jn 16,13).*“ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Instrukce o církevním povolání teologa *Donum veritatis*, čl. 2. Text koresponduje s výše citovaným článkem konstituce *Dei verbum*.

¹¹ Současný Katechismus katolické církve popisuje člověka jakožto *capax Dei* následovně: „*Touha po Bohu je vepsána do lidského srdce, protože člověk je stvořen Bohem a pro Boha; Bůh nepřestává člověka přitahovat k sobě a jen v Bohu člověk nalezne pravdu a štěstí, jež neustále hledá.*“ *Katechismus katolické církve*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995, par. 27. Danost nazývanou *homo capax Dei* lze dále rozvíjet systematicko-teologicky. Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, s. 469.

¹² Církev „*je totiž zároveň lidská i božská, viditelná a přítom vybavená neviditelnými hodnotami, je horlivě činná i oddaná kontemplaci, je přítomna ve světě, a přece jím jen prochází. Tyto vlastnosti církve jsou ve vzájemném vztahu: to, co je v ní lidské, má být zaměřeno k božskému a jemu podřízeno, viditelné k neviditelnému, činnost ke kontemplaci a přítomné k budoucí vlasti, kterou hledáme (...).*“ Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, čl. 2. Dále jen SC.

¹³ LANG, Albert – NĚMEC, Damián – ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Církev sloup a opora pravdy. Fundamentální teologie*. 1. vydání. Olomouc: Velehrad, 1993, s. 117. „*Teologie je věda o víře, argumentuje ex fide. Jejími principy poznání jsou zjevené pravdy, je-li jisté, že byly zjeveny a že mají charakter víry. Teologie se tedy podstatně a zásadně liší od jakékoli jiné vědy. Musí si být vědoma*

dobro, Bohem darované celé církvi a je pro realizaci poznávání (tj. pro „bezpečné chápání pravd víry“) nutná.¹⁴ Teologie rozlišuje mezi *fides qua* (akt, kterým se věří) a *fides quae* (obsah, kterému se věří).¹⁵

Díky daru Ducha svatého, získaného ve křtu a ve svátosti biřmování,¹⁶ disponuje každý jednotlivý člen církve zvláštním smyslem pro víru (*sensus fidei*).¹⁷ V této souvislosti lze poukázat na rozdílný způsob poznávání: zatímco *sensus fidei* každého věřícího má povahu intuitivní, teologie povahu diskursivní. Teolog – stejně jako jiní vědci v jejich oborech – přispívá svým bádáním do teologického diskursu, ctí ovšem, že výpovědi v tomto diskursu jsou přísně hierarchizovány vzhledem ke svému vztahu ke zjevení. Teologie právě takto „artikuluje zkušenost víry těch, kdo jsou ve společenství s církví“, dochází v ní ke stále novému uchopování zkušenosti víry v neměnného, ale novým způsobem poznávaného Boha v Nejsvětější Trojici. Při pohledu dějinný proces „artikulování zkušenosti víry“ je třeba rozlišit dvě fáze jejího předávání (*auditus fidei, intellectus fidei*) a dvojí způsob předávání, tradování (apoštolská tradice, ekleziální tradice).

1.2. Problematika přístupu ke zjevení v dějinách teologie

Dějinný aspekt podstatně náleží ke zjevení: jedná se o dějinné zprostředkování a reflexi podmínek jeho přijetí ze strany člověka. Od fundamentálně teologického tématu „aktu nebo skoku víry“ se tak dostáváme k dogmatické teologii, tedy k porozumění „dějinně zprostředkované skutečnosti Božího sebezjevení.“¹⁸ Teologie,

zvláštnosti teologického poznání dřív, než začne dogmaticky pracovat. Především musí zjistit, kde hledat věroučný obsah a jakých znacích probleskuje zjevený charakter nějaké pravdy.“ Tamtéž. Viz též tamtéž, s. 192–194.

¹⁴ Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Instrukce o církevním povolání teologa *Donum veritatis*, úvod, čl. 6.

¹⁵ Srov. WALDENFELS, Hans. *Kontextová fundamentální teologie*, s. 375 a 524–525.

¹⁶ Srov. MOHELNÍK, Benedikt. *Pečeť daru Ducha Svatého*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2012, s. 17–30, 59–67, 100–106.

¹⁷ Viz MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Sensus fidei v životě církve*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2015. K pojednáváním tématům viz též základní příručku TORRELL, Jean-Pierre. *Fenomén katolická teologie*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2013.

¹⁸ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 37. Dále jen MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. K pozitivnímu vnímání času viz též kapitola Trojiční věčnost jako základ času a dějin v publikaci POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin. Trojiční a christocentrická teologie dějin*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 51–58. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin*.

jako vědní disciplína nazývaná někdy též vědou víry, pracuje se dvojitým metodologickým principem: *auditus fidei* a *intellectus fidei*.¹⁹

Slyšení víry (*auditus fidei*) či naslouchání pramenům zahrnuje kritickou práci s prameny, tj. s Písmem svatým, tradicí a magisteriem. Studium zjevení v biblickém textu, tradici a výroci učitelského úřadu církve vede k propojování minulosti a současnosti, ve kterém se ukazuje diachronní rozměr společenství církve.²⁰ Rozlišujeme přitom jednu posvátnou apoštolskou tradici s neměnnými obsahy (např. slavení eucharistie) a více ekleziálních tradic, jež mohou podléhat změnám (např. konkrétní liturgická forma slavení eucharistie).²¹ Teologie apoštolskou tradici i církevní tradice zkoumá a „cílem zkoumání (...) je vystihnout a formulovat společnou víru církve ohledně jistého problému nebo tajemství.“²²

Proto po *auditus fidei* následuje druhá část, spekulativně pojatý *intellectus fidei*, který se snaží jednak o hlubší porozumění již poznaných pravd víry,²³ jednak o výklad spásného významu těchto pravd²⁴ a do *intellectus fidei* náleží taktéž hlásání víry.²⁵ Dekret o výchově ke kněžství *Optatam totius* při výkladu *intellectus fidei* ještě připojuje jeho dvojí rozvinutí, jež je zásadní pro pojetí vztahu teologie jako celku ke zjevení. Jedná se jednak o schopnost věřících vnímat „stálou přítomnost působení těchto tajemství v liturgických úkonech a v celém životě církve“,²⁶ jednak o výzvu „ať se také učí hledat řešení lidských problémů ve světle zjevení, promítat jeho věčné pravdy do proměnlivých podmínek lidského bytí a sdělovat je současníkům způsobem jim přiměřeným.“²⁷ Po stručném představení základních termínů můžeme postoupit dále k výkladu o dějinách teologie jakožto součásti teologické vědy.

¹⁹ Srov. Dekret o výchově ke kněžství *Optatam totius*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, čl. 16. Dále jen OT. Dále srov. JAN PAVEL II. *Fides et ratio*. Encyklika Jana Pavla II. adresovaná biskupům katolické církve o vztazích mezi vírou a rozumem z 14. září 1998. 1. vydání. Praha: Zvon, 1999, čl. 65–66. Dále jen JAN PAVEL II. *Fides et ratio*.

²⁰ Srov. POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Hermeneutika mystéria*, s. 70 a 72. Podrobněji viz *tamtéž*, s. 72–106.

²¹ Srov. *Tamtéž*, s. 75.

²² *Tamtéž*, s. 76.

²³ K závaznosti teologických výpovědí (teologickým kvalifikacím) viz např. Závaznost teologické výpovědi. In BEINERT, Wolfgang. *Slovník katolické dogmatiky*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994, s. 408–409. Viz též Tradice. In *tamtéž*, s. 392–395.

²⁴ „Intellectus fidei tuto pravdu [tj. božskou pravdu předloženou v Písmu svatém a vyloženou církví] jasněji ukazuje nejen tím, že poznává logické a rozumové struktury výroků, jež tvoří učení církve, ale také, a především, tím, že vyzdvihuje spásný význam, který tyto výroky mají pro jednotlivce i pro lidstvo. A na základě souboru těchto výpovědí totiž věřící dospívá k poznání dějin spásy, které vrcholí v osobě Ježíše Krista a v jeho velikonočním tajemství. Souhlasem víry se věřící stává účastným tohoto tajemství.“ JAN PAVEL II. *Fides et ratio*, čl. 66.

²⁵ Srov. POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Hermeneutika mystéria*, s. 71. Podrobněji viz *tamtéž*, s. 108–134.

²⁶ Viz citát otevírající disertační práci, který hovoří o tom, že „liturgie je oživená dogmatika“. Celý článek se týká studia teologie, citované pasáže ovšem pocházejí z části o studiu teologie dogmatické.

²⁷ OT, čl. 16.

1.3. Dějiny teologie

Dějiny teologie jsou „dějinami teologické reflexe“, ukazují tedy způsoby (včetně kontextu, důvodů apod.), jakými se v církvi přistupovalo ke zjevení. Jak jsme viděli výše, zjevení nemá pouze povahu historickou, nýbrž také aktuální, neustále znovu promýšlenou. Dějiny katolické teologie tedy studují, „jak se v minulosti přistupovalo k tajemství Boha, zjeveném v Kristu, a jak se artikulovala zkušenost víry členů církve“. Neměnná apoštolská tradice dostávala v průběhu dějin různá vyjádření v rámci jednotlivých proměnlivých církevních tradic, například v liturgickém slavení, které ve svém celku tvoří dějiny teologie, těsně propojené s církevními dějinami.

Yves kardinál Congar ukázal, že církevní dějiny tvoří *locus theologicus*:²⁸ patří tedy do okruhu pramenů, z nichž čerpáme při naší teologické reflexi. Abychom ukázali rozdíl mezi církevními dějinami a dějinami teologie, zaměříme se nejprve na blízkost historiografie a dějin teologie, které můžeme shrnout do pěti bodů.

(1) Vztahování se k vlastní minulosti je jistě přítomné ve všech disciplínách, pouze v případě historie a teologie lze ale hovořit o konstitutivním vztahování. (2) Základní předmět bádání historie i teologie představuje dějinná skutečnost, přičemž způsoby a podoby její reflexe taktéž podléhají dějinnosti – kulturním a dalším omezením. (3) Badatel se jistě může rozhodnout věnovat své úsilí pouze jednomu z daných segmentů (dějinná skutečnost, reflexe), historiografie a dějiny teologie ale nutně musí zahrnovat obě zmíněné roviny a právě tímto spojením se z nich stávají specifické dílčí části historické či teologické vědy. (4) V případě dějin teologie je nutná jak erudice historická či církevně-historická, tak teologická. (5) Úvahu Yvese kardinála Congara můžeme rozvinout k tvrzení, že dějiny teologie – nikoli pouze církevní dějiny – tvoří *locus theologicus*, stejně jako historiografii lze pojímat jako *locus historicus*. Dosavadní úvahy o blízkosti historiografie a dějin teologie můžeme shrnout do následující tabulky.

²⁸ Viz CONGAR, Yves. Dějiny církve jako „locus theologicus“. In *Teologický sborník* 3 (2000), s. 61–68.

Obsah historiografie, církevních dějin a dějin teologie		
Věda a její předmět	Dílčí část vědy	Segmenty dílčí části vědy
HISTORIE historická skutečnost	historiografie	1. dějiny dějepisectví (dějiny vztahování se k předmětu vědecké disciplíny) – způsoby a podoby reflexe historické skutečnosti 2. dějiny dějepisu (dějiny vědecké disciplíny) – instituce, osoby, fenomény
TEOLOGIE zjevení	dějiny teologie v širším slova smyslu	1. historická teologie (dějiny vztahování se k předmětu vědecké disciplíny) – způsoby a podoby reflexe zjevení, dějiny dogmatu 2. dějiny teologie v užším slova smyslu (dějiny vědecké disciplíny) – instituce, osoby, fenomény úzká spojitost s církevními dějinami (podoby existence církve v dějinách)

Důležitost dějin teologie nespočívá v jejich historickém zkoumání (byť k práci nutně patří), nýbrž v ukazování, jakým způsobem byla v minulosti formulována společná víra církve. V dějinách teologie se tak ukazují jak zjevení vrcholící v Kristu,²⁹ tak i církvev, božsko-lidská instituce,³⁰ jako dějinné a zároveň dějiny překračující skutečnosti.³¹ Dějiny teologie tak přispívají k vlastnímu úkolu teologické vědy, pochopit smysl zjevení.³²

²⁹ „Toto zjevování se uskutečňuje činy i slovy, které navzájem vnitřně souvisí, takže skutky, které Bůh vykonal v dějinách spásy, ukazují a posilují nauku i skutečnosti vyjádřené slovy; slova pak hlásají tyto skutky a objasňují tajemství v nich obsažená. Avšak nejhlubší pravda, která se odhaluje tímto zjevením o Bohu i o spáse člověka, nám září v Kristu, který je prostředníkem a zároveň i plností celého zjevení.“ DV, čl. 2. Srov. též čl. 7.

³⁰ [Církev] „je totiž zároveň lidská i božská, viditelná a přitom vybavená neviditelnými hodnotami, je horlivě činná i oddaná kontemplaci, je přítomna ve světě, a přece jím jen prochází.“ SC, čl. 2.

³¹ „Avšak z jakého hlediska se teologie odlišuje od filozofie náboženství a od profánní vědy o náboženství? Pro skutečnost, že lidský rozum ví, že není ponechán sobě samému. Předchází ho Slovo, které je jistě logické a rozumné, ale které nemá svůj počátek v lidském rozumu samotném, nýbrž mu bylo darováno, a proto ho také neustále převyšuje. Ono zůstává úkolem, který my v těchto dějinách nikdy zcela nevyčerpáme. Teologie je následným uvažováním o tom, co nám bylo předtím Bohem řečeno, protože to bylo předtím Jím myšleno. Jestliže teologie opouští tuto pevnou půdu, rozpadá se jakožto teologie, a tehdy je nevyhnutelný úpadek do skepticismu, rozdrobení existence v racionalismus a v iracionalismus. (...) Tímto způsobem [tj. vztahovým trojúhelníkem lid Boží jakožto nositel smyslu víry a jako místo celku víry, všem společné; učitelský úřad a teologie] je již vyjádřena podstatná církevnost teologie. Teologie není prostě nikdy soukromou myšlenkou nějakého teologa. Jako taková by mohla znamenat jen velmi

1.4. Dějiny české katolické teologie

Pro místní církve v České republice je velmi potřebné vzdělávání kléru i laiků v jednotlivých teologických disciplínách,³³ k čemuž přirozeně patří také poznávání toho, jakým způsobem se v zemích Koruny české tyto disciplíny traktovaly v minulosti. Výše popsané skutečnosti, vztažené ke katolické teologii jako k celku, platí také pro českou katolickou teologii. Ještě předtím, než se budeme blíže věnovat vymezení uvedeného sousloví, představíme stav bádání.³⁴

1.4.1. Stav bádání k dějinám české katolické teologie³⁵

Bádání v oblasti české katolické teologie se nachází na začátku a vychází z jednotlivých analýz. Základní práce – zaměřené institucionálně, prolegomenicky, prosopograficky, biograficky a zejména na 20. století – jež zahájily řadu dílčích studií,

málo a rychle by upadla do nevýznamnosti. Církev jakožto živý podmět, který pevně trvá v dějinných změnách, je naopak životodárným prostředím teologa; v ní jsou chráněny Boží obdivuhodné skutky, které víra zakusila. Teologie může zůstat historicky významnou jenom tehdy, jestliže uzná toto své životodárné prostředí, zapustí v něm své kořeny a živí se z jeho nitra. Proto Církev není pro teologa organizací, která by byla vnější a cizí pro jeho uvažování. Jakožto společenský podmět, který přesahuje omezenost jednotlivce, je nutnou podmínkou k tomu, aby se teologie mohla stát účinnou. Pak je pochopitelné, proč jsou pro teologa podstatné dvě věci: Z jedné strany metodologická přesnost, která náleží k vědeckým požadavkům; dokument poukazuje vedle filozofie na historické a humanitní vědy jako na privilegované partnery teologa. Avšak z druhé strany teologie má také zapotřebí vnitřní účasti na životodárné struktuře Církve; víry, která je modlitbou, kontemplací, životem. Jenom ve spojení těchto prvků se stává teologií.“ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. Instrukce o církevním povolání teologa *Donum veritatis*, úvod, čl. 2

³² Srov. *Tamtéž*, čl. 10.

³³ „*Obnova a rozvoj potřebného vzdělávání dospělých v církvi jsou spojeny s velkodušným uvolněním vhodných kněží pro práci na teologických fakultách a s podporou formovaných laiků ve vzdělávacích a formačních institucích při uplatnění jejich dosaženého teologického vzdělání. Je také potřebné posílat vhodné osoby do zahraničí k postgraduálnímu studiu základních teologických disciplín i potřebných specializací na základě koordinace mezi diecézemi a skutečnými budoucími potřebami místní církve tak, aby se česká církev stala samostatnou ve vzdělávání a formaci těch, kteří budou pracovat v oblasti křesťanské výchovy.*“ *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve ČR*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, čl. 217. „*Téma předávání víry, evangelizace a uvádění do křesťanského života ať je hlavní prioritou, která má zásadně ovlivňovat činnost celého společenství církve, naši modlitbu i teologickou reflexi. (...)*“ *Tamtéž*, čl. 336. Srov. též *tamtéž*, čl. 307 (výklad situace v návaznosti na komunistické totalitní panství) a 342 (téma evangelizace ve vztahu k teologickému vzdělání).

³⁴ Ke stavu bádání dějin české katolické liturgiky viz podkapitola 2.4. Dějiny české katolické liturgiky.

³⁵ Pro základní seznámení s tématem lze využít příspěvky v *Teologické texty 6* (1998) („Tisíc let české teologie“), pro druhou polovinu 20. století viz též sborník s výběrem textů KARFÍKOVÁ, Lenka – KRISTĀN, Alois – KUŘE, Josef. *Život se tvoří z přítomné chvíle. Česká katolická teologie po druhé světové válce*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. Ze slovníkových publikací k novějšímu období viz např. HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. 1. vydání. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dále jen HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Užitečnou pomůckou pro území pražské arcidiecéze je též třídílná publikace KORONTHÁLY, Vladimír. *Almanach duchovních arcidiecéze pražské ve 20. století a Lexikon farností arcidiecéze pražské 1948–2010*. Praha: Arcibiskupství pražské, 2013.

vydal Vojtěch Novotný,³⁶ vedoucí Centra dějin české teologie na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.³⁷ Monograficky byly zpracovány některé teologické obory: počátky pastorální teologie Aloisem Křišťanem,³⁸ trinitární teologie a pneumatologie Ctíradem Václavem Pospíšilem,³⁹ který se také věnoval vztahu české

³⁶ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu. Nověji k tématu institucionálních dějin* NOVOTNÝ, Vojtěch – VAŇÁČ, Martin – KUNŠTÁT, Miroslav. *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch – VAŇÁČ, Martin – KUNŠTÁT, Miroslav. *Biografický slovník katolických teologických fakult*. Zmínit je třeba také studii, metodologicky podnětnou pro české církevní dějiny NOVOTNÝ, Vojtěch. Úvaha o počátcích Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakulty. In KUBÍN, Petr (ed.). *Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013, s. 72–82.

Odkazy k dějinám české katolické teologie, včetně odkazů k dílčím studiím k uvedeným osobám, lze nalézt též v **biografiích Adolfa Kajpra, Zdeňka Boneventury Bouše a Josefa Zvěřiny** (část života) NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství. Adolf Kajpr SJ a list Katolík*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2012. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství. Adolf Kajpr SJ a list Katolík*. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Běda církvi. Bonaventura Bouše burcující*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2012. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Běda církvi. Bonaventura Bouše burcující*. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha být církvi. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha být církvi. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. Vojtěch Novotný je také autorem řady hesel, **biografických medailonků** osob z českého katolického prostředí v *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. K obdobným medailonkům **pro 20. století** viz též HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů. Z dalších biografických děl, zaměřených na životy představitelů řeholního života v českých zemích* lze uvést VENTURA, Václav. *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.

K dějinám české teologie vydal Vojtěch Novotný také dílčí studie: **k teologiím umírající církve v komunistickém Československu** NOVOTNÝ, Vojtěch. *Sterbende Kirche. Tschechische Theologie angesichts kommunistischer Unterdrückung*. In *Internationale katholische Zeitschrift Communio* 2 (2008), s.185–199. NOVOTNÝ, Vojtěch. *České teologie umírající církve 70. let 20. století*. In *Teologické texty* 1 (2004), s. 7–13. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Christologická založení teologií umírající církve*. In *Teologické texty* 3 (2005), s. 93–95. K osobě **Oty Mádra** NOVOTNÝ, Vojtěch. *Zrod teologa. Oto Mádr v letech 1945–1951*. In *Studia theologica* 30 (2007), s. 63–77. K osobě **Antonína Mandla** NOVOTNÝ, Vojtěch. *Antonín Mandl – svědek diskusí mezi katolíky ve druhé polovině 60. let 20. století*. In *Acta Universitatis Carolinae Theologica* 2 (2013), s. 99–114. K osobě **Reginalda M. V. Dacíka, O.P.** NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologické dílo Reginalda Maria Vincence Dacíka (1907–1988)*. In BEDŘICH, Martin [et alii]. *In Spiritu Veritatis. Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2008, s. 443–464. **K situaci české katolické teologie na přelomu 40. a 50. let 20. století** NOVOTNÝ, Vojtěch. *Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných: Stav české katolické teologie v l. 1949–1950*. In *Studia theologica* 2 (2008), s. 49–63. **K tajnému studiu teologie** POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Tajné studium teologie*. In *Teologické texty* 2 (2003), s. 72–73.

³⁷ V rámci specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy v Praze č. 260 101 *Prolegomena a prosopologie k dějinám institucí teologického výzkumu a výuky* (hlavní řešitel: Vojtěch Novotný, řešitelé: Pavel Jäger, Lukáš Nosek) vznikly internetové stránky umožňující vyhledávání podle teologických oborů a osobností. Dostupné z WWW <http://www.cdct.cz> [2016-02-18].

³⁸ KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Triton, 2004. Dále jen KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. Publikace zahrnuje období konce 18. a počátku 19. století.

³⁹ POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010. Tvářnosti české katolické trojiční teologie a pneumatologie 1800–1989. Komentovaná bibliografie 1800–2010*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2011. Dále jen POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010*. Viz též POSPÍŠIL, Ctírad Václav. *Česká trinitární teologie*. In

katolické teologie a přírodních věd,⁴⁰ dále morální teologie Liborem Ovečkou,⁴¹ fundamentální teologie Eduardem Krumpolcem⁴² a většina překladů Nového zákona ve 20. století Josefem Bartoněm.⁴³

Díky starším i novějším příspěvkům máme určité povědomí o vzdělávacích institucích diecézního kléru českých zemí: teologických fakultách a učilištích, kněžských seminářích, Papežské koleji Nepomucenum (Bohemicum) v Římě; základní vhled lze získat též o studiích členů řádů a kongregací, působících na českém území.⁴⁴ Jejich podrobnější poznání je přitom chybějícím a nutným předpokladem pro poznání dějin české katolické teologie, po drtivou většinu své existence spojené výhradně s církevním a zároveň klerickým prostředím.

V samostatných studiích se lze seznámit s českými přístupy k teologii dějin,⁴⁵ některými částmi dějin české katolické ekleziologie,⁴⁶ christologie a soteriologie,⁴⁷

FARRUGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel. *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. 1. vydání. Refugium: Olomouc 2008, s. 242–245. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Současná česká trinitologie*. In *Salve* 3–4 (2006), s. 181–191.

⁴⁰ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Viz též POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Česká katolická teologie v obdobích 1860–1948 a 1949–1989 a darwinismus v kontextu světové teologie*. In VOGEL, Jiří – VIK, Dalibor (eds.). *Kapitoly z dialogu mezi vědou a vírou* 1. vydání. Chomutov: L. Marek, 2013, s. 81–131. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Česká katolická teologie v období 1850–1930 a astronomie, kosmogonie a kosmologie*. In *Studia theologica* 2 (2013), s. 1–31.

⁴¹ OVEČKA, Libor. *Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré. Česká katolická morální teologie 1884–1948*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2011. Viz též upravený text OVEČKA, Libor. *Český morální teologie v 1. polovině 20. století. Metodologie zkoumání dějin teologického myšlení*. In *Církevní dějiny* 17 (2015), s. 4–12. Dále jen OVEČKA, Libor. *Český morální teologie v 1. polovině 20. století. Metodologie zkoumání dějin teologického myšlení*.

⁴² KRUMPOLC, Eduard. *Po stopách české fundamentální teologie v období 1800–2010. Komentovaná bibliografie*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

⁴³ BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. 1. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2009. Dále jen BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad*. BARTOŇ, Josef. *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989*. 1. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2013. Dále jen BARTOŇ, Josef. *Pět českých novozákonních překladů*.

⁴⁴ Aktualizovaný seznam příspěvků (část byla nebo bude v práci zmíněna) dostupný z WWW http://www.cdct.cz/old/prolegomena_institute.php. [2016-02-18].

⁴⁵ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie dějin a česká teologie*. In *Teologické texty* 1 (2009), s. 39–45. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin*, s. 25–30.

⁴⁶ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Česká katolická ekleziologie na počátku druhé poloviny 20. století*. In NOVOTNÝ, Vojtěch (ed.). *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. Století (Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Theologica et Philosophica. Svazek 10)*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007, s. 9–46. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Česká katolická ekleziologie na počátku druhé poloviny 20. století*. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Ekleziologie Antonína Mandla*. In *tamtéž*, s. 107–130. NOVOTNÝ, Vojtěch. *L'ecclesiologia personalistica ceca*. In *Slavia. Rivista trimestrale di cultura* 1 (2009), p. 200–217 (= *L'ecclesiologia personalistica ceca della seconda metà del XX secolo*. In *Reportata. Passato e presente della teologia* 1 2009, Dostupné z WWW: <<http://mondodamani.org/reportata/>> [2016-02-11]). K tématu viz též SALVET, Ondřej. *Die sichtbare Gestalt des mystischen Leibes. Die Ekklesiologie von Silvestr Maria Braitto OP (1898–1962)*. 1. Auflage. Frankfurt am Main: Lang, 2011.

pokročilo též zkoumání katechetiky v českých zemích.⁴⁸ Dějinám české katolické teologie bylo v roce 2014 věnováno sympozium „Ke kořenům české teologie“, jehož příspěvky jsou taktéž čtenářům dostupné.⁴⁹

Pozitivním jevem je rovněž vznikání vysokoškolských kvalifikačních prací na témata z dějin české katolické teologie, na jejichž počátku stála diplomová práce Martina Vaňáče,⁵⁰ autora i dalších institucionálních studií.⁵¹ Bakalářské, diplomové i disertační práce mají povahy sond a zabývají se novějším obdobím.⁵² V nejnovějším

⁴⁷ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prolegomena ke studiu české christologie 19. století. Knižní produkce a odborné studie v ČKD. In *Studia Theologica* 2 (2011), s. 126–162. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prolegomena ke studiu české christologie 1901–1910, knižní produkce a příspěvky v ČKD. Doplnky k přehledu tvorby v 19. století. In *Studia theologica* 1 (2012), s. 79–111. Viz též POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Christologie, soteriologie a postava Ježíše z Nazareta v českém a slovenském jazyce. Bibliografická studie. In PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a christologie*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 1999, s. 78–98.

⁴⁸ **Obecněji zaměřené práce** KOŠÁK, František. *Dějiny české katechetiky*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1922. NOVÁKOVÁ Consilie: *Dějiny katecheze a katechetiky v Čechách a na Moravě*. 1. vydání. České Budějovice: Sdružení S. K. Neumanna, 2008. ZIMMERMENNOVÁ, Marie. *Vývoj katechetiky v českých zemích v letech 1920–1994*. Licenční práce. Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2010. Dále jen ZIMMERMENNOVÁ, Marie. *Vývoj katechetiky v českých zemích v letech 1920–1994. Monografie ke staršímu období* JERÁBKOVÁ, Lenka. *Strahovští katecheté v 19. století*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014. ZIMMERMANNOVÁ, Marie. *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Dále jen ZIMMERMANNOVÁ, Marie. *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*. Práce k osobě **Františka kardinála Tomáška**, zejména po II. vatikánském koncilu DRÍMAL, Ludvík. *František Tomášek jako katecheta a mládeže*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002. DRÍMAL, Ludvík. Koncil a katecheze: Přelom v chápání katecheze církve vlivem 2. vatikánského sněmu. In OPATRŇÝ, Aleš (ed.). *Kardinál Tomášek a koncil. Sborník ze symposia k 10. výročí úmrtí kardinála Tomáška a ke 40. výročí zahájení 2. vatikánského koncilu*. 1. vydání. Praha: Pastorační středisko Praha, 2002, s. 53–62. **Další práce k české katolické katechetice ve 20. století** DRÍMAL, Ludvík. Katecheze dětí a mládeže v období první Československé republiky. In *Studia theologica* 3 (2003), s. 61–68. DRÍMAL, Ludvík. Vliv koncilu na obnovu katecheze. In *Teologické texty* 1 (2003), s. 9–13. HOŠTÁLKOVÁ, Marta. *P. Václav Kubíček jako katecheta a katechetik*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2007. DRÍMAL, Ludvík. Katecheze a katechetika po 2. vatikánském sněmu. In: *O katechezi. Studie DTI HK*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2009, s. 81–92.

⁴⁹ Soubor příspěvků z celostátního sympozia na téma „Ke kořenům české teologie“. In *Studia theologica* 4 (2014), s. 111–224.

⁵⁰ VAŇÁČ, Martin. *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. Příspěvek k dějinám vztahu mezi státem, církví a univerzitou na přelomu 19. a 20. století*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, 1999.

⁵¹ VAŇÁČ, Martin. Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. In KUBÍN, Petr (ed.) *Sborník Katolické teologické fakulty III*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000, s. 122–157. Dále jen VAŇÁČ, Martin. Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě. VAŇÁČ, Martin. *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v letech 1891–1939*. In *Docete omnes gentes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, pořádané Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy v pražském Karolinu 2. a 3. října 2003 na téma Teologické vzdělání v pojetí modernistů včera, dnes a zítra*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2004, s. 125–136. VAŇÁČ, Martin. Problémy s umístěním Katolické teologické fakulty české univerzity v letech 1891–1939. In *Sborník Katolické teologické fakulty VII. Omnia autem probate. In memoriam ThDr. PhDr. Karla Vrány*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005, s. 376–392.

⁵² Např. DOHNALOVÁ, Helena. *Bibliotika na českých vysokých školách od r. 1989*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2014. Dostupné z WWW http://theses.cz/id/731u5a/Diplomov_prce_Bibliotika_na_eskch_vysokch_kolch_od_roku_pdf. ŘIHÁK, Lubomír. *Mariologie v Časopisu katolického duchovenstva v letech 1828–1949*. Diplomová práce.

období přispívají ke snadnějšímu přístupu pramenů a literatury, včetně děl teologických, digitalizační projekty, ať už zaměřené široce (především Digitální knihovna Národní knihovny ČR *Kramerius*)⁵³ nebo pojaté jako ulehčení přístupu ke konkrétním periodikům (např. *Časopis katolického duchovenstva*,⁵⁴ *Hlídka*).⁵⁵

1.4.2. Definiční obtíže české katolické teologie

Přesné vymezení „české katolické teologie“ je mnohoznačné, a proto problematické.⁵⁶ Přes jeho mnohoznačnost se musíme pokusit jej precizovat. Z výše citovaných autorů se k tématu vyjádřili dva, Vojtěch Novotný a Ctirad Václav Pospíšil. První autor nabízí zaměřit se na pojem místní církve, kam zahrnuje prostor Čech a Moravy, a charakterizuje pak českou katolickou teologii takto: „*teologická reflexe křesťanů katolické konfese, kteří se hlásí k místní církvi v českých zemích jako ke své a podílejí se svou prací na jejím bytí a poslání.*“⁵⁷ Kritérii zařazení zde jsou (a) teologická reflexe, (b) katolická víra, (c) vědomá příslušnost k místní české církvi.

Druhý přístup, zastávaný Ctiradem Václavem Pospíšilem, upřednostňuje jazykové hledisko, a to s ohledem na tradiční vymezení: „*od počátku se na vymezení české katolické teologie aplikovalo jednoznačně kritérium národní příslušnosti*

Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra systematické teologie, 2014. VEHOVSKÝ, Norbert František. *Eucharistie v české katolické teologii od roku 1948 do roku 1989*. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra teologických věd, 2014. Dostupné z WWW http://theses.cz/id/g8xg0e/disertacni_prace_Vehovsky.pdf. HUSÁK, Petr. *Osobnost Dominika Pecky. Vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2013. Dostupné z WWW http://is.muni.cz/th/209787/ff_m_b1/Dominik_Pecka_text_diplomky.pdf. JADAVAN, Michal František. *Eklesiologie Silvestra Maria Braita OP v jeho knize Církev. Studie apologeticko-dogmatická*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra systematické teologie, 2010. Dostupné z WWW <http://theses.cz/id/ft1fk9/96765-808428784.pdf>. Vše dostupné [2016-02-18].

⁵³ Dostupné z WWW <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcomedo> [2016-02-18].

⁵⁴ Dostupné z WWW <http://depositum.cz/knihovny/ckd/> [2016-02-18]. Zbývající části dostupné z WWW <http://www.cmtf.upol.cz/menu/struktura-cmtf/katedry/katedra-systematicke-teologie/menu/depositum-cmtf/casopis-katolickeho-duchovenstva/> [2016-02-18].

⁵⁵ Dostupné z WWW <http://www.cmtf.upol.cz/menu/struktura-cmtf/katedry/katedra-systematicke-teologie/menu/depositum-cmtf/hlidka/> [2016-02-18].

⁵⁶ „*Česká teologie – existuje vůbec něco takového? Otázka není tak banální, jak by se mohlo zdát: skutečnost, že existuje teologie českých křesťanů, ještě neznámá, že je tato teologie jakkoli „česká“ ve smyslu jakéhosi charakteristického typu uvnitř teologie evropského kontinentu. A odpověď na tuto otázku také vůbec není jednoduchá: nejenže celistvější a podrobnější přehled české teologie či alespoň teologie českých křesťanů dosud nebyl poskytnut, ale tato teologie je natolik různorodá a diskontinuitní, že ji jenom s váháním lze shrnout do jednoho souborného označení. Česká teologie (ve smyslu teologie obyvatel českých zemí, doma i v exilu) 2. poloviny 20. století – plurál „české teologie“ by také měl své opodstatnění – je bytostně utvářena a rozrůzněna nejenom společenskými a politickými podmínkami, ale i konfesním apriori a pramenně-autorskou referencí.*“ NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká teologie 2. poloviny 20. století a péče o místní církvev. In *Teologické texty* 5 (2004), s. 201–202, zde s. 201. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká teologie 2. poloviny 20. století a péče o místní církvev.

⁵⁷ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 35.

a tvorby v mateřském jazyce. To pochopitelně nevylučuje publikace českých autorů v jiných jazycích. Z jejich díla však musí být patrné, že oni sami se primárně hlásí k českému národu a že jejich mateřštinou je právě čeština.⁵⁸

Ačkoliv ani jeden z uvedených autorů se k následujícímu konceptu nehlásí a netematizuje nacionalismus v českém teologickém prostředí, jejich rozdílná pojetí v zásadě odpovídají dvěma modelům (způsobům vymezení) národa podle Friedricha Meineckeho (1862–1954) z počátku 20. století. Přístup Vojtěcha Novotného lze srovnat s označením národa za „státní národ“ (*demos*) – příslušnost k národu je dána politickými kritérii, zde správním vymezením českých zemí; centrálním pojmem je zde občanství jakožto výraz loajálnosti vůči státu, respektive místní církvi. Ctirad Václav Pospíšil se blíží pojetí národa jako „kulturního národa“ (*ethnos*) – skupiny, jež se mimo jiné vyznačuje používáním stejného jazyka a sdílením zvyků.⁵⁹

Aplikace modelů národa Friedricha Meineckeho⁶⁰	
<i>Ethos</i>	<i>Demos</i>
kulturní národ	státní národ
evropský národ (zásadní kulturní dimenze, stát sekundárně)	americký národ (primární vznik státu, který hledá kulturní dimenzi)
německý národ (vznik po napoleonských válkách, lingvistická a kulturní entita)	francouzský národ (vznik po francouzské revoluci, kolektivní politická entita odmítající rozdílnost občanů)
východní národ (organičnost, etnické principy, model intelektuálů)	západní národ (společné území a zákony, model středních vrstev)

1.4.3. Návrhy řešení

Výše uvedené definice české katolické teologie evidentně nepostihují celou její šíři a nelze je chápat jako dostačující. Klíč ke správnému pochopení následujících argumentů spočívá jednak v důslednějším používání již existujícího sousloví „česká teologická tradice,⁶¹ (případně české teologické tradice),⁶² jednak v připuštění dvou

⁵⁸ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010*, s. 9.

⁵⁹ Viz VLACHOVÁ, Klára – ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. In *Sociologický časopis* 4 (2004), s. 489–508. Dostupné z WWW http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d2fe757af6ca935d6d1d996e3349242406475ee0_534_416vlach19.pdf [2015-13-03]. Dále jen VLACHOVÁ, Klára – ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě.

⁶⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 491, pozn. 4. Friedrich Meinecke zařazuje k charakteristikám kulturního národa i jazyk.

⁶¹ Srov. např. VAŇÁČ, Martin. Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. In KUBÍN, Petr (ed.) *Sborník Katolické teologické fakulty III*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000, s. 122–157, zde s. 156. Dále jen VAŇÁČ, Martin. Výuka jednotlivých oborů na

paralelních definic české katolické teologie s ohledem na dobu vzniku, jedné předobrozeňské a druhé obrozeňské. Použití zmíněného sousloví vychází vstříc dvojí definici české katolické teologie: před rokem 1868⁶³ – zvolíme-li pro jednoznačnost letopočet rakousko-uherského vyrovnání – je užitečné rozlišovat českou katolickou teologickou tradici a českou katolickou teologii, po roce 1868 potřeba takového rozlišení mizí.

Česká katolická teologická tradice představuje širší rámec, do nějž lze zařadit všechny teologické texty vzniklé na historickém území zemí Koruny české nebo s přímým vztahem k tomuto území, jejichž autoři byli Češi. Část těchto textů patří zároveň do české katolické teologie. U tradice jakožto širokého korpusu příspěvků tedy volíme princip územní a národnostní, u teologie jakožto vědecké disciplíny princip jazykový.

Česká katolická teologie před rokem 1868 ovšem nebyla definována jazykově. Autoři žijící v mnohonárodnostní podunajské monarchii publikovali běžně ve více jazycích, vždy s ohledem na primární adresáty svých textů a nechápali tento postup jako přijetí nebo odmítnutí nacionalistické orientace.⁶⁴ Ačkoliv pastorace probíhala v českém prostředí v českém jazyce, kněží zároveň mohli publikovat či hovořit podle vhodnosti⁶⁵ také německy; analogicky se takový postup týká i ostatních oblastí včetně mimovědeckých. Pro období před polovinou 19. století, kdy se výrazněji začal projevovat vypjatý český nacionalismus mnohdy nelze jednoznačně říci, zda se jedná

Katolické teologické fakultě. Dále srov. OVEČKA, Libor. Český morální teologie v 1. polovině 20. století. Metodologie zkoumání dějin teologického myšlení, s. 5.

⁶² Ke specifickému vymezení „české teologie“ a sousloví „česká škola teologická“ Josefem Zvěřinou viz NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká teologie 2. poloviny 20. století a péče o místní církve, pozn. č. 1. Označení byla příliš úzce svázána se specifickou situací církve po II. vatikánském koncilu a místní církve v počínajícím normalizačním útlaku. Snad by jejich využití nebo kritické zhodnocení bylo možné pro budoucí zkoumání novějších úseků dějin české teologie, pro disertační práci ale využity nebyly.

⁶³ Rok 1868 volíme pro jednoznačnost vzhledem k rakousko-uherskému vyrovnání, tedy začátku dualistické vlády a odmítnutí vyrovnání s dalšími národy monarchie (v 19. století neuskutečněné rakousko-české vyrovnání).

⁶⁴ Monika Schmitz-Emansová, profesorka literární komparistiky, jasně ukazuje zcela jiný přístup k jazykům ve starším období a také dobře spojuje toto téma s obecnou dichotomií „naše“ – „cizí“: „V minulosti bylo střídání jazyků v textech v zásadě neproblematické: jazyky byly brány jako nástroje vhodné pro určitou formu diskursu a pro realizaci určité funkce. Až s novodobým hodnotovým zatížením jazyků [v zemích Koruny české spojené s přepjatým nacionalismem] a vyzdvižením výlučného postavení mateřštiny se ustaluje povědomí o mnohosti jazyků (...), zásadní důležitost získává hranice mezi jazyky a protiklad mezi naším a cizím.“ MAREŠ, Petr. *Nejen jazykem českým. Studie o vícejazyčnosti v literatuře*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, s. 157–160, zde s. 159. Dále jen MAREŠ, Petr. *Nejen jazykem českým*. Shrnutí tezí z SCHMITZ-EMANSOVÁ, Monika. *Die Sprache der modernen Dichtung*. 1. Auflage. München: Wilhelm Fink, 1997, s. 55–57. Viz též GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností. Úvod do srovnávací literární vědy*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2008, s. 13 a 33. Dále jen GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností*, 281–289.

⁶⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 338–340. Viz též MAREŠ, Petr. *Nejen jazykem českým*, s. 165–167.

o teologii českou či německou, respektive latinskou, psanou českým či německým autorem.⁶⁶

Českou katolickou teologii před rokem 1868 chápeme jako odlišnou od širší české teologické tradice. Na území Rakouska existovalo více teologických tradic a použití různých jazyků neznamenal přihlášení se k některé z nich ve smyslu odmítnutí tradic ostatních – autor pouze bral v úvahu, pro koho text píše. Dějiny české katolické teologie před rokem 1868 tedy definujeme vzhledem k české teologické tradici: „tvoří je (a) teologické reflexe katolických křesťanů (b) s vědomou příslušností k české teologické tradici, (c) psané v českém jazyce.“ První kritérium vymezuje vědecký charakter textu, druhé bere ohled na autora a místo vzniku, třetí slouží současným badatelům k jasnému ohraničení pole jejich zájmu.

Česká katolická teologie po roce 1868 začíná být definována jazykově a právě tato perioda představuje těžiště prolegomenicky strukturovaných prací oboru. Pro předložené definice nacházíme oporu v několika vědeckých oborech – filosofické antropologii, teorii historiografie a nejvíce ve srovnávací literární vědě.

(1) Vzhledem k vývoji jazyka jej nelze chápat jako neutrální kód, který je záležitostí dohody, nýbrž vždy jako kód kulturní či kulturně podmíněný: „*Právě díky jazyku se předmět zájmu může stát věcí, zbavit se své nahodilé jedinečnosti (...) a teprve tak také předmětem myšlení. Jenže každý jazyk to dělá jinak. Tak se podstatně účastní formování, utváření naší vědomé zkušenosti (...).*“⁶⁷

(2) Zdeněk Vašíček upozornil na dvě vlastnosti historických pojmů, a mezi ně jistě řadíme i sousloví „česká katolická teologie“, jež bychom měli brát v úvahu. Přes

⁶⁶ Typickým příkladem problematicky zařaditelné teologické publikace z oblasti české katolické liturgiky 19. století je rozsáhlá liturgická příručka Antonína Vojtěcha Hnojka (viz podkapitola 14.2. Antonín Vojtěch Hnojek: *Katechismus o svatých obřadech církve katolické* (1846)). Jedná se o pětidílnou odbornou liturgiku v německém jazyce z let 1835–1842, kterou publikoval jako učebnici pro světský klérus v litoměřické diecézi a celé české církevní provincii. Na rozdíl od výše uvedeného katechismu v liturgice její autor výběr jazyka nijak nezdůvodňuje: vzhledem ke značnému počtu německy mluvících bohoslovců v litoměřické diecézi a vzhledem k němčině jakožto hlavnímu komunikačnímu jazyku monarchie byla němčina přirozenou volbou pro jazyk spisu. V katechismu navíc zájemce o hlubší studium na svou liturgiku odkazuje, u gramotného čtenáře tedy předpokládá (vzhledem k době vzniku nikoli bezdůvodně, ačkoliv to jistě neplatilo absolutně) schopnost minimálně číst v obou jazycích. Německy psanou liturgiku Antonína Vojtěcha Hnojka tak nelze jednoznačně zařadit ani do liturgiky české, ani do liturgiky německé, přestože má jednoznačný vztah k české teologické tradici. Viz příspěvek, který řadí liturgiku Antonína Vojtěcha Hnojka k německé katolické liturgice KOHLSCHEIN, Franz. *Zur Geschichte der katholischen Liturgiewissenschaft im deutschsprachiger Bereich*. In KOHLSCHEIN, Franz – WÜNSCHE, Peter. *Liturgiewissenschaft – Studien zur Wissenschaftsgeschichte*. 1. Auflage. Münster: Aschendorff, 1996, s. 1–72, zde s. 31–34. Dále jen KOHLSCHEIN, Franz. *Zur Geschichte der katholischen Liturgiewissenschaft im deutschsprachiger Bereich*.

⁶⁷ SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002, s. 74.

veškerou snahu o přesné slovní zachycení našeho poznání⁶⁸ jsou historické pojmy polytetické a difuzní, a proto je nejen možné užívat je v různých významech, ale zároveň také nutné vyložit kontext jejich užití.⁶⁹

(3) V našich úvahách se pohybujeme na rozhraní a současná komparatistika se definuje jako věda hranic.⁷⁰ Jedním z důsledků posunů v humanitních vědách ve druhé polovině 20. století bylo v oblasti literatury zpochybnění doposud samozřejmě přijímaného konceptu „národních literatur.“ Národní literatura se tak stala jedním z mnoha způsobů pro interpretaci percepce literárních děl.⁷¹ Petr Poslední konstatuje: *„Jestliže chceme nalézt odpověď na otázku týkající se identity české literatury 20. století [i české literatury obecně], nemůžeme se spokojit se srovnáváním izolovaných jevů, ale měli bychom konfrontovat celé literární systémy. Jinak řečeno – měli bychom doplnit tradiční genetické nebo typologické hledisko třetím zorným úhlem, procházejícím ‚napříč‘ duchovním prostorem různých kultur a dodávajícím plošným vztahovým záležitostí – syntagmatům – hloubkový rozměr volby hodnotových vzorců – paradigmát.“*⁷² Neposkytuje pro takový postup ideální prostředí právě katolická, všeobecná teologie? V námi vymezeném časovém období se setkáme minimálně se dvěma radikálními změnami paradigmatu: nejprve s racionalismem a osvícenstvím konce 18. století, posléze s romantismem poloviny 19., dlouhého a odkouzlovaného, století.

Českou katolickou teologii po roce 1868 chápeme jako synonymum pro českou teologickou tradici. Právě v tomto období začalo postupně docházet k výraznější snaze o to, aby česky psaná teologická vědecká díla odpovídala soudobým standardům teologické epistemologie a metodologie: pěstování jazykově české teologie se tak

⁶⁸ Srov. PALOUŠ, Radim. *Totalismus a holismus*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 30.

⁶⁹ „Proto jsou historické pojmy polytetické a difuzní (tj. překrývající se a neohraničené; neurázkivé výrazy pro vágnost). Proto se musí uvádět jejich různé významy, různé kontexty, různá použití a jejich vývoj. Proto mohou být různě interpretovány. Nebyly jiné a nemohou být jiné, a historiografii zbývá jen jejich kontrolované užití.“ VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*, s. 95. K jisté korekci jednoznačného zdůraznění historických pojmů, směřující k sociálním dějinám, viz BLOCH, Marc. *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*. 1. vydání. Praha: Argo, 2009, s. 109–121, zejm. s. 118–121.

⁷⁰ Viz GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností*, 13 a 33.

„Komparatistika je literární vědou, která se zabývá texty velmi specifickým způsobem: její metodou je srovnávání, jejím předmětem je literatura v mezinárodních a interdisciplinárních souvislostech. Z tohoto pohledu se texty nacházejí vždy ve (vždy nových) kontextech.“ CORBINEAU-HOFFMANNOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2008, s. 33.

⁷¹ Srov. SVATONĚ, Vladimír. *Román v souvislostech času. Úvahy o srovnávací literární vědě*. 1. vydání. Praha: Malvern, 2009, s. 17–38, zejm. s. 30. Dále jen SVATONĚ, Vladimír. *Román v souvislostech času. Úvahy o srovnávací literární vědě*.

⁷² POSLEDNÍ, Petr. *Měřítka souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945*. 1. vydání. Praha: Euroslavica, 2000, s. 25–26.

projevilo kupříkladu vznikem české teologické terminologie nebo českých odborných časopisů, zároveň se položil důraz na schopnost kněží předávat pravdy víry v českém jazyce (prakticky orientovaná část formace kléru se odehrávala v českém jazyce). Základním kontextem úvah o české katolické teologii tedy není vztah k jiným teologickým tradicím, nýbrž k postupně vznikající české vědě (tj. nejen jazykově české, ale pěstované českými autory na českém území).⁷³ Dějiny české katolické teologie po roce 1868 jsou tedy dějinami české teologické tradice a tvoří ji „(a) teologické reflexe katolických křesťanů, (b) psané v českém jazyce.“

Pro období před rokem 1868 je česká katolická teologie jakožto podmnožina české teologické tradice definována jazykově; kontext tvoří jiné teologické tradice. Pro období po roce 1868 je česká katolická teologie jakožto synonymum české teologické tradice definována tematicky; kontext tvoří jiné vědní obory. V obou případech má zásadní, ale jiný význam jazykové hledisko: zatímco ve starší periodě jazyk vymezuje českou teologii v rámci širší tradice, v mladší poskytuje základní badatelské vodítko a zásadní odlišení spočívá ve volbě témat. Vzhledem k předchozímu výkladu zde vidíme zřejmý, ale metodologicky potřebný paradox: jazykové hledisko potřebujeme mnohem více pro období, kdy pro autory nehrálo tak podstatnou roli a nemělo silnou hodnotovou konotaci:⁷⁴ zatímco pro dobu před rokem 1868 má určující význam jazykový přívlastek „česká“, pro dobu po roce 1868 termín „teologie“, resp. tematický přívlastek „teologický“.

Doplňme ještě jedno rozlišení, které má význam nejen pro českou katolickou teologii, ale zejména pro pojednávané dějiny české katolické liturgiky. Výše jsme citovali úvahu Petra Posledního o vymezení české literatury. V dějinách liturgiky v zemích Koruny české můžeme nalézt minimálně přibližně čtyři paradigmatické zlomy, jež se jejího vývoje bezprostředně dotkly: dobře badatelsky uchopitelná se pro nás liturgika stává v okamžiku, kdy máme k dispozici nejen pramenné informace o její existenci, nýbrž také vlastní liturgickou produkci. Při zkoumání dějin teologie jasně vystupuje diskursivní povaha teologické vědy, tvořené především texty. V případě českých zemí k tomu došlo jako přímý důsledek nástupu racionalistického osvícenského konceptu do prostředí teologických fakult. Dalším zlomem, datovatelným zhruba do

⁷³ Právě vědeckost teologie se stává určující i provokující po celé následující období a je také opakovaně, a to neúspěšně (útoky proti teologické fakultě na konci 19. století) i úspěšně (nacistická okupace a uzavření českých vysokých škol, vyloučení teologie z univerzitního vzdělávání v komunistickém totalitním panství) napadána.

⁷⁴ Srov. GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností*, 339 a 357.

doby 60. let 19. století s jeho emočně vypjatým nacionalismem, byl nástup emočně založeného romantismu do dlouhého 19. věku. Jeho rozvoj se překrývá s nárůstem české knižní a časopisecké produkce, vznikem katolické literatury i liturgických příruček pro laiky. Zmíněné 19. století skončilo s prvními výstřely Velké války a česká společnost záhy zažívala zcela novou situaci: liberální republiku, v níž musela své místo hledat i katolická církev, vysluhující tytéž svátosti v odlišné době. Do námi sledovaného období patří také brutální zásahy představitelů novopohanského nacistického a bezbožného komunistického totalitního panství vůči římskokatolické církvi, které zastavily rozvíjející se nebo obnovované tendence z 30. let 20. století.

Ukázali jsme, že jediná definice dějin české katolické teologie nepostihuje její celek a že je zcela legitimní postavit vedle sebe dvě, časově pevně určené definice této oblasti české katolické teologie. Zásadním mezníkem je pro nás období národního obrození, kdy začalo docházet k vypjatému českému nacionalismu, jenž se silně projevoval i v intelektuálním prostředí. Ještě než představíme českou liturgickou produkci před II. vatikánským koncilem a blíže pojednáme o naznačených paradigmatických přelomech, musíme po definici (české) katolické teologie a jejích dějin definovat také (českou) katolickou liturgiku a její dějiny.

2. Liturgika, liturgika jako věda

Liturgika se v nejšířším slova smyslu zabývá liturgií, bohoslužebným životem církve. Liturgie je „*dílo Krista kněze a jeho těla, církve*“⁷⁵ a zahrnuje dvě roviny: katabatickou, tj. sestupnou (Boží plán spásy a Kristovo velikonoční tajemství) a anabatickou, tj. vzestupnou (pokračování díla spásy v církvi, jeho přijímání a slavení).⁷⁶ Tři základní pilíře liturgického slavení jsou vedle výše zmíněné stručně definice její trojiční zakotvení, schopnost člověka slavit a vytvářet slavicí společenství.

(1) Celé liturgické slavení církve má trojiční zakotvení: liturgie směřuje k oslavě Boha Otce, zdroji a cíli liturgie, koná se skrze Boha Syna, jemuž se připisují vnější znamení a díky němuž je slavení možné, a Boha Ducha svatého, který vede k chápání liturgie a připisují se mu vnitřní dispozice příjemce, víra, prožívání a rozumění tajemstvím.⁷⁷ (2) Sousedství *homo liturgicus* můžeme chápat jako aplikaci obecně teologického *homo capax Dei* do oblasti liturgie: pouze člověk je z celého viditelného stvoření uschopněn konat bohopoctu, sloužit mu tímto způsobem a získávat v liturgii, především ve svátostech, posvěcení.⁷⁸ (3) Teprve při slavení liturgie – shromáždění kolem Krista – se slavicí společenství ukazuje jako církev, v liturgii dochází k epifanii církve: „*Liturgické shromáždění není něčím, co církev koná, ale tím, čím církev je. (...) Zde prožívá bohatství svého života a poslání, své mystérium a zjevuje je navenek.*“⁷⁹

⁷⁵ Srov. SC 7. Viz též KKC, par. 1066–1075.

⁷⁶ Srov. SC 5–6. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení. Nástin liturgické teologie*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 28 a 75. Dále jen KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*. ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 74. Dále jen ADAM, Adolf. *Liturgika*.

⁷⁷ Viz KKC, par. 1077–1112, zejm. par. 1083, 1085, 1099, shrnutí 1110–1112. Srov. též POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, s. 415–424.

⁷⁸ Srov. SC 10. Viz též SKLENÁŘ, Michal. Krása a liturgie. In SLÁDEK, Karel a kol. *Krása spasí svět*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, s. 69–86. Dále jen SKLENÁŘ, Michal. Krása a liturgie. In SLÁDEK, Karel a kol. *Krása spasí svět*.

⁷⁹ KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*, s. 72–73.

Z mešních textů můžeme poukázat na formulace v římském kánonu: „*Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quaesumus, Domine, ut placatus accipias. Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quaesumus, Domine, ut placatus accipias: diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum iubeas grege numeraci. (...) Unde et memores, Domine, nos servi tui, sed et plebs tua sancta, eiusdem Christi Filii tui, Domini nostri, tam beatae passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in caelos gloriosae ascensionis: offerimus praeclarae maiestati tuae de tuis donis ac datis, hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, Panem sanctum vitae aeternae, et Calicem salutis perpetuae.*“ *Missale Romanum. Ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II. instauratum auctoritate Pauli PP. VI. promulgatum*. 1. editio. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis, 1970, s. 450 a 452–453.

Český překlad: „*Přijmi tedy milostivě, Bože, oběť svých služebníků i celé své rodiny. Dej našim dnům svůj řád a mír. Vysvobod' nás od věčné záhuby a připočti k zástupu vyvolených. (...) Proto na památku požehnané smrti, slavného vzkříšení a nanebevstoupení tvého Syna, našeho Pána Ježíše Krista, obětujeme, Bože, ke tvé slávě my, tvoji služebníci i tvůj svatý lid, dar z tvých darů, oběť čistou, oběť svatou, oběť neposkvrněnou: svatý chléb věčného života a kalich věčné spásy.*“ Český misál. [Reedice

2.1. Znamení a další základní liturgické pojmy

Jestliže má pro teologii jako celek centrální význam termín zjevení, pak podobnou důležitost sehrává v liturgice pojem znamení.⁸⁰ V liturgii, na rozdíl od milosti, je Boží působení přímo navázáno na obřad: kultický úkon církve, prováděný znameními.⁸¹ Liturgika tudíž zkoumá aktuální spásonosné dění – navazuje na biblickou teologii, kde se studuje Boží plán spásy v dějinách, a předchází teologii spekulativní, která se zaměřuje na účinky Božího plánu spásy, zjeveném a dovršeném v Ježíši Kristu.⁸²

2.1.1. Kristus jako velekněz

Použití termínu znamení jako určujícího pro liturgickou vědu má své opodstatnění v Kristu. Ježíš Kristus je sám „znamení“ (Lk 2, 34), „obrazem neviditelného Boha“ (Kol 1, 15): „*lidství vtěleného Syna je svátostí věčné osoby Slova, tedy viditelným znaméním, které zároveň tajuplně obsahuje zjevovaný a darovaný význam.*“⁸³

V Ježíši Kristu se trojjediný Bůh definitivně zjevil, vrcholným způsobem se toto zjevení ukázalo na kříži. Vykupitelskou smrtí na kříži se Kristus, jediný velekněz a jediný prostředník Nové smlouvy, zcela odevzdal Bohu Otci. Kalvárská oběť byla (v Palestině, v konkrétním historickém okamžiku) a je (kdekoliv, v čase až do *parusie*

Českého misálu z roku 1983 a pozdějších souvisejících schválených textů.] 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015, 359 a 362.

II. vatikánský koncil zdůraznil jedinečnost slavení liturgie následovně: „*Liturgie je také veřejná bohopocta, kterou koná tajemné tělo Ježíše Krista, a to hlava i údy. Proto každé slavení liturgie je činnost vynikajícím způsobem posvátná: je to dílo Krista kněze a jeho těla, církve. Z hlediska účinnosti se jí žádná jiná činnost církve titulem ani stupněm nevyrovná.*“ SC, čl. 7.

⁸⁰ Viz KUNETKA, František. *Liturgika. Úvod do liturgie svátostí*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství: 2001, s. 123–129, 136–137, 154. Dále jen KUNETKA, František. *Liturgika. Úvod do liturgie svátostí*.

⁸¹ Srov. *Tamtéž*, s. 303–310. Dále srov. MOHELNÍK, Benedikt. *Pečeť daru Ducha Svatého*, s. 106–112 (v kontextu svátosti břimování), 204–208 (shrnutí tématu křesťanského kultu z hlediska tomistické tradice).

⁸² Uvedená logická návaznost liturgiky na biblistiku a předcházení systematické teologii by měla být respektována také při sestavování studijního kurikula teologie. Z řečeného také vyplývá těsná souvislost liturgiky s biblickými tématy (např. památka, dějiny spásy), fundamentální teologií (např. akt víry), trinitární teologií (např. vnitřní život Nejsvětější Trojice a vlastnosti jednotlivých osob), christologií a soteriologií (např. univerzální vykupitel Ježíš Kristus), eschatologií (např. život v Bohu jako nebeská liturgie bez zástupných znamení), sakramentální teologií (např. dějiny jednotlivých znamení a jejich význam) i kanonickým právem (předpisy, na jejichž vrcholu stojí úsilí o spásu duší) a praktickými obory (např. otázky předávání víry a vzdělávání v církvi).

⁸³ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, s. 99. Citát ukazuje na těsnou souvislost vnitřního života Nejsvětější Trojice s jejími projevy, poznávanými člověkem v Kristu. Viz *tamtéž*, s. 529 a násl. Viz též POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Trojice a svátosti. In *Studia theologica* 2 (2002), s. 29–34.

zpřítomňovaná) liturgií poslušnosti Boha Syna vůči Bohu Otci.⁸⁴ Zásadní pro chápání Kristova kněžství, jež vzniká na kříži, a křesťanské liturgie je jednota mezi obětujícím a obětním darem.⁸⁵ Z toho vyplývá nejen radikální sebevydanost bohočlověka Ježíše, ale také definitivnost této jediné zástupné oběti,⁸⁶ na které participuje církev. Ústřední část participace na Kristově jedinečném kněžství⁸⁷ – určující pro církev napříč dějinnými epochami – začíná službou hlásání evangelia a vrcholí službou eucharistie. Učedníci mají šířit radostnou zvěst a zpřítomňovat velikonoční oběť, konat ji na Kristovu „památku“.⁸⁸ Apoštolská služba jako celek tak dostává výrazně christologický náboj, bez něhož ztrácí obsah: „*Svátostný úřad služby církve je vyjádřením toho nového, co přinesl Ježíš Kristus, a jeho zpřítomňování po celou dobu dějin.*“⁸⁹

⁸⁴ Viz FRÝVALDSKÝ, Pavel. Kříž jako „liturgie poslušnosti“. Výklad spasitelného významu Kristova kříže v knize Josepha Ratzingera – Benedikta XVI. „Ježíš Nazaretský“. In *Communio* 3 (2012), s. 75–85.

⁸⁵ „*Stojíme tudíž před vědomím osobní oběti za druhé ve smyslu deuterioizajášovského Služebníka Hospodinova. Oběť a kněžství spolu úzce souvisejí, jedno bez druhého totiž nemůže existovat, a proto ten, kdo takovouto oběť přináší je knězem, ovšem v naprosto novém slova smyslu, protože i jeho oběť je jiného řádu než ona starozákonní. Další Ježíšovy výroky se opět týkají jeho osobního sebedarování za mnohé – všechny je nacházíme ve slovech ustanovení eucharistie (srov. Mk 14, 24; Mt 26, 28; Lk 22, 20; 1 Kor 11, 25). Zde Ježíš charakterizuje své nadcházející sebevydání jako oběť nové smlouvy, tedy oběť ustavující novou epochu v dějinách Božího lidu. Ustanovení nové oběti ale zároveň musí znamenat ustanovení nového kněžství.*“ POSPÍŠIL Ctirad Václav. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 254. Srov. *Tamtéž*, s. 72 a 251

⁸⁶ List Židům „*dokazuje nedostatečnost bohoslužebných institucí ‚první smlouvy‘; ani kněžství ani oběti nebyly schopny odstranit překážku hříchů a zajistit autentické prostřednictví mezi lidem a Bohem. Proto byly tyto instituce zrušeny, aby uvolnily místo oběti Kristově a jeho kněžství (Žid 7, 18 – 19; 10, 9).*“ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Židovský národ a jeho svatá Písma*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, čl. 42. Dále srov. BENEDIKT XVI. – RATZINGER, Joseph. *Nová smlouva. K teologii nové smlouvy v Novém zákoně*. In *Communio* 1 (2011), s. 16–30.

„*Na různých místech Nového zákona se setkáváme s tvrzeními, která říkají, že Kristus je obětním darem. V těchto textech je vyjádřena situace Krista z její pasivní stránky. Na jiných místech zase vidíme z Ježíšovy strany aktivní postoj k utrpení, když ho dobrovolně přijímá. (...) List Židům je jako jediný charakteristický syntézou těchto dvou prvků novozákonního učení.*“ MOHELNÍK, Benedikt. *Vztah obecného a služebného kněžství*. In *Salve* 2 (2010), s. 95–110, zde s. 97. Dále jen MOHELNÍK, Benedikt. *Vztah obecného a služebného kněžství*.

⁸⁷ Viz MOHELNÍK, Benedikt. *Pečeť daru Ducha Svatého*, s. 198–203.

⁸⁸ Lk 22, 19–20; 1 Kor 11, 23–26.

„*Víme, že tomuto výrazu je třeba dát přesný význam, který daleko přesahuje hranice prosté dějinné připomínky. Jsme zde v řádu biblické ‚památky‘, jež zpřítomňuje samu onu událost. (...) Co Kristus vykonal na oltáři kříže a co předtím ustanovil ve večeřadle jako svátost, to kněz obnovuje v síle Ducha svatého. (...) Kněz jako správce ‚Božích tajemství‘ slouží obecnému kněžství věřících. Hlásáním slova a slavením svátostí, zvláště eucharistie, poučuje Boží lid o tom, že má účast na kněžství Kristově a zároveň jej pobízí, aby je plně uskutečňoval. Když po proměňování zazní slova: ‚Mysterium fidei‘, všichni jsou vybízeni, aby si uvědomili jakousi zvláštní existenciální hutnost toho, co je to tajemství Krista, eucharistie a kněžství.*“ JAN PAVEL II. *Dar a tajemství. K padesátému výročí mého kněžství*. Praha: Nové město, 1997, s. 84 a 87.

⁸⁹ RATZINGER, Joseph. *Církev jako společenství*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1994, s. 78. Dále jen RATZINGER Joseph: *Církev jako společenství*. Z řečeného vyplývá, že liturgie představuje poslední epochu dějin spásy a bohoslužba chápána jako událost spásy má trojí charakter: (a) epifanický (zjevování Boha a jeho díla), (b) soterický (přítomnost Boha, jenž zachraňuje člověka) a (c) doxologický (oslava Boha s vědomím jeho zjevení a jeho činů).

2.1.2. *Církev jako prasnátost a univerzální svátost spásy*

Kristus je jediným prostředníkem mezi Bohem a lidmi, který dal sám sebe Otcí v oběť kvůli jejich vykopení (1 Tim 2, 5). Proto jej po jeho zmrtvýchvstání označujeme za Kněze, Proroka a Krále a na všech těchto Kristových úřadech má církev ve svém působení účast.⁹⁰ Na (vele)kněžském jakožto církev modlící se a posvěcující (*ecclesia orans et santificans*), na prorockém jakožto církev věřící a učící (*ecclesia docens et credens*) a na královském jakožto církev vládnoucí a vedoucí (*ecclesia regens et gubernans*).⁹¹ Církev má na těchto úřadech, posláních Ježíše Krista účast, když jakožto nositelka kněžského úřadu slaví posvátnou liturgii, když jakožto nositelka prorockého úřadu hlásá evangelium, když jakožto nositelka královského úřadu zve k tomuto slavení a hlásání.⁹² Liturgie je tak jednou ze služeb církve, v níž se uskutečňuje spása.

K projevům církve patří vedle vydávání svědectví (*martyria*), služby (*diakonia*), společenství (*koinonia*) i veřejný kult, bohoslužba (*leiturgia*). Slavení posvátné liturgie je činností církve putující (*ecclesia in statu viae*), která bude pokračovat až do jejího oslavení v eschatologickém horizontu (*ecclesia in statu gloriae*):⁹³ církev po celou dobu své existence participuje na velekněžském působení Krista, Hlavy církve (Ef 1, 22–23, srov. též Žid 2, 8–9). Až do parusie bude tudíž existovat rozdíl mezi obřadem a vším ostatním. Po parusii, kdy Bůh bude všechno ve všem (srov. 1 Kor 15, 28 – verš odkazuje také k liturgické podstatě stvoření), již v nebeském Jeruzalémě nebude existovat liturgie v pozemském smyslu,⁹⁴ protože jeho světlem je Beránek (Zj 21, 22).

⁹⁰ Srov. AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie II. Základní služby církve v české sekulární společnosti*. 1. vydání. Olomouc: Refugium, 2013, s. 65–67. Dále jen AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie II. Prostřednictvím křtu má na Kristových úřadech či posláních účast každý člen církve, jak to vyjadřuje modlitba doprovázející pomazání posvátným křížem jeden z výkladových obřadů při udělení svátosti křtu: „Všemohoucí Bůh tě vysvobodil z hříchu, dal ti život z vody a z Ducha svatého, přijal tě do společenství svého lidu. A jako pomazal svého Syna, našeho Pána, Ježíše Krista, na kněze, proroka a krále, označuje posvátným olejem také tebe, neboť patříš ke Kristu navěky. Amen.“ Křestní obřady. Křest malých dětí. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 56.*

⁹¹ Pojetí Suitberta Bäumera cit. podle EISENHOFER, Ludwig. *Handbuch der katholischen Liturgik. Erster Band. Allgemeine Liturgik*. 2. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1932, s. 55.

⁹² Srov. AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie II.*, s. 16.

⁹³ Srov. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykopení*, s. 21–22. Viz též RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. 1. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 9nn. Ke svátostem jakožto reálným symbolům eschatologické Boží vlády viz MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 669–670.

⁹⁴ Při úvahách o vztahu mezi slavením liturgie církvi putující do parusie (období jejího slavení je totožné, jak jsme uvedli výše, s poslední epochou dějiny spásy) a liturgií nebeskou (tedy zásadně odlišnou od liturgické pozemské) je třeba mít na paměti, že eschaton obsahuje napětí současného uskutečnění a neuskutečnění (již a ještě ne). Viz Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, čl. 48.

Členem církve se člověk stává křtem a „*křestní charakter pověřuje křesťana k účasti na liturgickém kultu církve a uschopňuje ho k přijetí svátostného daru milosti,*“ přičemž křestní charakter definujeme jako „*schopnost přijímat milosti skrze službu církve.*“⁹⁵ Při liturgii se děje spása (*salus in actu*) ve viditelných znameních, jež koná církvev, prasnátost⁹⁶ a univerzální svátost spásy,⁹⁷ a v nichž dochází k osobnímu setkání Boha a člověka.⁹⁸ Církev je ve světě znamením (prasnátost) i nástrojem (univerzální svátost) Božího plánu spásy, stejně tak je liturgie církve znamením (slavení) i nástrojem (především svátosti) Božího plánu spásy.⁹⁹

Liturgická věda poskytuje teologickou reflexi části života církve, v níž se Boží spása skrze Ježíše Krista a v Duchu svatém zprostředkovává člověku v liturgickém slavení církve, především ve svátostech, protože „*církev ve své nauce, životě a bohoslužbě [in sua doctrina, vita et cultu] zvěčňuje a všem pokolením předává všechno, co sama je a v co věří.*“¹⁰⁰ V tomto smyslu je třeba chápat živou liturgii církve jako nezbytný pramen celé teologie, nikoli pouze liturgiky – v liturgii se předávají skutečnosti, jež se následně reflektují. Vzhledem k tomu, že liturgie bude patřit k církvi až do parusie, její slavení se stále znovu opakuje, a proto se jedná o konstantní zdroj teologie v celém jejím dějinném vývoji.

2.2. Problematika přístupu ke znamením v dějinách liturgie a v dějinách liturgiky

Liturgika se dělí na část fundamentální (všeobecnou, obecnou) a speciální (zvláštní, sakramentální). První zahrnuje teologické a antropologické základy, téma

⁹⁵ MOHELNÍK, Benedikt. *Pečeť daru Ducha Svatého*, s. 214.

⁹⁶ Viz KUNETKA, František. *Liturgika. Úvod do liturgie svátostí*, s. 275, 288–294

⁹⁷ Liturgické slavení církve je možné díky událostem Velikonoc: „*Velikonoční tajemství představuje kontext celého liturgického roku. Křesťané jsou vybízeni prostřednictvím své objektivní víry (fides quae) a rovněž v souladu se svými vlastními možnostmi k tomu, aby uvnitř církevní komunity vyznávali a hlásali Krista jako jediného Vykupitele tohoto světa, na čemž pak stojí to, že církev je svátostí univerzální spásy. Kristova událost se dává k dispozici prostřednictvím církve natolik, nakolik ona sama chápe, vysvětluje a hlásá Vykupitelovu jedinstvo a jedinečnost.*“ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Některé otázky týkající se teologie vykoupění*. In *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 133–199, zde s. 180.

⁹⁸ Primární iniciativa ke zmíněnému setkání stojí vždy na straně svobodného rozhodnutí Boha, na což člověk na základě svobodného rozhodnutí odpovídá. Z řečeného vyplývá jednak dvojí dynamika posvátné liturgie (katabatická – sestupná fáze a anabatická – vzestupná fáze), jednak dva základní rozměry slavení (oslavování Boha člověkem a posvěcování člověka Bohem).

⁹⁹ „*Církev je tělem Krista, je jeho symbolem. Tím, že Kristus naplňuje církev, své tělo, svou spásnou přítomností (Ef 1, 23), je církev znamením a nástrojem nejnítřnějšího sjednocení lidstva s Bohem a lidí mezi sebou (LG 1). Svátostná spásná služba církve se uskutečňuje v jednotlivých svátostech.*“ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium o pastoraci*, s. 671.

¹⁰⁰ „*Církev ve své nauce, životě a bohoslužbě zvěčňuje a všem pokolením předává všechno, co sama je a v co věří. (...) Chápání předaných věcí a slov vzrůstá (...) přemýšlením a studiem věřících (...). Církev totiž během staletí směřuje k plnosti Boží pravdy, dokud se na ní nenaplní Boží slova.*“ DV, čl. 8.

bohoslužebného shromáždění, základní prvky slavení liturgie, vztah liturgie a času, místo slavení liturgie.¹⁰¹ Do speciální liturgiky se zařazuje pojednání o sakramentalitě Krista a církve, jednotlivých svátostech, denní modlitbě církve a liturgické spiritualitě.¹⁰²

Dějiny liturgie (např. vznik liturgických rodin, svědectví o slavení liturgie, rozhodnutí koncilů apod.) náleží do fundamentální liturgiky, dějinám vysluhování jednotlivých svátostí se obvykle věnuje pozornost na příslušných místech liturgiky speciální. V centru pozornosti stojí podoby bohoslužebného života církve (liturgická praxe) – badatel se zabývá rekonstrukcí a výkladem konaných znamení, zajímají jej podoby bohoslužebného života církve, tj. hledá odpověď na otázku, jak znamení vypadala a jakými cestami se k dané podobě dospělo. Znamení se pak interpretují s důrazem na rituální nebo na ekleziologickou stránku a témata z dějin liturgie se objevují i v dalších humanitních vědách mimo teologii (historie a sociální dějiny, kulturní antropologie).¹⁰³ Dějiny liturgiky náleží taktéž do fundamentální liturgiky. V centru pozornosti stojí reflexe bohoslužebného života církve – badatel se zabývá způsobem traktování liturgiky jakožto vědy v minulosti a také institucionálním vývojem a zázemím oboru.

Dějiny liturgie a dějiny liturgiky se od sebe tudíž odlišují přístupem ke znamení. Zatímco dějiny liturgie nám ukazují a vysvětlují, jak znamení vypadala, dějiny liturgiky zodpovídají otázku, jak se znamení chápala – uvedená distinkce v zásadě odpovídá dvěma hlavním přístupům v liturgické vědě (viz dále). Dějiny liturgie jsou teologickou disciplínou proto, že se zabývají uchopováním tajemství Krista v dějinně proměnlivém liturgickém slavení,¹⁰⁴ dějiny liturgiky proto, že se zabývají

¹⁰¹ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika. Skripta pro III. ročník studia teologie*. Olomouc: vlastní náklad, 2006, s. 2–4. Dále jen KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*.

¹⁰² Srov. KOPEČEK, Pavel. *Liturgika pro 4. ročník dálkového studia*. [Speciální liturgika.] Praha: vlastní náklad, 2001, s. 2.

¹⁰³ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*, s. 17–18. Viz též REIFENBERG, Hermann. *Fundamental Liturgie I. Grundelemente des christlichen Gottesdienstes. Wesen, Gestalt, Vollzug*. 1. Auflage. Klosterneuburg: Österreich. Katholisches Bibelwerk, 1978, s. 68–69 a 78–80.

¹⁰⁴ „Úkolem dějin liturgie je dokázat, jak se liturgie stala tím, čím je nyní. Objasňuje vznik a obsah jednotlivých prvků a jejich skutečný smysl. Pomáhá k určení jejich větší nebo menší váhy. Učí vážít si na jedné straně originalnosti, na druhé straně jejich odvislosti od ostatních kulturních činitelů. (...) [Historik se musí pokusit] odkrytí vnitřní postoj, s nímž kněz a věřící nějaký obřad konali a jak jím žili.“ POKORNÝ, Ladislav. *Liturgika I. Základy liturgické teorie*. Skripta pro Římskokatolickou cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Praze – Litoměřicích. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1974, s. 9.

reflexí tohoto uchopování.¹⁰⁵ Striktní oddělení a pojednávání přitom není možné – reflexe bez popisu znamená nemá význam.

Obsah dějin liturgiky a liturgie		
Věda a její předmět	Dílčí část vědy	Segmenty dílčí části vědy
LITURGIKA bohoslužebný život církve	dějiny disciplíny	1. dějiny liturgiky (věda) – způsoby a podoby reflexe bohoslužebného života církve 2. dějiny liturgiky (obor) – instituce, osoby, fenomény
	dějiny předmětu disciplíny	dějiny liturgie – vývoj a výklad bohoslužebného života církve

2.3. Dějiny liturgiky ve vztahu k teologii a liturgice

Dějiny vědecké disciplíny znamenají rekonstrukci jejího zrodu, vývoje a proměn k současnému stavu; výchozí bod tedy tvoří aktuální stav poznání a badatel se pak snaží ukázat proces směřování k němu.¹⁰⁶ Nejedná se přitom o dějiny dílčích témat, přestože analýzy jsou jistě pro sestavování syntézy velmi užitečné. Od vlastních dějin disciplíny můžeme odlišovat její vlastní pradějiny nebo prehistorii: o dějinách oboru v pravém slova smyslu lze hovořit tehdy, když se explicitně stanoví (1) předmět, (2) metoda, (3) vymezení vzhledem k ostatním teologickým i neteologickým oborům, (4) pojmenování a (5) přijetí odbornou obcí,¹⁰⁷ s čímž úzce souvisí taktéž (6) institucionalizace a (7) vědecký výkon (v případě humanitních věd především psaní textů).

¹⁰⁵ Teologická reflexe je nezbytná pro zařazení dějin liturgiky k teologickým disciplínám – shromáždění faktografických údajů (tj. kupříkladu výzkum ryze prosopografický či institucionálně zaměřený) bez teologické reflexe totiž znamená zařazení takto pojaté práce do historiografie, při koncentraci na náboženské sociální praktiky do kulturní antropologie či etnologie. Badatel z řad teologů studie uvedeného typu ve svém bádání přivítá, protože mu kromě jiného pomohou při orientaci v problematice, jedná se ale o příspěvky jiných vědních disciplín, s využitím příslušné metodologie i metodických postupů. Teologická práce jistě může obsahovat dějinné i jiné pasáže či exkursy, u práce z dějin teologie je takový postup nutný, vlastní teologická analýza s použitím teologické metodologie a metodických postupů ale posouvá těžiště práce mimo uvedené disciplíny.

¹⁰⁶ Uvedený postup taktéž vysvětluje používání novějších pramenů a literatury v předchozím textu, přestože se disertační práce zabývá českou katolickou liturgikou před II. vatikánským koncilem, tedy v době jiného způsobu jejího chápání a traktování.

¹⁰⁷ V kontextu vzniku teologické antropologie srov. NOVOTNÝ, Vojtěch *Anthropologia sacra. Origini dell'antropologia teologica nell'ortodossia veteroprotestante*. 1. edizione. Milano: Casa Editrice ITL – Centro Ambrosiano, 2014, s. 73–74.

(1) Předmětem liturgické vědy je jednak přítomnost Kristova tajemství v liturgii (*obiectum materiale* – vlastní předmět liturgiky, určující předmět liturgické vědy), jednak přítomnost Kristova tajemství v církvi (*obiectum formale* – kontext zkoumání vlastního předmětu liturgiky).¹⁰⁸ Všechny teologické disciplíny reflektují víru, v liturgice dochází k reflexi projevů této víry v liturgickém slavení církve a z tohoto důvodu hovoříme o liturgice jako o součásti teologie.¹⁰⁹

(2) Teologická povaha liturgické vědy, teologicky pojímaná analýza témat náležejících do liturgiky se může projevit ve dvojím způsobu zkoumání liturgie. (a) Liturgická teologie se soustředí na *obiectum materiale* liturgické vědy, tedy na přítomnost tajemství Ježíše Krista v liturgii. Pomocí liturgicko-historické metody zkoumá a interpretuje ritus a texty (důraz na ritualitu). (b) Teologie liturgie se soustředí na *obiectum formale* liturgické vědy, tedy na přítomnost tajemství Ježíše Krista v církvi. Pomocí spekulativně-teologické metody zkoumá a interpretuje celek liturgického slavení církve (důraz na slavení jako na projev církve).¹¹⁰ V obou přístupech stojí tedy v centru pozornosti znamení jakožto dějinně proměnlivé vyjádření neměnných skutečností, liší se pojednávaná témata a metoda.

(3) Vymezení vzhledem k ostatním teologickým i neteologickým oborům vyplývá ze specifického materiálního předmětu liturgiky. (4) Označení liturgika pro zkoumání křesťanského bohoslužebného jednání poprvé použil v roce 1558 George Cassander (1513–1566), termín se ovšem prosadil až později. (5) Odbornou veřejnost v případě liturgiky představuje jak klérus, tak laičtí křesťané – potřebují ji k poznávání tajemství, uchopení dějin spásy a také praktickému vykonávání svěceného úřadu.¹¹¹ (6) K první institucionalizaci liturgiky došlo v potridentském období v prostředí nově vzniklých kněžských seminářů a pozdějších teologických učilišť, v akademické sféře se první katedra liturgiky objevila v roce 1740 (viz dále). (7) Vědecký výkon liturgiky spočívá již od starověké církve jednak v produkci liturgických textů a s nimi spojených rubrik, jednak v nejrůzněji pojatých výkladech liturgického slavení; obě uvedené oblasti úzce souvisí s celkovým pojetím liturgie církve a jejím závazným výkladem ze strany magisteria.

Jestliže dějiny liturgie zahrnují „podoby bohoslužebného života církve“ (první část vědeckého výkonu liturgiky), pak dějiny liturgiky soustředí pozornost na „reflexi

¹⁰⁸ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*, s. 14 a 69.

¹⁰⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 14.

¹¹⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 17–18.

¹¹¹ Srov. SC, čl. 15–18.

bohoslužebného života církve“ (druhá část vědeckého výkonu liturgiky). Dějiny liturgiky v širším slova smyslu se zabývají tím, jak byla reflektována přítomnost Kristova tajemství v liturgickém slavení církve a přítomnost Kristova tajemství v církvi – sledují dějinně proměnlivou reflexi taktéž dějinně proměnlivých viditelných znamení, která odkazují k neviditelným a neměnným skutečnostem (dějiny liturgiky v užším slova smyslu čili historická liturgika), zabývá se i zrodem, vývojem a proměnami vědecké subdisciplíny, zaměřené na posvátnou liturgii (dějiny liturgiky jakožto vědecké a teologické disciplíny). Protože v liturgii dochází k manifestaci církve a k viditelným projevům víry církve a liturgika náleží do komplexu teologických disciplín, pak také patří do teologie vzhledem ke svému zaměření její dějiny. Analogicky k výše uvedenému rozdělení historiografie a dějin teologie tak můžeme rozdělit také liturgiku a její dějiny.

Obsah dějin liturgiky		
Věda a její předmět	Dílčí část vědy	Segmenty dílčí části vědy
LITURGIKA Kristovo tajemství v liturgii, bohoslužebném životě církve	dějiny liturgiky v širším slova smyslu	1. dějiny liturgiky v užším slova smyslu, historická liturgika (dějiny vztahování se k předmětu vědecké disciplíny) – reflexe bohoslužebného života církve 2. dějiny liturgiky jakožto vědecké a teologické disciplíny – instituce, osoby, fenomény úzká spojitost s dějinami teologie a s církevními dějinami

V návaznosti na výše uvedenou definici dějin liturgie můžeme předložit definici dějin liturgiky, specifické součásti dějin teologie i liturgiky současně. Úkolem dějin liturgiky je ukázat, jakým způsobem se v minulosti jednak chápala, jednak traktovala znamení konaná při slavení liturgie a návazná témata. Liturgice a teologii jako celku toto zkoumání přináší poznatky o reflexi bohoslužebného života církve (přítomnost tajemství Ježíše Krista v liturgii i v církvi)¹¹² v předcházejících obdobích a rekonstrukci

¹¹² „Liturgie je bohoslužebné slavení shromážděné církve, ve kterém Kristus skrze svého Ducha ve slově a svátostných znameních dává věřícím účast na svém Velikonočním tajemství a tak umožňuje vykoupěnému člověku děkovnou a oslavnou odpověď Otci. (...) Liturgie je doxologická anamnese Krista ve společenství církve (eklesiální koinonii).“ KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*, s. 9. Srov. Těž *tamtéž*, s. 10.

vývojových linií liturgické vědy k aktuálnímu stavu. Dějiny liturgie tak stojí blíže liturgické teologii a dějiny liturgiky teologii liturgie, přestože k historickému zkoumání dochází v obou segmentech liturgické vědy.

Přístupy k liturgice v dějinách podle Pavla Kopečka ¹¹³	
Označení	Charakteristika
rubricistika	právní pojetí liturgiky jakožto souboru rubrik
nauka o kultu	morální (moralizující) pojetí liturgiky jakožto povinných, slavnostních náboženských úkonů
studium fontů	historické pojetí liturgiky jakožto sbírce odlišných bohoslužebných jednání
součást pastorální teologie	teologicko-pastorační pojetí liturgiky jakožto prakticky nebo evangelizačně zaměřené subdisciplíny
systematická liturgika	ekleziologické pojetí liturgiky jakožto reflexe zjevení

2.4. Dějiny české katolické liturgiky

V českém prostředí existuje prozatím jen několik studií k historii a historiografii posvátných věd¹¹⁴ a česká katolická liturgika se tomuto stavu nevymyká.¹¹⁵ Jedinou dosud lépe zpracovanou kapitolu představují projevy liturgického hnutí v českém prostředí. Základní údaje lze nalézt ve skriptech Josefa Bradáče,¹¹⁶ v šířeji zaměřené publikaci Jaroslava V. Polce¹¹⁷ a v disertační práci Aloise Učně,¹¹⁸ ve formě zmínek pak

¹¹³ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Slavení křesťanského tajemství. Slavnost našeho vykoupení*. Brno: 2004, s. 9–10.

¹¹⁴ Viz NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 178–183. Podle dělení Vojtěcha Novotného předložená disertační práce spadá do oborových prací: „Nemnoho dílčích studií bylo vykonáno na poli dějin jednotlivých teologických oborů. Z části se jedná o portréty autorské, z části o studie bibliografické.“ *Tamtéž*, s. 180. K novějším analytickým studiím viz výše podkapitola 1.4.1. Stav bádání k dějinám české katolické teologie.

¹¹⁵ O charakteristiku české liturgické produkce se pokusil Ladislav Pokorný: „*Naše liturgická literatura není bohatá. Je pravda, že jsme už koncem minulého [tj. 19.] století měli Baudyšův překlad misálu. Začátkem [20.] století vyšly práce J. Kupy o mši svaté a o církevním roce. Jsou také známy práce profesora dr. Fr. Cinka. Jinak však známe jen překladovou literaturu a brožurky, které vyšly v Emauzích nebo v Hlučíně. A pak už jen stručné přehledy ve formě učebnic nebo drobných spisů. Mezi touto literaturou vynikala původní práce představitele našeho liturgického hnutí, která vyšla v roce 1933. Nesla titul Liturgie a napsal ji Marian Schaller.*“ POKORNÝ, Ladislav. *Obnovená liturgie*. 1. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1976, s. 9. V otázce množství titulů a stručnosti přehledů a učebnic liturgiky nelze s autorem, jak dokazuje disertační práce, souhlasit.

¹¹⁶ BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii. Část 1. Všeobecný úvod*. 1. vydání. Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze – pobočka v Olomouci, 1972, s. 96–106.

¹¹⁷ POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*. 1. vydání. Řím: Křesťanská akademie, 1981, s. 166–175. Dále jen POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*.

¹¹⁸ UČEŇ, Alois. *Liturgické hnutí. Jeho vznik a vývoj v Církvi Kristově a zvláště v našich zemích*. Disertační práce. Brno: 1967. Autor psal kvalifikační práci jako student Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích.

v autorizovaných stenogramech Jiřího Reinsberga,¹¹⁹ nověji se tématu na úrovni sond věnovali Pavel Kopeček¹²⁰ a Petr Macek.¹²¹

Zásadnější studii o liturgice v Časopise katolického duchovenstva v 19. století předložil Pavel Kopeček.¹²² Jinak stojí dějiny liturgiky – stejně jako dějiny ostatních „posvátných věd“ – v zemích Koruny české mimo oblast zájmu historiků i teologů,¹²³ první zásadnější příspěvek, zabývající se institucionální podobou liturgiky v prvních dvou třetinách 20. století, představuje diplomová práce Marie Steinerové;¹²⁴ užitečné informace ke stejné oblasti lze též – rozptýleně a zejména v kontextu pastorální teologie – nalézt v textech Martina Vaňáče¹²⁵ a Vojtěcha Novotného.¹²⁶ Lepší povědomí existuje o liturgickém vývoji a liturgické praxi v českém prostředí.¹²⁷

¹¹⁹ JANOUŠEK, Hroznata František. *S Jiřím Reinsbergem o Emmaužích a liturgickém hnutí*. 1. vydání. Týn nad Vltavou: Marek Svoboda, 2000.

¹²⁰ KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD. In *Studia theologica* 4 (2014), s. 168–181. Dále jen KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD. KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950. In BUGEL, Walerian a kol. *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 47–73. Dále jen KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950. KOPEČEK, Pavel. *Reforma liturgie a reforma církve*. [Skripta.] Praha: vlastní náklad, 2002, s. 36–42.

¹²¹ MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu *Pax*. In *Teologické texty*, 1 (2014), s. 17–28. Dále jen MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu *Pax*.

¹²² KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD. In *Studia theologica* 4 (2014), s. 168–180. Jedná se o jeden z příspěvků výše zmiňovaného symposia „Ke kořenům české teologie“.

¹²³ Martin Vaňáč spojuje pohled historika a teologa: „(...) *Jsem si vědom, že jakékoliv dnešní hodnocení historie vývoje teologické fakulty je v určité míře ovlivněno současným pokoncilním vědomím. (...) Výuka morální a pastorální teologie [do níž patřila liturgika] byla zaměřena prakticky a hodnocení její úrovně komplikuje skutečnost, že po roce 1945 se v těchto oborech prosazují nové osobnosti (Alexander Heidler a Otto Mádr) s diametrálně odlišným metodologickým přístupem, který byl určen jejich zahraničními kontakty a tím, že oba obory procházely ve 20. Století hlubokou proměnou. (...) Na závěr nelze než vyslovit naději, že další systematické a kritické bádání na poli českých církevních dějin 19. a 20. století povede k hlubšímu poznání české teologické tradice a následně k jejímu odpovídajícímu zařazení do proudu evropského křesťanského myšlení.*“ VAŇÁČ, Martin. *Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě*, s. 155–156

¹²⁴ STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2014. Dále jen STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce.

¹²⁵ VAŇÁČ, Martin. *Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě*, s. 146–148. VAŇÁČ, Martin. *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. Příspěvek k dějinám vztahu mezi státem, církví a univerzitou na přelomu 19. a 20. století*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, 1999.

¹²⁶ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, zejm. s. 319 a 323.

¹²⁷ Ze starších prací např. WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. 1. vydání. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896. Nově vydaný starší přehled ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin I–VII*. 1. vydání. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2005–2010. Z novějších syntéz BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Dále jen BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*.

Níže uvedený bibliografický přehled liturgických monografií a konstruování vývojových linií představuje pokus o ucelenější pohled na dějiny české katolické liturgiky před II. vatikánským koncilem, v případě časopisů pomocí sond, jež mohou posloužit také jako inspirace pro další bádání v této oblasti. Bádání o dějinách liturgické vědy v našich zemích stojí na začátku.

Promítneme-li do oblasti dějin liturgiky předcházející úvahy o dějinách teologie a liturgice, vidíme, že se disertační práce pohybuje jak v oblasti dějin liturgiky v užším slova smyslu, tak i v oblasti dějin liturgiky jakožto vědecké a teologické disciplíny. Dosud nebylo zpracováno tak velké množství dílčích analytických studií, aby bylo možné k české katolické liturgice předložit celkovou syntézu, která se bude detailně a vyváženě věnovat oběma dílčím segmentům dějin liturgiky. Vzhledem k současnému stavu bádání o dějinách české katolické teologie a potřebnosti dalších prací předkládáme charakteristiky české katolické liturgiky, soupis českých katolických liturgik a sondy do časopisecké liturgické produkce, jež ukazuje přítomnost liturgických témat v českém prostředí; dále pak základní vývojovou linii dějin české katolické liturgiky jakožto vědecké disciplíny. Obě témata přinášejí podněty k dalším dílčím studiím a zároveň místy vykazují – např. právě kvůli torzovitosti a vůbec možnostem rekonstrukce – jistou nevyváženost.

2.4.1. Dvě linie české katolické teologie a jejich průmět do dějin české katolické liturgiky

Pro českou teologickou produkci platí, že ji můžeme rozdělit do dvou hlavních proudů podle primárních adresátů textů, totiž (1) na linii klerickou a (2) na linii laickou. Na českých teologických fakultách a bohovědných učilištích probíhala až do konce 19. století výuka v latinském a německém jazyce, většinou se také používaly cizojazyčné učebnice. Situaci vzniku jazykově české katolické teologie jako vědomě pěstované vědecké disciplíny velmi dobře dokládá *Časopis katolického duchovenstva*, v němž ve druhé třetině 19. století nacházíme snahu o to, aby kněží byli schopni znalosti získané v jiných jazycích předkládat také v češtině – zde se ukazuje souvislost klerické a laické větve, jejich propojení na základě jazyka trvajícím až do poloviny 20. století.¹²⁸

¹²⁸ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká katolická eklesiologie na počátku druhé poloviny 20. století. In NOVOTNÝ, Vojtěch (ed.). *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2007, s. 9–46, zejm. s. 12–13. Ctirad Václav Pospíšil hovoří v této souvislosti o vědomé službě laikům, kteří se nemohli věnovat teologickému studiu, a shrnuje: „*Je patrné, že po celých sto let, tedy mezi čtyřicátými léty 19. a 20. století,*

Právě v polovině 19. století začalo docházet k výuce teologických předmětů v českém jazyce¹²⁹ a nastalo hledání původní české teologické terminologie¹³⁰ (liturgiku nevyjímaje),¹³¹ mnohdy velmi pevně zakořeněné.¹³² Teprve v dalším průběhu 19. a zejména ve 20. století můžeme vysledovat větší množství původních českých teologických monografií. Jak vyplývá z níže uvedených bibliografických soupisů a představení vývoje česká katolické liturgiky, tuto obecnou charakteristiku lze vztáhnout také na liturgickou vědu. Z řečeného vyplývá, že „liturgika“ měla před rokem 1962 dva hlavní okruhy významů, jejichž rozlišování a neoddělování nám poslouží jako jeden z interpretačních rámců zkoumaného materiálu.

Klerická linie české katolické liturgiky obsahuje texty určené jednak k odborné přípravě budoucího kléru, jednak k informování a vzdělání (především diecézního) duchovenstva; její obsah tvořilo správné naučení a chápání jednotlivých věcí, gest a slov, potřebných pro slavení liturgie. Laickou linii pak představují především příručky (liturgiky), pomocí nichž se měl věřící lépe orientovat ve slavení liturgie díky rozpoznávání jednotlivých věcí a gest, později pomocí misálků také slov. Oba proudy české liturgiky mají své charakteristiky, liturgický i teologický rámec, což podrobně představíme u každé větve zvlášť a zde nabídneme pouze předběžný přehled.

existoval jeden společný jmenovatel česky psané dogmaticko-teologické tvorby: umožnit solidní teologické studium laikům, kteří v té době neměli přístup na katolické teologické fakulty. Často šlo o díla velmi obsáhlá a na svou dobu určitě myšlenkově zajímavá.“ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prorocký rys novodobé české teologie. In *Teologické texty* 3 (2006), s. 129–131, zde s. 130. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prorocký rys novodobé české teologie.

¹²⁹ Např. v kontextu české morální teologie s dalšími odkazy viz OVEČKA, Libor. *Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré*, s. 16–17. Viz též upravený text OVEČKA, Libor. *Český morální teologie v 1. polovině 20. století. Metodologie zkoumání dějin teologického myšlení*, s. 5.

¹³⁰ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prorocký rys novodobé české teologie, s. 130.

¹³¹ Půvabný popis kněžského oděvu pro „svatá jednání“ s mnoha synonymy jeho jednotlivých částí obsahuje liturgický katechismus z roku 1855: „*Ornát (casula) jest vrchní mešní roucho (mešní úbor). (...) Pod ornát kněz ke mši svaté na duchovníckou sukni (sukni pokůtní, kůtmu, kleriku, talár) obléká albu (řízu), totiž košili z bílého, tenkého plátna, kterouž podkasá tkaným páskem (přepáskou, cingulem), též lněným aneb hedvábným, zahaliv prvé krk ozdobený kollárem (golířem, opankem) s dvěma odvěsky (tabulkami), a ramena lněným, bílým šatem (náramníkem, náramkem, humerálem), otočí na kříž tělo své štólu, nastrčí na levou ruku manipul (přiramník, přiramek), a posléze pokryje hlavu svou čtverrohým klobúčkem (birrýtkem, birrétkem, quadrátkem, hranáčkem), jež ale při oltáři smekne. (...) Krom mše svaté mívá kněz při svatých jednáních na sobě nepodkasanou krátkou albu buď s rukávy (albičku, rochetu, řízici, rušiči), buď bez rukávů (superpeliceum, rochetku, rochetu) štólu a plášť obřadní (p. provodní, pluviál, kápu, ruchel, ruchál). Štóla (pruhlo, pruhel, rubice, obrubec, rubec) za našich dnů ovšem jen úzká páska. (...) Roucha bohoslužebná pochodí, co do neobyčejného kroje, z dávného věku a z cizích, na větším díle východních, zemí. Tím samým již pouhý pohled na obřadníka jimi ozdobeného a ve sbor věřících slavně vcházejícího dává na srozuměnou, že kněz není mezi křesťany ledajakás osoba, že se nyní cos neobyčejného a vzácného dítí bude; a činí tudy i sama svatá jednání a velebnějšími.“ HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Katechismus o svatých obřadech církve katolické*. 2. vydání. Praha: Bedřich Rohlíček, 1855, s. 29–31.*

¹³² V kontextu ještě staršího českého textu modlitby Otčenáš s řadou širších, mnohdy značně kriticky vyznívajících poznámek srov. BARTOŇ, Josef. Česká tvář modlitby Páně. In *Communio* 1 (2015), s. 92–101, zejm. s. 93 a 100.

Dvě linie české katolické liturgiky (1772–1962)		
	Klerická liturgika (obor)	Laická liturgika (kniha)
Kontext traktování	součást výuky a disciplinace kléru	soukromá četba, součást výuky náboženství
Místo traktování	teologická fakulta, učiliště	základní a střední škola
Obecný dějinný rámeček	první, tj. raně novověká, konfesionalizace	druhá konfesionalizace, sekularizace
Rámeček českých dějin	působení Tovaryšstva Ježíšova, poté osvícenský rakouský stát	vznik katolické literatury a změna přístupu ke čtení a knihám, otázka liturgického jazyka
Církevně-dějinný rámeček	koncept katolického osvícenství	neobarokní zbožnost
Teologický rámeček	<i>tria munera Christi</i>	spojování liturgiky s ekleziologií

2.4.2. Kritéria sestavování bibliografie české katolické liturgiky do II. vatikánského koncilu

Pro zařazení do dvou seznamů (viz dále) knižních publikací z české katolické liturgiky musí publikace splňovat následující kritéria. (1) Kritérium časové znamená zařazení textů vzniklých před rokem 1962, před zahájením II. vatikánského koncilu.

(2) Kritérium zařazení do teologické produkce navazuje na výše uvedenou definici teologie, především na reflexi Božího zjevení. Bez jednoznačně přítomné teologické reflexe nelze text považovat za součást teologické produkce. Z tohoto důvodu nejsou do seznamu zařazeny modlitební knížky, knížky podporující (lidovou) zbožnost, ministrantské a kostelnické příručky – přes jejich těsnou souvislost s liturgickým životem církve. Naopak zařazení překladů liturgických knih kritériu vyhovuje, protože přímo v modlitbách církve je již reflexe přítomna, navíc mnohdy spojená s vysvětlením.

(3) Kritérium zařazení do liturgické produkce navazuje na výše uvedenou definici liturgiky, především na zkoumání dílčího aspektu (aspektů) Božího zjevení. Bez jednoznačně přítomné teologicko-liturgické reflexe nelze text považovat za součást liturgické produkce. Přesné vymezení liturgiky se v průběhu času proměňovalo, pokud ovšem nelze text z obsahového hlediska zařadit ani do všeobecné ani do speciální liturgiky, náleží do jiné teologické disciplíny, ačkoliv může s liturgikou těsně souviset. Z tohoto důvodu není do seznamu zařazen rozsáhlý korpus kazatelských příruček (homiletika) ani české biblické překlady (biblistika). Na pomezí biblických věd

a liturgiky se nacházejí překlady denní modlitby církve určené pro společnou recitaci – do seznamu nebyly zařazeny, protože překlady mají spíše charakter modlitebních knížek, často určených pro konkrétní komunitu, událost apod.; oblast navíc zahrnuje velké množství titulů a nabízí tak prostor pro samostatné zkoumání. Téma denní modlitby církve do liturgiky nesporně patří a tituly obsahující liturgickou reflexi do seznamu zařazeny byly.

(4) Kritérium zařazení do produkce katolické teologie, potažmo katolické liturgiky vyplývá z jednoznačně profilovaného obsahu a autora, případně také z oficiálně uděleného církevního schválení.¹³³ Většina shromážděných textů se týká římskokatolické církve, v českém prostředí jsou texty ostatních katolických církví zastoupeny církví řeckokatolickou. Výčet naopak nezahrnuje českou produkci pravoslavných církví ani křesťanských církevních společenství.

(5) Kritérium zařazení do produkce české katolické teologie, potažmo české katolické liturgiky navazuje na výše uvedené definice těchto disciplín. Základními ukazateli jsou (a) český jazyk jakožto původní jazyk práce a (b) vznik na území českých zemí, respektive historických zemí Koruny české.

Vzhledem k tomu, že není možné vždy s jistotou rozhodnout, zda publikaci zařadit do klerické nebo laické linie české katolické liturgiky, budeme se nyní soustředit na výklad o těchto dvou podobách liturgiky s vzhledem do jasně zaměřených časopisů a bibliografický soupis (hlavní výstup licenciátní práce), sestavený podle výše uvedených kritérií vkládáme do příloh.

¹³³ Pozitivní posudek cenzora (*nihil obstat* – nic nebrání) a povolení ordináře k vydání knihy na základě posudku (*imprimatur* – ať je vytištěno), v případě řeholníků jejich vlastního ordináře nebo vyššího představeného (*imprimi potest* – může být vytištěno), případně ekvivalenty.

II. ČÁST: OBRAZY KLERICKÉ LITURGIKY

3. Kontexty vzniku a dvě vývojové větve klerické liturgiky

Určitá forma liturgické průpravy byla z ryze praktického hlediska potřebná od chvíle, kdy se začala slavit křesťanská liturgie:¹³⁴ pastorační důvody vedly k poučování neofytů o liturgických obřadech (mystagogické katecheze),¹³⁵ u posvěcených služebníků se obdobná potřeba začala naléhavěji jevit po skončení období liturgické improvizace (přelom 4. a 5. století).¹³⁶ Liturgické znalosti duchovenstva – byť co do formy sdělování dějinně podmíněné a v prvním tisíciletí námi spíše tušené – tak můžeme chápat jako součást komplexu znalostí kněžstva, tedy součást formace a disciplinace (budoucího) kléru, související s obrazem kněze a kněžství. Liturgika ve smyslu souboru znalostí týkajících se slavení liturgie totiž tvořila a tvoří součást nároků na ty, kdo se chtěli věnovat kněžskému povolání.

Ačkoliv univerzita patří až do vrcholně středověké evropské společnosti a kněžské semináře vznikly v raném novověku, můžeme právě s těmito dvěma institucemi spojit klerickou linii katolické liturgiky, a to dlouhou dobu před zahájením pastorálně-teologické výuky. Liturgika ve smyslu souboru znalostí týkajících se slavení liturgie totiž tvořila a tvoří součást nároků na ty, kdo se chtěli věnovat kněžskému povolání.

¹³⁴ „Co jsem od Pána přijal, v tom jsem vás také vyučil: Pán Ježíš právě tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, rozlámal ho a řekl: ‚Toto je moje tělo, které se za vás vydává. To číňte na mou památku.‘ Podobně vzal po večeři i kalich a řekl: ‚Tento kalich je nová smlouva, potvrzená mou krví. Kdykoli z něho budete pít, číňte to na mou památku.‘ Kdykoli totiž jíte tento chléb a pijete z tohoto kalicha, zvěstujete smrt Páně, dokud on nepřijde,“ (1 Kor 11, 23–26). Srov. též 1 Kor 15, 3–11. K teologii kněžství Ježíše Krista v listu Židům viz BROŽ, Jaroslav. *List Židům*. 1. vydání. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2015, s. 20–25 (úvod ke kněžské christologii) a s. 92–169 (komentář k příslušným pasážím listu), zejm. s. 138–160.

¹³⁵ Srov. Liturgika (věda o liturgii). In BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 258–259, zde s. 258. Dále srov. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 74.

Záměrně zde vynecháváme starověká a raně středověká díla, protože v nich nelze nalézt chápání liturgiky jakožto souboru znalostních nároků (budoucího) kléru. I poté, kdy ve 4. století skončilo období liturgické improvizace, nám mohou prameny spojené s liturgií posloužit více k rekonstrukci liturgické praxe (dějiny liturgie) než k poznání reflexe liturgického slavení (dějiny liturgiky). I kdybychom se soustředili pouze na liturgii římskou, pak specifické prameny, kde lze linie reflexe liturgického jednání kromě jiných sledovat (např. soubory homilií, středověké alegorické výklady), vyžadují jiný typ historického zkoumání a nemusí vyjadřovat aktuální formy reflexe, chápané v celé církvi, resp. příslušné liturgické rodině, jako běžné. Přehled autorů starověku a raného středověku a jejich děl podává např. EISENHOFER, Ludwig. *Handbuch der katholischen Liturgik I*, s. 118–126.

¹³⁶ Srov. CABAN, Peter. *Dejiny slávenia eucharistie do druhého vatikánskeho koncilu*. 1. vydanie. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2010, s. 67–68. Dále viz CABAN, Peter. *Dejiny kresťanskej liturgie v staroveku*. 1. vydání. Praha: Paulínky, 2013, s. 98–103

3.1. Liturgika jako součást vzdělávání kléru (univerzita)

K pevné akademické institucionalizaci liturgiky došlo teprve v 18. století, kdy vznikly první specializované katedry.¹³⁷ Zásadní impulz pro rozvoj liturgické vědy znamenal pontifikát Benedikta XIV. (1740–1758). Papež byl vzděláním církevní právník, což se promítlo i do jeho snah na poli liturgie: sepsal rubricistické dílo *De sacrosancto missae sacrificio libri tres*¹³⁸ a zahájil reformu denní modlitby církve. Krátce po svém nástupu na Petrův stolec založil v roce 1740 v Římě čtyři akademie včetně liturgické, kterou následně převzali jezuité. V Římě v roce 1748 vznikla při *Collegium Romanum* Tovaryšstva Ježíšova (pozdější Papežské univerzitě Gregoriana) škola pro liturgickou formaci kněžstva, *Scholae sacrorum rituum*.¹³⁹ existovala v letech 1748–1772, k obnovení došlo v roce 1922.¹⁴⁰ Následovaly specializované liturgické katedry v Praze (1754, viz dále) a v portugalské Coimbře (1758), taktéž spravované Tovaryštvem Ježíšovým.¹⁴¹

V roce 1815 vydal Pius VII. (papežem 1800–1823, z jeho podnětu došlo v roce 1814 k obnovení Tovaryšstva Ježíšova) studijní řád pro univerzity na území papežského státu a poprvé v něm uvedl výuku liturgiky a posvátného řečnictví jakožto samostatných

¹³⁷ K předchozímu vývoji univerzit viz např. WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. 1. vydání Praha: Res Claritatis, 2008, s. 40–56. RAPP, Francis. *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 65–68.

¹³⁸ BENEDIKT XIV. *De sacrosancto missae sacrificio libri tres*. In *Annotazioni sopra le feste di nostro Signore e della beatissima Vergine secondo l'ordine del calendario romano. Opera composta dall'eminetiss. e reverendiss. sig. cardinale Prospero Lambertini. Tomo secondo*. Bologna: nella stamperia del Longhi stampatore arcivescovile, 1740, s. 139–620. V českém jazyce existuje samizdatový, nedatovaný překlad, vycházející z druhého vydání z roku 1748; jeho autorem je Antonín Burda. BENEDIKT XIV. *O přesvaté mešní oběti tři knihy*. S. l.: s. n., s. d.

¹³⁹ K základním datovaným údajům srov. KRANEMANN, Benedikt. *Grenzgängerin zwischen den theologischen Disziplinen. Die Entwicklung der deutschsprachiger Liturgiewissenschaft im 19. und 20. Jahrhundert*. In *Trierer Theologische Zeitschrift* 108 (1999), s. 253–272, zde s. 255. Dále jen KRANEMANN, Benedikt. *Grenzgängerin zwischen den theologischen Disziplinen*.

¹⁴⁰ Srov. KOHLSCHEIN, Franz. *Zur Geschichte der katholischen Liturgiewissenschaft im deutschsprachiger Bereich*, s. 65.

¹⁴¹ Univerzita v Coimbře byla založena v roce 1290. Tovaryšstvo Ježíšovo do země pozval – jako vůbec první z evropských panovníků – portugalský král Jan III. (králem 1521–1557): v roce 1542 vznikly první koleje v Lisabonu a Coimbře, v roce 1546 se Portugalsko stalo první, královským dvorem podporovanou jezuitskou provincií, výchozí pro působení řeholních kleriků v zámořských oblastech. Portugalský král Jan V. (králem 1706–1750, manželka Marie Anna Habsburská, dcera císaře Leopolda I.) dosáhl v roce 1748 legitimizace portugalského státu a královské moci ze strany Svatého stolce. Papež Benedikt XIV. mu za podporu církvi ve stejném roce, na konci zmíněných jednání, udělil zvláštní titul, děděný dále v portugalské královské linii – *rex fidelissimus* (Nejvěrnější král). Za Janova syna Josefa I. (králem 1750–1777), nazývaného Reformátor, fakticky vládl Sebastião José de Carvalho e Melo, známý jako markýz de Pombal, který roku 1759 Tovaryšstvo Ježíšovo z Portugalska a jeho kolonií vykázal. Zároveň došlo ke konfiskaci majetku Tovaryšstva a uvěznění 250 členů (59 přeživších propuštěno v roce 1777). Srov. *Jezuité v historickém přehledu*. 1. vydání. Velehrad – Roma: Refugium, 2002, s. 11, 25, 27. Král. In BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. 4. vydání. Praha: Libri, 2003, s. 249–251, zde s. 250.

předmětů. Závaznost předpisů znovu potvrdil Piův nástupce Lev XII. (papežem 1823–1829) v roce 1824.¹⁴²

Novou úpravu přinesla apoštolská konstituce Pia XI. *Deus scientiarum Dominus* z 23. května 1931,¹⁴³ která se týkala všech teologických fakult a rozdělila obory zde vyučované na hlavní, pomocné a zvláštní. Liturgika byla zařazena mezi obory pomocné, „jež jsou nutné k dobrému probrání oborů hlavních.“¹⁴⁴ Prováděcí nařízení ke konstituci uvádí liturgiku v seznamu povinně vyučovaných předmětů na teologických fakultách („zřízení systematicko-liturgické teologie“¹⁴⁵). Jeden z dodatků dokumentu sloužil jako nezávazný příklad pro sestavování kurikula – samostatně zde figuruje pastorální teologie, liturgika (*theologica liturgica*) a dějiny liturgiky (*historia liturgiae*).¹⁴⁶

Liturgika se již v této době rozdělovala na dvě části, praktickou a doktrinální, které uvidíme i níže: „První se vztahuje na obřady a ceremonie, chápané jak všeobecně, tak zvláště, totiž vzhledem k nějaké určité slavnosti církevní. Druhá zkoumá původ, vývoj, odůvodnění, smysl, jak jednotlivých slavností, tak jejich celku (...).“¹⁴⁷ Zatímco první úsek se předkládal i laickým věřícím v rámci základního a středního vzdělání, druhý byl určen pouze pro bohoslovce na teologických fakultách.¹⁴⁸

¹⁴² Srov. KOHLSCHEIN, Franz. Zur Geschichte der katholischen Liturgiewissenschaft im deutschsprachiger Bereich, s. 65. Autor článku se odvolává na studii CASPER, Bernhard. Die theologischen Studienpläne des späten 18. und frühen 19. Jahrhunderts im Lichte der Säkularisierungsproblematik. In LANGNER, Albrecht (Hrsg.). *Säkularisation und Säkularisierung im 19. Jahrhundert*. 1. Auflage. München, Paderborn, Wien: Schöningh 1977, s. 97–142.

¹⁴³ PIUS XI. *Constitutio apostolica Deus scientiarum Dominus de universita atibus et faculta tibus studiorum ecclesiasticorum* ze dne 23. května 1931. SACRA CONGREGATIO DE SEMINARIIS ET STUDIORUM UNIVERSITATIBUS, *Ordinationes*. In Acta Apostolicae Sedis XIII (1931), s. 241–284. Dostupné z WWW <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-23-1931-ocr.pdf> [2016-07-18]. Důraz na vzdělání klade papež do souvislosti s nároky moderní doby: „Zvláště za naší doby odívají se bludy všeho druhu rouškou osvícenství, aby došly všeobecně víry, ale přece světlo pravé vzdělanosti dovede si získat srdce mnohých. Pročež je nevyhnutelně nutno, aby se věřící, kteří projeví větší schopnost k vědeckému studiu, především kandidáti kněžského stavu, při vroucích modlitbách k ‚Otcí světél‘, majíce na paměti onu krásnou myšlenku ‚do hříšné duše nevejde moudrost‘ – hluboko zahloubali do posvátných a s nimi jakkoli souvisejících věd, aby si tak osvojili znalosti, jež by z nich vchovaly, pokud bude potřeba, řádné učitele katolické pravdy a statečné obránce proti útočným bludům nepřátel.“ Apoštolská konstituce o universitách a fakultách pro církevní studia. In *Časopis katolického duchovenstva* 1 (1936), s. 33–48, zde s. 36–37. Dále jen Apoštolská konstituce o universitách a fakultách pro církevní studia. Viz též NOVOTNÝ, Vojtěch. Pastorační cíl církevních studií a autentické teologické vidění. In *Teologické texty* 4 (2004) s. 156–159. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. Pastorační cíl církevních studií a autentické teologické vidění.

¹⁴⁴ Apoštolská konstituce o universitách a fakultách pro církevní studia, s. 44.

¹⁴⁵ Prováděcí nařízení k Apoštolské konstituci *Deus scientiarum Dominus*. In *Časopis katolického duchovenstva* 2 (1936), s. 111–130, zde s. 118

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 128.

¹⁴⁷ BERAN, Josef. Liturgika v rámci studia teologického. In *Pax* 1 (1939), s. 12–17, zde s. 14. Citován je překlad části níže zmíněných předpisů o kněžských seminářích, vydaných papežem Benediktem XV. v roce 1920. Dále jen BERAN, Josef. Liturgika v rámci studia teologického.

¹⁴⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 15.

Obdobné a navíc zpřesněné vymezení obsahu liturgické výuky nacházíme v instrukci Posvátné kongregace ritů ze dne 3. září 1958.¹⁴⁹ Celý název dokumentu, který v případě liturgiky shrnuje dlouhou předchozí tradici a zároveň reflektuje magisterium Pia XII. zní *Instructio de Musica sacra et sacra liturgia ad mentem litterarum encyclicarum Pii papae XII Musicae sacrae disciplina et Mediator Dei – Instrukce o církevní hudbě a posvátné liturgii podle encyklik papeže Pia XII. Musicae sacrae disciplina a Mediator Dei*. Liturgika, posvátná liturgická věda (*sacrae liturgiae scientiam*), podle článku 93 zahrnuje tři roviny: historickou, dogmatickou (doktrinní či teologickou) a praktickou (rubricistiku).¹⁵⁰ Na historický výklad ritu (dějiny liturgie, výklad znamení) má tedy navázat pojednání o jeho teologickém významu (sakramentální a morální teologie, ekleziologie, význam znamení) a získání schopnosti tento ritus, především mši svatou, správně vysluhovat podle církevních předpisů (konání znamení, tj. gest, slov a používání věcí).

Univerzitními přednáškami se ovšem celá šíře klerické liturgiky nevyčerpávala: „*Liturgika je však přednášena jako věda teoretická, kdežto praktické uvedení do rubricistiky a do obřadů stanovených při udílení sv. svátostí a při mši sv. je předmětem zvláštních přednášek interně dávaných alumnům kněžského semináře.*“¹⁵¹

3.2. Liturgika jako součást nároků na klérus (seminář)

Když Tridentský koncil na svém 23. zasedání 23. července 1563 schválil jeden z reformních dekretů¹⁵² a nařídil zakládání kněžských seminářů pod dohledem diecézních biskupů,¹⁵³ navázal tím na předchozí, částečně naplněné snahy o institucionalizovanou výchovu kleriků, a připojil další důležitou součást postupné potridentské reformy diecézního duchovenstva. Účastníci reformního koncilu v Tridentu zařadili mezi „potřebné znalosti“ také schopnost správně vysluhovat

¹⁴⁹ SACRA CONGREGATIO RITUUM. *Instructio de musica sacra et sacra liturgia ad mentem litterarum encyclicarum Pii papae XII ‚Musicae sacrae disciplinam‘ et ‚Mediator Dei‘*. In *Acta Apostolicae Sedis* (1958), s. 630–663. Dostupné z WWW <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-50-1958-ocr.pdf>.

¹⁵⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 658.

¹⁵¹ BERAN, Josef. *Liturgika v rámci studia theologického*, s. 16.

¹⁵² Viz *Dokumenty Tridentského koncilu. Latinský text a překlad do češtiny*. 1. vydání, Praha: Krystal OP, 2015, s. 185–202. Dále jen *Dokumenty Tridentského koncilu*.

¹⁵³ Seminární výchova zahrnuje čtyři druhy formace: (1) osobní (osobnostní, lidskou), (2) intelektuální (především teoretické vědomosti), (3) pastorační (především praktické znalosti), (4) spirituální (osobní a komunitní duchovní formace). Viz podrobněji a s odkazy na literaturu SKLENÁŘ, Michal. *Tridentská reforma diecézního kléru a její vybrané vnější projevy. Kněžský oděv jako odraz požadavků kladených na diecézní kněžstvo po Tridentském koncilu*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2013, s. 90–94.

jednotlivé svátosti: právě tak byla chápána liturgika (respektive její klerická linie, v této době jediná existující a pod jinými označeními). Již v raném středověku se ovšem liturgické znalosti staly součástí souboru podmínek pro udělení kněžského svěcení, tedy nárokem kanonického práva.¹⁵⁴ Začátek tohoto procesu, můžeme nalézt na začátku 9. století v prostředí říšské církve.¹⁵⁵

První explicitní vyjádření nároku, že duchovní, jejichž úloha se oproti starověku proměnila,¹⁵⁶ mají dobře znát liturgické obřady, nalezneme v kapituláři císaře Karla Velikého z roku 803.¹⁵⁷ Zde je uvedeno dvanáct otázek (*interrogationes examinationis*), jež museli kandidáti zodpovědět před přijetím kněžského svěcení. V podobném duchu vyznívá obecněji formulované nařízení II. synody v Paříži roku 829: u příležitosti konání provinciální synody byli žáci církevních škol, jejichž zakládání synoda nařídila, zkoušeni ze znalostí posvátných obřadů (*circa divinum cultum*).¹⁵⁸ Synodní příkaz potvrdil během římské synody v roce 853 papež Lev IV.¹⁵⁹

V návaznosti na synody raného středověku zmiňuje Gratiánův dekret, vzniklý kolem roku 1140, že kandidát kněžského svěcení musí umět číst a psát, zpívat, sestavit

¹⁵⁴ K obecným konsekvencím viz BRUGNOTTO, Giuliano. Cenni sulle prescrizioni liturgiche nella storia delle collezioni canoniche. In *Rivista liturgica* 98 (2011), s. 788–798. Dostupné z WWW http://www.rivistalituristica.org/upload/2011/articolo5_768.asp [2016-07-15]. K českému prostředí viz KEJŘ, Jiří. Pronikání kanonického práva do středověkého českého státu. In *Revue kanonického práva* 3 (1997), s. 137–156. Dostupné z WWW <http://spcp.prf.cuni.cz/1-10/kejrpred.htm> [2016-07-15].

¹⁵⁵ Viz SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium. Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011.

¹⁵⁶ S odkazem na Arnolda Angenendta konstatuje Tomáš Petráček, když hledá paradigmatické zlomy v církevních dějinách: „*Raně středověká společnost byla negramotná a agrární a tomu odpovídalo její vnímání a prožívání křesťanství. Kněz, jehož znalosti byly poměrně rudimentární a stěžejí srovnatelné s předchozí dobou, pro ně byl obřadník (...). Ačkoliv se jedná o totéž křesťanské náboženství, pohled na Krista v Ambrožově Miláně 5. století a pohled saského nevolníka 9. století nebo českého velmože 10. století se zřejmě shodovaly jen v posvátné účtě vůči jeho osobě, ale už by se asi neshodli na jeho významu a konkrétní roli pro svou osobní spásu.*“ PETRÁČEK, Tomáš. *Adaptace, rezistence, rezignace. Církev, společnost a změna v novověkých dějinách*. 1. vydání. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 11–12.

¹⁵⁷ Srov. *Interrogationes examinationis*. In *Monumenta Germaniae historica. Legum sectio II. Capitularia regum Francorum. Tomus I*. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1883, s. 234–235. Dostupné z WWW <http://www.dmgh.de/de/fs1/object/goToPage/bsb00000820.html?pageNo=234&sortIndex=020%3A030%3A0001%3A010%3A00%3A00&zoom=1.25&leftTab=toc> [2016-07-15]. Pro širší kontext viz HILDEBRANDT, M. M. *The external school in Carolingian society*. 1th edition. Leiden: Brill, 1992.

¹⁵⁸ „*Unde omnibus nobis visum est, ut abhinc postposita totius corporis negligentia, ab omnibus diligentior in educandis et erudiendis militibus Christi, et vigilantior adhibeatur diligentia, et quando ad provinciale episcoporum concilium velum fuerit, unusquisque rectorum, sicut iam in praecedentibus memoratum est, scholasticos eos eidem concilio adesse faciat, ut suum sollers studium circa divinum cultum omnibus manifestum fiat.*“ Kánon 30 II. pařížské synody. In *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio (Mansi)*. Paris: 1692–1769 14, s. 559. Dostupné z WWW http://www.documenta catholicaomnia.eu/20vs/200_Mansi/1692-1769_Mansi_JD_Sacrorum_Conciliorum_Nova_Amplissima_Collectio_Vol_014_LT.pdf [2016-07-15].

¹⁵⁹ Srov. *Monumenta Germaniae historica. Concilia. Tomus III. Concilia aevi Karolini 843–859*. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1984, s. 320. Dostupné z WWW http://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000641_00350.html?sortIndex=020%3A040%3A0003%3A010%3A00%3A00&zoom=1.25&leftTab=toc [2016-07-15].

si kalendář pro každý rok a udělovat svátosti. Následující dekretálky papežů Řehoře IX. (1234), Bonifáce VIII. (1298) a Klementa V. (1317) i pozdější papežské výroky (*Extravagantes*) uvedené nároky opakují.¹⁶⁰

Tridentský koncil (1545–1563) navázal na pokyn IV. lateránského sněmu (1215) k zakládání katedrálních škol. Škola pro vzdělávání chlapců od dvanácti let se má podle jednoho z reformních dekretů *Tridentina*¹⁶¹ z roku 1563 stát „trvalým semenišťem Božích služebníků,“ kteří budou dále formováni v semináři: „Aby pak byli s větším užítkem vzdělávání v církevní kázni, ať stále nosí postřižiny a duchovní oděv a ať se vzdělávají v gramatice, zpěvu, počítání církevního času a v jiných potřebných znalostech. Dále ať se učí svatému Písmu, církevním knihám, kázáním svatých a předpisům o udílení svátostí, zejména tomu, co se bude zdát vhodným pro zpovídání, a předpisům o ritech a ceremoniích.“¹⁶²

V období po Tridentském koncilu se tématu kněžského semináře a liturgiky věnovalo několik nejvyšších pontifiků. Blahoslavený Inocenc XI. (papežem 1676–1689) vydal dne 17. dubna 1684 apoštolskou konstituci *Sacrosancti apostolatus*,¹⁶³ v níž se podrobně věnoval fungování semináře a nařídil alumnům, aby se cvičili v „ceremoniích a posvátných obřadech.“¹⁶⁴ Benedikt XIII. (papežem 1724–1730) pak apoštolskou konstitucí *Crediate nobis* z 9. května 1725 založil Kongregaci seminářů a zdůraznil, že se seminaristé mají věnovat četbě knih, mezi nimiž figurují také knihy „o svátostech, posvátných obřadech a ceremoniích.“¹⁶⁵

Lev XII. (papežem 1823–1829) vydal 14. února 1826 apoštolskou konstituci o vzdělávání neitalských kleriků v Římě *Plura inter Collegia*. Alumni mají být „důkladně vzděláni nejen v teologických oborech a kanonickém právu, nýbrž také ve všem, co se vztahuje k církevní kázni, tradici a záležitostem liturgie [ad liturgicas res] –

¹⁶⁰ Srov. HRDINA, Ignác Antonín. *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 529 a 817. Dále jen HRDINA, Ignác Antonín. *Kanonické právo*. Významnou roli v oblasti vzdělávání hrály klášterní školy a kláštery vůbec. Viz BOYNTON, Susan. Training for the liturgy as a form of monastic education. In MUESSING, Carolyn – FERZOCO, George (eds.). *Medieval monastic education*. 1st edition. Leicester, London, New York: Leicester University Press, 2000, s. 7–20.

¹⁶¹ Srov. *Dokumenty Tridentského koncilu*, s. 197–202.

¹⁶² *Tamtéž*, s. 198.

¹⁶³ INNOCENTIUS XI. *Sacrosancti apostolatus*. In *Bullarium Romanum seu novissima et accuratissima collectio apostolicarum constitutionum ex authographis, quae in secretiori Vaticano, allisque Sedis Apostolicae scriniis aservantur cum rubricis, summariis, scholiis et indice quadruplici. Tomus octavus. Complectens constitutiones ab Innocentio XI. editas*. Romae: 1734, s. 310–340

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 313.

¹⁶⁵ BENEDICTUS XIII. *Crediate nobis*. In *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum taurinensis editio locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a S. Leone Magna usque ad praesens. Tomus XXII. Benedictus XIII. Augustae Taurinorum: A. Vecco et sociis editoribus success. Sebastiani Franco et filiorum*, 1871, s. 174–179, zde s. 178.

*jak teoreticky, tak prakticky – ve Městě, které je Hlavou katolického náboženství a Učitelkou posvátných věcí.*¹⁶⁶

Blahoslavený Pius IX. (papežem 1846–1878) v encyklice o vztahu rozumu a víry *Qui pluribus* z 9. listopadu 1846 s odkazem k výše citovanému ustanovení Tridentského koncilu zopakoval nutnost cvičení v „*posvátných ceremoniích a obřadech.*“¹⁶⁷ Dne 17. března 1856 vydal papež okružní list biskupům Rakouska – adresovaný tudíž i českému prostředí – *Singulari quidem* a místnímu episkopátu mimo jiné znovu připomněl potřebu „*důkladných znalostí svatých Písem, posvátných kánonů a liturgických záležitostí*“ u kněžstva.¹⁶⁸

Liturgiku ve smyslu výuky liturgie v kněžských seminářích zmiňuje také Kodex kanonického práva z roku 1917:¹⁶⁹ „*Teologický kurz bude trvat alespoň čtyři celé roky a kromě věrouky a mravouky musí zahrnovat zejména studium Písma svatého, církevních dějin, kanonického práva, liturgie, posvátného řečnictví a církevního zpěvu. Necht' se také konají přednášky pastorální teologie s praktickými cvičeními, jak vyučovat děti nebo jiné osoby katechismus, jak zpovídat, jak navštěvovat nemocné a jak přisluhovat umírajícím.*“¹⁷⁰

Za pozornost stojí, že diecéznímu duchovenstvu Kodex nařizuje věnovat se během schůzí několikrát do roka otázkám morálním a liturgickým (*de re morali et liturgica*), případně dalším, jež mají sloužit „*k upevnění vědomostí a zbožnosti*

¹⁶⁶ LEO XII. Plura inter Collegia. In *Appendix ad Bullarium pontificium Sacrae congregationis de propaganda fide. Tomus II.* Romae: Typis collegii Urbani, [1841], s. 358–372, zde s. 360.

¹⁶⁷ PIO IX. Qui pluribus. In *Pii IX Pontificis Maximi acta. Pars prima, vol. I. Acta exhibens quae ad ecclesiam universa spectant.* [Romae]: Ex Typographia Bonarum Artium, [1854–1878], s. 4–24, zde s. 20.

¹⁶⁸ PIO IX. Singulari quidem. In *Pii IX Pontificis Maximi acta. Pars prima, vol. II. Acta exhibens quae ad ecclesiam universa spectant.* [Romae]: Ex Typographia Bonarum Artium, [1854–1878], s. 510–530, zde s. 522. Papež také vyzval ke svolávání synod, které měly vydat závazné předpisy pro místní církve. K tématům, jimiž se měly synody zabývat, včetně liturgické praxe a posvátné liturgické kázně (*sacrorum rituum disciplina*) viz *tamtéž*, s. 525–526.

¹⁶⁹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi.* Romae: Typus Polyglottus Vaticanus, 1933. Český překlad KOP, František a kol. *Překlad Kodexu kanonického práva. Pracovní text komise pro překlad Kosexu při CMB fakultě v Praze, pobožce v Olomouci.* 1. vydání. Praha: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1969. Dále jen *CIC* 1917.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, kán. 1365, § 1. Nárok navazuje též na ustanovení Pia IX., které cituje také Benedikt XV. (papežem 1914–1922), za jehož pontifikátu došlo k vydání kodexu, v instrukci o seminářích, určenou italským biskupům, ze dne 26. dubna 1920. CONGREGATIONE SEMINARIIS ET STUDIORUM UNIVERSITATIBUS. Istruzione ai Reverendissimi Ordinari d'Italia sull'ordinamento dei seminári. In OCHOA, Xaverius (ed.). *Codicem iuris canonici editae. Volumen I. Leges annis 1917–19411.* edizione. Roma: Commentarium pro religiosis, 1966, s. 308–309. K praktickému pojetí liturgické výchovy seminaristů vyzval také papež Pius XI. v dopise portugalským biskupům z 8. září 1935. Srov. BERAN, Josef. Liturgika v rámci studia theologického, s. 14. Kromě centrálních úprav seminární výchovy bylo vzdělávání kleriků také tématem jednání synod.

(*Istruzione ai Reverendissimi Ordinari d'Italia su l'ordinamento dei seminári*, citát viz výše). Ve stejném dokumentu se objevuje totéž dělení liturgiky jako v instrukci *Musica sacra*, citované výše.

*duchovních.*¹⁷¹ Řeholníci se měli těmito otázkami zabývat minimálně jednou v měsíci – z formulování kánonu jednoznačněji vyplývá, že se jednalo o kasuistiku (*casus moralis et liturgici*).¹⁷² Kodex v ostatních kánonech odkazuje na schválené liturgické knihy, v nichž jsou obsaženy liturgické zákony (*leges liturgicae*) či liturgické předpisy (*praescripta liturgica*).¹⁷³

¹⁷¹ CIC 1917, kán 131, §1

¹⁷² Srov. *Tamtéž*, kán. 591.

¹⁷³ „Kodex zpravidla nic nerozhoduje o ritech a ceremoniích, jež liturgické knihy – schválené latinskou církví – nařizují zachovávat při celebrování nejsvětější mešní oběti, při vysluhování svátostí a svátostin a při jiných posvátných úkonech. Proto všechny liturgické zákony zůstávají v platnosti, pokud by nebyl některý z nich tímto Kodexem změněn.“ *Tamtéž*, kán. 2. S liturgikou a liturgickou praxí těsně souvisí ustanovení o vikáři, který „má právo a povinnost bdít zvláště nad tím (...) zda se přesně zachovává výzdoba a čistota kostelů a posvátného náčiní, zejména při uchovávání Nejsvětější Svátosti a při celebrování mše sv.; zda se posvátné úkony konají podle předpisu posvátné liturgie; zda se svědomitě spravuje církevní majetek a zda se řádně plní povinnosti s ním spojené, především mešní; zda se správně vedou a uchovávají farní kroniky.“ *Tamtéž*, kán. 447. K liturgickému právu viz stručně HRDINA, Ignác Antonín. *Kanonické právo*, s. 322–323. Podrobněji viz např. HUELS, John M. *Liturgy and Law. Liturgical Law in the System of Roman Catholic Canon Law*. 1. edition. Montreal: Wilson & Lafleur Ltee, 2006.

4. Počátky klerické liturgiky v českém prostředí

Vznik akademické i seminární větve klerické liturgiky, o níž můžeme hovořit s jistotou, spadá do období raného novověku. V předcházejících středověkých periodách můžeme pouze odkazovat k obecnějším skutečnostem z českých církevních dějin jako předpokladům pro vzdělávání duchovenstva, např. procesu christianizace a výuky teologie na univerzitě.

4.1. Akademická větev klerické liturgiky v českém prostředí

Před založením univerzity (*studium generale*) v Praze v roce 1348 máme k dispozici pouze kusé zprávy o vzdělávání kléru v českých zemích: kromě vědomí o existenci svatovítské katedrální školy (*studium particulare*)¹⁷⁴ žádné podrobnější informace neznáme. Na teologickou fakultu mohl nastoupit pouze absolvent fakulty artistické, celé studium trvalo dvanáct let: bakaláři teologie měli být alespoň 25 let staří, licenciáti 30 a doktoři 32 let, studium ale většinou trvalo déle. Výuka se zaměřovala především na Písmo svaté a Lombardovy Sentence, vedle studia existovala ještě činnost kazatelská. Průprava v konání liturgických úkonů byla součástí studijní varianty bohoslovců – budoucího nižšího kléru – a se studiem na teologické fakultě byla také spojena praxe ministrantské služby.¹⁷⁵

V roce 1622 skončila etapa let, kdy od roku 1417 pražskou univerzitu ovládali utrakvisté, a výuka byla svěřena členům nového, potridentského typu řeholní společnosti,¹⁷⁶ řeholním klerikům Tovaryšstva Ježíšova.¹⁷⁷ V roce 1654 došlo spojením

¹⁷⁴ Viz text o dějinách svatovítské katedrální školy s odkazy na prameny dostupný z WWW <http://www.kpmk.eu/index.php/ostatni/162-skola-pri-prazske-svatovitske-katedrale> [2015-13-03].

¹⁷⁵ Srov. ČIHÁK, Josef. *Theologus čili studium katolické teologie I. Organisaace katolického studia bohosloveckého*. 1. vydání. Praha: vlastní náklad, 1927, s. 9–12. Dále jen ČIHÁK, Josef. *Theologus*. DVOŘÁK, Ladislav. *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*. 1. vydání. České Budějovice: Diecéšní společnost musejní, 1905, s. 6–10. Dále jen DVOŘÁK, Ladislav. *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*. Jak bylo řečeno výše, od světského kléru se před rozvojem teologického vzdělání na univerzitě požadovaly vědomosti, „jež diktovala praktická nutnost: výklad Otčenáše, Credo a liturgických formulářů, jakási znalost církevních zákonů (*canones*), poenitentiale, círk. liturgického zpěvu, schopnost listiny a dopisy psáti atd.“ *Tamtéž*, s. 7. Dále viz KADLEC, Jaroslav. Teologická fakulta. In ČORNEJOVÁ, Ivana – SVATOŠ, Michal. *Dějiny Univerzity Karlovy I 134748–1622*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995, s. 135–162. Dále jen ČORNEJOVÁ, Ivana – SVATOŠ, Michal. *Dějiny Univerzity Karlovy I*

¹⁷⁶ Viz BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. III. díl, 4. svazek. Řeholní klerikové (jezuité)*. 1. vydání. Praha: Libri, 2012, s. 11–16, zejm. s. 13. V roce 1623 vznikla Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. K dějinám řádu v českém prostředí viz *tamtéž*, s. 173–200.

¹⁷⁷ Polovina 17. století vytvořila příhodné klima pro vědecké působení jezuitů: na univerzitě i v řádových domech se na vynikající úrovni pěstovala filosofie, medicína, matematika nebo astronomie. Typické pro pěstování jezuitské vědy v Čechách bylo, že její představitelé přejímali a rozvíjeli podněty ze zahraničí. Srov. ČORNEJOVÁ, Ivana. Vědní disciplíny v církevních řádech v polovině 17. století. Rozpor exaktního výzkumu a zjevených pravd? In ONDO GREČENKOVÁ Martina – MIKULEC Jiří (eds.).

Karolina a Ferdinanda ke vzniku Karlo-Ferdinandovy univerzity, její duchovní fakulty (filozofická a teologická) nadále sídlily v Klementinu. Až do roku 1752 pak mohli profesury na teologické fakultě získat pouze jezuité, pro studenty však žádné omezení neplatilo a *Universitas Carolo-Ferdinanda* se stala centrem vzdělávání v zemích Koruny české, typickou zemskou univerzitou.¹⁷⁸

Výuka teologie probíhala podle jezuitského řádového předpisu *Ratio atque Institutio studiorum Societatis Iesu* z roku 1599. Po šestiletém gymnaziálním studiu následovalo dvou až tříleté studium filozofie (logika, fyzika a metafyzika) a poté vlastní čtyřleté studium teologie, přednášené v latinském jazyce. Bohosloví mohl klerik studovat dvojnásobným způsobem: (a) scholastická (dogmatická, spekulativní) větev byla zaměřena teoretičtěji a vědecktěji, zde studovali všichni pozdější držitelé vyšších akademických gradů, studium trvalo čtyři roky; (b) s kazuistickou (morální) větví se více pojily předměty praktické, studium trvalo dva roky. Součástí kazuistického modelu byla v tomto systému také témata pastorační a liturgická, přednášená v rámci témat morální teologie (*casus conscientiae*) – *doctrina sacrorum rituum* znamenala výklad rubrik a nácvik obřadů, určený pro posluchače, kteří nesměřovali k doktorskému titulu.¹⁷⁹

Po roce 1752 již nebylo pražské vysoké učení výhradně v rukou jezuitů, na vznik institucionalizované výuky liturgiky v Čechách měli ale zásluhu právě tito řeholní klerikové. Členové Tovaryšstva Ježíšova na pražské univerzitě přednášeli o liturgii – zřejmě teoreticky – od roku 1747,¹⁸⁰ tedy od první osvícenské reformy rakouského

Církev a zrod moderní racionality. Víra, pověra, vzdělanost, věda v raném novověku. Folia Historica Bohemica Supplementum II. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 109–124, zejm. s. 110. Dále jen ONDO GREČENKOVÁ Martina – MIKULEC Jiří (eds.). *Církev a zrod moderní racionality. Víra, pověra, vzdělanost, věda v raném novověku.* Obecněji k pěstování vědy v českém církevním prostředí raného novověku viz MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě.* 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013, s. 261–268. Dále jen MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě.*

¹⁷⁸ Srov. Pražská univerzita v letech 1654–1773 a její duchovní fakulty. In ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773.* 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1986, s. iv a vii. Dále jen *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773.*

¹⁷⁹ Srov. BERÁNEK, Karel. Teologická fakulta. In ČORNEJOVÁ, Ivana – SVATOŠ, Michal. *Dějiny Univerzity Karlovy I,* s. 74–75. ČIHÁK, Josef. *Theologus,* s. 23. DVORÁK, Ladislav. *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích,* s. 7.

¹⁸⁰ Srov. ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien.* 1. Auflage. Wien: Braumüller, 1894, s. 188. Dále jen ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien.* Maxmilián Milauer uvádí, že se liturgika (*die Theorie der Liturgie*) na univerzitě v Praze vyučovala již dlouhou dobu před „známou reformou teologického vzdělávání“, čímž míní pozdější reformy opata Františka Štěpána Rautenstraucha. MILLAUER, Maxmilian. *Entwurf einer Geschichte des Studiums der Pastoraltheologie an der K. K. Karl-Ferdinandischen Prager Universität.* 1. Auflage.

vysokoškolského vzdělávání (dekrety Marie Terezie, podtrhující mimo jiné zemský charakter univerzity).¹⁸¹ Zda se jednalo o samostatnou liturgiku a nakolik, pokud vůbec, se lišila výuka od předcházejícího pojednání v rámci *casus conscientiae* nelze říci.

V letech 1622–1752, až do vydání reskriptu císařovny Marie Terezie ze dne 25. června 1752,¹⁸² byla činnost teologické fakulty v Praze plně v gesci Tovaryšstva Ježíšova.¹⁸³ Zároveň se zavedením nových studijních plánů v roce 1752 začalo postupně docházet ke specializaci větší části profesorů, dosud se výhradně jednomu předmětu věnovali pouze vyučující matematiky a hebrejštiny,¹⁸⁴ a tento posun znamenal zvýšení počtu předmětů. Vedle jiných změn začali počínaje rokem 1754 na fakultě působit studijní ředitelé, kteří výrazně omezili pravomoci děkana a dohlíželi a uskutečňování tereziánských reforem.¹⁸⁵ Změny se poprvé zásadním způsobem dotkly také jezuity spravované teologické fakulty: vyučující se měly orientovat méně na spekulativní výklad a více na praxi.¹⁸⁶

Proto v roce 1752 vznikla v rámci filozofické fakulty samostatná katedra (stolice) liturgiky v Praze – jednalo se o první akademickou institucionalizaci liturgiky za Alpami.¹⁸⁷ Výuka pravděpodobně navázala na již existující přednášky a byla zahájena v roce 1753. K akademickému roku 1753–1754 je také poprvé doložena samostatná profesura liturgiky a výuka posvátných obřadů (*ss. rituum*), v prvním roce pod vedením Mathiase Linecka, S.I., (1721–1784).¹⁸⁸ Na teologické fakultě se pak

Prag: J. G. Calve, 1821, s. 14. Dále jen MILLAUER, Maxmilian. *Entwurf einer Geschichte des Studiums der Pastoraltheologie an der K. K. Karl-Ferdinand□schen Prager Universität.*

¹⁸¹ Srov. Pražská univerzita v letech 1654–1773 a její duchovní fakulty. In ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, s. vi.

Kapitoly s. 45

¹⁸² Viz KADLEC, Jaroslav. Tisíciletá tradice teologického studia na vysokých školách pražských. In *Seznam přednášek Katolické teologické fakulty 1990–1991*. Praha: Univerzita Karlova, 1990, s. 6–20, zde s. 15–16.

¹⁸³ Viz ČORNEJOVÁ, Ivana. Jezuité a reforma pražské univerzity. Spory s kardinálem Arnoštem Vojtěchem Harrachem. In ČEMUS, Petronilla – ČEMUS, Richard (eds.). *Bohemia Jesuitica, 1556–2006*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, s. 311–318.

¹⁸⁴ Srov. Pražská univerzita v letech 1654–1773 a její duchovní fakulty. In ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, s. xvii.

¹⁸⁵ Srov. BERÁNEK, Karel. Teologická fakulta. In BERÁNEK, Karel – ČORNEJOVÁ, Ivana. *Dějiny Univerzity Karlovy II. 1622–1802*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 69–98, zde s. 70. Dále jen *Dějiny Univerzity Karlovy II.*

¹⁸⁶ Srov. ČORNEJOVÁ, Ivana. *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1773* [Na obálce uveden chybný název *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1654*]. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1992, s. 46. Dále jen ČORNEJOVÁ, Ivana. *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1773*.

¹⁸⁷ Srov. ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien*, s. 187–188.

¹⁸⁸ Srov. ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, s. xxi a 265. Maxmilián Milauer klade vznik samostatné

liturgika objevuje kontinuálně a pod tímž názvem i v letech 1755–1761 a 1762–1773/1774. Uváděné letopočty v zásadě kopírují další státní zásahy do univerzitního vzdělávání a přesun nově vzniklých předmětů z filozofické na teologickou fakultu nebyl ničím neobvyklým.¹⁸⁹

Letopočty v předcházejícím odstavci zásadě kopírují další státní zásahy do univerzitního vzdělávání a výčet profesur ukazuje na rostoucí počet samostatných předmětů.¹⁹⁰ Název přednášek z liturgiky ukazuje na praktické pojetí výuky, které vyšlo vstříc požadavku na tento typ vzdělávání; původní zařazení na filozofické fakultě s tím není nijak v rozporu, protože studium filozofie bylo chápáno jako příprava na studium teologie s vrcholem v teologii spekulativní. Postavení liturgiky na teologické fakultě dobře ilustruje pozice profesury z tohoto oboru (nezapomínejme, že jezuitští vyučující procházeli postupně více disciplínami) v letech 1762–1773/1774 uváděná na devátém místě z celkových čtrnácti.¹⁹¹ Výše popsany složitý vývoj také vysvětluje různou dataci počátku české katolické liturgiky v německé literatuře,¹⁹² za počátek lze považovat letopočet 1752, tedy ustavení samostatné katedry liturgiky.

liturgiky v Praze do roku 1757, kdy se výuky ujal Franz Hoffmann, S.I., zastávající v letech 1755–1762 pozici studijního ředitele teologické fakulty. Srov. MILLAUER, Maxmilian. *Entwurf einer Geschichte des Studiums der Pastoraltheologie an der K. K. Karl-Ferdinandischen Prager Universität*, s. 15. Bádání Ivany Čornejové potvrzuje, že v letech 1757–1758 vyučoval liturgiku zmíněný Franz Hoffmann, S.I., k zahájení výuky i založení katedry došlo ale jistě dříve. Srov. ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, s. xxi a 265.

¹⁸⁹ Vedle liturgické vznikly na filozofické fakultě katedry církevního řečnictví (výuka od roku 1754, na teologické fakultě od roku 1762), církevních a světských dějin (od 1753, na teologické fakultě církevní dějiny od 1762), řeckého jazyka a orientálních jazyků (zřejmě od 1753 na teologické fakultě zřejmě od 1764). Kanonické právo se před rokem 1753 vyučovalo na právnické fakultě, poté na teologické. Na teologické fakultě se nově začala od roku 1755 vyučovat patristika. Členové Tovaryšstva Ježíšova zajišťovali výuku uvedených předmětů do zrušení řádu a zániku české provincie v roce 1773. Srov. ČORNEJOVÁ, Ivana. *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1773*, s. 94–95. ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, s. xxi–xxii. Dále srov. ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien*, s. 187–188 (autor uvádí odlišné letopočty zahájení výuky).

¹⁹⁰ Srov. Pražská univerzita v letech 1654–1773 a její duchovní fakulty. In ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, s. vi, xxi–xxii.

¹⁹¹ (1) Dogmatická teologie, (2) spekulativní teologie, (3) teologie sv. Augustina, (4) teologie sv. Tomáše Akvinského, (5) Písmo svaté, (6) kanonické právo, (7) kontroverzní teologie, (8) hebrejský jazyk, (9) liturgika (*ss. rituum*), (10) patristika (*interpret. ss. Patrum*), (11) morální teologie, (12) homiletika (*eloquentiae sacrae*), (13) církevní dějiny, (14) řecký jazyk a od roku 1762 (15) orientální jazyky. Srov. *Tamtéž*, s. xxii.

¹⁹² Rok 1752 (a 1753 u prvního vyučujícího) uvádí ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien*, s. 187–188. Rok 1754 (a zřejmě v návaznosti na autora i další německá literatura) KOHLSCHEIN, Franz. *Zur Geschichte der katholischen Liturgiewissenschaft im deutschsprachiger Bereich*, s. 66. Pro kontext viz též KRANEMANN, Benedikt. *Liturgiewissenschaft angesichts der Zeitenwende. Die Entwicklung der theologischen Disziplinen zwischen den beiden Vatikanischen Konzilien*. In WOLF, Hubert (Hrsg.). *Die katholisch-theologischen Disziplinen*

Na filozofické a posléze teologické fakultě pražské univerzity existovala v letech 1752–1776¹⁹³ třetí nejstarší katedra liturgiky na světě, od poloviny 18. století zde tedy až doposud existuje kontinuita výuky tohoto předmětu.¹⁹⁴ Reformy teologického vzdělávání v osvícenském Rakousku přinesly vznik pastorální teologie, do níž byla vedle jiných disciplín zařazena také liturgika. Obsahově se ovšem její záběr od předcházejícího období nijak nelišil – stále se z větší jednálo o prakticky zaměřenou výuku ritů. Česky psané katolické liturgiky z prvního období existence akademicky ustavené liturgiky v českém prostředí neexistují, i samotná výuka probíhala v latinském jazyce, jejich počátky nacházíme na konci 18. století v příručkách pastorální teologie.

4.2. Seminární větev klerické liturgiky v českém prostředí¹⁹⁵

Reformy nařízené *Tridentinem* – včetně zakládání seminářů pod dohledem diecézních biskupů – se v Čechách začaly postupně zavádět po synodě konané v roce 1605 v Praze: pražský arcibiskupský seminář začal fungovat od roku 1635.¹⁹⁶ Další české alumnáty vznikly až později, jejich zřízení nebylo přímo provázáno se

in Deutschland 1870–1962. Ihre Geschichte, ihr Zeitbezug. 1. Auflage. Paderborn: Schöningh, 1999, s. 351–375. V české literatuře údaj nedohledán.

¹⁹³ Maxmilián Milauer uvádí seznam vyučujících liturgiky do roku 1774, přičemž v roce 1774 se výuky ujal namísto jezuitů diecézní kněz, v roce 1775 se liturgika nevyučovala a v roce 1776 byla katedra liturgiky zrušena. Právě v roce 1776 mělo podle tohoto autora dojít k přesunu liturgických témat do komplexu pastorálně-teologických disciplín, které jako první v letech 1775–1786 (1776–1778 latinsky, poté německy) vyučoval Franz Christian Pitrof. Liturgika tedy snad existovala jako samostatný předmět na pražské univerzitě až do roku 1776, přestože reforma teologického studia vstoupila v platnost od akademického roku 1774–1775. Srov. MILLAUER, Maxmilian. *Entwurf einer Geschichte des Studiums der Pastoraltheologie an der K. K. Karl-Ferdinandischen Prager Universität*, s. 15–17.

¹⁹⁴ Zásadní letopočty pro počátky české katolické liturgiky tedy zřejmě jsou **1747** (zahájení přednášek o liturgii), **1752** (vznik katedry liturgiky), **1753** (zahájení přednášek z liturgiky) asi **1776** (zrušení katedry, zařazení výuky liturgiky do pastorální teologie).

¹⁹⁵ Ke kněžským seminářům v zemích Koruny české viz Alumnáty v Čechách. In *Český slovník bohovědný. Díl první, A – Bascap*. 1. vydání. Praha: V. Kotrba, 1912, s. 332–340. Alumnáty na Moravě. In *tamtéž*, s. 340–344. POLC, Jaroslav. V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1995, s. 47–48, 72–73, 88–89, 98–99. STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 18–55 (zahrnuje též seminář ve Vidnavě). ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. 1. vydání. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2010, s. 255–260. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien*. 1. Auflage. Wien: Braumüller, 1894, s. 157–220, 308–346 a 838–977. Dále jen

¹⁹⁶ K dějinám arcibiskupského semináře v Praze viz PROKOP, Ivo. Vznik kněžského semináře se zvláštním přihlédnutím k dějinám pražského arcibiskupského alumnátu do roku 1783. In MIKULICOVÁ, Mlada – KUBÍN, Petr (ed.). *In omnibus caritas. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, IV., K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2002, s. 485–545. TADRA, Ferdinand. Počátkové semináře arcibiskupského v Praze. Příspěvek ke sporu kardinála Harracha s jezuitu a ku dějinám vysokých škol pražských. in *Sborník historického kroužku 2* (1884) s. 193–201, 270–279 a 339–347, VICHRA, Jan. Pražský arcibiskupský seminář a jeho studenti v 17.–18. století. In *Škola a město. Sborník příspěvků z konference Documenta Pragensia 11* (1993), s. 123–134.

zakládáním dalších biskupství – v Litoměřicích se seminaristé vzdělávali od roku 1755,¹⁹⁷ v Českých Budějovicích od roku 1788¹⁹⁸ a v Hradci Králové od roku 1802.¹⁹⁹ Centrem výchovy a výuky kleriků moravské církevní provincie (s odlišnou církevně-politickou situací a historií) byla již od roku 1567 Olomouc,²⁰⁰ kdy zde začalo působit Tovaryšstvo Ježíšovo; samostatný seminář v Brně vznikl roku 1807.²⁰¹

Seminární provoz²⁰² včetně výuky podléhal rozhodnutím biskupa, proto se konkrétní formace i výuka v jednotlivých alumnátech liší a procházejí změnami v odlišných obdobích; naše poznání o fungování seminářů, kupříkladu o obsahu výuky, není dosud příliš rozsáhlé. K výuce liturgiky lze obecně konstatovat, že byla součástí pastorální teologie, přičemž asi od poloviny 19. století můžeme sledovat určitou míru osamostatnění: liturgika nadále zůstává součástí pastorálky, je ale explicitně zmiňována; například v Brně se poprvé objevila ve školním roce 1852–1853.²⁰³

¹⁹⁷ K dějinám biskupského semináře v Litoměřicích viz KERNALOVÁ, Alena. Zpráva o fondu Biskupský kněžský seminář Litoměřice. In *Porta Bohemica. Sborník historických prací* 5 (2009), s. 198–202.

¹⁹⁸ K dějinám biskupské semináře v Českých Budějovicích viz NOVOTNÝ, Miroslav. Výchova diecézního kléru v českých zemích v letech 1848–1918. Na příkladu českobudějovického teologického institutu a biskupského semináře. In MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 105–120. NOVOTNÝ, Miroslav. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006, s. 109–117 a 143–150. WEIS, Martin. Českobudějovická teologická studia v minulosti a současnosti. In MACHULA, Tomáš (ed.). *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity* (Teologické studie 2001). 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2001, s. 105–113.

¹⁹⁹ K dějinám biskupského semináře v Hradci Králové viz HOLOUBEK, Ladislav. Život a výuka v hradeckém semináři od roku 1714 do konce 19. století. In POLEHLA, Petr (ed). *350 let královéhradecké diecéze*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, s. 209–234. Dále jen HOLOUBEK, Ladislav. Život a výuka v hradeckém semináři od roku 1714 do konce 19. Století. Dále jen POLEHLA, Petr (ed). *350 let královéhradecké diecéze*. SOUKUP, Jan. Klerikální seminář a bohoslovné učiliště v Hradci Králové [1]. In *Časopis katolického duchovenstva* 6 (1891), s. 321–329. SOUKUP, Jan. Klerikální seminář a bohoslovné učiliště v Hradci Králové [2]. In *Časopis katolického duchovenstva* 7 (1891), s. 400–418.

²⁰⁰ K dějinám (arci)biskupského semináře v Olomouci viz KREJČOVÁ, Jana. *Arcibiskupský kněžský seminář v Olomouci. Data, osoby, budovy*. 1. vydání. Olomouc: Arcibiskupský kněžský seminář v Olomouci, 2010. DRÁBEK, Jan. *Moravský generální seminář 1784–1790*. 1. vydání. Loštice: Společenská knihtiskárna, 1946.

²⁰¹ K dějinám biskupského semináře v Brně viz CHAROUZ, Jindřich Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807–1950*. 1. vydání. Brno: Brněnské biskupství, 2007. SAMSOUR, Josef. *Dějiny alumnátu brněnského*. 1. vydání. Brno: vlastní náklad, 1907. Dále jen SAMSOUR, Josef. *Dějiny alumnátu brněnského*.

²⁰² Ke kněžským seminářům v českých zemích v 18. a 19. století dále viz např. BASTL, Ondřej. Formování josefínských kněží a otázka generálních seminářů. In *Historie, Otázky, Problémy* 2 (2009), s. 109–118. Dále jen NOVOTNÝ, Miroslav. BASTL, Ondřej. Formování josefínských kněží a otázka generálních seminářů. Výchova a vzdělání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století. In *Historie, Otázky, Problémy* 2 (2009), s. 119–132. KUCHAROVÁ, Hedvika – NEŠPOR, Zdeněk R. Pastor bonus, seu idea (semper) reformanda. Vzdělávání a výchova kléru pro působení ve farní správě v 18. a na počátku 19. století. In *Český časopis historický* 2 (2007), s. 351–392.

²⁰³ Srov. SAMSOUR, Josef. *Dějiny alumnátu brněnského*, s. 84.

Když byl v roce 1855 podepsán konkordát mezi Rakouskem a Svatým stolcem, vznikl roku 1856 rozhodnutím biskupů jednotný program studia v kněžských seminářích.²⁰⁴ Usnesení se stalo závazným rozhodnutím ministerstva kultu a vyučování ze dne 29. března 1858: ve čtvrtém ročníku se měla přednášet pastorálka v užším slova smyslu a také liturgika.²⁰⁵ Určitá rozrůzněnost výuky liturgiky (resp. *theologia pastoralis* s liturgikou) ve smyslu hodinové dotace i zařazení v rámci kurikula ovšem panovala i nadále.²⁰⁶ Liturgika v semináři zahrnovala vedle teoretické výuky většinou také liturgickou praxi či cvičení (ritus)²⁰⁷ a liturgický zpěv.²⁰⁸

Zřejmě nejpodrobnější poznání máme o výuce liturgiky v semináři v Hradci Králové, který nám poslouží jako konkrétní příklad.²⁰⁹ Liturgika se zde vyučovala od zřízení semináře v roce 1802 v posledním, třetím ročníku, po rozšíření studia na čtyři roky od roku 1814 ve čtvrtém.²¹⁰ Na liturgiku byl v Hradci Králové od roku 1859 položen velký důraz: seminaristé se s ní seznamovali ve všech čtyřech ročnících, vždy dvě hodiny týdně. V prvním a ve druhém ročníku se studenti v teoretických přednáškách věnovali liturgickému roku („*liturgica posvátných dob v církevním roce*“),²¹¹ ve třetím ročníku navázala témata liturgického prostoru a ritů („*liturgika posvátných míst a úkonů*“),²¹² ve čtvrtém byla dokončena témata liturgických úkonů. Alumni paralelně absolvovali liturgickou výuku částečně teoretickou a částečně praktickou, která zahrnovala v prvním ročníku denní modlitbu církve, akolytskou službu a službu přísluhujícího vůbec a liturgický zpěv (čtyři půlhodiny týdně), ve třetím liturgický zpěv (jednu hodinu týdně), ve čtvrtém pak zpěv (jednu hodinu týdně) a ritus – „*praktická cvičení v konání svatých obřadů*“.²¹³ Ve druhém ročníku se v přehledu

²⁰⁴ „Dle sedmnáctého článku konkordátu mohou biskupové vyučování chovanců svých seminářů řídit s plnou s plnou svobodou podle církevního zákona. Biskupové roku 1856 ve Vídni shromáždění uznali však za důležité a prospěno postupovat při zařazení theologických ústavů diecézních společně a zamýšlení je mít na zřeteli při rozhodnutích sněmů provinciálních.“ *Tamtéž*, s. 88.

²⁰⁵ Srov. ČIHÁK, Josef. *Theologus*, s. 29–30.

²⁰⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 109.

²⁰⁷ Kupříkladu v Olomouci se vyučující posvátných obřadů, diecézní kněz, nazýval *sacrum rituum magister*, v Brně se výuce ritu věnoval spirituál a později vicesuperior. Srov. shrnující poznámky na základě dostupných pramenů a literatury STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 20 a 61.

²⁰⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 17 a 91.

²⁰⁹ Viz HOLOUBEK, Ladislav. Život a výuka v hradeckém semináři od roku 1714 do konce 19. století. In POLEHLA, Petr (ed). *350 let královéhradecké diecéze*, s. 209–234. Dále viz JÄGER, Pavel. Výuka a osobnosti diecézního teologického institutu ve 20. století. In *tamtéž*, s. 235–252.

²¹⁰ Srov. STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 13 a 37.

²¹¹ SOLAŘ, Jeroným Jan Nepomucký. *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství královéhradeckého*. 1. vydání. Praha: Tiskem J. S. Skrejšovského, 1870, s. 484.

²¹² *Tamtéž*.

²¹³ *Tamtéž*.

praktická liturgika neobjevuje, zařazena ale byla výuka českého jazyka. Podle výše citované přílohy v publikaci Josefa Čiháka se v roce 1923 vyučovala pastorální teologie s liturgikou v královéhradeckém semináři v prvním a druhém ročníku jednu hodinu týdně, ve čtvrtém ročníku tři hodiny týdně a v pátém ročníku šest hodin týdně.

5. Liturgika jako integrální součást pastorální teologie

Pastorální teologie tvořila rámec traktování liturgiky ještě na začátku druhé poloviny 20. století. V rámci racionalizačních opatření osvícenského státu vznikla na univerzitách Habsburského soustátí nová disciplína, pastorální teologie. Jednalo se o soubor dovedností budoucího kněze pro výkon „duchovní správy“, propojené se správou státní (vedení matrik, osvěta i kontrola obyvatelstva), a zastávání funkce kněze-úředníka v čele „farního úřadu“.²¹⁴ Součástí tohoto souboru dovedností se stala i liturgika. V roce 1774 tak vzniklo pevné propojení několika teologických disciplín s pastýřským bohoslovím, trvajícím v případě české katolické liturgiky do roku 1968.

5.1. Kontexty spojení liturgiky s pastorální teologií²¹⁵

Od roku 1774 zastával funkci ředitele teologické fakulty v Praze břevnovsko-broumovský opat František Štěpán Rautenstrauch (1735–1785).²¹⁶ Jeho jmenování navazovalo na výzvu adresovanou biskupům, opatům a ředitelům fakult, aby písemně zpracovali možnosti reformy teologického vzdělávání v Habsburské monarchii. Z předložených návrhů byl vybrán *Entwurf einer besseren Einrichtung theologischer Schulen – Návrh lepšího zřízení teologických škol* opata Rautenstraucha.²¹⁷

Koncepce reformy teologického vzdělávání, tedy vzdělávání kléru, uskutečněná Františkem Štěpánem Rautenstrauchem zahrnovala od 3. října 1774 deset hlavních disciplín: (1) dogmatickou teologii, (2) morální teologii, (3) hermeneutiku Písma svatého, (4) patristiku, (5) homiletiku, (6) polemickou teologii, (7) církevní právo, (8) liturgiku, (9) pastorální teologii a (10) katechetiku.²¹⁸ Uvedené disciplíny ovšem v některých případech nebyly zahrnuty do studijního kurikula jako samostatné předměty – z tohoto důvodu a z důvodu častých změn studijních plánů teologické fakulty není možné určit podrobnosti.

²¹⁴ Obecněji k postavení diecézního kléru v osvícenském Rakousku viz např. SCHNEIDER, Christine. *Der niedere Klerus im josephinischen Wien. Zwischen staatlicher Funktion und seelsorgerischer Aufgabe*. 1. Auflage. Wien: Deuticke, 1999.

²¹⁵ Ke stavu bádání o počátcích pastorální teologie v české historiografii viz DUDA, Zdeněk. Historiografický obraz počátků (české) pastorální teologie a jejího dalšího směřování v 19. století. In MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 11–23. Dále jen DUDA, Zdeněk. Historiografický obraz počátků (české) pastorální teologie a jejího dalšího směřování v 19. století.

²¹⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 94.

²¹⁷ Srov. KRÍŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 36–38.

²¹⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 39–40.

Historický rámec pro vznik a charakter klerické liturgiky jakožto součásti pastorální teologie tvořil koncept katolického osvícenství.²¹⁹ V Habsburské monarchii měla osvícenské reformy přenést z centrální až na lokální úroveň římskokatolická církev, vybavená novým typem diecézních kněží, kteří budou zároveň vychovateli upozorňujícími na obecné blaho, vzdělanými pastýři, kazateli, učiteli a katechety i státními úředníky.²²⁰ „*Postbarokní představa kněze vychovatele a učitele s reformami do jisté míry souzněla, společenský význam duchovního, jenž by naplňoval i tyto nové sociální funkce, tak měl růst a církev by tak mohla podstatně rozšířit sféru působnosti. Dokladem reakce církevních kruhů na změnu společenské situace byl mimo jiné vznik nového samostatného předmětu na bohosloveckých fakultách – pastorální teologie.*“²²¹

Teologický rámec zrodu a dlouhodobého obsahového určení liturgiky tvořila pastorální teologie, jejíž rozdělení můžeme – minimálně do doby rozvoje liturgického hnutí – v intencích soudobého chápání teologicky vyložit navázáním jednotlivých disciplín na tři Kristovy úřady či poslání (*tria munera Christi, triplex munus Christi*). Původně protestantský přístup prosazovaný Janem Kalvínem byl v katolickém prostředí v pozměněné podobě později přijat také v pastorální teologii: liturgika se navázala na úkol posvěcovat (*munus sanctificandi*), katechetika na úřad učitelství (*munus docendi*) a vlastní pastorálka na úřad vedení nebo vládnutí (*munus regendi, gubernandi*).²²² Liturgika se tudíž spojila s povinností spravovat a rozdílet svátosti, která znamenala vykonávání přípravy pro přijímání svátostí, vlastní vysluhování svátostí, slavení liturgie a znalost rubrik.²²³ Koncept pastorální teologie, do níž dlouhou dobu patřila také liturgika, má tedy ekzeziologické odůvodnění: z christologie (trojí poslání Krista) přechází zejména v 19. století uvedené rozdělení do ekzeziologie (trojí poslání církve) a odtud se pak odvozuje trojí úřad každého kněze, tedy vlastní oblast pastorační.²²⁴ Stopy využití konceptu *triplex munus Christi* lze pak najít i v rámci samotné liturgiky.²²⁵

²¹⁹ Viz ČINÁTL, Kamil. Katolické osvícenství a koncept pastorální teologie. In *Kuděj 2* (2000), s. 28–39. Dále jen ČINÁTL, Kamil. Katolické osvícenství a koncept pastorální teologie. Dále srov. KRÍŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 22–34, 73–81.

²²⁰ Srov. ČINÁTL, Kamil. Katolické osvícenství a koncept pastorální teologie, s. 29.

²²¹ *Tamtéž.*

²²² MÜLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorační*, s. 370. KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika*, s. 7, 15, 168. Dále viz SKLENÁŘ, Michal. *Tridentská reforma diecézního kléru*. Diplomová práce, s. 51–52. KRÍŠŤAN, Alois. Pastorální teologie na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Diakonické prvky v pastoračníce Antonína Skočdopole. In *Studia theologica 3* (2008), s. 41–48.

²²³ Srov. AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie I. Fundamentální pastorální teologie*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 13. Dále jen *Pastorální teologie I*.

²²⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 14. Pavel Ambros shrnuje pojetí pastorační od 18. století do II. vatikánského koncilu: „*Snaha lépe organizovat péče o duše vede záhy (od začátku 18. století) k systematickosti, vyjádřené*

Konec 18. století bývá v případě Habsburské monarchie označován za období „mezi časy“: v případě římskokatolické církve²²⁶ se jednalo o přerod „z barokně chápané zbožnosti, víry a farní a církevní organizace vůbec v ‚moderní‘ byrokraticky řízený aparát, který má účelně poskytovat jak duchovní servis, tak být prodlouženým ramenem státu.“²²⁷ V oblasti vzdělávání duchovenstva se prosadil koncept „katolického osvícenství“ či „reformního katolicismu“, jehož součástí bylo zavedení výuky pastorální teologie – v rámci ní se pak seminaristé seznamovali i s rubrikami určujícími podobu liturgických obřadů. Liturgika se tímto způsobem stala součástí seznamu dovedností, jež měl kněz v osvícenském státě ovládat, aby mohl dobře plnit svůj úřad.²²⁸ Ve vzdělávání i v pastorační praxi se položil důraz na časné blaho svěřených věřících, potažmo disciplinovaných občanů.²²⁹ Na rozdíl od začátku 18. století, kdy doznávaly rekatolizační snahy a kněžstva byl nedostatek, mohla navíc uvedené úkoly v 19. století plnit řada kleriků.²³⁰

v rozdělení pastýřské péče do tří oblastí podle tří úřadů Krista: prorockého, kněžského a královského. Toto rozdělení se dostává do reformy teologických studií a stává se součástí pastorálky: Udělování svátostí, vyučování a výchova příkladem života. Tato třetí povinnost se brzy mění na povinnost duchovní správy, vedení farnosti, pastýřský úřad. Péče o duše se vykonává svátostmi a vyučováním v katechezi a při kázání, speciální pastore je zahrnuta do třetí povinnosti pastýře. (...) Pastore se (...) chápe jako tento trojí úřad a povinnost.“ AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie II.*, s. 15. K odlišení pojmů „pastorální“ a „pastorační“ viz *Pastorální teologie I.*, s. 16–17. V kontextu teologického vzdělávání po II. vatikánském koncilu a ke stejné distinkci viz NOVOTNÝ, Vojtěch. Pastorační cíl církevních studií a autentické teologické vidění, 156–159.

²²⁵ Kupříkladu Josef Toman, vyučující pastorální teologie na brněnském učilišti, píše o neoficiálním rozdělení liturgického roku, využitelné při formaci věřících: „Rozdělení populární, které není ani historicky, ani liturgicky odůvodněno, rozeznává tři období: vánoční, velikonoční a svatodušní. Toto rozdělení je velmi rozšířené a lze ho s užitekem použít při náboženském vyučování ve škole i na kazatelně. Doba vánoční představuje učitelský úřad Spasitelův, doba velikonoční úřad kněžský a doba svatodušní úřad královský; nebo: vánoce připomínají lásku Boha Otce, jenž Syna svého nám poslal, velikonoce lásku Syna Božského, který se za nás obětoval, a letnice lásku Ducha sv., jenž sestoupil nás posvěcovat.“ TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví*. S. L.: S. N., [1935–1939], s. 303. Dále jen TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví*.

²²⁶ Ke shrnutí předcházejícího vývoje a přehledně k aspektům existence římskokatolické církve v osvícenském Rakousku viz MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, s. 35–43 a 72–107.

²²⁷ ČEVELOVÁ, Zuzana. Katolicismus kolem roku 1800. Římskokatolický kněz jako příslušník jedné sociální vrstvy, podoby pastore a její dopad. In LORMAN, Jaroslav – TINKOVÁ, Daniela (eds.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. 1. vydání. Praha: Casablanca, 2009, s. 314–322, zde s. 314. Studie se zabývá především oblastí Moravy. Dále jen ČEVELOVÁ, Zuzana. *Katolicismus kolem roku 1800*.

²²⁸ Viz BASTL, Ondřej. Formování „josefínských“ kněží a otázka generálních seminářů, s. 109–118. Dále viz HOLLERWEGER, Hans. *Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Österreich*. 1. Auflage. Regensburg: Pustet (Friedrich), 1976.

²²⁹ Srov. ČEVELOVÁ, Zuzana. *Katolicismus kolem roku 1800*, s. 320.

²³⁰ Srov. ŠOTOLA, Jaroslav. Kariéra v černém. Předpoklady pro získání farního benefícia v 18. století. In *Časopis Matice moravské 2* (2007), s. 319–341, zejm. s. 320. Viz též GAŽI, Martin. *Katolictví většinové společnosti*. In NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2010, s. 15–95, zde s. 45. Dále jen GAŽI, Martin. *Katolictví většinové společnosti*. Dále jen NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu*.

Jak uvidíme níže, v průběhu druhé konfesionalizace 19. století se obnovil žánr katolických liturgik pro laiky. Klerická liturgika v průběhu 19. století zásadní proměnou neprošla: nadále zůstávala součástí pastorální teologie, začala se ale spolu s dalšími teologickými disciplínami objevovat v nově vzniklém odborném a zároveň stavovském kněžském periodiku s názvem Časopis katolického duchovenstva. Proměnou ovšem prošel kněžský stav – oproti předcházejícím období mohli do jeho řad začít vstupovat a později hierarchicky postupovat také lidé z nižších sociálních vrstev.²³¹

„Mnozí v 19. a první polovině 20. století chápou kněžství jako příležitost sociálně si polepšit, vymanit se z koloběhu chudoby a dřiny na venkovské usedlosti, materiálně zajistit sebe i své příbuzné, získat respekt a úctu, které tehdy ještě kněžím náležely. Kdo studoval na kněze, mohl na rozdíl od jiných profesí poměrně snadno najít mecenáše či řád, který mu studia hradil, ačkoli by si to jeho rodina nemohla dovolit, nebo rozhodně ne v plné výši.“

5.2. Liturgika v příručkách pastorální teologie

Od roku 1774 tvořila liturgika v Habsburské monarchii součást výuky pastorální teologie a jejím obsahem byla příprava kněze na vysluhování svátostí. V návrhu osnovy pastorální teologie opata Rautenstraucha se liturgiky týká část nazvaná *„O povinnosti správy a vysluhování svátostí“*, která počítá s rozdělením na sedm odstavců podle počtu svátostí. Protože se jisté související části přednášejí v rámci dogmatické a morální teologie, *„bude zde jen to učeno, co se vysluhování svatých svátostí týká. O každé svátosti jsou tři části zvlášť k pojednání: 1. komu vysluhovat svaté svátosti, 2. jak tyto*

²³¹ *„Mnozí v 19. a první polovině 20. století chápou kněžství jako příležitost sociálně si polepšit, vymanit se z koloběhu chudoby a dřiny na venkovské usedlosti, materiálně zajistit sebe i své příbuzné, získat respekt a úctu, které tehdy ještě kněžím náležely. Kdo studoval na kněze, mohl na rozdíl od jiných profesí poměrně snadno najít mecenáše či řád, který mu studia hradil, ačkoli by si to jeho rodina nemohla dovolit, nebo rozhodně ne v plné výši.“* PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. 1. vydání. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 92. Dále jen PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*. Viz též níže uváděné poznámky o výchově českých a německých bohoslovců v Římě. Proces má mnohem obecnější rámeček: *„Katolickou hierarchii tohoto období tvořila převážně aristokracie, která nebyla německá, ale mezinárodní. Česká katolická církev se tedy po celou existenci devatenáctého a dvacátého století nenechala strhnout pokušením být církví nacionalistickou. To ovšem mělo své důsledky. Jestliže byl národ stržen nacionalistickým proudem, došlo především v devatenáctém století k rozchodu mezi církví a školou, a na tom se výrazně podílel i profesor Masaryk. Po roce 1867 římskokatolická církev ztratila privilegované postavení a monarchie přestala být konfesijním státem. Rozvod trůnu a oltáře se nekonal v roce 1918, jak si mnozí myslí, al již po prohrané bitvě u Hradce Králové v roce 1866. Na oko se moc nezměnilo, ale ve skutečnosti se změnilo mnoho. Česká inteligence se v tomto období rozešla s církví. Tady jsou kořeny ztráty popularity a prestiže katolické církve uvnitř našeho národa.“* DUKA, Dominik – LESCHINGER, Martin. *V duchu pravdy*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Flétna, 2008, s. 66–67. Dále jen, Dominik – LESCHINGER, Martin. *V duchu pravdy*.

*k důstojnému přijetí připravit, 3. s jakými obřady a obyčejí svátost vysluhovat. Při tom se musí po celý čas vzít ku pomoci Rituale biskupství ve kterém je pastorálka přednášena, a podle míry tohoto má být přednášena nauka o obřadech a obyčejích. Také zde má být mluveno o ostatních v církvi obvyklých žehnáních.*²³² Po výčtu témat ke svátosti smíření, pomazání nemocných a manželství následuje ještě dovětek: „*Po skončení celé této látky musí se konečně pojednat o modlitbě a svaté mešní oběti pastýře za jeho obec.*“²³³ Liturgika se tak zařadila do explicitně formulovaného výčtu dovedností, jež měl každý katolický duchovní ovládat, aby mohl v osvícenském státě vykonávat kněžské povolání

První česky psané příručky pastorální teologie vznikly již v rámci výuky pastorální teologie v českém jazyce po roce 1778.²³⁴ Situaci vystihl František Cinek, obrozenecky laděný propagátor českého jazyka, následovně: „*Osvícenskými vládními činiteli patheticky zdůrazňovaná péče o povznesení obecného lidu, o ‚lidštější uvědomění‘ jeho, donucovala vládu přes úporné úsilí germanizační respektovat jazyk lidu. Proto přihlíženo, aby hlavně duchovenstvo, které bylo svým povoláním v nejužším styku s českým lidem a mělo vychovávat lid v duchu státním, znalo a ovládalo jazyk lidu. Dovoleno tudíž, aby na theologických fakultách pražské i moravské university theologickému oboru praktickému – pastorálce – učilo po česku.*“²³⁵ Autor označuje, kvůli osvícenskému absolutismu a jansenismu, dobu vzniku pastorální teologie za úpadkovou pro theologickou vědeckou práci.²³⁶ Z hlediska dějin české katolické liturgiky se ale jedná o období, které určilo její podobu až do II. vatikánského koncilu. Ještě před zkoumáním knih s názvem liturgika je tedy třeba obrátit pozornost k tomu, jak byla tato část vykládána v rámci pastorálně-teologických příruček.

5.2.1. Jiljí Chládek: Počátkové opatrnosti pastýřské (1780–1781)

Dvorským dekretem ze dne 27. listopadu 1780 byla schválena první česká učebnice pastorální teologie²³⁷ od P. fr. Jiljího Chládky, O. Praem. (1743–1806), od

²³² KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 58.

²³³ *Tamtéž*, s. 59.

²³⁴ Viz KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 73–77.

²³⁵ CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778–1870*. 1. vydání. Olomouc: Družina literární a umělecká v Olomouci, 1934, s. 11. Dále jen CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778–1870*.

²³⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 14.

²³⁷ CHLÁDEK, Jiljí. *Gilgjo Chládky Počátkové Opatrnosti Pastýřské, neb, Krátká Naučenj, gakby se Pastýřové duchownj w powolánj swém chowati měli. Díl I*. 1. vydání. Praha: Školní knihtiskárna Hagen, 1780. CHLÁDEK, Jiljí. *Gilgjo Chládky Počátkové Opatrnosti Pastýřské, neb, Krátká Naučenj, gakby se Pastýřové duchownj w powolánj swém chowati měli. Díl II*. 1. vydání. Praha: Školní knihtiskárna

roku 1778 prvního profesora české pastorální teologie na pražské teologické fakultě.²³⁸ Autor ji rozdělil do tří dílů: v prvním se věnoval výuce, katechetice, homiletice a hodegetice, ve druhém liturgice a ve třetím pak životu duchovenstva, což pokládal za své ústřední téma.²³⁹

Pastorální teologii (respektive pastýřské umění dle textu) chápal Jiljí Chládek jako „vyučení a poučení o vlastnostech pastýřů a o jejich plnění“²⁴⁰ s důrazem na pastorační péči o každého jednotlivce. Liturgiku příručka předkládá podle svátostí v následujícím pořadí: obecné pojednání o svátostech, křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření, svátost pomazání nemocných, svěcení kněžstva a manželství; k dílu je připojen „Přídavek“ o povinnosti kněží modlit se jak za sebe, tak za sobě svěřené farníky.²⁴¹ Každá kapitola obsahuje jednak výčet podmínek pro udělení svátosti, jednak popis vlastního ritu.

Učebnice tak v díle věnovaném liturgice, vedle těsné souvislosti se sakramentální teologií, ukazuje na dvě roviny, známé již dříve a typické pro spojení liturgiky s pastorální teologií. Jedná se o (1) rovinu morální (podmínky pro udělení svátosti, projevy „ctnosti nábožnosti“) a (2) rovinu rubricistickou (popis rituálu). Kněz-pastýř zjišťuje podmínky pro udělení svátosti a poté vykoná příslušný obřad.

5.2.2. Václav Stach: Počátkové pastýřské teologie (1789–1790)

Václav Stach (1754–1831), přední český propagátor osvícenství josefínského typu,²⁴² v letech 1786–1790 vyučoval pastorální teologii v generálním semináři

Hagen, 1780. CHLÁDEK, Jiljí. *Gilgjo Chládko Počátkové Opatrnosti Pastýřské, neb, Krátká Naučenj, gakby se Pastýřové duchownj w powolánj swém chowati měli. Díl III.* 1. vydání. Praha: František Jeřábek, 1781.

²³⁸ Viz CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778–1870*, s. 36–40. K hodnocení přístupu Františka Cinka viz KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 77 a 78, zejm. pozn. 29. K osobě a uvedenému dílu Jiljího Chládko viz URBÁNEK, Vladimír. Jiljí Chládek, český obrozenec a osvícenec. In *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 4, Studia Historica XXVIII.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 1986, s. 115–140. HARVILKO, Jan. Jiljí Chládek a jeho Počátkové opatrnosti pastýřské. In *Theologická revue* 1–4 (2006), s. 381–385.

²³⁹ „Psal arci často (i ve své pastorálce, u níž hlavní důraz klade na příkladný život kněží) téměř patheticko-útočně, slovy ‚drsnatými‘, čímž vyvolal ostrou odezvu mezi pražskými faráři a u kapitul.“ CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778–1870*, s. 40.

²⁴⁰ KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 87.

²⁴¹ Srov. KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 84–85.

²⁴² Srov. CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského*, s. 63–64, 71 a 77–78. František Cinek charakterizuje Václava Stacha a jeho příručku negativně kromě racionalistického přístupu také kvůli jeho vlažnému vztahu k českému jazyku. Viz též MĚŠŤÁNEK, Tomáš. Václav Stach a jeho Příručka učitele lidu. K počátkům českého filosofického myšlení nové doby. In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis* 1973, B 20, s. 87–100. Dostupné též z WWW <https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib>

v Hradisku u Olomouce, po jeho zrušení do roku 1799 v biskupském semináři v Olomouci. Pro studenty na základě pokynu dvorské komise přeložil a z vlastní iniciativy přepracoval příručku Franze Giftschütze (1748–1788), který jako první vyučoval pastýřské bohosloví na univerzitě ve Vídni.²⁴³ Kniha *Počátkové pastýřské teologie*²⁴⁴ nahradila výše pojednávané dílo Jiljího Chládky a stala se druhou učebnicí pastorální teologie v rakouské monarchii.²⁴⁵

Učebnice, určená budoucímu knězi, „*kterýž se o vnitřní blahoslavenství, o spokojenost a zlepšení lidu svého starati má,*“²⁴⁶ je rozdělena do dvou dílů. První z nich, *O posluhování slova nebo o vyučování pravdám náboženským* (1789), obsahuje po předmluvě Václava Stacha a Franze Giftschütze a Uvedení témata katechetická, druhý díl témata liturgická (1790), Přídavek se pak zabývá chováním duchovního správce a praktickým vedením farní správy.

V prvním oddělení o službách Božích a mši svaté autor opakovaně apeluje na dodržování předpisů duchovními správci,²⁴⁷ celý výklad je podřízen čtenáři, studentovi teologie jakožto budoucímu faráři; cituje přitom řadu státních předpisů. Velký důraz klade také na vyučování, kázání a liturgickou výchovu, přičemž připomíná ustanovení

[/106600/B_Philosophica_20-1973-1_9.pdf?sequence=1](#) [2016-02-18]. SABINA, Karel. *Václav Stach, jeho doba a spisy*. 1. vydání. Praha: Grégr a Ferd. Dattel, 1870.

²⁴³ Viz PIRICH, Gustav. *Franz Giftschütz (1748–1788). Der erster Wiener Pastoraltheologe. Theologische Grundlinien in Leben und Werk unter dem Einfluß des Jansenismus, der katholischen Aufklärung und des Ultramontanismus*. 1. Auflage. Würzburg: Seelsorge Echter, 1992.

²⁴⁴ STACH, Václav. *Počátkové k Weřegnému w Cýs. Král. zemjch předešpanému wykládanj Pastýřské Theologie wydanj w Německém gazyku od Frantisska Giftssice Cýs. Král. weřegného řádného včitele pastýřské Theologie při vysokých sskolách Wjdenskych. Z neywyssjho rozkazu k weřegnému českému wykládanj přeloženi od Wáclawa Stacha Cýs. Král. weřegného řádného včitele pastýřské theologie při vysokých sskolách Holomauckých*. 1. vydání. Praha: Jan Jozef Diesbach, 1789–1790 (jediný svazek obsahuje oba díly). Dále jen STACH, Václav. *Počátkové pastýřské teologie*. Kniha je věnována Josefu Dobrovskému, který měl dohlížet na překlad.

²⁴⁵ Srov. KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 92. Viz též CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského*, s. 73–74. Alois Křišťan se k Václavu Stachovi a přeložené příručce vyjadřuje smířlivěji než František Cinek (viz výše): „*Giftschütz/Stach více sází na úřednický smysl pro povinnost a na důležitost pravidel; bylo by však asi přílišným zjednodušením vyčítat mu bezbožnost či pouhou racionalitu. Své dílo chápe jako spolupráci na díle Božím. Chládek oproti tomu klade důraz na mravní a náboženskou stránku člověka. Pokud se týká již zmiňovaných výtek, že Giftschütz opírá na rozdíl od Chládky vše o císařská nařízení, či že pastorálku staví na státních předpisech, pak opět platí výše zmíněné, že i závěru Giftschützem uvedené císařské nařízení je datováno v roce 1783, čili důvodem rozdílu nemusí být Chládkova větší zbožnost a Giftschützeova větší afinita ke státu, ale pouze praktické důvody, že jednoduše v době, kdy Chládek svou pastorálku psal, uvedená nařízení ještě nebyla vydána.*“ KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*, s. 118–119.

²⁴⁶ STACH, Václav. *Počátkové pastýřské teologie* [1. díl], s. 3.

²⁴⁷ „*Farář všeobecných řádů náboženství sám neustanovil, aniž má moci k tomu, aby dle zdání svého nového obyčejě uvedl; následovně musí při ustanovených [předpisech] zůstat, a co se oděvu, ceremonií atp. týče, má se podle nařízení agendy neb rituálu řídit.*“ STACH, Václav. *Počátkové pastýřské teologie* [2. díl], s. 4. Při určování času bohoslužeb se nemá farář ohlížet na své pohodlí, nýbrž na pohodlí svých farníků apod. Srov. *Tamtéž*, s. 16.

Tridentina. Druhé oddělení je věnováno svátostem (křest, biřmování, eucharistie,²⁴⁸ velmi podrobně svátost smíření a manželství), žehnáním a svěcením, procesím, zaopatřování nemocných a umírajících a text poskytuje podrobný vhled do soudobé liturgické praxe: „*Nábožní obyčejové k tomu cíli ustanoveni jsou, aby dobré smýšlení vzbudily, neb zachovaly, srdce k nábožnému pocitnutí pozdvihly a k vzdělání sloužily, pastýř z ohledu toho dvě hlavní povinnosti zachovat má: předně aby všecko od služeb Božích odstranil, co by tomu cíli a konci překáželo, zadruhé všecko k jeho zachování zřídil.*“²⁴⁹

5.2.3. Antonín Skočdopole: Příručná kniha bohosloví pastýřského (1874, 1890–1891) a Učebná kniha bohosloví pastýřského (1905)

Antonín Skočdopole (1828–1919), vyučující pastorální teologie a katechetiky²⁵⁰ v kněžském semináři v Českých Budějovicích v letech 1861–1912,²⁵¹ navázal na předchozí autory vydáním další české příručky pastorální teologie:²⁵² v roce 1874 vlastním nákladem, v roce 1890 první a v roce 1891 druhý díl v rámci Dědictví sv. Prokopa. Autor se snažil „*o stručné, a pokud možná, též úplné vypracování pastýřského bohosloví dle nynějšího stavu vědy této (...). Potřeba spisu o pastýřském úřadování*

²⁴⁸ Osvícenský duchovní Václav Stach se některým formám zbožnosti staví kriticky, kupříkladu doporučuje, aby se výstav Nejsvětější svátosti oltářní konal pouze občas, „*protože si lidé poznenáhla té věci méně vážejí, s kterou se obyčejně obírají aneb ji vždy před očima mají.*“ STACH, Václav. *Počátkové pastýřské teologie* [2. díl], s. 73.

²⁴⁹ *Tamtéž*, s. 2.

²⁵⁰ Viz SKOČDOPOLE, Antonín. *Katechismus náboženství katolického pro školy obecné*. 1. vydání. Praha: s. n., 1872. SKOČDOPOLE, Antonín. *Katechismus der christkatholischen Religion für die Volksschulen*. 1. Auflage. Budweis: J. Krupička & Comp. Commissionsverlag der Buchhandlung L. A. Stroppek, 1874. SKOČDOPOLE, Antonín. *Erster Katechismus der katholischen Religion für Volksschulen*. 1. vydání. Budweis: J. Krupička, 1875. SKOČDOPOLE, Antonín. *Zweiter Katechismus der katholischen Religion für Volksschulen*. 1. vydání. Prag: K. k. Schulbücher-Verlag, 1877. SKOČDOPOLE, Antonín. *První katechismus náboženství katolického pro školy obecné*. 1. vydání. Praha: C. K. sklad školních knih, 1884. SKOČDOPOLE, Antonín. *Druhý katechismus náboženství katolického pro školy obecné*. 1. vydání. Praha: C. k. sklad školních knih, 1887. SKOČDOPOLE, Antonín. *Biblische Katechesen. Ein Handbuch für den Religionsunterricht auf der Unterstufe der Volksschule*. 1. Auflage. Budweis: Ignaz Wolf, 1888. SKOČDOPOLE, Antonín. *Ausgearbeitete Katechesen zum Unterrichte auf der mittleren Stufe der Volksschule. 1. Band*. 1. Auflage. Budweis: Verlag der bischöfl. Buchdruckerei des Ad. Matousch, 1890. SKOČDOPOLE, Antonín. *Ausgearbeitete Katechesen zum Unterrichte auf der mittleren Stufe der Volksschule. 2. Band*. 1. Auflage. Budweis: Verlag der bischöfl. Buchdruckerei des Ad. Matousch, 1891. SKOČDOPOLE, Antonín. *Biblické katechese. Rukověť k vyučování náboženskému na nižším stupni obecné školy*. 1. vydání: České Budějovice, 1893. SKOČDOPOLE, Antonín. *Rukověť katechety*. 1. vydání. České Budějovice: vlastní náklad, 1909.

²⁵¹ Viz nekrolog STATEČNÝ, Karel. Dr. Antonín Skočdopole. In *Časopis katolického duchovenstva* (1919), č. 1–2, s. 74–78. Dále jen STATEČNÝ, Karel. Dr. Antonín Skočdopole.

²⁵² V českém prostředí se před vydáním knihy Antonína Skočdopole používala ještě německá příručka HAYKER, Franz. *Praktische Anleitung zur christkatholischen Seelsorge nach den Grundsätzen des Heiligen Alphonsus von Liguori bearbeitet von Franz Hayker*. 1. Auflage. Gratz: J. A. Kienreich, 1846.

českým jazykem jednajícího dávno již uznána a bezpochyby jen ty obtíže mnohé, které tu překonati jest, byly u příčině, že posud neobjevila se pastorálka česká.“²⁵³ Za své úsilí obdržel od pražské teologické fakulty čestný doktorát.²⁵⁴

Dílo je rozděleno do šesti knih: 1. O základech pastorače, 2. Počátek a první podmínka obcování s Bohem – víra a slovo Boží, 3. Obcování s Bohem skrze eucharistii a modlitbu, 4. Svátostné osvobodování od hříchů, církevní odpustky, 5. Posvěcování svazků přirozených, církevní pomoc v důležitostech a bédách vezdejšího života, 6. Péče o nemocné a zemřelé údy církve. V centru pozornosti stojí kněz, uživatel příručky, který vykonává své jednotlivé úřady, nejen učitelský, kněžský a královský ale např. i kazatelský nebo zpovědnický.

První zmínka o církvi je přímo spojena se zjevením: „*Od té doby, co Kristus dokonal vykupitelské dílo své, seslav Ducha svatého, účastní se člověčenstvo zjevení Božího, pravdy a milosti Kristovy skrze jedinou pravou církev.*“²⁵⁵ Protože celý text stojí na výkladu jednotlivých kněžských úřadů, pokračuje autor níže: „*Církvi svaté odevzdán jest trojí úřad Kristův, učitelský totiž, kněžský a královský, aby působila, jako Kristus působil, viditelně k vykoupení člověčenstva (...).*“²⁵⁶ Liturgii představuje autor v celku výkladu²⁵⁷ jako výkon kněžského úřadu církve, převzatého od Krista, přičemž „*Kristův kněžský úřad vykonává se v katolické církvi skrze bohoslužbu (cultus) neb liturgii.*“²⁵⁸ V poznámce tištění petitem autor dodává, že pojem *cultus* má širší význam než liturgie, jež označuje „*cultus veřejný, oprávněnou k tomu autoritou zřízený a řádnými orgány konaný.*“²⁵⁹

²⁵³ SKOČDOPOLE, Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského. Svazek I.* 2. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1890, předmluva k prvnímu vydání. Dále jen SKOČDOPOLE, Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského.*

²⁵⁴ Srov. STATEČNÝ, Karel. Dr. Antonín Skočdopole, s. 75–76.

²⁵⁵ SKOČDOPOLE, Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského*, s. 4.

²⁵⁶ *Tamtéž.*

²⁵⁷ Oddíl 2. Bohoslužba, § 10 Kristův kněžský úřad v církvi (úvod): „*Vykupitelské dílo své, kteréž byl počal úřadem učitelským, dokonal Kristus vyplněním úřadu kněžského. Jakožto učitel oznámil pravdu božskou a s ní také cíl, ku kterému se člověk brátí má, a cestu, po které by cíle dojíti mohl; jakožto nejvyšší kněz ale dobyl všemu světu milosti boží, propůjčil se za prostředníka mezi Bohem a lidmi, aby Bůh oslaven byl a lidé se posvětili, člověčenstvo hříchem od Boha oddělené k Bohu zase navráceno bylo. A jakož Vykupitel náš ustavičně zvěstování pravdy své poručil katolické církvi, tak podobně poručil jí stále dodávání milosti, kteréž obětí svou na kříži dobyl všem lidem, aby skrze ni – věk za věkem a pokolení za pokolením – se posvěcovali a k dosažení nadpřirozeného cíle schopny činili. Právo i povinnost katolické církve, aby milost Spasitelovu lidem zjednávala i dodávala, jest kněžský úřad její. Podstata úřadu kněžského jest: prostřednictví mezi Bohem a člověkem, ctění Boha modlitbou a obětí, ospravedlňování, posvěcování a silnění člověka skrze božskou milost, aby k poznanému cíli svému horlivě kráčel a jeho skutečně i dosáhnul.*“ *Tamtéž*, s. 57–58.

²⁵⁸ *Tamtéž*, s. 58.

²⁵⁹ *Tamtéž*, s. 59.

Na vysvětlení navazuje definice liturgiky: „*Soustavné vylíčení liturgie v celku v částech jest liturgika; tato má za úkol, aby důkladně poučila, v čem liturgie záleží, kterak ve formách svých se vyvinula a zákonně upravena jest, jaký význam přičítati sluší jednotlivým částem a všemu, co k liturgii náleží, kterak církevní orgánové bohoslužbu konati a kterak věřící se v ní účastniti povinni jsou, aby vlastního účelu bohoslužby dosaženo bylo.*“²⁶⁰ Liturgika tedy spočívá ve výkladu dějin ritu, liturgického práva a symbolice jednotlivých ritů, dále ve znalosti věcí, gest a slov, spojených s bohoslužebným slavením, jež má vést k oslavě Boha a posvěcení člověka.

Za pozornost stojí, že přílohy publikace tvoří jednak předlohy některých důležitých písemností a přehled papežských rezervátů, jednak věcný rejstřík, usnadňující práci s příručkou (samostatné heslo „církev“ neobsahuje).

Antonín Skočdopole vyslyšel ústní i písemné žádosti „o vydání *pastorálky stručnější, ježto by usnadnila studium praktické vědy bohoslovné (...). Rukopis měl zůstatí a také zůstal ve stolku, dokud by „Příručná kniha“ nebyla na celo rozebrána.*“²⁶¹ Stejně jako některé autorovy katechetické práce vyšla německá verze této příručky, zestručněné pro účely učebnice, v roce 1897 ve Vídni²⁶² a v roce 1905 pak v českém jazyce v Českých Budějovicích pod názvem *Učebná kniha bohosloví pastýřského*. Učebná kniha je rozdělena stejně jako Příručná kniha a přes zkrácení některých pasáží (z celkových 1391 strany druhého vydání na 582 strany) se námi sledované definice neliší od výše uvedených.²⁶³

5.2.4. Gabriel Pecháček: *Pastýřské bohosloví (1895) a Pastorální bohosloví (1910)*

Z konce 19. a začátku 20. století se dochovaly rukopisy přednášek Gabriela Pecháčka, O.Cr., (1855–1931) – profesora pastorální teologie na pražské teologické fakultě, který opakovaně zastával funkci děkana a v akademickém roce 1917/1918 rektora²⁶⁴ – *Pastýřské bohosloví* z let 1895–1896²⁶⁵ a 1903²⁶⁶ a *Pastorální bohosloví*

²⁶⁰ *Tamtéž.*

²⁶¹ SKOČDOPOLE, Antonín. *Učebná kniha bohosloví pastýřského*. 1. vydání. České Budějovice: vlastní náklad, 1905, předmluva.

²⁶² SKOČDOPOLE, Antonín. *Compendium der Pastoral und Katechetik Erster Band, Zweiter Band*. 1. Auflage. Wien: Carl Fromme, 1897.

²⁶³ Viz též shrnutí a značně kritické zhodnocení Učebné knihy bohosloví pastýřského STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 33–36.

²⁶⁴ Srov. Gabriel Pecháček. In PETERA, Václav. *Géniové církve a vlasti*. Dostupné z WWW <<http://www.cdct.cz/petera/data/dil.VIII/pet.85.jpeg>> [2016-02-11]).

²⁶⁵ PECHÁČEK, Gabriel. *Pastýřské bohosloví*. Rukopis. S.l.: s.n., 1895–1896.

²⁶⁶ PECHÁČEK, Gabriel. *Pastýřské bohosloví*. Rukopis. Praha: s. n., 1903.

z 90. let 19. století²⁶⁷ a z roku 1910.²⁶⁸ Rukopisy, případně tištěné rukopisy, se obsahově neliší, obě verze byly pravděpodobně přístupné studentům jako učebnice.²⁶⁹ Text kolísá mezi latinským a českým jazykem, latinsky jsou vždy psány citace z pramenů a rubrik, česky výklad a poznámky.

Autor opět rozdělil obsah podle úřadů, jež kněz zastává: po úvodu a pasážích „*O osobě pastýře duchovního*“ následuje úřad učitelský (homiletika), kněžský (liturgika) a královský (hodegetika, praktická duchovní správa). Pasáže věnované liturgice jsou vystavěny zcela jinak než v předchozích příručkách: po obecném výkladu o vztahu kněžského úřadu a slavení liturgie²⁷⁰ pokračuje Gabriel Pecháček výkladem liturgického roku, posvátných míst, věcí a jazyka.

Ačkoliv první část není nazvána všeobecnou liturgikou, druhá nese název „*speciální liturgika*“ a zahrnuje mši svatou, denní modlitbu církve, křest, biřmování, eucharistickou úctu mimo mši svatou, svátost manželství a svátostiny. Jestliže v první části můžeme spatřovat důraz na znalosti, ve druhé vystupuje mnohem více do popředí ryze praktický výklad, upotřebitelný při výkonu kněžského úřadu ve farnosti, než snaha podat ucelený přehled pastorálně-teologických témat: svátosti kněžství se autor nevěnuje, u ostatních svátostí kromě popisu ritu velmi podrobně rozebírá potřebné náležitosti k jejich udělení; značnou část poslední (hodegetické) části zaujímají pokyny k vedení matrik.

5.2.5. Josef Toman: *Pastýřské bohosloví* (1929)

V roce 1929 vznikla pro potřeby výuky pastorální teologie na diecézním učilišti v Brně učebnice Josefa Tomana (1880–1957),²⁷¹ v letech 1924–1950 posledního profesora liturgiky v Brně.²⁷² Česky psaný text obsahuje některé výrazy v latinském

²⁶⁷ PECHÁČEK, Gabriel. *Pastorální bohosloví*. Rukopis. Praha: Nákl. Vzájemnosti, [189–?].

²⁶⁸ PECHÁČEK, Gabriel. *Pastorální bohosloví*. Rukopis. S.l.: Lith. Středa, 1910. Dále jen PECHÁČEK, Gabriel. *Pastorální bohosloví*.

²⁶⁹ Konzultované tisky se vyznačují nejen poškozením, způsobeným častým používáním, nýbrž i poznámkami v textu (českými i německými) a zvýrazňováním některých částí barevným podtržením.

²⁷⁰ Duchovní pastýř jako liturg: „*Při bohoslužbě, zvl. při mši sv. a přísluhování sv. svátostmi, jeví se duchov. pastýř jako kněz od Boha nadpřirozeným způsobem zmocněný a poslaný. Jest pravým prostředníkem mezi Bohem a lidmi, náměstkem a orgánem Krista P. a jeho církve a právě proto nabývá vyššího významu a důstojnosti před ostatními věřícími.*“ PECHÁČEK, Gabriel. *Pastorální bohosloví*, s. 253.

²⁷¹ TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví*. 1. vydání. Brno: Růže Sušilova, 1929. Dále jen TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví*.

²⁷² Hlavním oborem Josefa Tomana nebylo pastýřské bohosloví, nýbrž národní hospodářství – kromě církevních funkcí byl kupříkladu členem bankovní rady Národní banky Československa. Srov. STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–*

a německém překladu, výjimečně v hebrejštině, v řadě oblastí praktického charakteru se odkazuje na normy diecézního práva, platné v brněnské diecézi; předpisy kanonického práva cituje v latinském originále.

Po výkladu o obsahu pastýřského bohosloví a osobě duchovního správce²⁷³ následuje v první knize úřad učitelský (homiletika), ve druhé kněžský (liturgika), přičemž druhá rozsahem více než čtyřikrát přesahuje první. Liturgii definuje jako „*souhrn veřejných modliteb a úkonů, které ustanovil Kristus a Církev k poctě Boha a k posvěcení člověka.*“²⁷⁴ Kromě úvodních liturgických témat (pojem kultu apod.) se na začátku pasáží o kněžském úřadu Josef Toman věnuje také liturgické vědě, v níž vidí tři části odpovídající i soudobým laickým liturgickým příručkám (deskripce – výklad – dějiny): „*Liturgika je věda o liturgii. Jejím úkolem je: a) liturgii soustavně v jejích hlavních částech popsat, b) vyložit význam jejích modliteb a úkonů, a c) zkoumat jejich historický vývoj.*“²⁷⁵

Autor sám uvedený trojkrok v textu aplikuje, dále připojuje poznámky o symbolice liturgie a společně s Odem Caselem, O.S.B., vykládá pojem mystérium, rubricistiku chápe jako potřebnou pomocnou disciplínu podle zásady *Lege rubrum, ut intelligas nigrum*. Studium liturgiky pak pojímá jako nutné vzhledem k tomu, že kněz je liturgem (vykonavatelem liturgie, přičemž ji má konat správně, důstojně, zbožně a radostně), učitelem své osady (uvádět lid do slavení, aby se účastnil liturgie s užitkem) a strážcem (znalcem předpisů). Liturgika má tudíž kněze uschopnit liturgii konat, vykládat a udržovat na požadované úrovni.²⁷⁶ Věnuje se též pramenům a přehledu dějin liturgiky.

1968. Diplomová práce, s. 21–22 (zde uvedena chybně Česká národní banka), analýza publikace na s. 25–28.

²⁷³ Učebnice obsahuje řadu podnětů nad rámec studia. Když Josef Toman píše o „*pastýřském vědění*“, poznamenává: „*Ale pro dobré vykonávání pastorační práce nestačí pouze studium v době přípravy na kněžství. I po vysvěcení je knězi třeba dále se vzdělávat, aby nezapomněl, čemu se naučil, dosavadní vědomosti prohluboval, scházející doplňoval a tak stále stál na výši doby. I lidé světští, profesori, právníci, lékaři, stále se dále vzdělávají; jak bude moci kněz potírat bludy nového času a léčit škody falešné kultury, když nebude sledovat myšlení dnešního lidstva? (...) Prázdna je námitka, že se duše vedou k polepšení a ke spáse ne vědou, nýbrž milostí a svatostí kněze. (...) Také druhá častá námitka: ‚Mám tolik práce, že mně nezbude žádný čas‘ má cenu jen relativní. (...)*“ Po obecné části přidává autor jasný program minimálního studia: „*Každý rok má si kněz zopakovat aspoň jeden traktát z dogmatiky a morálky. Každý volný den nebo aspoň někdy v týdnu má si přečíst nějakou část Písma sv. Z filosofie, apologetiky, církv. dějin, práva a pastorálky stačí, když si při vyskytnutí nějaké otázky příslušnou partii zopakuje. Pro poznání dnešních proudů, nových knih a rozhodnutí má číst nějaký časopis, z nichž zvláště doporučuji: Časopis katol. duchovenstva, Hlídky, Seelsorger, Linzer theol.-praktische Quartalschrift. Velikou péčí má věnovat své theologické a asketické knihovně. I zde světské vědy má kněz znát tolik, aby ve všeobecném vědění vzdělaných lidí jim byl roven.*“ TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví*, s. 14–15.

²⁷⁴ *Tamtéž*, s. 151.

²⁷⁵ *Tamtéž*, s. 156.

²⁷⁶ *Srov. Tamtéž*, s. 156–157.

Vlastní liturgické pojednání zahrnuje všechna zásadní témata a představuje kvalitní, podrobné uvedení do liturgické teorie i praxe s následující výstavbou. Obecná liturgika je rozdělena do čtyř dílů: liturgické formy (liturgická slova, úkony a věci z přírody), liturgická místa, nádoby a roucha,²⁷⁷ doby. Zvláštní liturgika – v níž pochopitelně více vystupují do popředí témata platného vysluhování svátostí a hodnosti přijetí – do tří dílů: mše svatá (mše svatá a její podstatné části, okolnosti a druhy mše svaté, dějiny mešní liturgie, výklad mše svaté), modlitba, církevní hodinky a lidové pobožnosti (včetně pohřbu), svátosti (zařazen křest, biřmování a eucharistie).²⁷⁸ Josef Toman nepředkládá zvláštní oddíl o dějinách liturgie, nýbrž připojuje historický výklad vždy k příslušným uvedeným částem.

5.3. Příručky liturgiky

V roce 1900 vyšel 16. díl Ottova slovníku naučného – sumáře poznatků a zároveň nástroje reprezentace české vědy a vůbec společnosti na počátku 20. století –, v němž nalezneme také heslo „liturgika“, zpracované tak jako řada jiných teologických hesel Janem Ladislavem Sýkorou (1852–1928), profesorem pražské teologické fakulty. V předložené liturgiky můžeme spatřovat náznak posunu v jejím vnímání: „*Liturgika (z řec.) jest soustavné vylíčení liturgie; tím, že pojednává soustavně o liturgii jako o celku liší se od každého jiného pojednání o liturgii, zejména od rubricistiky, která dává sice návod, jak se mají konati od kněží jednotlivé úkony bohoslužebné, ale nezabývá se duchem neb ideami, jichž výrazem jsou formy liturgické. Někteří pokládají liturgiku za vědu samostatnou, jiní správněji za odvětví bohosloví pastýřského.*“²⁷⁹ V českém prostředí vzniklo také několik samostatných příruček liturgiky, určených pro studenty teologie.

²⁷⁷ Příklad praktického návodu v rámci paramentiky: „*Opotřebovaných paramentů se nesmí užívat ke světským účelům. Je-li možno, použije se jich ke správce jiných paramentů nebo na př. může se ze starého korporálu udělat palla, purifikatorium nebo šátek pro lavabo. Nedá-li se jich ani tak upotřebit, mají býti spáleny a popel dán do sakraria. Jde-li však o předměty cenné pro starožitnost nebo umění, nesmí s nimi farář disponovat bez dovození konzistoře (...).*“ Tamtéž, s. 299.

²⁷⁸ Zařazení pouze tří iniciačních svátostí a také další chybějící běžná pastorálně-teologická témata (hodegetika, farní správa) vzhledem k celkové podrobnosti a propracovanosti spisu podporují domněnku, že druhý díl buď vůbec nevznikl, nebo se nezachoval, čehož lze vzhledem ke kvalitě a rozsahu textu pouze litovat. Ve veřejných knihovnách České republiky se nachází pojednávání Pastýřské bohosloví, pravděpodobný první díl. Obdobně též STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 24 a 87. Autor disertační práce pracoval s výtiskem, který neobsahoval ani obsah, rejstřík či seznam literatury.

²⁷⁹ Sýkora, Jan Ladislav. Liturgika. In *Ottův slovník naučný. Díl 16*. 1. vydání Praha: J. Otto, 1900, s. 182.

5.3.1. Josef Burýšek: *Pastorální liturgika* (1925–1930)

V Hradci Králové se na výchově i formaci bohoslovců podílel také Josef Burýšek (1891–1965).²⁸⁰ ve zdejší seminárii zastával v letech 1922–1950 funkci vicerektora a v letech 1926–1950 vyučoval v místním teologickém učilišti liturgiku.²⁸¹ Někdy před rokem 1930 zpracoval skripta s názvem *Pastorální liturgika*,²⁸² která nám vedle výše popsané příručky Josefa Tomana poskytují vhled do traktování liturgiky v prostředí teologického učiliště.

Josef Burýšek dělí pastorální liturgiku na část všeobecnou („podává základní pojmy a všeobecné zásady liturgické (...), jakož i společné části celé bohoslužby“) a speciální („pojdnává o jednotlivých úkonech bohoslužby veřejné“).²⁸³ Skripta jsou evidentně nedokončená nebo se nám nezachovala celá: zatímco fundamentální liturgiku předkládají v úplnosti podle úvodního rozdělení, ze zvláštní liturgiky obsahují pouze část o mši svaté.

Josef Burýšek: <i>Pastorální liturgika</i> (asi 1925–1930)	
Část I: Všeobecná liturgika	Část II: Speciální liturgika
1. Posvátný čas (církevní rok).	1. Liturgická oběť (mše svatá).
2. Posvátná místa (chrámy, kaple, hřbitovy).	2. Modlitba (církevní hodinky), pobožnosti a průvody.
3. Posvátné věci (nádoby, roucha, symboly, obrazy, sv. ostatky).	3. Svaté svátosti (křest, biřmování, Nejsvětější svátost oltářní, pokání, poslední pomazání, stav manželský).
4. Posvátný jazyk (liturgická řeč, zpěv a hudba).	4. Svátostiny (svěcení a žehnání).

Josef Burýšek definuje liturgii ve vztahu ke kultu: „*Kult tedy v pravém smyslu slova jest každé uctívání Boha, vnitřní i vnější, soukromé i společné, nějakou autoritou řízené i neřízené. Kdežto liturgie jest jenom kult vnější, společný a autoritou pořádaný, ustanovený i konaný.*“²⁸⁴ Celá skripta mají charakter praktické průpravy kandidátů

²⁸⁰ Josef Burýšek byl docentem kanonického práva a považoval se za pokračovatele pedagogického působení královéhradeckého biskupa Eduarda Brynycha. V roce 1950 byl odsouzen v rámci vykonstruovaného procesu se spolupracovníky biskupů (v tomto případě Mořice Píchy) Zela a spol. Viz např. VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2. Církev bojující. 1950–květen 1960*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 247–272.

²⁸¹ Srov. STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 39, 41–42 a 96–97. Autorčino hodnocení příručky vyznívá vcelku negativně – je ovšem třeba si uvědomit, že se jedná o skriptum určené pro potřeby teologického učiliště, nikoli teologické fakulty.

²⁸² BURÝŠEK, Josef. *Pastorální liturgika*. 1. vydání. Hradec Králové: vlastní náklad [?], 1925–1930 [?]. Jediný známý strojopis je uložen v Biskupské knihovně v Hradci Králové.

²⁸³ *Tamtéž*, s. 1, druhá část (po úvodních sedmi stranách skripta číslována opět od strany jedna).

²⁸⁴ *Tamtéž*, s. 1, první část (po úvodních sedmi stranách skripta číslována opět od strany jedna).

kněžství s historickými i dalšími exkursy²⁸⁵ – v laických liturgikách nacházíme témata obdobná, ale zpracovaná mnohem méně podrobně. Autor text doplňuje odkazy na Písmo svaté, předpisy kanonického práva – Josef Burýšek měl kanonicko-právní průpravu a ve výkladu je patrná snaha o systematičnost –, kongregační dekry, řeckými i latinskými výrazy a latinskými citacemi.

Skripta v části o literatuře liturgiky nabízejí výčet titulů k dalšímu studiu včetně několika českých autorů, laické liturgiky zařadil Josef Burýšek do popularizačních prací. K liturgické vědě autor poznamenává, že „*racionalismus zavinil přechodný úpadek tím, že zájem liturgiků obrátil na poučnou stránku liturgie pouze, ale od polovice 19. století zase nastal nový rozkvět.*“²⁸⁶

Literatura liturgiky Josef Burýšek: <i>Pastorální liturgika</i> (asi 1925–1930)	
a) „ <i>Díla, která ukazují krásu katolické liturgie:</i> “	<p>PROBST, Ferdinand. <i>Liturgie des vierten Jahrhunderts und deren Reform.</i></p> <p>THALHOFER, Valentin. <i>Handbuch der katholischen Liturgik.</i></p> <p>GUÉRANGER, Prosper-Louis-Pascal. <i>Das Kirchenjahr.</i></p> <p>BAUMSTARK, Anton. <i>Vom geschichtlichen werden der Liturgie.</i></p> <p>KUPKA, Josef. <i>O mši svaté.</i></p> <p>KUPKA, Josef. <i>O církevním roce.</i></p> <p>GIHR, Nikolaus. <i>Das heilige Meßopfer dogmatisch, liturgisch und ascetisch erklärt.</i></p> <p>GIHR, Nikolaus. <i>Die heiligen Sacramente der katholischen Kirche.</i></p>
b) „ <i>Pro popularisaci liturgiky:</i> “	<p>RIPPEL, Gregorius. <i>Die Schönheit der katholischen Kirche dargestellt in ihren äusseren Gebräuchen in und ausser dem Gottesdienste für das Christenvolk</i> do češtiny přeložil Šrůtek</p> <p>LEFEBVRE, Gaspar. <i>Základy liturgie</i> do češtiny přeložil Dacík</p>

²⁸⁵ Kupříkladu k poloze svatostánku autor poznamenává: „*Situs. Nesmí býti ani příliš vysoko, aby nebylo třeba při otvírání schůdků, ani příliš vzadu, aby jej každý kněz mohl pak otevřít, ani zase příliš vpředu, aby nepřekážel při mši svaté a mohl se před něho položit kalich, hostie a ciborium. Vysoký má býti tak aby se do něho vešla i monstrance.*“ *Tamtéž*, s. 21. U pojednání o hřbitovu uvádí jeho různé názvy: „*1. Coemeterium (koimeterion), 2. Campus sanctus, 3. Krchov (od německého Kirchhof, že byl hřbitov v nejužším spojení s kostelem, jako jeho porticus, nádvoří), 4. Hřbitov (Grabplatz), 5. Friedhof.*“ *Tamtéž*, s. 39.

²⁸⁶ *Tamtéž*, s. 7, první část (po úvodních sedmi stranách skripta číslována opět od strany jedna).

c) „ <i>Knihy nahledací:</i> “	BRAUN, Joseph. <i>Liturgisches Handlexikon. Kirchenlexikon.</i> ²⁸⁷
d) „ <i>Pro rubricistiku vedle jmenovaných:</i> “	KIEFFER, Georg. <i>Rubricistik oder Ritus des katholischen Gottesdienstes nach den Regeln der heiligen römischen Kirche.</i> GATTERER, Michael. <i>Praxis celebrandi missam aliasque functiones eucharisticas.</i> MERTNYS. <i>Comp. liturg.</i> ²⁸⁸
e) „ <i>U nás šíří zájem o liturgii řád Benediktinů v Emauzích v časopise ‚Pax‘.</i> “	

5.3.2. Josef Foltynovský: *Pastorálka. Liturgika (1932/1936)*

Josef Foltynovský (1880–1936) vyučoval minimálně od roku 1920 na teologické fakultě v Olomouci pastorální teologii, v akademickém roce 1932/1933 zastával funkci děkana.²⁸⁹ Olomoucká fakulta byla od poloviny 20. let 20. století jedním z míst pěstování liturgického hnutí v českých zemích: Josef Foltynovský organizoval v roce 1926 symposium o liturgii, o liturgický apoštolát se úspěšně snažili také profesori Jan Hejčl (překlad rituálů) a František Cinek (dílo o liturgickém roce).²⁹⁰

Pastorální teologii rozdělil Josef Foltynovský do tří učebnic: první díl pojednává o homiletice,²⁹¹ druhý o liturgice,²⁹² třetí o praktických otázkách duchovní správy.²⁹³ Na vynikající úrovni liturgické části se shodují soudobí i současní autoři: zpráva o vydání liturgické příručky v *Časopise katolického duchovenstva* z pera rektora semináře v Českých Budějovicích²⁹⁴ i studie Pavla Kopečka o českém liturgickém hnutí.²⁹⁵

²⁸⁷ Pravděpodobně *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon oder Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften.*

²⁸⁸ Pravděpodobně *Compendium sacrae liturgiae juxta ritum romanum.*

²⁸⁹ Srov. STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968.* Diplomová práce, s. 59. K pojednávanému dílu viz s. 63–65.

²⁹⁰ Srov. KOPEČEK, Pavel. *Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950*, s. 60–62. K dílům uvedených autorů viz textovou přílohu.

²⁹¹ FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 1.*] *Duchovní řečnictví.* 1. vydání. Olomouc: vlastní náklad, 1927. Druhé vydání (doplněné) v Matici cyrilometodějské 1932, třetí (nezměněné) v Lidovém knihkupectví a nakladatelství 1938. „*Kázání liturgické. 1. Předmětem liturgických kázání jest: 1. Církevní rok, jeho části a jednotlivé svátky; 2. liturgické předměty, jako chrám, oltář, svíce, věčné světlo, bohoslužebné nádoby, bohoslužebná roucha; 3. jednotlivé bohoslužebné úkony, na příklad svěcení hromnic, palem, popelec, průvod, žehnání pokrmů a j.; 4. obřady mše svaté, svátosti a svátostiny. (...) Liturgické kázání není pouhou liturgickou přednáškou. Proto neopomene kazatel buditi také city nadpřirozené i přirozené a zdůrazní zvláště důsledky pro praktický život.*“ FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 1.*] *Duchovní řečnictví.* 3. vydání. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství, 1938, s. 135.

²⁹² FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 2.*] *Liturgika.* 1. vydání. Olomouc: vlastní náklad, 1932. Druhé (doplněné) vydání FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 2.*] *Liturgika.* 2. vydání. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1936. Dále jen FOLTYNOVSKÝ, Josef. *Liturgika.*

²⁹³ FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 3.*] *Duchovní správa.* 1. vydání. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1936. Druhé (doplněné vydání) v tomtéž nakladatelství v tomtéž roce. Dále jen FOLTYNOVSKÝ, Josef. *Duchovní správa.*

²⁹⁴ Srov. MELKA, Antonín. Dr. Josef Foltynovský: *Liturgika.* In *Časopis katolického duchovenstva* 10 (1932), s. 651. Autor vyzdvihuje usnadnění studia liturgiky pro bohoslovce, protože v českém prostředí

Publikace *Liturgika* obsahově převýšila dosavadní českou liturgickou produkci a v jistém smyslu ji lze považovat za vrcholnou ukázkou české klerické liturgiky před II. vatikánským koncilem.

Liturgickou vědu definuje Josef Foltynovský následovně: „*Věda, jež se zabývá liturgií, zove se liturgika. Jejím úkolem je soustavně zkoumati historický vývoj bohoslužebných úkonů a vysvětlovati jejich význam. Poněvadž pak bohoslužebné úkony jsou zpravidla spojeny se slovem, zkoumá a vysvětluje liturgika význam úkonů i slov. Liturgické slovo vyjadřuje přímo nauku Církve, spjatou s dotyčným úkonem bohoslužebným, a působí udělení milostí. Liturgický úkon však nevyjadřuje učení ani neuděluje milosti přímo, nýbrž působí svojí symbolikou.*“²⁹⁶ Kniha je rozdělena do dvou částí: liturgika obecná (s. 12–145) a liturgika zvláštní (s. 146–257).²⁹⁷ Autor odkazuje u každé podkapitoly na prameny i literaturu, především německou a francouzskou; z českých liturgiků vedle článků v *Paxu* a *Věstníku jednot duchovenstva brněnského a olomouckého* na monografii Františka Cinka a Josefa Kupky. Publikace je doplněna obrazovou přílohou (reprodukce z lidových liturgik a z příruček Josepha Brauna) a orientaci v knize usnadňuje věcný rejstřík.

Obecná liturgika je rozdělena do šesti dílů: liturgické zdroje (prameny), dějiny liturgiky,²⁹⁸ liturgická forma (část o slovech, úkonech a věcech v uvedeném pořadí), liturgické místo, liturgické nádobí a liturgická roucha, liturgická doba. Zvláštní liturgika má pět kapitol: mše svatá (dějiny, západní a východní rity, druhy, otázky platného

dosud podobná příručka chyběla (středoškolské převyšuje) a vyučující museli odkazovat na cizojazyčné práce. Srov. též ČIHÁK, Josef. Duchovní správa. Dr. Josef Foltynovský. In *Časopis katolického duchovenstva* 4 (1936), s. 423.

²⁹⁵ Srov. KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950, s. 65. Autor podtrhuje promyšlenou koncepci díla, poznámkový aparát, bibliografii a orientaci v nejnovějším vývoji liturgiky.

²⁹⁶ FOLTYNOVSKÝ, Josef. *Liturgika*, s. 11.

²⁹⁷ „*Liturgie je trojí: obětní (mše svatá), svátostná (svátosti a svátostiny) a modlitební (ofícium, liturgie svatého týdne, o Božím těle). Proto jedná i liturgika o těchto trojích úkonech. Protože však ve všech těchto úkonech jsou mnohé věci společné, pojednává o těchto společných věcech liturgika obecná; jedná o liturgické formě vůbec, o liturgickém místě, o liturgickém nářadí a o liturgické době. Liturgika zvláštní pak probírá obřady mše sv., svátostí, svátostin a církevních hodinek.*“ *Tamtéž*.

²⁹⁸ K české liturgice Josef Foltynovský poznamenává: „*V jazyce českém vydány byly po liturgice Hnojkové liturgiky Šrůtkova (Dědictví svatoj. v Praze, 2. vyd. 1855), Frenclova (v Praze 1852 a 1857; druhé vydání r. 1872), Grydilova (v Místku, 2. vyd. 1896), Haklova (Dědictví svatoj. v Praze 1895) a četné liturgické učebnice pro různé školy, zvláště liturgika dra A. Podlahy (v Praze, 7. vyd. 1919), Fischera-Pojmóna Špačka (v Olomouci, 10. vyd. 1907). Z odborných děl liturgických jmenovati sluší zvláště důkladná díla dra Josefa Kupky *O mši svaté* (v Praze 1899) a *O církevním roce* (v Praze 1907).*“ *Tamtéž*, s. 26. Viz též charakteristiku liturgického hnutí v českých zemích na s. 28.

a důstojného sloužení, užitky), výklad mše svaté (překlad částí rubrik s dějinnými exkurzy),²⁹⁹ svátosti, svátostiny a církevní modlitby a pobožnosti.

Pojednání o svátostech, svátostinách a pobožnostech se nachází také v *Duchovní správě* a za pozornost stojí odlišná výstavba těchto pasáží. V *Liturgice* nalezneme výklad o znameních a obřadech včetně částí o liturgickém právu, poté následují přibližně stejně rozsáhlé texty ke každé ze sedmi svátostí s pasáží o dějinách a udílení; svátostiny – „úkony podobné svátostem, které by vyprošovaly od Boha milosti podřadnějších“³⁰⁰ – zahrnují svěcení, žehnání a exorcismy. *Duchovní správa* se více soustředí na praktický návod a otázky související s vysluhováním v pastoraci než na teologický výklad,³⁰¹ protože „cílem katolické duchovní správy jest, přivlastňovati ovoce vykoupení Kristova duším, aby je pozvedly ke spojení s Bohem.“³⁰² Největší pozornost zde věnuje svátosti pokání, svátost svěcení zmíněna není. Další témata související s liturgií jsou přítomna v části o jiných prostředcích duchovní správy.³⁰³

5.3.3. Josef Beran: Liturgika všeobecná (asi 1934)

Zřejmě před polovinou 30. let 20. století vznikly texty Josefa Berana (1888–1969), vyučujícího pastorální teologie na teologické fakultě v Praze a zároveň rektora kněžského semináře.³⁰⁴ *Liturgika všeobecná*³⁰⁵ zahrnuje několik samostatných, nedatovaných částí a nelze s jistotou říci, zda se jedná o skripta určená posluchačům nebo o podklady používané Josefem Beranem při přednáškách,³⁰⁶ z textu ovšem není

²⁹⁹ Místy lze nalézt také praktické rady pro osvojení určité rubriky či rubrik: „*Mnemotechnicky lze si zapamatovat, kdy se bere Kredo: DAP credit (Dominus, Dominica, Domina, Dedicatio, Doctores, Angeli, Apostoli, Apostola, Patronus Ecclae, Patrocinium), MUC non credit (Martyres, Virgines, Confessores).*“ *Tamtéž*, s. 189.

³⁰⁰ *Tamtéž*, s. 230.

³⁰¹ Kupříkladu křest je rozdělen na části: udělovatel, křest dítek, křest dospělých, křest dítek nekatolických rodičů, křest podmíněčný, kmoťi, pastorační význam křtu, uvedení šestinedělky. Srov. FOLTYNOVSKÝ, Josef. *Duchovní správa*, s. 107–113.

³⁰² FOLTYNOVSKÝ, Josef. *Duchovní správa*, s. 107.

³⁰³ „*Kromě svatých svátostí má duchovní správce ještě mnoho jiných prostředků, jimiž může duše povznášeti ke spojení s Bohem a posilovati náboženský život ve farnosti. Nejdůležitější z těchto prostředků jsou: 1. Svěcení dne nedělního a svátečního, 2. Péče o dům Boží, 3. Péče o svaté pole, 4. Pobožnosti, průvody, pouti, 5. Náboženská bratrstva a spolky, 6. Misie, 7. Exercicie.*“ *Tamtéž*, s. 229.

³⁰⁴ Z řady titulů o životě Josefa kardinála Berana k jeho akademickému a seminárnímu působení viz např. SVOBODA, Bohumil – POLC, Jaroslav V. *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 38–40, a 57–65.

³⁰⁵ BERAN, Josef. *Liturgika všeobecná*. [Praha: 1934?]. Jediný známý strojopis je uložen v knihovně Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Dále jen BERAN, Josef. *Liturgika všeobecná*.

³⁰⁶ Jako skripta byla zamýšlena minimálně první část *Liturgika všeobecná*, na posledním listu se nachází errata a poznámka „*Jiná překlenují jsou zřejmá a čtenáři si je laskavě opraví sami.*“ *Tamtéž*, část *Liturgika všeobecná*, s. 34. Pro používání textu jako podkladu při přednáškách hovoří průběžně se objevující rukopisné poznámky a schémata.

zřejmě, zda máme k dispozici celé dílo.³⁰⁷ Část s názvem „Liturgika všeobecná“ (35 stran) zahrnuje stručné uvedení do liturgické vědy: pojmové ukotvení, prameny, dějiny liturgie, liturgický rok, posvátná místa a věci. Autor začíná výklad poukazem na liturgické hnutí a formuluje nutnost studia liturgiky právě s ohledem na jeho průběh. Do svazku je následně vloženo Uvedení do zpovědní praxe (28 stran a 3 strany příloh o kanonických trestech), částečně v latinském jazyce

Část nadepsaná Liturgica II (51 stran) se zaměřuje na formy modliteb včetně denní modlitby církve i pobožností,³⁰⁸ dále na pojednání o mši svaté (kombinuje výklad historický s praktickými otázkami celebrace, sleduje zvláště vývoj na Východě a na Západě) včetně podrobného popisu mešního ritu – text není opatřen seznamem literatury, Josef Beran ale cituje řadu pramenů i soudobé liturgiky. Závěrem připojuje praktické poznámky, např. ohledně plnění mše svaté či mešního stipendia. Pasáže pokračují krátkým představením jednotlivých svátostí (křest, biřmování, přijímání eucharistie, svátost nemocných, velmi stručně svátost svěcení; autor nezmiňuje, že se jedná o speciální liturgiku).

Dále jsou v knize svázány listy s názvem Theologia pastoralis (25 stran): „*Pastorálka je věda praktická, jež uvádí kněze do vykonávání kněžského úřadu.*“³⁰⁹ Pastorálka je zde zastoupena širokou škálou témat od podrobně rozebírané homiletiky až kupříkladu po vztah mezi farářem a kaplanem. Josef Beran předkládá rozdělení pastorální teologie, věnuje se ale (v nám známém textu) jen některým z uvedených pasáží.

³⁰⁷ Viz STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce, s. 48, 70, 77–79. Viz též OPATRŇÝ, Aleš. Kardinál Josef Beran jako pastoralista. Dostupné z WWW <<http://www.pastorace.cz/Clanky/Kardinal-Josef-Beran-jako-pastoralista.html>> [2016-05-03].

³⁰⁸ Josef Beran se opakovaně v textu projevuje jako pastorální teolog i pedagog: „*Odpolední pobožnosti: Mají odpovídat charakteru doby: pobožnosti u jedliček – křížová cesta – májové pobožnosti – eucharistické pobožnosti – pobožnost růžence. Je to nejprimitivnější pomůcka, jak lid vésti k prožívání liturgického roku, alespoň v nejširších rysech. Ve velkých městech jsou odpoledne bezúčelné a v létě i na venkově, proto je rozumnější přeložit je na večerní hodinu. Praktická jejich organizace: snažit se co možno je zpestřit a uvarovat se monotonnosti (v cizině se lid modlí litanie alternando s knězem). U jeslí je dobře zaměstnat co možno děti (čestná a radostná funkce dětské besídky.*“ BERAN, Josef. *Liturgika všeobecná*, část Liturgica II, s. 18

³⁰⁹ *Tamtéž*, část Theologia pastoralis, s. 1.

Josef Beran: Rozdělení pastorálky (asi polovina 30. let 20. století)³¹⁰
Pastýřský úřad je trojí:
1) učitelský: o něm pojednává pastorální didaktika: a) katechetika, b) homiletika katechetika je poučování nedospělých (děti) homiletika je poučování dospělých (kázání)
2) kněžský: o něm pojednává liturgika: a) všeobecná, b) zvláštní
3) pastýřský: o něm pojednává hodegetika (zpovědnice, vedení duší, pastorece dětí, Mládeže, mužů, žen, nemocných, katolická akce)

Poslední část svazku zaujímá pojednání Církve ritu byzantského (26 stran), z východních ritů je představen pouze ritus syrský (11 stran), přestože nadpis obsahuje plurál Východní rity, což podporuje domněnku o nedokončenosti nebo nezachovalosti celého textu.

³¹⁰ *Tamtéž*, s. 3.

6. Marginalizace klerické liturgiky (1939–1962)

Marginalizaci podlehl po 17. listopadu 1939 celý vysokoškolský vědecký provoz v Protektorátu Čechy a Morava: uzavření českých vysokých škol se stalo součástí řady opatření, namířených proti českému jazyku a českým školám. Každý rok v Protektorátu končilo maturitní zkouškou střední školu asi 10.000 žáků bez možnosti pokračovat ve studiích dále.³¹¹ Církevní politika během novopohanského nacistického totalitního panství odpovídala v Protektorátu jednak postupu na říšském území, jednak proměnlivé situaci v průběhu existence okupovaného území (vlna zatýkání jednotlivých kněží v rámci preventivní akce v září 1939, zvýšení tlaku v sofistifikovanější podobě v době působení Reinharda Heydricha v Praze) – oblast vzdělávání a výchovy fungovala, ale ve ztížených podmínkách.³¹²

³¹¹ Podrobněji k politice nacistů v Protektorátu Čechy a Morava viz BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2015, s. 89–111. České střední školství bylo taktéž vystaveno tlaku, zejména v sudetských a blízkých oblastech (rušení menší části gymnázií a reálků, přestupy na německá gymnázia, *numerus clausus* žáků). Hauptsturmführer SS Ferdinand Fischer, poradce Karla Hermanna Franka, v roce 1941 doslova hovořil o očištění určitých území v Protektorátu od českých kulturních center kvůli opětovnému poněmčení příslušných oblastí. Státní prezident Emil Hácha na plánovanou reagoval, v rámci svých intervencí se například zasazoval o zachování církevních a řádových škol: arcibiskupských gymnázií v Praze a Olomouci kvůli tomu, že se zde vzdělává také budoucí duchovenstvo, ostatní církevní školy kvůli jejich oblíbenosti mezi venkovským obyvatelstvem vzhledem k nabízenému internátnímu ubytování a stipendiím. V odpovědi Háchovi se dozvídáme, že teologii mohou jít studovat i absolventi ostatních dvanácti humanitních gymnázií. Srov. *Tamtéž*, s. 97 a 98. K demonstracím a postupu uzavření českých vysokých škol viz BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. 1. vydání. Praha: Prostor, 1999, s. 107–113.

³¹² Církevní politiku v Protektorátu v zásadě určoval Úřad říšského protektora, zpravodajskou agendu v této oblasti zastávala Bezpečnostní policie (SD), vyšetřování a zatýkání pak Státní tajná policie (Gestapo), která měla v pražské a brněnské úřadovně církevní podreferát a na venkově vždy 1–2 referenty pro oblast církevní politiky. Viz STRÍBRNÝ, Jan. Církev a náboženský život za nacistické okupace. In MACH, Jiří (ed.). *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila dne 15. září 2009 v Dobrušce*. 1. vydání. Dobruška: Město Dobruška, 2009, s. 93–142. Římskokatolická církev představovala ideového soupeře nacionálního socialismu: „*Ten, kdo rasu nebo národ, stát a jeho určitou podobu nebo nějaké další základní prvky lidské společnosti, jimž v přirozeném řádu přísluší zásadní místo a tomu odpovídající respekt, kdo tedy toto vše vytrhává ze stupnice pozemských hodnot a povyšuje to na nejvyšší měřítko všeho, dokonce i náboženských hodnot, a zbožšťuje to v podobě modloslužebného kultu, převrací a falšuje Bohem stvořený a člověku uložený řád, ten je daleko od pravé víry v Boha i od takového pojetí lidského života, které takové víře odpovídá.*“ PIUS XI. Mit brennender Sorge o situacii katolické církve v Německé říši. In PIUS XI. *Antitotalitní encyklika*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2015, s. 51–78, zde s. 56. K církevním dějinám českých zemí v době druhé světové války viz příslušné pasáže ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (Hrsg.). *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*. 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2007. SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (Hrsg.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Ländern und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2009. Viz též ŠEBEK, Jaroslav. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013, s. 70–80. Dále jen ŠEBEK, Jaroslav. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*.

Po skončení druhé světové války nastala krátká perioda, jež se vyznačovala snahou o obnovu církevních struktur a návrat k předválečnému společenskému uspořádání obnoveného Československa.³¹³ Ve zcela změněné poválečné Evropě ovšem krátce existovala limitovaná demokracie, vystřídaná posléze militantně ateistickým komunistickým totalitním panstvím.³¹⁴

Přímý střet s hierarchickou strukturou římskokatolické církve se odehrál až po krachu jednání mezi představiteli státu a církve, zásadní zlom v českých církevních dějinách tedy nenastal v únoru 1948, nýbrž v říjnu 1949. Zápas s nejvyššími představiteli církve (biskupové, řeholní představení) a radikální zásahy do jejího života (podřízení státní moci, likvidace klášterů a potlačení řeholního způsobu života) byl poté vystřídán zápasem o víru (vytlačení náboženství z povinných předmětů, odstraňování symbolů křesťanství z veřejného života, ateistická propaganda). Etablování komunistického totalitního panství bylo i v případě Československa spojeno s otevřenou proticírkevní kampaní, která se později bez změny cílů modifikovala ve svých nástrojích,³¹⁵ protože „*nastolení či porážka totalitních režimů byly vždy prováděny redefinicí toho, co by mělo být zapomenuto, a co by naopak mělo být uchováno ve vzpomínkách jednotlivců.*“³¹⁶

V oblasti slavení liturgie se projevil především narušením několika kontinuitních linií, a to jak v rovině zastřešení pastoračně-liturgických aktivit posvěcenými služebníky (internace biskupů, pokles počtu kněží, nezákonná likvidace mužských klášterů včetně benediktinských Emauz) tak v rovině proměny doposud běžné sociální praxe katolických křesťanů (vyloučení náboženské výuky z povinných předmětů, zatlačování veřejně, liturgicky a paraliturgicky, deklarovaného katolicismu do zdí kostelů).

³¹³ Srov. BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 15–16, 63–67 a zejm. s. 231–238. K liturgice viz SKLENÁŘ, Michal. Liturgika a příbuzná témata na stránkách časopisu Vyšehrad (1945–1948). Příspěvek k dějinám české katolické liturgiky po druhé světové válce. In *Acta Universitatis Carolinae Theologica* 2 (2015), s. 303–319. Dále jen SKLENÁŘ, Michal. Liturgika a příbuzná témata na stránkách časopisu Vyšehrad (1945–1948).

³¹⁴ Srov. Pokus o charakteristiku „socialistického životního stylu“. In KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek I. A–O*. 1. vydání. Praha: Academia, 2011, s. 58–59 a 62–63. Dále srov. Socialistická akademie. In KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek II. P–Ž*. 1. vydání. Praha: Academia, 2011, s. 840–841. Viz též PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 89–90, 92–93.

³¹⁵ K rozlišení dvou fází přístupu komunistického totalitního panství k římskokatolické církvi (zápas s hierarchickou strukturou a zápas s vírou) s odkazy na další literaturu viz SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti v Ústí nad Orlicí jako obraz římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1961*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2014, s. 60–73.

³¹⁶ ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie* 1 (2010), s. 9–29, zde s. 10.

6.1. Liturgika v období existence Protektorátu Čechy a Morava a po II. světové válce

6.1.1. Arcidiecézní bohoslovecké učiliště v Praze (1940–1945)

Po uzavření všech českých vysokých škol 17. listopadu 1939 probíhala od 15. ledna 1940 výuka teologie i kněžská formace v Arcidiecézním bohosloveckém učilišti v Praze, vzniklém v prostorovém i personálním provizoriu pod záštitou arcibiskupa Karla kardinála Kašpara na začátku roku 1940.³¹⁷ Učiliště sídlilo nejprve v prostorách kněžského semináře v Dejvicích, od akademického roku 1942–1943 v zastaralém a pro výuku málo prostorném arcibiskupském zámku v Dolních Břežanech; studovali zde pouze čeští diecézní bohoslovci, zatímco čeští řeholníci se vzdělávali v klášteře u Panny Marie Sněžné.³¹⁸

Oproti univerzitní výuce se studium proměnilo: na učilišti nesměli působit profesori teologické fakulty, seminaristy tudíž začali vyučovat kupříkladu středoškolsí učitelé náboženství nebo diecézní kněží nebo dřívější učitelé, ovšem bez statusu vysokoškolského pedagoga (Jan Merell, Josef Beran). Od vypuknutí války také nebylo možné vysílat studenty do Říma.³¹⁹ Část seminární výuky zůstala nezměněna – hlavní obory (Písmo svaté, fundamentální, dogmatická a morální teologie) se přednášely v latinském jazyce a za pomoci latinsky psaných učebnic, případně cyklostylově rozmnožovaných přednášek a skript.³²⁰

Liturgiku zde do svého zatčení v srpnu 1942 vyučoval opat emauzského kláštera Arnošt Vykoukal, O.S.B., jehož přístup pozitivně zhodnotil tehdejší student Oto Mádr: „*zaujetí emauzského opata Vykoukala, znalce odborné liturgiky na evropské úrovni, nám otvíralo její podstatu, krásu, řád a smysl pro život církve.*“³²¹ Do svého zatčení

³¹⁷ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 27–32, 411–412.

³¹⁸ Srov. KOLÁŘ, Bohumil – BALÍK, Jan – KYLIÁNOVÁ, Irena. *S největší vděčností. Rozhovor s P. Bohumilem Kolářem*. Praha: Nové město, 2013, s. 48–49 a 53.

³¹⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 48, 50

³²⁰ Srov. *Tamtéž*, 54–56.

K přetrvávajícímu významu latiny Bohumil Kolář, absolvent klasického gymnázia, poznamenal na otázku o možnosti zakoupit učebnice během druhé světové války: „*Latinsky psané učebnice nebyl takový problém sehnat. Měly obrovskou výhodu, že z nich mohl studovat celý svět. Například jednou z vynikajících knih té doby byla dogmatická teologie profesora Vojtěcha Šandy. (...) Když se stal profesorem na pražské univerzitě, napsal tuto učebnici, samozřejmě v latině. V mnoha diecézích světa pak podle něj přednášeli. Kdyby napsal dogmatiku česky, vyšlo by jí pár set kusů a nikdo ve světě by ji neznal. Navíc ve velkém nákladu vytištěná latinská kniha vyšla cenově mnohem lépe.*“ *Tamtéž*, s. 55.

³²¹ MÁDR, Oto. Živá teologie včera a zítra. In *Teologické texty*, 6 (1998), s. 193–195, zde s. 194. Dále jen MÁDR, Oto. Živá teologie včera a zítra Viz též NOVOTNÝ, Vojtěch. *Běda církvi. Bonaventura Bouše burcující*, s. 31.

v červnu 1942 a také po skončení druhé světové války³²² měl v Praze na formaci seminaristů značný vliv rektor semináře Josef Beran, odborným zaměřením pastorální teolog. Třetím mužem, který ovlivňoval liturgickou formaci alumnů, byl v pozici vyučujícího dějin křesťanské archeologie Josef Zvěřina, autor paramentických skript.³²³

6.1.2. *Bohosloví – co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů (1946)*

V nakladatelství Vyšehrad začala v roce 1946 pod vedením Bohdana Chudoby vycházet ediční řada s názvem „Úvod do studia“. Cílem edice bylo „*postupně v této formě vydat úvody do všech vědeckých oborů a umožnit tak našim vysokoškolákům, aby se rychle, ale zároveň solidně orientovali ve vědě, kterou chtějí studovat – rychle a solidně, neboť přispěvateli všech svazků budou především vysokoškolští učitelé neb na slovo vzaté odborníci.*“³²⁴ Druhým dílem nedokončené edice byl titul týkající se studia teologie (náklad 3 300 výtisků). Vedle skladby teologických předmětů stojí za pozornost jména zpracovatelů jednotlivých hesel a také odkazy na doporučovanou literaturu, protože se jedná o stávající osobnostní a textové autority oborů. Jedná se o podrobný vhled do oborů včetně liturgiky na odborné úrovni.

<i>Bohosloví – co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů (edice Úvod do studia, 1946)</i>	
Obor	Autor hesla
Studium bohosloví	Reginald Dacík
Bohosloví fundamentální	Josef Kubalík
Starozákonní exegese	Josef Heger
Novozákonní exegeze	Jan Merell
Dogmatika	Antonín Lepka
Liturgie	Jiří Reinsberg
Nauka o církvi	Silvestr M. Braito
Bohosloví východních křesťanů	Antonín Salajka
Mravouka	Antonín Šnobl
Církevní právo	Josef Konůpek
Pastýřské bohosloví	Alexander Heidler
Křesťanská sociologie	Josef Konůpek
Asketika a mystika	Antonín Stříž
Duchovní hudba	Otto Albert Tichý

³²² Viz např. ŠEBEK, Jaroslav. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. MACHÁLEK, Vít. *Církev a poválečný český nacionalismus*. In *Theatrum historiae* 13 (2013), s. 267–285.

³²³ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*, s. 67–68. Dále viz NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 32–41.

³²⁴ *Bohosloví. Co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1946, informace o ediční řadě Úvod do studia uvedené na chlopních knihy.

Křesťanská archeologie a výtvarné umění ve službách církve	Josef Zvěřina
--	---------------

Liturgika (na rozdíl od katechetiky a homiletiky) byla vyčleněna pro účely publikace do samostatného oddílu, mimo Pastýřské bohosloví, jež Alexander Heidler definoval jako nauku, „*kteřá chce podati, zvláště duchovním pastýřům v Církví, theologicky správné a prakticky osvědčené zásady, jak mají s pomocí Ducha svatého co nejúčinněji hlásat pravdu Kristovu, nabízetí jeho milost a vésti k němu svěřené stáde, aby řádnou cestou působení Církvě bylo co nejvíce lidí spaseno a v co největším stupni posvěceno k větší slávě Otcově.*“³²⁵ Heidler se k liturgice vyjadřuje také: „*Nauka o liturgii, liturgika, je dnes velmi intensivě pěstovaný, převážně historický obor, který se téměř úplně vymyká z rámce pastorálky. Svými výsledky ji však právě v poslední době velmi oplodňuje. Liturgické hnutí, očištěné od výstřelků povrchních nadšenců (sr. M. Kassiepe, Irrwege u. Umwege im Frömmigkeitsleben der Gegerwart, Würzburg, 1940), je ve větším nebo menším stupni nezbytnou složkou opravdu moderní pastorace.*“³²⁶ V jiné části článku Alexander Heidler upozornil na knihy z edice *Seelsorgebriefe* Pia Parsche: „*třeba je přijímat cum grano salis, ale dávají i mnoho užitečných pokynů.*“³²⁷

Článek „Liturgie“ zpracoval Jiří Reinsberg, absolvent Nepomucena, mladý kněz (vysvěcen 1942) a jeden z protagonistů hnutí *Legio angelica* (pro naše účely vynecháváme odkazy na pramenné texty k dějinám liturgie).³²⁸

Přehled zahraničních autorit v oblasti liturgiky podle Jiřího Reinsberga (1946, zachováno pořadí v textu)	
Autor	Dílo
GUÉRANGER, Prosper Louis Paschal	<i>L'Annee liturgique. La carême.</i> 6. éd. Paris: Librairie Henri Oudin, 1878.
CABROL, Fernand (ed.)	<i>Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie.</i> Paris: Librairie Letouzey et ané, 1903–.
EISENHOFER, Ludwig	<i>Handbuch der katholischen Liturgik. Erster Band. Allgemeine Liturgik.</i> 2. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1932. <i>Handbuch der katholischen Liturgik. Zweiter Band. Spezielle Liturgik.</i>

³²⁵ HEIDLER, Alexander. Pastýřské bohosloví. In *Tamtéž*, s. 77–88, zde s. 77.

³²⁶ *Tamtéž*, s. 79.

³²⁷ *Tamtéž*, s. 85.

³²⁸ REINSBERG, Jiří. Liturgie. In *Tamtéž*, s. 39–43.

	2. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1933. ³²⁹
CABROL, R.	<i>Introduction aux études liturgiques</i> . Paris: Librairie Bloud et cie, 1907.
MOHLBERG, Kunibert	<i>Ziele und Aufgaben der liturgiegeschichtlichen Forschung</i> . 1. Auflage. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1919.
EISENHOFER, Ludwig	<i>Grundriss der katholischen Liturgik</i> . 1. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1926. ³³⁰
JUNGMANN, Josef Andreas	<i>Gewordene Liturgie</i> . 1. Auflage. Innsbruck: Felizian Rauch, 1941. ³³¹
GUARDINI, Romano	<i>O posvátných znameních</i> . 1. vydání. Stará Říš: Marta Floriánová, 1925. ³³²
GUARDINI, Romano	<i>Liturgische Bildung</i> . 1. Auflage. Burg Rothenfels am Main: Verlag Deutsches Quickbornhaus, 1923. ³³³
MARMION, Columba	<i>Le Christ dans ses mystères</i> . 1. édition. Paříž: Desclée de Brouwer, 1939. ³³⁴
SCHUSTER, Ildefonso – BAUERSFELD, Richard	<i>Liber sacramentorum: Geschichtliche und liturgische Studien über das römische Messbuch</i> . 10 Bände. 1. Auflage. Regensburg: Friedrich Pustet, 1929–1931.
PARSCH, Pius	<i>Messerklärung im Geist der liturgischen Erneuerung</i> . 2. Auflage. Wien: Volksliturgisches apostolat, 1935.
KIEFER, Georg	<i>Rubrizistik oder Ritus des katholischen Gottesdienstes nach den Regeln der heiligen römischen Kirche</i> . 9. Auflage. Paderborn: Schöningh, 1947.
MARTINUCCI, Pio	<i>Manuale Sacrarum Ceremoniarum. Tomus I–IV</i> . Rome: Typographia Ludovici Cecchini, 1879.
DA CARPI, Luigi Maria	<i>Compendiosa biblioteca liturgica</i> , 1878. ³³⁵

³²⁹ Kniha zařazena s poznámkou „úvodní stati ve slovníku pro vlastní uvedení“.

³³⁰ Kniha zařazena s poznámkou „pro poznání fundamentální i speciální liturgiky“.

³³¹ Kniha zařazena s poznámkou „pro historicko-dogmatický přístup“.

³³² Kniha zařazena s poznámkou „pastoračně-asketický přístup“.

³³³ Kniha zařazena s poznámkou „pastoračně-asketický přístup“.

³³⁴ Kniha zařazena s poznámkou „pastoračně-asketický přístup“.

³³⁵ Kniha (rubriková příručka) zařazena s poznámkou nevhodnosti.

Přehled českých autorit v oblasti liturgiky podle Jiřího Reinsberga (1946)	
Autor	Dílo
DACÍK, Reginald	<i>Základy liturgie</i> . 1. vydání. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1930. ³³⁶
FOLTYNOVSKÝ, Josef	<i>Pastorálka. Liturgika</i> . 1. vydání. Olomouc: vlastní náklad, 1932. ³³⁷
SCHALLER, Maria	<i>Liturgie</i> . 1. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1933. ³³⁸
CINEK, František	<i>Mše svatá v bohoslužebném řádu církevního roku</i> . 4 díly. 1. vydání. Olomouc: Lidové knihkupectví, 1931–1935.
KUPKA, Josef	<i>O církevním roce historicko-liturgické pojednání</i> . 1. vydání. Praha: V. Kotrba, 1907.
KUPKA, Josef	<i>O mši svaté dogmaticky a historicko-liturgicky</i> . 1. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1899.
ČALA, Antonín	<i>Mše svatá. Výklad věroučný a liturgický</i> . 1. vydání. Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1941.
URBAN, Jan Evangelista	<i>Mše svatá. Oběť Kristova a naše</i> . 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1942.
MALINA, Bedřich	<i>Dějiny římského breviáře</i> . 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1939.

Z textu vyplývá, že za základní příručky má student považovat *Grundriss der katholischen Liturgik* Ludwiga Einsehofera a *Dictionnaire d' Archeologie chrétienne et de Liturgie*, editovaný Fernandem Cabrolem. Bez uvedení konkrétní práce jsou s odkazem na celé dílo uvedeni André Mocquereau, Joseph Pothier, Paul Cagin a Joseph Gajard, z českých autorů pak Arnošt Vykoukal, přičemž „ostatní literatura česky psaná pro jazykové obtíže vzdor své výbornosti nepronikla do světa.“³³⁹

³³⁶ Kniha zařazena do českých autorů s poznámkou „vhodné jako úvodní seznámení“, přestože se jedná o upravený překlad.

³³⁷ Kniha zařazena s poznámkou „vhodné pro nadstředoškolské vzdělání“.

³³⁸ Kniha zařazena s poznámkou „vhodné pro nadstředoškolské vzdělání“, znovu je připomínána v souvislosti s liturgickou hudbou.

³³⁹ REINSBERG, Jiří. Liturgie. In *Bohosloví*, s. 39.

6.2. Liturgika v období stalinismu, budování socialismu a socialismu v Československu do II. vatikánského koncilu

6.2.1. Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných (1949–1950)³⁴⁰

Stav české teologické vědy na přelomu 40. a 50. let 20. století, ještě před destruktivními zásahy proticírkevní politiky Československa, zachycuje nerealizovaný plán na vydání příruček pro jednotlivé teologické obory. „*Akce je zajímavá sama o sobě, především ale proto, že (...) zřetelně odhaluje koncepci a metodu teologie, která byla v letech 1949–1950 pokládána místní církví za žádoucí, a okruh myslitelů, kteří v ni tehdy byli považováni za představitele jednotlivých ‚posvátných věd‘.*“³⁴¹ Z tohoto pohledu se jedná o průhled do nadějně se rozvíjející a záhy téměř umlčené teologie. Umlčování se ovšem dělo postupně – materiály pocházejí již z doby nastolené tvrdě represivní linie komunistického státu. Ačkoliv události roku 1950 znemožnily zahájení zamýšlené akce, ukazují nám prameny zajímavým způsobem stav teologie, včetně jejího chápání a personálního zajištění.³⁴²

Akcí byl pověřen Josef Karel Matocha, od 22. března arcibiskup olomoucký, následně referent českého episkopátu pro záležitosti náboženského tisku, předseda Akademie velehradské a předseda publikační komise. Dne 4. listopadu 1949 se písemně obrátil na řadu adresátů, potenciálních spolupracovníků, následujícím textem: „*Byl jsem pověřen nejdůstojnějším episkopátem českým, abych pečoval o česky náboženský tisk a účelně organizoval práci na tomto poli. I když nyní zatím nelze pomýšlet na vydávání náboženské literatury [veškerý katolický tisk byl již v této době s odvoláním na nedostatek papíru zastaven], přece pokládám za nutné aspoň připravovat rukopisy, aby se mohlo ihned začít, jakmile se opět naskytne možnost vydávat. Jeden z prvních úkolů je, aby byly připraveny k vydání české příručky z různých oborů katolické bohovědy*

³⁴⁰ Viz NOVOTNÝ, Vojtěch. Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných. In *Studia theologica* 3 (2008), s. 49–63. Jedná se o komentovaný a úvodní studii opatřený přepis archiválií uložených v Centru dějin české teologie KTF UK Praha.

³⁴¹ *Tamtéž*, s. 49.

³⁴² Vojtěch Novotný ukázal v souvislosti s odkrytím sociálního rámce v obsazování jednotlivých oborů důležitost pramene pro nejen pro bádání v oblasti dějin teologie, nýbrž i pro církevní dějiny: „*Ve snaze mobilizovat všechny dostupné síly byl proto vytvořen provizorní a následně i definitivní seznam osob, které byly zahrnuty do širších komisí. Z hlediska dějin české teologie jde o velmi hodnotný materiál, neboť se zde otevírá pohled k tomu, které osoby se v polovině 20. století teologii, resp. posvátným vědám, věnovaly nebo věnovat chtěly. Ukazuje se, že jde většinou o ty, kdo v dané chvíli nebo v minulosti ten který obor vyučovaly na teologické fakultě, diecézním či řádovém učilišti. Nechybí ale ani osoby, které k němu měly prostě blízko svým zaměřením publicistickým, a ty, které se v něm připravovaly na doktorát.*“ *Tamtéž*, s. 55.

*a křesťanské filosofie, především jako studijní pomůcky pro širší okruh zájemců z řad kněžstva i vzdělaných laiků.*³⁴³

Biskup Matocha počítal s tím, že pro každý z dvaceti jmenovaných teologických oborů rozdělených na třiaosmdesát subdisciplín – včetně liturgiky – vznikne jednak širší diskusní komise, jednak užší komise tříčlenná, jež měla rozhodnout o vydání a podobě příruček (vydání zcela nových, přepracování stávajících nebo překladem).³⁴⁴ Předběžné úvahy představitelů teologické fakulty v Olomouci, kde sídlila i Akademie velehradská, preferovali vydání původních českých, nejlépe monografických příruček, čímž se nevyklučovalo i užívání učebnic latinských, nová vydání starších příruček doporučovali pouze v případě, že „*vynikající vlastnosti mohou být přepracováním zachovány.*“³⁴⁵

Vzniklým komisím rozeslala Akademie velehradská dne 25. února 1950 „*Obecné normy pro zpracování českých bohovědných příruček.*“³⁴⁶ Z dikce dokumentu je zřejmá snaha o aktualizaci katolické teologické výuky v rámci tradičního způsobu traktování zjevení, a to jak na teologických fakultách (primární účel příruček), tak pro laickou veřejnost (sekundární účel příruček). Dokument klade důraz na vzájemné propojení disciplín: „*V zájmu jednotného spětí ať každý obor vyznačí úvodem i příležitostně, ve kterých bodech vychází ze svého základního oboru, na příklad morálka z dogmatiky, asketika a pastorálka z morálky, právo z morálky a eklesiologie atd.*“³⁴⁷ Možným autorům publikací se dále připomíná kupříkladu důležitost představení metody každého oboru, scholastické formy, ovšem s ohledem na moderní vývoj a aktuální potřeby, důležitost práce s prameny a znalost odborné literatury, včetně nekatolické produkce, historického vývoje.³⁴⁸

Liturgika v představeném plánu nadále patřila do pastorální teologie, označované za příklad „*širokého oboru*“, v němž „*bude užitečné, když se sdruží několik užších specialistů v pracovní skupinu, která bude přispívat autorovi zkušenostmi, podněty a hlavně svědomitou kritikou. Dojde-li na styčné body s jinou vědou, např. přírodní, je daleko nejvýhodnější požádat odborného badatele o osobní informaci nebo spolupráci.*“³⁴⁹

³⁴³ *Tamtéž*, s. 49.

³⁴⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 53.

³⁴⁵ *Tamtéž*, s. 54.

³⁴⁶ Srov. *Tamtéž*.

³⁴⁷ *Tamtéž*.

³⁴⁸ Viz *tamtéž*, s. 54–55.

³⁴⁹ *Tamtéž*, s. 55.

Zatímní seznam oborů a přednášek – oborové členění české katolické teologie v letech 1949/1950 s ohledem na liturgiku ³⁵⁰	
Obor	Přednášky
XI. Křesťanská archeologie a církevní umění	Křesťanská archeologie, Dějiny církevního umění a ochrana církevních památek
XII. Církevní právo	Církevní právo
XIII. Pedagogika, didaktika, katechetika	Pedagogika, Didaktika náboženského vyučování, Katechetika
XIV. Bohověda pastýřská ³⁵¹	Duchovní řečnictví, Liturgika, Duchovní správa, Pastorační medicína
XV. Církevní obřady (rubristika) ³⁵²	Církevní obřady (mše svatá, svátosti, církevní hodinky aj.)
XVI. Církevní hudba a zpěv	Církevní hudba a zpěv
XVII. Bohověda východní	Úvod do studia křesťanského východu, Věrouka odloučeného Východu, Církevní právo východní, Východní liturgie, Církevní dějiny východních církví: perské, indické, syrské arménské, egyptské, habešské, Církevní dějiny byzantské a řecké, Církevní dějiny bulharské, srbské a rumunské, Dějiny ruské církve, Dějiny církevního umění na křesťanském Východě, Snahy o sjednocení církví (ekumenismus a unionismus)
XVIII. Staroslověnština a otázky cyrilometodějské	Mluvnice bohoslužebného jazyka (staro)slovanského, Slovník (staro)slovanského jazyka církevního k bibli a liturgickým knihám, Dějiny (staro)slovanské liturgie, Prameny cyrilometodějské a teologie sv. Cyrila a Metoděje, Dějiny doby cyrilometodějské

³⁵⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 57.

³⁵¹ XIV. komise – bohověda pastýřská: **Jan Baptista Josef Bárta, O.F.M.**, (Praha, liturgika), **Ludvík Antonín Bláha, O.Praem.**, (děkan, Mariánské Lázně), **Zdeněk Bonaventura Bouše, O.F.M.**, (Studium catholicum Praha, liturgika), **Josef Burýšek** (diecézní učiliště Hradec Králové, pastorální teologie, církevní právo), **Václav Holakovský, C.Ss.R.**, (řádové učiliště Obořiště, homiletika a asketika), **Josef Hrbata** (druhý biskupský sekretář, Brno), **Bedřich Malina** (farář a biskupský vikář, dříve profesor náboženství, Sádek u Poličky, liturgika), **Fulgent Novák, O.Praem.**, (farář, Jiřice), **František Pokorný** (katecheta, přednášející liturgiky na brněnské konservatoři, Brno, liturgika), **František Rabas** (kapucínské řádové učiliště. Olomouc a diecézní učiliště Olomouc 1940–1945, diecézní učiliště Litoměřice, mravouka, pastorální teologie), **Karel Reban** (diecézní učiliště České Budějovice, pedagogika, katechetika a pastorálka), **Marian Schaller, O.S.B.** (Praha, liturgika), **Rudolf Schikora, C.Ss.R.**, (superior, Frýdek), **Antonín Šuránek** (kaplan, teologická fakulta Olomouc, pastorální teologie), **Josef Toman** (diecézní učiliště Brno, pastorální teologie), **Kosmas Ladislav Trojan, O.F.M.** (studující teologie), **Jan Evangelista Josef Urban, O.F.M.** (Studium catholicum, nauka o duchovním životě, seminář o vedení duší pro kněze **Oldřich Vysloužil, C.Ss.R.**, (řádové učiliště Obořiště, pastorálka, katechetika a liturgika). Srov. *Tamtéž*, s. 61.

³⁵² XV. komise – církevní obřady (rubristika): **Leopold Dýmal** (vicesuperior semináře, Olomouc, ritus), **Josef Hlavnička** (vicesuperior semináře, České Budějovice, ritus), **František Hradil** (superior semináře, Olomouc, ritus), **František Kohlíček**, (vicerektor semináře, Praha, ritus), **František Kraus** (diecézní učiliště Brno, církevní dějiny a křesťanská archeologie, docent ritu), **Petr Křivák** (dómský farář, Olomouc, ritus asistence, ministrování a udílení svátostí), **Bernard Břetislav Mokřý, O.Praem.**, (opatský sekretář a ceremoniář, Praha), **Rudolf Rykřýř** (biskupský sekretář a ceremoniář, diecézní učiliště Hradec Králové, ritus), **Štěpán Vandík, S.D.B.**, (řádové učiliště Osek, východní bohověda, ritus, diecézní učiliště Litoměřice 1948–1949, východní bohověda a staroslověnština), **Jan Tkaný** (farář, Kojetice), **Jan Veselka** (vicerektor semináře, Litoměřice, ritus). Srov. *Tamtéž*, s. 62.

Za pozornost stojí jasné rozlišení „pastorálně-teologické“ části (vyučované odborníky, mnohdy autory liturgických publikací s pastorační zkušeností) a „prakticko-rubricistické“ části disciplíny (vyučované odborníky-praktiky, představenými v diecézních seminářích, ceremoniáři s pastorační zkušeností). V prvním případě liturgika figuruje vedle homiletiky a praktických pastoračních oborů. Ačkoliv nemáme k dispozici další rozvedení tohoto návrhu, liturgika v rámci pastýřské bohovědy zřejmě měla znamenat liturgiku fundamentální, zatímco liturgika-rubricistika zaujímala část liturgiky speciální. Jinou variantou je probrání všech teoretických otázek v rámci pastorální teologie a rubricistiku pojímat pouze jako praktický nácvik obřadů. Ze seznamu vyučujících ale vyplývá navázání výuky pastorálky na fakultu a ritu na prostředí semináře. Hudební průprava stojí zvlášť a velká pozornost je v návrhu věnována křesťanskému Východu, sjednocenému i nesjednocenému s Římem. Pro (teoretickou) výuku slovanské liturgie se počítalo s účastí Josefa Vajse a Josefa Vašici, pro (praktickou) výuku východního ritu se Štěpánem Vandíkem, S.D.B.³⁵³

Zásadním zjištěním pro vývoj české katolické liturgiky je poválečný důraz na odbornou bázi, který navázal na předválečné spění k liturgice jako systematické vědě, promyšlené také v kontextu ekleziologie. Zatímco linie laická část částečně kontinuálně navázala na předválečný vývoj (např. obnovení činnosti *Legio angelica*, opětovné vydání školní liturgiky Augustina Bedřicha), linie odborná – seminární, fakultní, kněžská – se měla v rámci výše popsaného zamýšleného postupu konsolidovat. Můžeme říci, že se zřejmě jednalo o logické pokračování obnovy vyšší církevní hierarchie: snaha o vyjasnění obsahu teologického kurikula, personálního obsazení a vydání nových vysokoškolských příruček ukazuje na prodloužení této poválečné konsolidace, spojené s částečnou obnovou veřejného života v Československu po květnu 1945, i na úrovni diecézního kléru, respektive bohoslovců. K ustavení pastorálně-teologické a prakticko-rubricistické části liturgiky (rozdělení v zásadě odpovídá instrukci z 3. září 1958, což opět potvrzuje, že se v českém prostředí sledoval celkový vývoj) bohužel nepřízní doby nedošlo.

³⁵³ Srov. *Tamtéž*, s. 62.

6.2.2. Pronásledování římskokatolické církve v komunistickém totalitním panství, vyloučení teologie z univerzitního vzdělávání

Po neúspěšných jednáních mezi představiteli československého komunistického státu a československým episkopátem se římskokatolická církev stala po polovině roku 1949 cílem silného tlaku: část biskupů byla uvězněna nebo internována, stát zorganizoval prorežimní Katolickou akci, římskokatolická církev i křesťanská církevní společenství byla podřízena státnímu dozoru pomocí tzv. církevních zákonů, následovaly odlišně pojaté zásahy proti jednotlivým kněžím, mužským i ženským řeholím.³⁵⁴ Cílem proticírkevního tažení bylo v této fázi římskokatolickou církev oslabit v jejím organizačním systému,³⁵⁵ ale také vytlačit veškeré formy teistické religiozity z veřejného prostoru do uzavřených budov (likvidace křížů, soch světců, božích muk, zákazy veřejných bohoslužeb, pobožností a církevních průvodů apod.).

Součástí veřejné proticírkevní kampaně byl také zákon č. 58/1950 Sb. o vysokých školách ze dne 16. března 1950, který vyňal teologické fakulty (Praha, Olomouc, Bratislava) ze svazků univerzit.³⁵⁶ Vládní nařízení č. 112/1950 Sb. ze dne 14. července 1950 podřídilo teologické vzdělávání (Římskokatolická cyrilometodějská fakulta v Praze, po roce 1953 se sídlem v Litoměřicích, a Římskokatolická cyrilometodějská fakulta v Bratislavě, na stejných místech vznikly centralizované semináře) Státnímu úřadu pro věci církevní, diecézní teologická učiliště zanikla, studium se zkrátilo z pěti na čtyři roky.³⁵⁷

Římskokatolická cyrilometodějská fakulta v Praze³⁵⁸ se od akademického roku 1950/1951 dělila na šest kateder, pátá z nich zahrnovala praktické obory: pastorální teologii, pedagogiku a katechetiku. Pastorální teologii a pedagogice se věnovali seminaristé ve třetím ročníku, katechetice s praktickými výstupy pak v ročníku čtvrtém (vždy po třech vyučovacích hodinách týdně).³⁵⁹ Tři uvedené disciplíny se řadily

³⁵⁴ Viz přehledově BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 15–40, 63–90, 115–118, 153–192.

³⁵⁵ Viz např. KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993, s. 58–162.

³⁵⁶ Nejednalo se o první útok na přítomnost teologie v českém univerzitním prostředí. Viz NOVOTNÝ, Vojtěch. Úvaha o počátcích Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakulty. In KUBÍN, Petr (ed.). *Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013, s. 72–82.

³⁵⁷ Srov. BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 111–115. Dále srov. HRONEK, Josef. *Studium římskokatolického bohosloví*. 1. vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1952, s. 5–6.

³⁵⁸ K dějinám fakulty viz NOVOTNÝ, Vojtěch. Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze. In *Biografický slovník teologických fakult*, s. 119–148.

³⁵⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 6–7.

k hlavním teologickým předmětům, a proto se z nich vedle výuky na fakultě konaly také praktická seminární cvičení, „při nichž studenti pod vedením profesorovým se učí vědecké metodě bádání, referují o novinkách na knižním trhu a píší samostatné práce o vybraných otázkách z jednotlivých oborů.“³⁶⁰

Na teologické fakultě vyloučené ze svazku univerzity se liturgika v letech 1950–1968 podle tradičního způsobu nadále vyučovala v rámci pastorální teologie, která obsahovala také teorii farní duchovní správy, homiletiku a zpovědní praxi (potažmo hodegetiku).³⁶¹ Výuku pastorální teologie zajišťovali v námi sledovaném období Antonín Šuránek (od roku 1947 suplent, v letech 1948–1950 odborný asistent), Ladislav Pokorný (v letech 1951–1953 pověřen výukou) a Jaroslav Kouřil (v letech 1953–1955 suplent, v letech 1955–1968 profesor).³⁶²

Vedle oficiální linie teologického vzdělávání s přímým vlivem státní moci a omezeným počtem studentů existovalo až do roku 1989 i utajované studium teologie.³⁶³ O konkrétní náplni víme vzhledem k extrémním podmínkám v námi sledovaném období jen velmi málo. V souvislosti s liturgikou můžeme poukázat na svědectví o tajných přednáškách Jana Vraštila, S.I., z pastorální teologie v internačním táboře Želiv, výuku pastorálky v rámci služby u PTP nebo debaty vězňů v Leopoldově o liturgických a pastoračních otázkách.³⁶⁴ Explicitně se o utajovaném vyučování liturgiky během věznění v Leopoldově zmínil Bohumil Vít Tajovský, OPraem.,³⁶⁵ ve stejné věznici přednášel liturgiku Adolf Kajpr, S.I., přičemž obor v jeho podání nebyl nácvičkou bohoslužebného konání.³⁶⁶ Ve stejném prostředí probíhalo tajné slavení eucharistické liturgie,³⁶⁷ skládání řeholních slibů nebo kněžská svěcení.

³⁶⁰ *Tamtéž*, s. 7. Autor se v této souvislosti zmiňuje o zamýšlených skriptech pro bohoslovce.

³⁶¹ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 318.

³⁶² Srov. *Tamtéž*, s. 319. Dále viz Jaroslav Kouřil, Ladislav Pokorný. In *Biografický slovník teologických fakult*, s. 173–174 a 190–192.

³⁶³ Viz NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 45–95.

³⁶⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 50, 53 a 55.

³⁶⁵ Otázka: „Mnozí vzpomínají, jak se v Leopoldově dávaly lekce z latiny a teologie.“ Odpověď: „Byla to opravdová univerzita! Přednášela se třeba dogmatika, liturgika, fundamentální teologie, církevní právo, ale i filozofie, historie či psychologie. Mnozí vězňové se učili také cizím jazykům. Přednášet se dalo nejlépe při draní peří nebo čištění zeleniny. Semináře probíhaly po skupinách rozdělených podle jednotlivých stolů. K dlouhým vězeňským stolům se totiž vešlo dvacet, třicet a někdy až padesát vězňů. Jelikož nebyl stanoven žádný zasedací pořádek, každý si mohl sednout, kam chtěl. Sedávali jsme se jednak podle zájmů, ale i podle toho, kdo koho znal nebo kde se chtěl něco zajímavého dozvědět. Kdo bude přednášet, to si pak určovala každá skupinka zvlášť.“ TAJOVSKÝ, Bohumil Vít. *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*. 1. vydání. Praha: Torst, 2001, s. 273–274. Viz též ONDOK, Josef Petr. *Muklovský Vatikán*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 68–105.

³⁶⁶ „Hned po příchodu na kněžskou celu nabídl [Adolf] Kajpr [Josefu] Svobodovi a mně, že nám bude přednášet liturgiku. Tím začalo naše bohoslovecké studium. I když nevím, jak se liturgika obvykle přednáší, nepochybuji, že Kajprovo podání bylo originální, nemluvil ani tak o rubrikách (kdy jaké gesto),

V rámci utajované řádové formace se v 60. letech věnoval výuce liturgiky pro salesiány Jan Rob, S.D.B., pro františkány Jan Bárta, O.F.M.³⁶⁸ Za pozornost také stojí, že setkání za účelem utajovaného studia diecézních bohoslovců vždy začínala slavením mše svaté.³⁶⁹

6.2.3. Jaroslav Kouřil: *Rukojeť pastýřského bohosloví. Liturgika (1959–1961)*

Skripta pastorální teologie Jaroslava Kouřila (1913–1981, viz výše)³⁷⁰ vznikla na Katedře praktických oborů CMBF zřejmě v letech 1957–1961. Autor je rozčlenil do tří dílů: (1) Homiletika (1957),³⁷¹ (2) Zpovědnice (1958),³⁷² (3) Liturgika (1959–1961).³⁷³ Zatímco první dva díly zaujímají vždy po jednom svazku, liturgiku Jaroslav Kouřil rozdělil do tří částí. Protože se jedná o jedinou českou ucelenou odbornou liturgiku z 60. let před II. vatikánským koncilem, uvedeme celé její členění.

Jaroslav Kouřil: <i>Rukojeť pastýřského bohosloví. III. díl. Liturgika (1959–1961)</i>	
Část	Obsah
Část I. (1959) Povšechný úvod, liturgická forma a zvláště liturgická hudba	Úvodem (kult, předmět kultu, liturgie, její účel, lituj, liturgika a její rozdělení)
	Dějiny liturgiky a liturgické prameny
	Liturgická forma
	Liturgické slovo
	Liturgická poesie
	O posvátné hudbě

spíše nám odhaloval skrytou tvář liturgie, jejího ducha, její mystiku, její poezii. Zpaměti, měl ji skvělou, nám recitoval hymny a jiné texty církevního roku. Pochopil jsem logiku střídajících se liturgických období a vnitřní smysl svátků a slavností s jejich vigiliemi a oktávami.“ VAŠKO, Václav. *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 217. Dále jen VAŠKO, Václav. *Ne vším jsem byl rád*. Viz též NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství. Adolf Kajpr SJ a list Katolík*, s. 53–71, 235, 240.

³⁶⁷ „Denně se zde [ve věznici Leopoldov v polovině roku 1955] sloužilo na osmdesát mší. Odkud se opatřovaly hostie a víno, nevím, nepátral jsem po tom. V nouzi vyráběl někdo víno z rozinek a za materií chleba posloužily obyčejné housky.“ VAŠKO, Václav. *Ne vším jsem byl rád*, s. 217. Viz též SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě, Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2013, zejm. s. 102–167.

³⁶⁸ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 67.

³⁶⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 64.

³⁷⁰ Jaroslav Kouřil je také autorem hesel souvisejících s liturgickým životem církve v *Malém slovníku bohovědném*, který se stal pozdějším doplněním mnohem monumentálněji pojatého a nedokončeného *Českého slovníku bohovědného*. Liturgika je definována velmi stručně jako „věda o liturgii, její podstatě a vývoji“, heslu liturgie věnoval autor více prostoru, v zásadě přitom vycházel z encykliky *Mediator Dei*. KOUŘIL, Jaroslav. *Liturgie. Liturgika*. In *Malý slovník bohovědný*. 1. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1963, s. 295.

³⁷¹ KOUŘIL, Jaroslav. *Rukojeť pastýřského bohosloví. Homiletika*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957.

³⁷² KOUŘIL, Jaroslav. *Rukojeť pastýřského bohosloví. Zpovědnice*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1958.

³⁷³ KOUŘIL, Jaroslav. *Rukojeť pastýřského bohosloví. Z přednášek dra Jaroslava Kouřila na CMBF v Praze-Litoměřicích. III. díl. Liturgika*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1959–1961.

	Liturgické úkony tělem a rukou
	Některé věci z přírody v liturgii
	Závěrem
<p>Část II. (1959) Liturgické místo, jeho příslušenství a výzdoba, paramenta a insignie liturgických osob, pohřebiště</p>	Úvodem
	Naše chrámy, jejich potřeba a význam, jejich názvy
	Dějiny našich chrámů, jejich symbolika, slohy, druhy, kaple, jejich zhodnocení
	Části chrámu
	O zvonech a věžních hodinách
	Nejdůležitější zařízení samotného kostela a jeho výzdoba
	Křížová cesta
	O chrámové malbě, kostelní dlažbě a vytápění kostela
	Znesvěcení kostela
	O stavbě kostela
	Liturgické nádoby a roucha
	O doplňcích parament biskupských
	Liturgické barvy
	O posvěcení bohoslužebných rouch
	Křesťanská pohřebiště
Závěrem	
<p>Část III. (1961) Církevní rok s pastoračními připomínkami a zvláště Svatý týden</p>	Úvodem
	Vývoj církevního roku, jeho definice, rozdělení a zhodnocení
	Období vánoční, advent, Rorate, vánoční oktáva, Zjevení Páně, Očišťování Panny Marie, malý dodatek z mimovánočního období
	Období velikonoční
	Několik informací k reformě kalendáře
	Předpostí, doba postní
	Ještě několik připomínek pro dobu svatopostní
	Liturgie Hodu Božího velikonočního, neděle Bílá, další neděle po velikonocích, svátek Nanebevstoupení Páně, Hod Boží svatodušní
	Tempus per annum
	Základní prvky církevního roku
	Neděle a její svěcení
	Nedělní a sváteční klid
	Ferie, první pátek a první sobota v měsíci
	Půst, postní řád platný v našich církevních provinciích, půst eucharistický
	Svátky, rozdělení svátků, zák. č. 93 z 2. 11. 1951

Vigilie
Oktáva
Kvatembr
Závěrem
Svatý týden podle dekretu z 16. 11. 1955 – úvodem
Květná neděle
Tři první dny ve Svatém týdnu
K Zelenému čtvrtku
Velký pátek
Bílá sobota – Vzkříšení

Liturgiku definuje Jaroslav Kouřil následovně: „*Liturgika je věda o liturgii. Jako část pastýřského bohosloví soustavně a na vědeckém podkladě zkoumá vznik a vývoj jednotlivých bohoslužebných úkonů, popisuje jejich řádné a důstojné konání a vykládá jejich náboženský obsah. Poněvadž pak bohoslužebné úkony jsou zpravidla spojeny se slovem, liturgika zkoumá a vysvětluje nejenom význam úkonů, ale i slov*“ (I, s. 12). Za pozornost stojí pokračování definice s odkazem na eklezilogii a nauku o milosti: „*Vždyť také tato slova vyjadřují přímo nauku Církve – lex orandi, lex credendi – a zatím co liturgický úkon ani nevyjadřuje učení, ani neuděluje milosti přímo, ale svou symbolikou, jsou to liturgická slova, která zároveň působí udělení milosti.*“ (tamtéž). Liturgie pak je – s odkazem na encykliku *Mediator Dei* – „*zevní, společná a autoritou pořádaná a řízená bohopocta*“ (I., s. 5).

V celých skriptech Jaroslava Kouřila můžeme vysledovat snahu vykládat liturgiku jednak ve vztahu k eklezilogii, jednak k praktickým otázkám duchovní správy, přecházející v ryze výzvy.³⁷⁴ Vysokoškolská učebnice vědomě cílí na modelového čtenáře, studenta teologie, který by měl být schopen liturgiku také dobře vykládat, protože kněz je „*Církví ustanoveným učitelem věřícího lidu a že má své svěřené o bohoslužbě dobře poučovat, vysvětlovat jim liturgii, aby jí rádi obcovali a dovedli ji i hájit. Neboť žel Bohu i mnozí věřící se dnes na liturgické úkony dívají jako*

³⁷⁴ „*To znamená rovněž, že alespoň jednou do roku nutno kostel do posledního koutečka vyčistiti (a to alespoň před velikonoce). Děje-li se takové ‚gruntování‘ čtvrtletně, tím lépe. Věřící rádi přijdou na takovou brigádu a dají do pořádku i místo kolem kostela. Největší ozdobou kostela po stránce přirozené je jeho čistota a je věru velmi trapné, jestliže člověk vidí v některých kostelích za oltářem sklad metel, smetáků, koberců a rozmanitých hadrů, jakoby byl oltář nějakou kulisou. Zvláště oltář musí se skvíti jako drahokam, aby věřící plným právem mohl zpívat: Ejhle, oltář Hospodinův září. Duchovní správce nemá trpět ani zapalování svíček při sochách a nebo obrazech mimo bohoslužby (svíčkové baby); Svatá stolice to zakazuje s odůvodněním, že nejpřednější je kult eucharistický, že to může vésti částečně i pověře, a že se tím i kostel zněčišťuje, začazují se tím stěny i strop. Jak pečovat o čistotu a pořádek v kostele, o tom lze získati dobré informace v brožůře ‚Příprava bohoslužby‘, jež vyšla před léty nákladem Vyšehradu,*“ (II, s. 14).

na prázdné obřadnictví, bezduché ceremonie, nechápou jejich symboliku a nerozumějí jejich hlubokému obsahu a jejich úžasný posvátný charakter pro ně neznámá nic,“ (I., s. 12). Do druhé části pojednání vtělil autor témata obvyklá v předcházejícím období pro lidové liturgiky (paramentika apod.)

Skripta Jaroslava Kouřila ukazují českou katolickou liturgiku – součást pastorální teologie a omezenou na prostředí teologické fakulty – těsně před II. vatikánským koncilem v ucelené podobě. Úsilí o zařazení liturgiky jako samostatného předmětu do studijního plánu bohoslovců začalo v akademickém roce 1965/1966, úspěšně byla tato snaha zakončena od akademického roku 1968/1969, kdy se externím vyučujícím liturgiky stal Zdeněk Bonaventura Bouše, O.F.M.³⁷⁵ V souvislosti s II. vatikánským koncilem začala nová etapa vývoje české katolické liturgiky (Jaroslav Kouřil usiloval o její vyučování s poukazem na výše představená skripta, jež by částečně přepracoval),³⁷⁶ která již není předmětem této práce.

³⁷⁵ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Běda církvi*, s. 96–97. Dále viz NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 184–187.

Linie vyučujících liturgiky na CMBF v Praze se sídlem v Litoměřicích v letech 1968–1990:

Zdeněk Bonaventura Bouše (v letech 1968–1970 pověřen výukou), **Ladislav Pokorný** (v letech 1970–1974 docent křesťanské archeologie a liturgiky, 1974–1977 profesor liturgiky, 1974–1977 výuka zároveň s Janem Matějkou), **Jan Matějka** (1974–1977 lektor, výuka zároveň s Ladislavem Pokorným), **Ladislav Jedlička** (v letech 1977–1980 pověřen výukou, 1980–1983 docent liturgiky, 1983–1984 profesor liturgiky), **Antonín Sporer** (v letech 1984–1989 pověřen výukou), **Jan Matějka** (1989–1990, odborný asistent).

Linie vyučujících na CMBF Praha se sídlem v Litoměřicích – pobočka Olomouc v letech 1968–1974:

Antonín Šuránek (ve dnech 1. 10.–31. 12. 1968 lektor), **Vladimír Kryštofský** (od února do června 1969 lektor), **Josef Bradáč** (v letech 1969–1970 externí výuka s ústním souhlasem, 1970–1971 lektor, 1971–1974 docent liturgiky).

³⁷⁶ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 186.

7. Příklady traktování liturgiky v časopisech pro klérus – případové studie

Pro předložení typického způsobu traktování klerické linie české katolické liturgiky v odborných teologických periodících nám poslouží tři kněžské stavovské časopisy.³⁷⁷ *Časopis katolického duchovenstva* vycházel od první třetiny 19. století do roku 1949, *Blahověst* reprezentuje přelom 19. a 20. století, *Duchovní pastýř* závěrečný úsek od roku 1950 do zahájení II. vatikánského koncilu. Modelovým čtenářem všech uvedených listů byl světský kněz působící v duchovní správě, přičemž žádný ze zmíněných časopisů nebyl zaměřen výhradně liturgicky (takový klerický časopis v českém prostředí neexistoval) – liturgika zde figurovala vedle jiných teologických disciplín, zpráv, recenzí, ale v případě *Blahověstu* také povídek a básní. V odborném *Časopise katolického duchovenstva* se také poprvé objevil termín liturgika.

7.1. František Vacek: Dogmaticko-historické rozjímání (1832) – první použití termínu liturgika v českém jazyce

Jak ukázal Pavel Kopeček³⁷⁸ (a výše zdokumentované bádání mu dává za pravdu), poprvé použil český termín „liturgika“ František Vacek v prvním čísle třináctého ročníku *Časopisu katolického duchovenstva*, v článku s názvem „Dogmaticko-historické rozjímání o obřadech, liturgice a symbolice církve katolické“.³⁷⁹ Autor článku prokázal velmi dobrou znalost liturgického práva a poctivou snahu o argumentaci, z autorů se odvolává zejména na Friedricha Brennera a jeho knihu *Geschichtliche Darstellung der Verrichtung und Ausspendung der Sacramente* z roku 1818.³⁸⁰

Rozjímání Františka Vacka má výrazně apologetický a polemický ráz, protože odpůrci „všechny obřady a obyčeje, všechen náboženský cultus, vše, co u nás statutárního jest, slovem, všecku liturgiku církve katolické tupí a zavrhují“ (s. 67). Autor se ve výkladu ptá a zároveň poskytuje jistou definici liturgie (termíny liturgika a liturgie jsou v textu používány synonymně): „Kdo může nyní osměliti se, a církvi katolické jakkoli vyčítati, že učinila tak, jak rozum velí, čeho příroda požaduje a co zjevením

³⁷⁷ Kromě excerptovaných periodik poskytují materiál pro nalézání příspěvků ke klerické linii české katolické liturgiky také časopisy *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje*, *Archa*, *Cytil (Cecílie)*, *Dobrý pastýř*, *Kurs*, *Museum*, *Nova et Vetera*, *Pastýř duchovní*, *Praporec* či *Rádce duchovní*.

³⁷⁸ Viz KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD, s. 171–173.

³⁷⁹ VACEK, František. Dogmaticko-historické rozjímání o obřadech, liturgice a symbolice církve katolické. In *Časopis katolického duchovenstva* 1 (1832), s. 67–83.

³⁸⁰ Srov. KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD, s. 173.

křesťanským posvěceno jest, vyvolivši totiž s velikou moudrostí přiměřené obřady, ceremonie a formule, ježto ty nejspasitelnější pravdy prvotního křesťanství co nejskvostnější odkaz do sebe zavírají a nerozumnému toliko člověku nemotorností, a prázdné toliko hlavě ničemností zdáti se mohou“ (s. 72).

7.2. Časopis katolického duchovenstva³⁸¹

Časopis katolického duchovenstva vycházel v letech 1828–1949, prvním redaktorem a iniciátorem vzniku byl Karel Alois Vinařický (z pozdějších můžeme uvést Václava Michala Pešinu, Klementa Borového nebo Antonína Podlahu). Hlavním důvodem pro vydávání tisku, který dnes chápeme jako odborný list diecézního i řeholního kléru, byla jazyková otázka, nikoli pouze vzdělávání a informovanost kněžstva, především duchovních správců: „K vykonávání této veliké a svaté povinnosti že mimo mnohostranné vzdělání také hluboká známost jazyka, v kterém s lidem mluví a jedná, jemu nevyhnutelně potřebna jest, tomu každý povážlivý snadno rozumí. (...) Neboť není dosti, aby duchovní správce toliko lidu rozuměl, a sebe jakž takž srozumitelným jemu učinil, anobrž musí on v té míře jazyka národního mocen býti, aby rozum lidský osvécovati, mysl ku poznání pravdy i odporné přivoditi, city povzbuzovati, srdce šlechtiti (...).“³⁸²

Periodikum mělo zaplnit pocíťovanou mezeru v české teologické produkci: *„Avšak ohlédnouce se nestranným okem na předešlých věků literaturu naši bohosloveckou, tajiti sebe nemůžeme, že první její pocha, počínaje od prvokřesťanstva v Čechách až do nešťastných půtek o víru a náboženství na počátku XV. věku, chudá příliš jest (...).“³⁸³*

³⁸¹ Excerpta z *Časopisu katolického duchovenstva* pro léta 1828–1913 získána na základě údajů v PODLAHA, Antonín. *Bibliografie české katolické literatury náboženské od r. 1828 až do konce r. 1913. Církevní dějiny české (dokončení). Liturgika. Archeologie a církevní umění. Církevní zpěv a hudba. Encyklopedie, časopisy, periodické publikace, almanachy a kalendáře. Dodatky a opravy*. 1. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1918, s. 1573–1598 a 2054–2055. Pro účely disertační práce byly zpracovány a následně ověřeny vlastní exercepí, případně opraveny, záznamy 1–650 bibliografického přehledu. Excerpta z *Časopisu katolického duchovenstva* pro léta 1913–1949 získána vlastním zpracováním.

³⁸² Úvod. In *Časopis katolického duchovenstva* 1 (1828), s. 5–12, zde s. 5–6.

³⁸³ *Tamtéž*, s. 9–10.

Zprávy, liturgické právo

PEŠINA, Václav Michal. Mše svatá Sapienc nazvaná, která se v Praze v arcibiskupském chrámu Páně sv. Víta každý pátek o hodině 8mé koná, 1 (1839), s. 198–200.

TRNKA, Jan. Obrana proti smýšlení jinověrců z ohledu skvostnosti v kostelích z ohledu ceremonií katolických, 2 (1842), s. 296–307.

ŠMÍDEK, Karel. Drobnůstky z úřadu a života pastýřského. Je-li dovoleno užívati při službách Božích jiných svíců než voskovic, 1 (1851), s. 147–149.

JANSKÝ, František. O zachování církevních obřadů [1], 1 (1861), s. 95–102.

JANSKÝ, František. O zachování církevních obřadů [2], 2 (1861), s. 20–26.

HAUSMANN, Josef. Liturgické upomínky vzhledem na služby zádušní, 8 (1861), s. 605–607.

SKOČDOPOLE, Antonín. Formální rozdílnost oběti mešní [1], 5 (1862), s. 330–351.

SKOČDOPOLE, Antonín. Formální rozdílnost oběti mešní [2], 5 (1862), s. 436–450.

S. N. Šetrnost sv. Otce k rozličným ritům východní církve, 5 (1862), s. 394.

VINAŘICKÝ, K. Missale Romanum. Vindobonae 1861, 5 (1862), s. 396.

JANSKÝ, František. Popsání oltáře, 7 (1862), s. 491–504.

HAUSMANN, Josef. Dodatek ke mším votivním, 8 (1862), s. 609–611.

JANSKÝ, František. O posvěcování hostií, 5 (1864), s. 335–351.

S. N. Nový misál a Proprium Bohemiae, 7 (1864), s. 547–548.

S. N. Z Moravy. O misálech a brevích, 4 (1865), s. 311–313.

BOROVÝ, Klement. Nový Misál v provincii české, 5 (1865), s. 393–395.

JANSKÝ, František. Obřadní předpisy při mši svaté, 5 (1866), s. 335–354.

S. N. Missae propriae Sanctorum in Provincia Pragensi celebrande, 4 (1867), s. 317–318.

HORSKÝ, Rudolf. O zachovávání rubrik, 8 (1867), s. 602–607.

K. J. Bohoslužebná roucha, 2 (1868), s. 144–145.

K. J. Mešní licence v Itálii, 5 (1868), s. 385–387.

S. N. Sacarium, 2 (1869), s. 152–154.

BARTÁK, Josef. Mše sv. za nemluvnátka, 3 (1869), s. 228–232.

S. N. Oratio de Spiritu Sancto, 7 (1869), s. 555.

HAUSMANN, Josef. O liturgické úpravě oltáře, 5 (1870), s. 378–385.

HAUSMANN, Josef. O hřebenech liturgických, 5 (1871), s. 397–400.

BOROVÝ, Klement. O zvonovině. Otázka liturgická, 3 (1873), s. 232–233.

- SMOLÍK, Rupert. Novější vydání Římského misálu, 4 (1873), s. 300–305.
- BOROVÝ, Klement. Benedikce korporálií ke mši sv. Příklad liturgický, 6 (1873), s. 450–452.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Ocelové zvony, 3 (1874), s. 216–220.
- HAKL, Bohumil. O hřbitovech, pomnicích a hrobních nápisech, kterak pro správu duchovní důležitý jsou, 1 (1875), s. 16–24.
- BOROVÝ, Klement. Missa de Requiem et Anniversaria, 6 (1875), s. 456–457.
- BOROVÝ, Klement. O podobě malých hostií, 1 (1876), s. 59–62.
- BOROVÝ, Klement. Orace při mši de Requiem, 3 (1876), s. 214–215.
- BOROVÝ, Klement. O binaci mše sv., 4 (1876), s. 265–280.
- BOROVÝ, Klement. Více mší touž dobou, 7 (1876), s. 525–527.
- BARTÁK, Josef. Mše sv. de requiem, 1 (1877), s. 48.
- S. N. V příčině důstojné úpravy oltáře, 3 (1877), s. 216–219.
- BOROVÝ, Klement. Votivní mše v kapli, 8 (1877), s. 625–626.
- BOROVÝ, Klement. Držení těla při mši svaté, 8 (1877), s. 626.
- S. B. Kredenc a subsellia, 6 (1878), s. 470–471.
- BOROVÝ, Klement. Genuflexe při pozdvihování, 4 (1878), s. 301–302.
- BRYNYCH, Eduard. Příprava kněze katolického k oběti novozákonní, 5 (1878), s. 334–369.
- BAUER, František. Užívání vody při mši sv., 6 (1878), s. 471–472.
- BOROVÝ, Klement. Mše sv. bez ministranta, 6 (1878), s. 474.
- BAUER, František. Oratio pro Papa 7 (1878), s. 540–541.
- DUDÍK, Antonín. Memento za císaře a krále in canone missae, 8 (1878), s. 607–608.
- DUDÍK, Antonín. Je-li dovoleno kněžím s vlásenkou mši sv. sloužiti, 8 (1878), s. 608–609.
- BOROVÝ, Klement. Mše sv. in die S. Marci et diebus Rogationum, 8 (1878), s. 624–625.
- BAUER, Sal. Mše sv. bez ministranta, 8 (1878), s. 628–629.
- BAUER, František. Konsekrace partikulí, 2 (1879), s. 132–133.
- KOTAL, Antonín. Odchyly v příčině ritu nejsv. oběti mše sv., 4 (1879), s. 288–292.
- BAUER, František. Některá zajímavá rozhodnutí rozličných kongregací doby poslední [intence při binaci, častost svátosti smíření, mariánské litanie], 6 (1879), s. 465–466.
- JIRÁK, Alois. Lze-li mši sv. de requiem aplikovati za živé, 1 (1880), s. 52–54.
- BAUER, František. Asperges v kostelích filiálních, 1 (1880), s. 48–50.

- BAUER, František. Vícero mší zároveň a zvonění, 1 (1880), s. 55.
- BAUER, František. Zádušní mše sv. praesente cadavere, 2 (1880), s. 140–141.
- BOROVÝ, Klement. Zádušní mše dne 3., 7. a 30., 2 (1880), s. 141–142.
- BRYNYCH, Eduard. Díků vzdávání po mši sv., 3 (1880), s. 187–198.
- BAUER, František. Obřady při požehnání a podávání vel. Svátosti, 4 (1880), s. 282–285.
- BOROVÝ, Klement. Defectus in celebratione Missae. Hostie již konsekrovaná se při konsekrování kalicha polije, 4 (1880), s. 290.
- BOROVÝ, Klement. Lze-li užití purifikatoria místo korporálu, 7 (1880), s. 544–545.
- BOROVÝ, Klement. Defectus in celebratione Missae. Hostie z mouky žitné, 2 (1881), s. 108–109.
- BOROVÝ, Klement. Formuláře mši sv. de Requiem, 6 (1881), s. 366–367.
- BOROVÝ, Klement. Chybné mešní tabulky kánonové, 7 (1881), s. 431–436.
- BOROVÝ, Klement. Oratio imperata, 5 (1882), s. 310.
- BOROVÝ, Klement. Změna rubriky de festis duplicibus et semiduplicibus, 10 (1882), s. 616–617.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Podávání kropáče a pacifikálu laikům, 7 (1883), s. 406–412.
- BOROVÝ, Klement. Anniversaria v oktávě Všech Svatých, 10 (1883), s. 621.
- BOROVÝ, Klement. Zvonění při mši sv., 1 (1884), s. 48.
- SEDLÁK, Jan. Nečiňmež odchylek v ritu, 6 (1884), s. 363–366.
- BRYNYCH, Eduard. Konání modliteb po mši sv. předepsaných. Časová otázka z oboru liturgického, 10 (1884), s. 604.
- BRYNYCH, Eduard. Officium votivum a mše de feria vel vigilia, 10 (1884), s. 604.
- SEDLÁK, Jan. Requiem za zemřelé osadníky po výroční slavnosti Posvěcení chrámu, 1 (1885), s. 60–62.
- BOROVÝ, Klement. Která mše sv. nazývá se missa parochialis, 3 (1885), s. 177.
- BOROVÝ, Klement. Počet svící oltářních, 8 (1885), s. 499–500.
- BOROVÝ, Klement. Mše de Beata, 1 (1886), s. 50–51.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Kterak rozeznati bezpečně vosk pravý a nepravý, 2 (1886), s. 121–122.
- SEDLÁK, Jan. Incensace při zpívané mši sv. bez asistence, 10 (1886), s. 609–610.
- BOROVÝ, Klement. V příčině konsekrace obnoveného chrámu, 5 (1888), s. 300–301.
- SOUKUP, Jan N. Seminářský kostel v Hradci Králové a jeho obnovení, 3 (1889), s. 129–148.

- BOROVÝ, Klement. Předpisy o zřízení nehybného oltáře, 9 (1889), s. 551.
- PODLAHA, Antonín. Mše sv. řehořské, 10 (1889), s. 615.
- PODLAHA, Antonín. Modlitby po tiché mši svaté, 10 (1889), s. 615.
- PODLAHA, Antonín. Předepsané modlitby po tiché mši sv. v Hod Boží vánoční 1 (1890), s. 54
- ZHÁNĚL, Ignác. Missae propriae Sanctorum Archidioecesis Olomucensis, 3 (1890), s. 179–182.
- K. A. Oratio pro Imperatore v Rakousku, 4 (1890), s. 240–241.
- K. A. K článku Missae propriae Sanctorum, 4 (1890), s. 249.
- VŘEŠŤÁL, Antonín. O kaplích veřejných a soukromých [1], 5 (1890), s. 257–270.
- BOROVÝ, Klement. Tak zvaná mše andělská, 4 (1890), s. 246–247.
- VŘEŠŤÁL, Antonín. O kaplích veřejných a soukromých [2], 6 (1890), s. 331–340.
- VŘEŠŤÁL, Antonín. O kaplích veřejných a soukromých [3], 7 (1890), s. 400–418.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Může-li kříž oltářový státi na svatostánku, 5 (1891), s. 301–303.
- VONDRUŠKA, Karel. V témž kostele není dovoleno vystaviti více obrazů nebo soch téhož titulu, 4 (1891), s. 241–242.
- KUBÍČEK, Jan. Ještě jednou Oratio pro Imperatore v Rakousku, 6 (1891), s. 379–381.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Práva veřejných kaplí, 2 (1892), s. 117–118.
- KUBÍČEK, Jan. Missa solemnis ohledně přikázané kollekty za císaře, 5 (1892), s. 300.
- KUBÍČEK, Jan. O závaznosti direktáře, propria a diecesního rituálu, 6 (1892), s. 321–345.
- KUBÍČEK, Jan. Dodatek o misálech řeholních, 6 (1892), s. 375.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Smí-li se plocha oltáře nehybného z několika kamenů skládati, 7 (1892), s. 425–428.
- KUBÍČEK, Jan. Elektrické osvětlení chrámův, 2 (1893), s. 115–118.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Mše při posvěcování základního kamene, při benedikci a konsekraci kostela, 7 (1893), s. 431–433.
- S. N. Vesperale, 7 (1893), s. 437.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Zvláštní mše v misálu na každou ferii postní, 5 (1893), s. 309–310.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Nový dekret o mši zádušní, když mrtvola již pochována, 2 (1894), s. 108–110.

- ČURDA, Josef. Gloria v soukromé mši votivní o svatém oktávu jeho, 7 (1894), s. 418–420.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Zvony z ocelové litiny, 10 (1893), s. 601–603.
- ČURDA, Josef. Některé poznámky k sestavení direktáře, 4 (1894), s. 198–204.
- TUMPACH, Josef. Katolíci mohou kdykoli přijímati Tělo Páně v katolických chrámech ritu jiného, není-li v krajině té kněze a kostela ritu jejich, 5 (1894), s. 305–306.
- S. N. Aluminium a nádoby bohoslužebné, 7 (1894), s. 415–416.
- PODLAHA, Antonín. Kuppy a pateny z alumina, 8 (1894), s. 415.
- ČURDA, Josef. Mše sv. po vzývání Ducha sv. na počátku školního roku, 7 (1894), s. 420.
- ČURDA, Josef. Rozdílů mezi svátky primárními a sekundárními i při svátcích dvojných menších a polodvojných jest dbáti, 9 (1894), s. 533–554.
- ČURDA, Josef. Nová norma v příčině přenášení svátků: Nejsv. Srdce Ježíšova, sv. Josefa Pěstouna Páně, Narození sv. Jana Křtitele a Zvěstování Panny Marie, 9 (1894), s. 554–555.
- ČURDA, Josef. Nefundovaná zpívaná mše de Requiem ve výroční den úmrtí, 4 (1895), s. 249–250.
- TUMPACH, Josef. Dvě důležitá rozhodnutí posv. Kongregace obřadův o exsekaci kostela, 5 (1895), s. 309–312.
- PODLAHA, Antonín. Obrazy zemřelých osob za svaté pokládaných, ale dosud za blahoslavené nebo za svaté neprohlášených ve chrámech, 5 (1895), s. 307.
- ČURDA, Josef. Kollekta za zemřelé v soukromé mši denní nebo votivní, 6 (1895), s. 363–364.
- PODLAHA, Antonín. Elektrické osvětlení chrámův, 9 (1895), s. 562.
- TUMPACH, Josef. Modlitby po mši sv., 1 (1896), s. 37–41.
- TUMPACH, Josef. Konsekrace oltáře, 1 (1896), s. 40–41.
- SOLDÁT, A. Celebrování mše sv. v kostele cizím, 5 (1896), s. 307–311.
- TUMPACH, Josef. Liturgické svíce, 6 (1896), s. 364–367.
- TUMPACH, Josef. O přístupu k oltáři ze sakristie za oltářem se nalézající, 10 (1896), s. 625.
- DOUBRAVA, Josef. Výklad posv. Sboru obřadního k Regulares a Oratorium publicum v dekretu o sloužení mše sv. v cizí svatyni, 2 (1897), s. 112–114.
- PODLAHA, Antonín. Barva štolý při podávání nejsv. Svátosti, 9 (1897), s. 559.
- SOUKUP, Jan N. Svatostánek v semináři královéhradeckém, 2 (1897), s. 105–107.

- TUMPACH, Josef. Barva štoly při kázání, 6 (1897), s. 377.
- TUMPACH, Josef. Liturgický zpěv při mši sv., 7 (1897), s. 445–447.
- SOLDÁT, A. Pax tecum při podávání nejsv. Svátosti, 6 (1897), s. 557.
- SOLDÁT, A. Pax tecum při líbání svatých ostatků, 9 (1897), s. 557–558.
- SOLDÁT, A. Oratio A cunctis, 9 (1897), s. 558–559.
- ČURDA, Josef. Příspěvek k otázce o neliturgickém zpěvu lidu při zpívané mši sv., 1 (1898), s. 45–46.
- ZAVŘEL, Ignác. Svícny víceramenné, 1 (1898), s. 47.
- TUMPACH, Josef. Právní platnost rozhodnutí posv. Kongregace ritů, 1 (1898), s. 46–47.
- SOLDÁT, A. Mše de Requiem v oktávách privilegovaných, 1 (1898), s. 47–49.
- ČURDA, Josef. Pravidla o zádušních mších svatých nyní platná, 2 (1898), s. 84–88.
- ČURDA, Josef. Occurrentia duarum Octavarum Festorum eiusdem ritus, 2 (1898), s. 112–113.
- TUMPACH, Josef. Rubriky misálu a brevíře, 4 (1898), s. 249.
- SOLDÁT, A. Dodatky a změny generálních a partikulárních rubrik brevíře a misálu, 5 (1898), s. 300–306.
- HRUBÝ, František. Nové vysvětlení k dekretu S. R. C. o sloužení mše sv. v cizí svatyni, 5 (1898), s. 316.
- TUMPACH, Josef. Moditby po mši sv., 6 (1898), s. 385–386.
- TUMPACH, Josef. Odpustky privilegovaných oltářů, 8 (1898), s. 507–508.
- TUMPACH, Josef. Missa coram Sanctissimo [genuflexe], 10 (1898), s. 636–637.
- TUMPACH, Josef. Přijímání lidu, 10 (1898), s. 637
- TUMPACH, Josef. Genuflexe, 10 (1898), s. 637.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Anniversaria late sumpta, 4 (1899), s. 262.
- OREL, Dobroslav. Liturgica o zpěvu církevním, 5 (1899), s. 321–322.
- TUMPACH, Josef. Kanovník, jenž je spolu biskupem titulárním, nemůže býti nucen k asistenci při pontifik. mši sv. biskupově, 5 (1899), s. 324.
- TUMPACH, Josef. Připojení chrámu sv. Jana Nep. na Skalce v Praze k basilice Lateránské v Římě, 6 (1899), s. 380–382.
- HRUBÍK, František. Svatyně poloveřejné (oratoria semipublica), 6 (1899), s. 383–384.
- PECHÁČEK, Gabriel. Tichá mše sv. zádušní za chudého, 4 (1900), s. 294.
- HRUBÍK, František. Kříž oltářní, 7 (1900), s. 500–521.
- SKOČDOPOLE, Antonín. Užívání svící nevoskových na oltáři, 7 (1900), s. 526–527.

- HRUBÍK, František. *Commemoratio de Venerabili*, 7 (1900), s. 528.
- HRUBÍK, František. *Přídavek Nepomucenus u jména sv. Jana Nepom. v oracích*, 9 (1900), s. 597–598.
- SKOČDOPOLE, Antonín. *Požehnání po mši sv.*, 9 (1900), s. 599.
- SKOČDOPOLE, Antonín. *Velum k žehnání ciboriem*, 10 (1900), s. 643–644.
- TUMPACH, Josef. *Orate fratres a Suscipiat při mši sv.*, 1 (1901), s. 63–64.
- SKOČDOPOLE, Antonín. *Zvonění umíráčkem, hrany a mše sv., zemřelo-li dítě*, 4 (1901), s. 292–293.
- TUMPACH, Josef. *Kostelní lavice*, 10 (1901), s. 641–646.
- TUMPACH, Josef. *Praeses rakouské kongregace benediktinské pod ochranou neposkrv. početí Panny Marie může nositi Cappam magnam*, 1 (1902), s. 62–63.
- TUMPACH, Josef. *Modlitby od papeže Lva XIII. po mši sv. předepsané mají se konati bezprostředně po posledním evangeliu*, 1 (1902), s. 63.
- TUMPACH, Josef. *Dřevěný kostel není dovoleno konsekrovati*, 7 (1902), s. 502.
- SKOČDOPOLE, Antonín. *Zádušní mše sv. při pohřbu chudých*, 9 (1902), s. 578.
- STEJSKAL, František. *Zřízení komise historicko-liturgické při Posv. sboru obřadů*, 3 (1903), s. 212.
- PECHÁČEK, Gabriel. *Privilegia oltářní*, 5 (1903), s. 338–345.
- PECHÁČEK, Gabriel. *Farní předloha ku kanonické visitaci v příčině kamenův oltářních*, 8 (1903), s. 481–488.
- STEJSKAL, František. *Modlitby po mši sv.*, 8 (1903), s. 515.
- PECHÁČEK, Gabriel. *Ikonografické předpisy a záповědi církevní [1]*, 1 (1904), s. 10–14.
- SKOPEC, Jindřich. *Traktát o řehořských mších [z rukopisu kapitulního archivu u sv. Víta]*, 1 (1904), s. 58–61.
- PECHÁČEK, Gabriel. *Ikonografické předpisy a záповědi církevní [2]*, 2 (1904), s. 96–101.
- PECHÁČEK, Gabriel. *Ikonografické předpisy a záповědi církevní [3]*, 3 (1904), s. 145–152.
- PECHÁČEK, Gabriel. *Ikonografické předpisy a záповědi církevní [4]*, 4 (1904), s. 222–230.³⁸⁴
- TUMPACH, Josef. *Z čeho mají býti přenosné kameny oltářní*, 5 (1904), s. 315–316.

³⁸⁴ Články vyšly v samostatné publikaci jako zvláštní otisk *Časopisu katolického duchovenstva*.

- TUMPACH, Josef. Incensace při zpívané mši sv. bez asistence diakona a subdiakona, 6 (1904), s. 391–392
- STEJSKAL, František. Jak před oltářem mezi konsekrací a přijímáním klekati jest, 7+8 (1904), s. 504–505.
- STEJSKAL, František. Modlitby po mši sv. tiché, 9 (1904), s. 578.
- STEJSKAL, František. Kříž oltářní, 3 (1905), s. 282.
- STEJSKAL, František. Sv. přijímání věřícím udělovati dovoleno jest jen v době, kdy je možno sloužiti mši sv., 3 (1905), s. 281.
- STEJSKAL, František. Modlitba na počátku mše svaté, 3 (1905), s. 282.
- PEJŠKA, Josef. O výsadách basilik menších, 5 (1905), s. 417–422.
- TUMPACH, Josef. Pitné přirozené vody lze užít ke mši sv., byť by to byla kyselka, šumivka nebo voda alkalická, 5 (1905), s. 473.
- TUMPACH, Josef. Rekonciliace znesvěceného kostela, 6 (1905), s. 570.
- KAŠPAR, Karel. Ostatky svatých v oltáři, 5 (1906), s. 367.
- KAŠPAR, Karel. Klerik s nižším svěcením přísluhující při mši sv. jako podjáhén, 5 (1906), s. 367.
- KAŠPAR, Karel. Předpisy o bohoslužebném rouchu a palle při smuteční mši sv., 2 (1906), s. 150.
- TUMPACH, Josef. Jáhen může vždy přenášeti Sanctissimum, 2 (1907), s. 145.
- TUMPACH, Josef. Mešní licence biskupská pro klášterní kaple, 2 (1907), s. 145.
- TUMPACH, Josef. Čeho dbáti má-li klerik přísluhovati při oltáři [dekrety S. R. C. ze 14. března a 26. listopadu 1906], 4 (1907), s. 276–277.
- TUMPACH, Josef. Dovoleno-li v soukromých kaplích podávat přítomným Tělo Páně, 5 (1907), s. 337.
- TUMPACH, Josef. Zádušní mše svaté v kaplích soukromých, poloveřejných a veřejných, 5 (1907), s. 338.
- TUMPACH, Josef. Praegustace vína při mši arcibiskupově v Olomouci, (1907), s. 339.
- HRUBÍK, František. Pontifikální mše řeckým ritem za asistence papežovy sloužená, 2 (1908), s. 151–154.
- ZHÁNĚL, R. Elektrické světlo v kostelích, 3 (1908), s. 253.
- TUMPACH, Josef. Dřevěných ráků u oltářů užívati není dovoleno, 4 (1908), s. 311.
- TUMPACH, Josef. Rozodovati o přípustosti nového svatostánku k uschování Nejsv. Svátosti přísluší biskupovi, 10 (1908), s. 674–675.
- TUMPACH, Josef. Korunování soch Nejsv. Srdce Páně, 1 (1909), s. 86.

- TUMPACH, Josef. O konsekraci oltáře volně stojícího, jehož mensa na čtyřech sloupcích spočívá, 2 (1909), s. 168.
- TUMPACH, Josef. Vadné fixní oltáře, 3 (1909), s. 235–236.
- TUMPACH, Josef. O platnosti konsekrace fixních oltářů, jichž mensa není z jednoho kamene, nebo jichž mensa na kamenném podkladu nespočívá, 7+8 (1909), s. 552.
- TUMPACH, Josef. Půst před konsekrací kostela přikázaný 9 (1909), s. 608–610.
- TUMPACH, Josef. Ustanovení Apoštolské Stolice o modlitbách po tiché mši svaté, 9 (1909), s. 617–619.
- TUMPACH, Josef. Gramofon při bohoslužbě. Odpověď Sboru obřad. z 11. února 1910, 9 (1910), s. 585.
- PECHÁČEK, Gabriel. Pro praxi důležité rozdíly mezi kaplí veřejnou, poloveřejnou a soukromou, 1 (1911), s. 23–34.
- TUMPACH, Josef. Dřevěné a kovové rámy u oltářů nejsou přípustny, 2 (1911), s. 174.
- STEJSKAL, František. Mše sv. za zemřelého patrona v úterý velikonoční, 4 (1911), s. 377
- TUMPACH, Josef. O sv. přijímání v soukromých oratořích, 7 (1911), s. 642–643.
- TUMPACH, Josef. Alkoholů prosté víno není valida et licita materia consecrationis, 7 (1911), s. 649.
- TUMPACH, Josef. O elektrickém osvětlení při výstavu Nejsvětější Svátosti, 7 (1911), s. 655.
- PODLAHA, Antonín. Genuflexe při Et incarnatus est o svátku Zvěstování Panny Marie a Narození Páně, 1 (1912), s. 89.
- HRUBÍK, František. Pravost dekretů posv. Sboru obřadového, 2 (1912), s. 182.
- TUMPACH, Josef. Fialové solideo biskupů, 4 (1912), s. 354.
- TUMPACH, Josef. Barva štolý při podávání nejsv. Svátosti mimo mši sv. v den Dušiček, 5 (1912), s. 436.
- TUMPACH, Josef. Přijímání nejsv. Svátosti dle jiného obřadu katolického, 10 (1912), s. 802–803.
- PEJŠKA, Josef. Symbolika prstenu, 1 (1913), s. 62–64.
- ČERNOVSKÝ, Ferdinand. Úřad papežského sakristiána, 1 (1913), s. 64.
- TUMPACH, Josef. Kinematografické a promítané obrazy v kostelích, 3 (1913), s. 241.
- TUMPACH, Josef. Mše svatá v soukromém domě, 4 (1913), s. 333.
- STEJSKAL, František. Privilegovaný oltář, 4 (1913), s. 333.
- STEJSKAL, František. Mše svaté u oltářů papežských, 4 (1913), s. 334.

- STEJSKAL, František. O třiceti mších svatých, t. z. Řehořských, 4 (1913), s. 334–335.
- STEJSKAL, František. Sochy svatých na gotické monstranci, 7+8 (1913), s. 624.
- STEJSKAL, František. Modlitby po tiché mši svaté, 7+8 (1913), s. 624.
- STEJSKAL, František. Celebrování mše sv. nedělní během týdne, 9 (1913), s. 713–714.
- STEJSKAL, František. Misijním křížům dány byly stejné odpustky, 9 (1913), s. 716.
- SUCHÝ, Josef. Liturgické předpisy o oltáři a jich závaznost [1], 6–7 (1923), s. 301–307.
- HRUBÍK, František. Postoj celebranta při posledním evangeliu, 9 (1923), 492.
- STEJSKAL, František. Přechovávání sv. olejů, 9 (1923), s. 493–494.
- STEJSKAL, František. Orationes imperatae, 9 (1923), s. 494.
- SUCHÝ, Josef. Liturgické předpisy o oltáři a jich závaznost [2], 9 (1923), s. 472–476.
- SUCHÝ, Josef. Liturgické předpisy o oltáři a jejich závaznost [3], 1 (1924), s. 48–55.
- SUCHÝ, Josef. Liturgické předpisy o oltáři a jejich závaznost [4], 5 (1924), s. 344–350.
- SUCHÝ, Josef. Liturgické předpisy o oltáři a jejich závaznost [5], 9 (1924), s. 611–615.
- SUCHÝ, Josef. Liturgické předpisy o oltáři a jejich závaznost [6], 10 (1924), s. 718–722.
- DOMABYL, Gustav. Sloužití mši sv. bez ministranta, 1 (1925), s. 56.
- MELKA, Antonín. Svátek Pána našeho Ježíše Krista-Krále. Mešní formulář, 9–10 (1926), s. 565–568, 631–636.
- MIKLÍK, Josef. Nový návrh na úpravu kalendáře [1], 4 (1927), s. 247–254.
- VAJS, Josef. Nové vydání staroslovanského misálu [1], 5 (1927), s. 329–332.
- S. N. Z posvátné kongregace ritů, 5 (1927), s. 417.
- MIKLÍK, Josef. Nový návrh na úpravu kalendáře [2], 5 (1927), s. 356–383.
- MIKLÍK, Josef. Nový návrh na úpravu kalendáře [3], 7–8 (1927), s. 575–579.
- VAJS Josef. Nové vydání staroslovanského misálu [2], 6 (1927), s. 438–442.
- DOMABYL, Gustav. Svatostánek ve světle církevního práva a rozhodnutí posv. Kongregace obřadové, 1 (1928), s. 18–26.
- TITL, František. Nový projekt chrámu Srdce Ježíšova na Král. Vinohradech od profesora Josefa Plečníka, 7 (1928), s. 798–804.
- PÍCHA, Mořic. Je předpis, že kněz při kázání má býti oděn štolou, 7 (1930), s. 660–661.
- DUMEK, Alois V. Dotazy a návrhy [o uchovávání eucharistie pouze v korporálu], 10 (1931), s. 1021–1022.
- R. Nové svátky v obecném kalendáři církevním, 7 (1932), s. 448.

- BEZDÍČEK, Josef. Elektrické světlo v katolickém chrámu Páně, 8 (1934), s. 463–477.
- MELKA, Antonín. Sv. přijímání nemocných uměle živených, 1 (1935), s. 65–69.
- ČIHÁK, Josef. Zřizování a svěcení Křížové cesty, 1 (1935), s. 77.
- MATOUŠŮ, Lud. Rekongregace kostela, 2 (1935), s. 171–174.
- S. N. Mši sv. pro populo applicare, 3 (1935), s. 288–289.
- S. N. Světské písně v kostelích, 6 (1935), s. 590.
- S. N. Rituale Romanum, 6 (1935), s. 590.
- S. N. Označení a úschova nádobek pro svaté oleje, 1 (1936), s. 80.
- S. N. Sedm privilegovaných oltářů v kostele sv. Petra, 1 (1936), s. 85–86.
- S. N. Translatio applicationis Missae pro populo in aliam diem, 1 (1936), s. 87.
- ČIHÁK, Josef. Mše sv. votivní o Ježíši Kristu, nejvyšším a věčném knězi, 2 (1936), s. 191–192.
- S. N. Sv. přijímání o půlnoční mši sv., 4 (1936), s. 402–403.
- S. N. Různá rozhodnutí o věcech liturgických, 4 (1936), s. 406–409.
- S. N. V neděli po svátku nejsv. Jména Ježíš, Sv. Andělů strážných a Jména Panny Marie, 1 (1937), s. 67–68.
- S. N. Votivní mše sv. Ježíše Krista, nejvyššího a věčného kněze, 2 (1937), s. 169.
- S. N. Sv. přijímání při mši sv. slavné a chorální, 4 (1937), s. 387.
- S. N. Preface ke cti sv. Jana Nepomuckého, 1 (1940), s. 55.
- S. N. Beatifikace a kanonisace, 1 (1940), s. 55–56.
- S. N. Jest možno přeložiti slavnost posvěcení chrámu Páně, 1 (1940), s. 68.
- KADLEC. Nedovolené pobožnosti, 2 (1940), s. 144.
- BERAN, Josef. Udělování sv. přijímání na Zelený čtvrtek a Bílou sobotu před a po obřadech, 2 (1940), s. 134–135
- KAŠPAR, Karel. Odpolední pobožnosti v neděle a svátky, 3 (1940), s. 211.
- KADLEC. Mešní stipendium při binaci, 3 (1940), s. 212–214.
- S. N. Votivní mše sv. ke cti sv. Václava, sv. Jana Nep. a sv. Vojtěcha, 3 (1940), s. 223.
- S. N. Pouti a slavnosti církevní, 3 (1940), s. 223.
- S. N. Farář spravující dvě farní osady a obřady Sv. týdne, 4 (1940), s. 289–290.
- S. N. Bohoslužby o svátcích zasvěcených, předpisy přeložených, 5 (1940), s. 379. s. 293–294.
- S. N. Půlnoční mše sv. může se sloužiti již na Štědrý den k večeru, 6 (1940), s. 444–445.

- MIKLÍK, Josef. Obětování Panny Marie v chrámě, 1 (1941), s. 13–22.
- ČIHÁK, Josef. Může kněz sloužit mši sv. bez ministranta, 1 (1941), s. 37–38.
- ČIHÁK, Josef. Může se udělit Poslední pomazání zemřelému, 1 (1941), s. 39.
- S. N. Pohřeb žehem a církevní obřady, 1 (1941), s. 44–45.
- Jubilejní úvaha o Českém kancionálu, 2 (1941), s. 91–94.
- S. N. Mešní stipendium nově upraveno, 2 (1941), s. 104.
- S. N. Duchovní koncerty v kostelích, 3 (1941), s. 166.
- S. N. Svěcení nemocnic a podobných ústavů, 4 (1941), s. 227.
- S. N. Měsíční pobožnosti, 4 (1941), s. 228.
- S. N. Žádosti o posvěcení křížů, soch a obrazů, 4 (1941), s. 229.
- S. N. Nařízení o provádění svátkového práva za války. Ze dne 27. října 1941, 6 (1941), s. 367–368.
- S. N. Věčné světlo před svatostánkem, 1 (1943), s. 25.
- S. N. Dovolení pro dobu války binovati i ve všední dny, 1 (1943), s. 43.
- S. N. Změny v kostelním inventáři, 3 (1944), s. 163–165.
- S. N. Svatby – hudební skladby, 3 (1944), s. 175–176.
- S. N. Dekret o používání sliny při udílení sv. křtu, 4 (1944), s. 232.
- S. N. Nové svěcení oltáře při opravě podstavce, 5 (1944), s. 299–300.
- S. N. Mešní stipendia, 1 (1945), s. 40.
- ČIHÁK, Josef. Mešní fundace, 2 (1945), s. 107.
- S. N. Ve věčné lampě před Nejsvětějším, 2 (1946), s. 105.
- S. N. Odpolední mše svatá, 4 (1946), s. 198.
- S. N. Právo vydávati liturgické knihy, 2 (1947), s. 52.
- S. N. O úpravě svátkového práva, 1 (1947), s. 25–26.
- S. N. Svěcení praporů politických stran, 4 (1947), s. 226.
- MAREŠ, František. Charvátskohlaholská slovanská liturgie v současné době, 2 (1948), s. 54–57.
- S. N. O vyšších svěceních, 4 (1948), s. 222–223.
- S. N. Večerní mše sv. a sv. přijímání, 4 (1948), s. 224.
- S. N. Sv. biřmování v nebezpečí smrti, 4 (1948), s. 224–225.
- J. K. Eucharistický půst a nynější indulty ve Francii, 4 (1948), s. 225–226.
- S. N. Smysl slov perfidi Judaei a iudaica perfidia v modlitbách Velkého pátku, 5 (1948), s. 265.

Dějiny liturgie

- ČERNÝ, Josef. O slovech *Mysterium fidei* při konsekraci kalicha v církvi latinské užívaných, 2 (1833), s. 192–207.
- SIMENEC, František. Mozarabská mešní liturgie, 2 (1840), s. 221–236.
- KUBÍČEK, Antonín. Liturgie slovanská, 10 (1894), s. 625–628.
- KUPKA, Josef. Obětní dary v prvotní církvi a nynější mešní stipendia [1], 1 (1897), s. 11–20.
- KUPKA, Josef. Obětní dary v prvotní církvi a nynější mešní stipendia [2], 2 (1897), s. 81–90.
- KUPKA, Josef. O epiklési [1], 6 (1897), s. 321–329.
- KUPKA, Josef. O epiklési [2], 7 (1897), s. 395–406.
- STEJSKAL, František. Oděv liturgický při udělování sv. svátostí ve století XIV. podle Tomáše ze Štítného, 6 (1901), s. 403–405.
- PODLAHA, Antonín. Podávání absoluce po přijímání v Čechách na počátku XVIII. století, 10 (1902), s. 629.
- STEJSKAL, František. O barvě rouch posvátných za starších dob vůbec a zvláště v Čechách, 3 (1903), s. 206–210.
- VAJS, Josef. Staroslověnská liturgie v XX. věku, 4 (1903), s. 225–229.
- PODLAHA, Antonín. Památky bývalé liturgie konané jazykem slovanským v kostele Emauzském v Praze, 1 (1905), s. 92–97.
- HUBÍK, Karel. Papyrusové zlomky liturgie egyptské, 10 (1909), s. 675–676.
- TUMPACH, Josef. Původ dvojramenného kříže, 4 (1906), s. 298–299.
- JAKUBIČKA, Miloslav. Ritus kartusiánský [1], 4 (1910), s. 217–222.
- JAKUBIČKA, Miloslav. Ritus kartusiánský [2], 5 (1910), s. 315–323.
- JAKUBIČKA, Miloslav. Ritus kartusiánský [3], 6 (1910), s. 399–405.
- JAKUBIČKA, Miloslav. Ritus kartusiánský [4], 7+8 (1910), s. 505–512.
- JAKUBIČKA, Miloslav. Ritus kartusiánský [5], 9 (1910), s. 537–548.
- JAKUBIČKA, Miloslav. Ritus kartusiánský [6], 10 (1910), s. 619–632.
- MIKLÍK. Historický vývoj políčku při sv. biřmování, 7–8 (1924), s. 527–529.
- PODLAHA, Antonín. Mše sv. Cyrilla a Metoděje v nejstarších tištěných misálech českých a moravských, 2 (1926), s. 159–163.
- BERAN, Josef. Který byl první svátek mariánský v římské liturgii, 4 (1934), s. 215–222.

BERAN, Josef. Kniha obřadů kostela P. Marie Sněžné v Rokycanech z r. 1714, 2 (1940), s. 83–98.

HEIDLER, Alexander. Římský kánon ve světle starokřesťanské anafory [1], 1 (1947), s. 14–16.

HEIDLER, Alexander. Římský kánon ve světle starokřesťanské anafory [1], 2 (1947), s. 41–48.

ŽÁK, Karel. Chvilé ustanovení Nejsvětější Svátosti v rámci židovských velikonoč, 3 (1948), s. 139–144.

Liturgické hnutí

BURÝŠEK, Josef. Aktivní účast při mši svaté, 1–2 (1949), s. 17–23.

REBAN, Karel. Liturgická obnova v našem lidu, 1 (1926), s. 72–79.

S. N. Proti přehánění v liturgickém hnutí, 3 (1936), s. 308.

S. N. Missa dialogata, 4 (1936), s. 398.

REBAN, Karel. Liturgie: zdroj náboženské obrody, 3 (1943), s. 140–146.

S. N. Liturgické hnutí, 3 (1944), s. 173.

REBAN, Karel. Správné stanovisko k liturgickému hnutí, 1 (1945), str. 29–31.

BERAN, Josef. Mešní liturgie, 4 (1945), s. 219–223.

Liturgika – věda

VACEK, František. Dogmaticko-historické rozjímání o obřadech, liturgice a symbolice církve katolické, 1 (1832), s. 5–12.

PODLAHA, Antonín. Přehled vědeckého bádání v oboru liturgiky v Německu podává Adolf Franz, 2 (1908), s. 162.

Liturgická praxe

ČERNÝ, Josef. Obrana některých památek v katolické církvi, 2 (1829), s. 228–240.

ČERNÝ, Josef. Který jest pravý význam kříže ve smyslu evangelickém a dle víry církve katolické, (1832), s. 483.

ZIEGLER, Josef Liboslav. Oděv kněžský při mši svaté, (1831), s. 381.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. Úzké spojení hlavních částek mše svaté vespolek, 4 (1834), s. 559.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. Posvátní obřadové našich služeb Božích, porůzno považování, 1 (1837), s. 45–96.

- GALLA, Jan Nep. Obřadové církevní, 2 (1845), s. 307–309.
- NĚMEČEK, Jakub. Výklad mše sv., 4 (1846), s. 687–718.
- VOTÝPKA, Josef. Kterak by se dali posvátní obřadové věrným přístupnější učiniti dali, 2 (1850), s. 73–104.
- S. N. Druhá pastorální konference pražská, 8 (1870), s. 607–617.
- PODLAHA, Antonín. K etymologii slova missa, 2 (1893), s. 118–119.
- STEJSKAL, František. Kterak modliti se jest officium u ostatků svatých před konsekrací kostela, 9 (1914), s. 714.
- STEJSKAL, František. Kde má býti nesen kříž v pohřebním průvodu, 5 (1923), s. 249.
- HRUBÍK, František. Zvyk užívati na oltáři krucifixu štólou ozdobeného za času velikonočního, 9 (1923), s. 493.
- HRUBÍK, František. Zahalování obrazů v době svatopostní, 9 (1923), s. 492–493
- STEJSKAL, František. Oprava kalicha, 9 (1923), s. 494.
- P. K otázce zvonů, 9 (1923), s. 495.
- S. N. K dispensaci od eucharistického postu přede mši svatou, 1 (1924), s. 67.
- S. N. Zvonění zvonečkem při mši sv., 3 (1924), str. 212.
- KOŠÁK, František. Adorace kříže vně kostela na Květnou neděli, 1 (1925), s. 57–59.
- STROPEK, Antonín. Mše sv. památkou umučení Páně, 1 (1927), s. 40–45.
- COUFAL, Tomáš. Upozornění na drobečky nejsv. Svátosti, 2 (1928), s. 232.
- S. N. Svěcení svící na Hromnice v církevní provincii moravské, 4 (1933), s. 364.
- CINEK, František. Kult svatých ve mši svaté, 3 (1933), s. 202–208.
- S. N. Litanie k sv. patronům českým, 2 (1936), s. 194.
- S. N. Litanie o svatých patronech olomoucké arcidiecése, 4 (1936), s. 405.
- S. N. Jak lze vésti život k prakticky silnému sentire cum Ecclesia, 3 (1937), s. 287–289.
- S. N. Odpověď [o sv. přijímání], 2 (1938), s. 161–162.
- S. N. Půst na Štědrý den, 3 (1938), s. 270–271.
- S. N. Poučení o tom, jakou péči jest věnovati ochraně nejsv. Svátosti, 4 (1938), s. 360–362.
- S. N. Vyvěšování bohoslužebných přehledů u kostelních vchodů, 2 (1940), s. 138.
- BERAN, Josef. Kterými prostředky možno ve věřících oživit a pěstiti vědomí farní příslušnosti: fara, jedna duchovní rodina, 3 (1940), s. 209–211.
- S. N. Příděl mýdla na praní bohoslužebných rouch, 4 (1940), s. 291.
- VONDRÁČEK, Antonín. Jak provádím časté a časně sv. přijímání na osadě, 2 (1941), s. 83–90.

- S. N. Příděl mešního vína, 2 (1945), s. 105.
S. N. Příprava mládeže k velikonočnímu sv. přijímání, 2 (1945), s. 105.
S. N. Při zpívaných mších sv., 1 (1947), s. 26.

Liturgický jazyk

- HNOJEK, Antonín Vojtěch. O latinské řeči při službách Božích v západních krajinách katolické církve, 4 (1833) s. 573–585.
HAVRÁNEK, František. O užívání latinského jazyku při katolických službách Božích, 4 (1841) s. 623–650.
VOTÝPKA, Josef. Některé výslipky církvi Boží činěné, 3 (1849), s. 25–43.
HAUSMANN, Josef. Latina při výkonech liturgických, 3 (1865), s. 202–204.
K. V. Obor jazyka národního při službách Božích katolických, 3 (1865), s. 204–208
BARTÁK, Josef. O užívání jazyka mateřského v liturgii [1], 1 (1870), s. 1–44.
BARTÁK, Josef. O užívání jazyka mateřského v liturgii [2], 2 (1870), s. 106–149.
BOROVÝ, Klement. Máme-liž v liturgii zůstatí při latině [1], 3 (1870), s. 176–206.
BOROVÝ, Klement. Máme-liž v liturgii zůstatí při latině [2], 4 (1870), s. 284–293.
BARTÁK, Josef. Služby Boží v jazyku slovanském, 4 (1872), s. 278–284.
BARTÁK, Josef. Římsko-slovanský ritus v Emauzích, 8 (1878), s. 561–570.
BOROVÝ, Klement. Staroslovanská liturgie v Černé Hoře, 6 (1888), s. 374.
HRUBÍK, František. O užívání slovanského jazyka v posv. liturgii [dekret z 5. srpna 1898], 3 (1899), s. 189–191.
SKOČDOPOLE, Antonín. Mohou se o Božím těle u čtyř oltářů evangelia, jakož i ostatní modlitby česky zpívati. Platí totéž o modlitbách i žalmu při úvodu šestinedělky, 3 (1903), s. 212–214.
OLIVA, Jan. Latina či národní jazyk, 10 (1903), s. 644–647.
VAJS, Josef. Liturgický jazyk slovanský v Chorvatsku, Dalmácii a na sousedních ostrovech, 1 (1905), s. 82–85.
VAJS, Josef. Nový dekret o užívání jazyka Slovanského v liturgii ze dne 18. prosince 1906, 3 (1907), s. 194–200.
STEJSKAL, František. O zpívání epištoly a evangelia při mši sv. jazykem českým, 9 (1923), s. 494.
Č. H. Český zpěv evangelia při zpívané mši sv., 4 (1944), s. 230–231.

7.3. Blahověst³⁸⁵

Časopis vydávaný v Praze v letech 1847–1895 nejprve Janem Štulcem a Františkem Havránkem (1847–1863), poté Františkem Srbínkem (1863–1879), Františkem Kráslem a Karlem Vondruškou (1890–1893), pouze Karlem Vondruškou (1894–1895). Za dobu existence *Blahověst* několikrát změnil podtitul, jež dobře ilustrují jeho profil: *Hlas katolické jednoty v Praze* (1850–1851), *Hlas katolické jednoty* (1851–1852), *Katolické hlasy pro kněžstvo a lid jazyka československého* (1855–1859), *Katolické hlasy Čechů, Moravanů, Slzáků, Slováků* (1861–1879), *Hlasy katolické* (1880–1895)

Úvodní číslo (neuvádí datum, druhé bylo vydáno 23. května 1847) obsahuje tematické zaměření listu v osmi bodech: (1) homilii na nedělní texty evangelií nebo epištoly nebo „*podobné kázáníčko*“, (2) dogmatická a morální pojednání s apologetickým charakterem, (3) liturgická témata – „*vysvětlení časů a obřadů církevních*“, (4) povídky s náboženskou tematikou, (5) příběhy z církevních dějin, hagiografie, medailony významných katolických osobností, (6) citáty z církevních otců a dalších církevních spisovatelů, (7) „*církevní zprávy, způsobné k prosazování nábožného ducha a křesťanského života v národě našem, při čemž vyloučeno bude což by koli pouhé a marné zvědavosti sloužiti a škodlivému klevetnictví podnětem býti mohlo*“, (8) zprávy o knihách.³⁸⁶ Trvalou součástí listu byly také verše. Liturgika není přítomna v každém čísle, často se jedná o texty kombinující dějiny liturgie s pojednáním stojícím na rozhraní spirituální a morální teologie.

Liturgický rok

W. J. K. Slavnost Božího těla, 1 (1847), s. 5–7.

W. J. K. Slavnost Božího těla – pokračování, 2 (1847), s. 13–14.

W. J. K. Slavnost Božího těla – dokončení, 3 (1847), s. 21–23.

Vysvětlení posvátných časů církevních – úvod, 1 (1848), s. 7–8.

Vysvětlení posvátných časů církevních – 1. posvátný čas adventní [1], 2 (1848), s. 13–14.

Vysvětlení posvátných časů církevních – 1. posvátný čas adventní [2], 3 (1848), s. 14–15.

³⁸⁵ Excerpta z časopisu *Blahověst* s ohledem na liturgiku získána vlastním zpracováním.

³⁸⁶ Srov. Na ukázkou. In *Blahověst* úvodní číslo (1847), s. 1–2.

- Vysvětlení posvátných časů církevních – 1. posvátný čas adventní [3], 4 (1848), s. 23–24.
- Vysvětlení posvátných časů církevních – 2. posvátný čas vánoční, 5 (1848), s. 35–37.
- Vysvětlení posvátných časů církevních – Devítník, 15 (1848), s. 116–117.
- Vysvětlení posvátných časů církevních – Popeleční středa, 16 (1848), s. 125.
- Vysvětlení posvátných časů církevních – Půst, 18 (1848), s. 140.
- Vysvětlení posvátných časů církevních – Slavnost Zjevení Páně, 6 (1849), s. 43–44.
- Vysvětlení posvátných časů církevních – Slavnost Zjevení Páně – dokončení, 7 (1849), s. 51–53.
- [Vysvětlení posvátných časů církevních] – Svatý týhoden, 17 (1849), s. 134–135.
- [Vysvětlení posvátných časů církevních] – Svatý týhoden, 18 (1849), s. 139–141.
- [Vysvětlení posvátných časů církevních] – Křížové dny, 25 (1849), s. 195–197.
- K. Š. [Vysvětlení posvátných časů církevních] – Svatý týhoden [1], 21 (1850), s. 123–126.
- K. Š. [Vysvětlení posvátných časů církevních] – Svatý týhoden [2], 23 (1850), s. 134–137.
- K. Š. [Vysvětlení posvátných časů církevních] – Svatý týhoden [4], 23 (1850), s. 148–151.
- O postu, 11 (1851), s. 124–126.
- KENDÍK, J. Advent, 51 (1851), s. 602–603.
- J. K. Místní obyčeje v postě a o velikonocích, 15 (1852), s. 172–173.
- Posvátný čas čtyřicetidenního postu [1], 5 (1861), s. 71–73.
- Posvátný čas čtyřicetidenního postu [2], 7 (1861) s. 100–101.
- CÍSAŘ, K. B. Posvátné obřady velkopáteční, 8 (1861), s. 116–117.
- Řím za sv. týdnu, 11 (1861), s. 168.
- CÍSAŘ, Karel B. Slavnost všech svatých, 29 (1861), s. 451.
- Význam čtvera suchých dnů v roce, 16 (1862), s. 249–252.
- CÍSAŘ, K. B. Svěcení hromnic, 3 (1863), s. 33–34.
- CÍSAŘ, K. B. Neděle květná, 8 (1863), s. 113–114.
- CÍSAŘ, K. B. Na nebe vstoupení Páně, 13 (1863), s. 199–200.
- CÍSAŘ, Karel. Slavnost Božího těla, 16 (1863), s. 245–246.
- CÍSAŘ, K. B. Svatý čas adventní, 33 (1863), s. 519–520.
- Rok církevní [1], 33 (1863), s. 520–523.
- Rok církevní [2] (Pokračování), 34 (1863), s. 539–540.

Rok církevní [3] (Pokračování), 35 (1863), s. 555–557.
 Rok církevní [4] (Pokračování), 36 (1863), s. 570–571.
 Rok církevní [5] (Pokračování), 1 (1864), s. 2–3.
 Rok církevní [6] (Pokračování), 2 (1864), s. 22.
 CÍSAŘ, K. B. Neděle devítník (Septuagesima), 3 (1864), s. 33–34.
 CÍSAŘ, Karel. Popelční středa, 4 (1864), s. 49–50.
 CÍSAŘ, K. B. Neděle smrtelná, 7 (1864), s. 97–98.
 R. S. Obřady sv. týhodne ,8 (1864), s. 115–119.
 CÍSAŘ, Karel. Čas velikonoční, 11 (1864), s. 161–162.
 CÍSAŘ, K. Hod nejsvětější Trojice Boží, 14 (1864), s. 209–210.
 Světlo v službě Církve (Ke dni Očišťování P. Marie čili Hromnic), 3 (1865), s. 34.
 Rok církevní [1] (Doba velikonoční), 4 (1865), s. 52–53.
 Rok církevní [2] (Pokračování), 5 (1865), s. 71.
 Rok církevní [3] (Pokračování), 6 (1865), s. 82–83.
 Rok církevní [4] (Pokračování), 7 (1865), s. 98.
 Rok církevní [5] (Pokračování a dokončení), 9 (1865), s. 132.
 M. D. Původ postů církevních, 32 (1868), s. 501–504.
 K církevní památce sv. hřebů a kopí, 7 (1873), s. 110–111.
 PODSTRÁNSKÝ, J. B. Jména neděl postních, 10 (1878), s. 140–142.
 Kr. Předpostí, 3 (1880), s. 40–42.
 Kr. Týden svatý, 6 (1880), s. 81–85.
 VACEK, František. Popelční středa a její význam, 6 (1881), s. 85–87.
 TENORA, Jan. Svatý týden v církvi Řecké, 9 (1885), s. 139–140.
 PAZDERKA, Josef. Skromné myšlenky o původu řádu svěcení tříkrálové vody, 28 (1888), s. 437–441.

Liturgické obřady

O církevních obřadech [1], 41 (1850), s. 244–247.
 O církevních obřadech [2], 42 (1850), s. 249–251.
 O užívání světla a kadidla při službách Božích, 68 (1850), s. 405–408.
 J. K. O pobožnosti k jubileu, 26 (1851), s. 308–309.
 ROVENĀK, Josef. Sluší-li zavrhovati obřady v náboženství, 29 (1852), s. 340–342.
 Svěcení světla i svíce velikonoční, 9 (1861), s. 130.
 J. H-ú. O kanonizaci, 14 (1861), s. 213–217.

- Fd. L. Obřady korunovační v Čechách [1], 15 (1861), s. 230–232.
- Fd. L. Obřady korunovační v Čechách [2], 16 (1861), s. 245–247.
- OSKAR, Jaroslav. Význam světél při službách Božích (Ke dni Hromnic), 3 (1862), s. 33–34.
- J. J-v-k, c. k. prof. Velkonoční týden v Římě (Dle M. Poujoulat-a: „Toscane et Rome“), 10 (1862), s. 158–162.
- CÍSAŘ, K. B. Svěcení křestní vody na bílou sobotu, 9 (1864), s. 129–130.
- HAKL, B. Mše sv. (ze stanoviska liturgického), 25 (1873), s. 390–391.
- EYBL, Jan Ev. Listy bohoslužebné, čili může-li Bůh žádati na tvorech rozumných, aby mu sloužili, 1 (1875), s. 3–6.
- J. Št. K. První sv. přijímání, 18 (1875), s. 254–255.
- MAREK, J. Různé zprávy z dějin církevních VI. Liturgie církve latinské, 8 (1879), s. 118–120.
- VACEK, František. Obřady mše sv. řádu východního [1], 3 (1887), s. 47–48.
- VACEK, František. Obřady mše sv. řádu východního [2] (Pokračování), 4 (1887), s. 64–66.
- VACEK, František. Obřady mše sv. řádu východního [3] (Pokračování), 5 (1887), s. 80–82.
- VACEK, František. Obřady mše sv. řádu východního [4] (Pokračování), 6 (1887), s. 94–95.
- VACEK, František. Obřady mše sv. řádu východního [5] (Pokračování), 9 (1887), s. 151–154.
- VACEK, František. Obřady mše sv. řádu východního [6] (Dokončení), 11 (1887), s. 178–180.
- PAZDERKA, Josef. Význam svící při službách Božích [1], 3 (1888), s. 35–37.
- PAZDERKA, Josef. Význam svící při službách Božích [2] (Dokončení), 4 (1888), s. 54–56.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [1], 23 (1889), s. 354–356.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [2] (Pokračování), 25 (1889), s. 387–390.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [3] (Pokračování), 27 (1889), s. 421–424.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [4] (Pokračování), 28 (1889), s. 437–469.

- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [5] (Pokračování), 30 (1889), s. 469–471.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [6] (Pokračování), 32 (1889), s. 501–504.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [7] (Pokračování), 33 (1889), s. 516–518.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [8] (Pokračování), 34 (1889), s. 530–533.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [9] (Pokračování), 35 (1889), s. 549–551.
- ROUBÍČEK, František. Jména svatých v kanonu mše sv. [10] (Dokončení), 36 (1889), s. 565–566.
- VONDUŠKA, Karel. Obřad volby a žehnání opata Praemonstrátů Želivských, 25 (1890), s. 388–390.

Svátosti, svátostiny a pobožnosti

- O zpovědi [1], 18 (1850), s. 105–107.
- O zpovědi [2], 27 (1850), s. 159–161.
- B. Důstojnost a závazky břimovanců (Z řeči při biskupské visitaci), 28 (1851), s. 331–333.
- Svěcení na biskupství v Praze, 43 (1851), s. 512–514.
- Svěcení korouhví (Památka z osady Wranské) [1], 46 (1851), s. 543–545.
- Svěcení korouhví (Památka z osady Wranské) [2], 47 (1851), s. 557–560.
- O přijímání pod jednou způsobou [1], 6 (1852), s. 61–63.
- O přijímání pod jednou způsobou [2], 9 (1852), s. 99–102.
- O přijímání pod obojí způsobou, 10 (1852) s. 112–114.
- J. P. Význam pohřbů křesťanských, 32 (1865), s. 506–508.
- BOROVÝ. Křížová cesta, 5 (1866), s. 69–72.
- J. N. D. Církevní pohřby, 16 (1866), s. 247–249.
- Slavnostní rozhršení vojínů v čas války, 20 (1866), s. 309–310.
- M. O zpovědi, 2 (1871), s. 23.
- Svěcení kněžstva v církvi katolické (Dle Řím. Potifikálu) [1], 6 (1871), s. 83–84.
- Svěcení kněžstva v církvi katolické (Dle Řím. Potifikálu) [2], 7 (1871), s. 99–101.
- Svěcení kněžstva v církvi katolické (Dle Řím. Potifikálu) [3], 8 (1871), s. 116–120.

Svěcení kněžstva v církvi katolické (Dle Řím. Potifikálu) [4], 9 (1871), s. 132–136.
Svěcení na biskupství v církvi katolické, 10 (1871), s. 147–154.
EYBL, Jan Ev. O svátosti Oltářní, 11 (1876), s. 151–152.
BARTÁK, J. O svátosti sv. manželství, 14 (1876), s. 185–188.
Algera, scholastika Luttiš-ského, výklad mše sv. Přeložil Fr. V. Č., 17 (1876), s. 225–226.
JEŽEK. J. O kněžských postřižinách, 9 (1877), s. 115–116.
Fr. H. Dějiny návštěv nejsv. Svátosti oltářní, 15 (1883), s. 231–233.

Úcta k Matce Páně a světcům

O poctě svatých, 58 (1850), s. 345–347.
O počátku pocty svatých v Církvi, 88 (1850), s. 525–527.
Pravda v podobenstvích (Dobro-li vzívati svaté), 8 (1851), s. 90.
Slavnosti a svátky mariánské – Úvod, Hromnice neboli Očišťování Panny Marie, 5 (1851), s. 53–55
Slavnosti a svátky mariánské – svátek Zvěstování Panny Marie, 12 (1851), s. 134–136.
Obrana sv. památek katolických [1], 23 (1851), s. 271–274.
Obrana sv. památek katolických [2], 23 (1851), s. 279–280.
Slavnosti a svátky mariánské – slavnost Nanebevzetí Panny Marie, 33 (1851), s. 388–390.
Také něco o relikviích čili ostatcích svatých [1], 12 (1868), s. 183–186.
Č. Také něco o relikviích čili ostatcích svatých [2], 13 (1868), s. 202–206.

Paramentika, liturgická hudba, ostatní

KRBEC, Jan. Česká bible a český kancionál, 21 (1851), s. 249–250.
Synoda provinciální pražská V. O stavbách a náčiní chrámů Páně dle nařízení synody provinciální pražské od roku 1860, 30 (1863), s. 474–477.
BÍLÝ, Jan Ev. Zvony ve službě Církve, 35 (1863) s. 553–555.
Oltáře privilegované, 23 (1864), s. 353–354.
Bohoslužebný zpěv [1], 10 (1865), s. 147–149.
Bohoslužebný zpěv [2], (Dokončení) 11 (1865), s. 164–166.
BOROVÝ. Roucha posvátná, 8 (1867), s. 120–122.
O misálech či knihách mešních, 11 (1867), s. 168–170.
Svěcená voda v kat. církvi [1], 29 (1869), s. 452–455.

Svěcená voda v kat. církvi [2] (Pokračování), 30 (1869), s. 470–473.
Svěcená voda v kat. církvi [3] (Pokračování), 31 (1869), s. 484–487.
Svěcená voda v kat. církvi [4] (Pokračování), 32 (1869), s. 497–500.
Svěcená voda v kat. církvi [5], 33 (1869), s. 516–519.
Kněžská rocheta, 3 (1871), s. 38–40.
FELIZNA, J. Kněžská rocheta, 4 (1871), s. 50–51.
FELIZNA, J. Kněžský kolár, 11 (1871), s. 163–164
EYBL, Jan Ev. Pořádek při službách Božích, 14 (1871), s. 212–214.
FELIZNA, J. Kněžská štola, 28 (1871), s. 440–442.
Š. Pallium, jeho původ, podoba a význam 34, (1874), s. 449–452.
Th. Sch. O původu věčného světla, 19 (1876), s. 263–264.
Kněžský biret [1], 22 (1880), s. 339–341.
Kněžský biret [2], 25 (1881), s. 396–398.
BAREŠ, Karel. O zpěvu chrámovém, 8 (1890), s. 119–121.
BAREŠ, Karel. O zpěvu chrámovém (Dokončení), 10 (1890), s. 152–154.

7.4. Duchovní pastýř³⁸⁷

V rámci omezování a likvidace českého náboženského tisku zanikl v květnu roku 1949 *Časopis katolického duchovenstva*, poslední teologicky zaměřené periodikum v českém prostředí. Namísto něho začal být v letech 1951–1990 vydáván *Duchovní pastýř* s podtitulem *List katolického duchovenstva*. V celém období existence komunistického totalitního panství se jednalo o jediné kněžské stavovské a zároveň teologické periodikum, které mělo vedle jiných účelů podporovat kladný vztah kléru ke státnímu zřízení.³⁸⁸

Výstižná charakteristika časopisu *Duchovní pastýř* se nachází v článku, který připomíná 125. výročí založení *Časopisu katolického duchovenstva*, na nějž se tvůrci nového periodika snažili přímo navazovat: „Od roku 1950 začal vycházet *Duchovní pastýř* a podtitulem *měsíčník katolického duchovenstva*, který kromě svého *theologického poslání informuje naše kněžstvo o nejčasovějších otázkách přítomné doby a navazuje tak na práci svých předchůdců. (...) Duchovní pastýř se svou thematicko-obsahovou náplní se důsledně srovnává s náplní Časopisu katolického duchovenstva,*

³⁸⁷ Excerpta z časopisu *Duchovní pastýř* z let 1951–1962 s ohledem na liturgiku získána vlastním zpracováním.

³⁸⁸ Viz podrobněji NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 97–105.

*redigovaného vlasteneckým biskupem Valeriánem Jirsíkem. Tento soulad dotvrzuje fakt, že v šlépějích vynikajících svých předchůdců kráčí i dnes naše katolické kněžstvo věrně po boku svého lidu směle a odhodlaně vpřed do krásné mírové budoucnosti.*³⁸⁹

V časopise nacházíme vcelku stabilní tři oblasti: teologie, veřejný život a život náboženský; list obsahoval taktéž direktář, zprávy o ustanovení kněží, v prvních letech i obrazovou a homiletickou přílohu. Teologicky zaměřené články vypracovávaly povětšinou vyučující teologické fakulty v Litoměřicích. Počet příspěvků k liturgice v čase mírně narůstá, před zahájením II. vatikánského koncilu se stále více setkáváme se souslovím „nová liturgická doba“. Ze zahraničních zdrojů liturgické články otevřeně citují i přebírají informace z časopisu *Ephemerides Liturgicae*.

Liturgický rok, dějiny liturgie a denní modlitba církve

BIRKE, Theobald. O církevním kalendáři, 6 (1951), s. 18–19.

ŠEBEK, Václav. Pastorage v červnu, 7 (1951), s. 15–16.

ŠEBEK, Václav. Velikonoční pastorage, 4 (1952), s. 62–63.

ŠEBEK, Václav. Májová pastorage 6 (1952), s. 19–20.

POKORNÝ, Ladislav. Triduum sacrum ve starých misálech, 4 (1953), s. 54–56.

S. N. Pastorační připomínky [Svěcení hromniček, Svatoblažské požehnání], 1 (1953), s. 8.

THEOFILUS. Pastorační připomínky na měsíc leden, 1 (1954), s. 7–8.

THEOFILUS. Pastorační připomínky pro dobu postní, 3 (1954), s. 37–38.

THEOFILUS. Pastorační připomínky pro měsíc duben, 4 (1954), s. 58–60.

THEOFILUS. Pastorační připomínky pro měsíc červen, 6 (1954), s. 98–99.

THEOPHILUS. Vánoční svátky, 10 (1954), s. 176–177.

POKORNÝ, Ladislav. Liturgický pohled na advent a vánoce, 10 (1955), s. 185.

S. N. Liturgie Svatého týdne, 3 (1956), s. 43.

SAHAN, Karel. Breviarium, (1957), s. 13–14.

SAHAN, Karel. Matutinum, 2 (1957, s. 28–29.

SAHAN, Karel. Laudes, 3 (1957), s. 53.

SAHAN, Karel. Prima, 4 (1957), s. 73.

SAHAN, Karel. Tercia, 5 (1957), s. 92.

SAHAN, Karel. Sexta, 6 (1957), s. 111.

³⁸⁹ KORBA, Emil. 125 let Časopisu katolického duchovenstva. In *Duchovní pastýř* 10 (1952), s. 158–159, zde s. 159.

- SAHAN, Karel. Nona, 7 (1957), s. 132–133.
- SAHAN, Karel. Vesperae, 8 (1957), s. 153.
- SAHAN, Karel. Completorium, 9 (1957), s. 169–170.
- SAHAN, Karel. Nos cum prole pia, Benedikt Virgo Maria, 10 (1957), s. 194.
- NĚMEC, Josef. Feriální hymny k nešporám a biblické hexameron, 9 (1958), s. 162–163.
- KOUŘIL, Jaroslav. Vznik a vývoj církevního roku, 1 (1961), s. 3–4.
- KOUŘIL, Jaroslav. Příprava velikonoc, 2 (1961), s. 25–27.
- KOUŘIL, Jaroslav. Od neděle Smrtné do Božího hodu velikonočního, 3 (1961), s. 44–46.
- KOUŘIL, Jaroslav. Od Hodu božího velikonočního do adventu, 4 (1961), s. 66–57.
- R. Š. Vánoční liturgie, 5 (1961), s. 194.
- KOUŘIL, Jaroslav. Nedělní a sváteční klid, 6 (1961), s. 105–106.
- KOUŘIL, Jaroslav. Několik myšlenek k ujasnění pojmu neděle, 7 (1961), s. 125–126.
- KOUŘIL, Jaroslav. Vánoční období liturgicky a pastorálně, 10 (1961), s. 187–189.
- KOUŘIL, Jaroslav. Od nového roku do Hromnic liturgicky a pastorálně, 1 (1962), s. 7–8.
- KOUŘIL, Jaroslav. O svátcích, 1 (1962), s. 30–32.
- MERELL, Jan. Velikonoční vigilie v Jeruzalémě v 5. století podle nalezené promluvy Hesychia Jeruzalémského, 4 (1962), s. 63.
- KOUŘIL, Jaroslav. Svátkové oktávy, 4 (1962), s. 67.
- KOUŘIL, Jaroslav. Ferie, 7 (1962), s. 105–107.
- KOUŘIL, Jaroslav. O chrámových kobercích, obrazech a sochách, 8 (1962), 149–150.

Liturgické právo

- JEDLIČKA, František. Kdo je příslušným farářem – parochus proprius – při uzavírání manželství, 8 (1951), s. 16.
- MICHAL, Jaroslav. Kněžský oděv podle církevního práva, 3 (1955), s. 45–46.
- KLEIN, Vojtěch. Kdy je možno vynechat modlitby ke konci mše sv., 7 (1856), s. 105.
- MICHAL, Jaroslav. Obřadová příslušnost, 10 (1960), s. 191–192.
- MICHAL, Jaroslav. Kdy se uděluje delegace a kdy licence, 1 (1962), s. 6.
- MICHAL, Jaroslav. Kodex a svátosti, 1 (1957), s. 5.
- MICHAL, Jaroslav. Kodex a Nejsvětější svátost [1], 5 (1957), s. 84–85.
- MICHAL, Jaroslav. Kodex a Nejsvětější svátost [2], 6 (1957), s. 103–104

MICHAL, Jaroslav. Kodex a Nejsvětější svátost [3], 7 (1957), s. 124–125.

MICHAL, Jaroslav. Kodex a Nejsvětější svátost [4], 8 (1957), s. 147–149.

MICHAL, Jaroslav. Kodex a svátost pokání, 1 (1959), s. 9–10.

MICHAL, Jaroslav. Zpovědník a kajícíník, 4 (1959), s. 69–70.

MICHAL, Jaroslav. Subjekt svátosti pokání, 5 (1959), s. 85–86.

MICHAL, Jaroslav. Svátost pomazání nemocných, 7 (1959), s. 123–124.

MICHAL, Jaroslav. Svátost posledního pomazání, 8 (1959), s. 146–148.

Liturgika, liturgická reforma (zprávy)

MERELL, Jan. Nový žaltář, předzvěst reformy breviáře 2, 1 (1951), s. 12–13.

MERELL, Jan. Nový žaltář, předzvěst reformy breviáře 1, 9 (1951), s. 7–12.

S. N. Nový ritus obřadů Bílé soboty, 8 (1952), s. 118–120.

MICHAL, Jaroslav – SUK, Josef. Nová úprava breviáře a misálu, 7 (1955), s. 122–123.

SUK, Josef. Úprava breviáře a misálu, 1 (1956), s. 3–4

POKORNÝ, Ladislav. Jednotlivec a kolektiv v liturgickém projevu, 7 (1956), s. 124–125.

SUK, Josef. Komentář k liturgickým textům nového svátku B. M. V. Reginae, 5 (1956), s. 83.

S. N. Návrhy liturgické úpravy, 8 (1956), s. 145–146.

INNEMANN, Bohumil. Nové rubriky [1], 1 (1957), s. 8 a 11.

INNEMANN, Bohumil. Nové rubriky [2], 2 (1957), s. 26–27.

INNEMANN, Bohumil. Nové rubriky [3], 3 (1957), s. 45–47.

NĚMEC, Josef. Komentář k obnovenému řádu Svatého týdne [1], 2 (1957), s. 27–28.

NĚMEC, Josef. Komentář k obnovenému řádu Svatého týdne [2], 3 (1957), s. 42–45.

NĚMEC, Josef. Komentář k obnovenému řádu Svatého týdne [3], 4 (1957), s. 64–66.

KUNC, Miloslav. Pohled k oltáři [o mešním kánonu], 4 (1958), s. 72.

NĚMEC, Josef. Nezdravé zjevy následkem liturgických reforem, 6 (1958), s. 102.³⁹⁰

NĚMEC, Josef. Myšlenka pokoje v mešní liturgii, 8 (1959), s. 149–150.

KOUŘIL, Jaroslav. Světlo v liturgii, 1–2 (1960), s. 24–25.

³⁹⁰ „Žel Bohu, našli se na světě jako ve všem i zde horlivci přehorliví, kteří se nemohou dočkat, kteří by chtěli liturgickou reformu dokončenou už dnes, a kteří proto, že nedovedou vyčkat, o své újmě, svou vlastní ‚autoritou‘ sami směle ‚reformují‘. (...) Kdyby Církev k těmto zlořádům mlčela, znamenalo by to, že by zanedlouho došla liturgie tam, kde byla ve středověku, před velkým sjednocením za Pia V. v 16. Století, v době předtridentské, kde vládl zmatek a zneužívání a taková různost v konání posvátných obřadů, že měl téměř každý duchovní svůj vlastní ritus.“ NĚMEC, Josef. Nezdravé zjevy následkem liturgických reforem, 6 (1958), s. 102.

SAHAN, Karel. Prima tonsura, 1–2 (1960), s. 34.
SAHAN, Karel. Ostiarius, 3 (1960), s. 55.
SAHAN, Karel. Lectoratus, 4 (1960), s. 76.
SAHAN, Karel. Exorcistatus, 5 (1960), s. 95.
SAHAN, Karel. Acolytatus, 6 (1960), s. 115.
SAHAN, Karel. Subdiakonatus, 7 (1960), s. 135.
SAHAN, Karel. Diaconatus, 8 (1960), s. 156.
SAHAN, Karel. Sacerdotium, 9 (1960), s. 175–176.
SAHAN, Karel. Sacerdos – alter Christus, 10 (1960), s. 197.
Nové rubriky breviáře a misálu, 10 (1960), s. 187–190.
POKORNÝ, Ladislav. Dějiny a smysl liturgických reforem, 1 (1961), 2–3.
NĚMEC, Josef. Proč reforma liturgie, 2 (1961), s. 27.
NĚMEC, Josef. Hodnocení nových rubrik breviáře, 7 (1961), s. 123–125.
NĚMEC, Josef. Hodnocení nových rubrik misálu, 8 (1961), s. 146–147.³⁹¹
NĚMEC, Josef. Oltář, 4 (1962), s. 64–65.
NĚMEC, Josef. Několik poznámek k liturgické reformě, 7 (1962), 123–124.
TKADLČÍK, František. K novému překladu žaltáře, 8 (1962), s. 143–146.
Nejvyšší církevní sněmování, 10 (1962), s. 183.

Eucharistie

ŠEBEK, Václav. Eucharistický půst, 6 (1952), s. 90–91.
PANUŠKA, František. O podstatné přítomnosti [1], 7 (1953), s. 98–100.
PANUŠKA, František. O podstatné přítomnosti [2], 8 (1953), s. 119–120.
PANUŠKA, František. Dogma transsubstanciacie, 6 (1954), s. 94–96.
ŠEBEK, Václav. Úlevy eucharistického postu, 2 (1955), s. 26–27.
INNEMANN, Bohumil. Sacram communionem, 6 (1957), s. 104.

Umění spojené s liturgií, vybavení kostela a paramentika

³⁹¹ „Kolik dalších změn a proměn mešní liturgie ještě přinese budoucí, definitivní reforma, kterou očekáváme v rámci nastávajícího Koncilu, nemůžeme zatím posoudit. Bude zaveden lidový jazyk alespoň v první, didaktické části svaté Oběti? Bude obnoven starokřesťanský obětní průvod kolem oltáře? A bude tento oltář z nynějšího povzdálí přiblížen k lidem tak, aby již nebyli jako doposud ‚a longe aspicientes‘, nýbrž opět, jako kdysi, ‚circumstantes‘? Přijdou zase ke cti alespoň některé z bývalých Sekvencí, krsáných to a vzácných památek křesťanské literatury, zrušených 1631 Urbanem VIII.? Dostanou Mše svaté v době adventní, o svátcích mučedníků, ke cti nejsvětější Svátosti a jiné svou vlastní Prefaci? – Takových a podobných přání a návrhů nejrůznějšího druhu, přicházejících z celého světa, je mnoho. Který z nich se splní? Nevíme!“ NĚMEC, Josef. Hodnocení nových rubrik misálu, 8 (1961), s. 146–147, zde s. 147.

- RAUVOLF, Jaroslav. K novému vydání Českého kancionálu, 1 (1951), s. 16–17.
- ŠPATNÝ, Alois. Zpěv a jeho význam v duchovní správě, 2 (1953), s. 19–22.
- SYCHRA, Cyril. Vánoční tematika v naší hudbě církevní od r. 1875, 1 (1954), s. 6–7.
- HAVRÁNEK, Hubert. Dějiny oltáře, 2 (1954), s. 24–25.
- SYCHRA, Cyril. Kněz a ředitel kůru ve vzájemném poměru, 2 (1954), s. 25–26.
- SYCHRA, Cyril. Postní tematika české církevní hudby od r. 1875, 3 (1954), s. 36–37.
- SYCHRA, Cyril. V záři velikonočního aleluja, 4 (1954), s. 60 a 64.
- HAVRÁNEK, Hubert. Dějiny kalicha, 8 (1954), s. 137–139.
- SYCHRA, Cyril. Naše vánoční kantáty, 1 (1955), s. 4–5.
- RACEK, Miloslav. Monstrance, 4 (1955), s. 64–65.
- KOPA, Jaroslav. Problémy náboženského umění nové doby, 5 (1995), s. 75.
- RACEK, Miloslav. Monstrance renesanční a barokní, 5 (1955), s. 83–84
- SYCHRA, Cyril. Význam naší novější církevní hudby, 5 (1955), s. 84–85.
- SAHAN, Karel. Amictus, 1 (1956), s. 7.
- SYCHRA, Cyril. Kristus v obsahu mešního textu, 2 (1956), s. 26–27.
- SAHAN, Karel. Alba, 2 (1956), s. 31.
- SAHAN, Karel. Cingulum, 3 (1956), s. 52.
- SAHAN, Karel. Manipulus, 4 (1956), s. 71.
- SAHAN, Karel. Štola – Orarium, 5 (1956), s. 87–88.
- SAHAN, Karel. Casula – Planeta, 6 (1956), s. 111.
- SAHAN, Karel. Dalmatika – Tunicella, 7 (1956), s. 127–128.
- SAHAN, Karel. Mitra (infule) – Birettum, 9–10 (1956), s. 192.
- SYCHRA, Cyril. Představa a obrazy Boha Otce v hudební formě mše, 9–10 (1956), s. 188.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [1], 1 (1956), s. 4–5.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [2], 2 (1956), s. 26.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [3], 3 (1956), s. 46.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [4], 4 (1956), s. 66–67.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [5], 5 (1956), s. 85–86.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [6], 6 (1956), s. 103–104.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [7], 7 (1956), s. 126–127.
- ŠEBEK, Václav. Domine, flexi decorem domus Tuae [8], 8 (1956), s. 146–147.
- S. N. Význam posvátné hudby, 5 (1957), s. 86.
- HETTEŠ, Jan. Sklo v církevním umění, 5 (1957), s. 91.

- HAVRÁNEK, Hubert. Hudba zvonů, 5 (1957), s. 93–95.
- BRECHENSBAUER, Jan. První kancionál v době barokní, 6 (1957), s. 115.
- HAVRÁNEK, Hubert. Křtitelnice, 6 (1958), s. 112–114.
- NĚMEC, Josef. O posvátné hudbě v liturgii, 1 (1959), s. 7–9.
- HAVRÁNEK, Hubert. Gregoriánský zpěv – chorál, 3 (1959), s. 46–48.
- HAVRÁNEK, Hubert. Klíč k symbolice chrámové výstavby, 4 (1959), s. 70–71.
- SAHAN, Karel. Kostel mluví ke knězi, 1 (1959), s. 12–13.
- SAHAN, Karel. Sacristia, 2 (1959), s. 29.
- SAHAN, Karel. Oltář, 3 (1959), s. 52.
- SAHAN, Karel. Tabernaculum, 4 (1954), s. 71–72.
- SAHAN, Karel. Věčné světlo, 5 (1959), s. 93.
- SAHAN, Karel. Cancelli – oltářní mřížka, 6 (1959), s. 111.
- SAHAN, Karel. Křtitelnice, 7 (1959), s. 129.
- SAHAN, Karel. Confessionale, 8 (1959), s. 152.
- SAHAN, Karel. Suggestus sacer, 9 (1959), s. 170.
- SAHAN, Karel. Organon, 10 (1959), s. 193.
- KOUŘIL, Jaroslav. Lidová mešní píseň i při slavné mši svaté, 9 (1960), s. 172–174.
- R. Š. Duchovní hudba v postě, 3 (1960), s. 58.
- TICHÝ, Otto Albert. Jak hrát v kostele na varhany, 5 (1960), s. 93–94.
- NĚMEČEK, Jan. O lidové duchovní písni [1], 1–2 (1960), s. 27–29.
- NĚMEČEK, Jan. O lidové duchovní písni [2], 1–2 (1960), s. 52–53.
- KOUŘIL, Jaroslav. Varhany a jiné hudební nástroje při liturgii, 4 (1960), s. 73–74.
- R. Š. Velikonoční hry – Mystéria, 4 (1960), s. 79.
- NĚMEČEK, Jan. Příspěvek k historii vývoje českých pastorálek [pastorálních mší sv.], 10 (1960), s. 194–195.
- HAVRÁNEK, Hubert. Kazatelna, 9 (1960), s. 174–175.
- R. Š. Rorate, 10 (1960), s. 196–197.
- R. Š. Pašije, velikonoční písně, hry a mystéria, 3 (1961), s. 49.444
- R. Š. Vánoce v české hudbě, 10 (1962), s. 192.

Praktické pastorační podněty

- ŠEBEK, Václav. Eucharistie a život, 1 (1952), s. 10–11.
- ŠEBEK, Václav. Péče o svaté pole, 9 (1952), s. 141.
- ŠEBEK, Václav. K eucharistickému výstavu, 2 (1953), 25–26.

- SUK, Josef. Význam tělesných úkonů při modlitbě, 9 (1954), s. 154–155.
- ŠEBEK, Václav. Světit, či nesvětit, 9 (1954), s. 153–154.
- ŠEBEK, Václav. Trvání mše svaté, 8 (1954), s. 136–137.
- P. V. M. Mešní stipendia a závazky plynoucí z jejich přijetí, 3 (1995), s. 46–47.
- ŠEBEK, Václav. Postupování mešních stipendií, 6 (1955), s. 108.
- ŠANDA, Jan. Několik zkušeností z duchovní správy při zaopatřování nemocných, 2 (1956), s. 25–26.
- POKORNÝ, Ladislav. K metodice napomínání ve zpovědnici, 3 (1956), s. 44–45.
- DVOŘÁK, Jiří. Připomínky k různým předmětům kostelnům na základě zjištěných nedostatků při visitacích, 1 (1957), s. 7–8.
- REBAN, Karel. Pomazání nemocných ve zvláštních případech, 6 (1957), s. 105.
- NĚMEC, Josef. Denní hodina mše svaté, 7 (1957), s. 126.
- DAŇHA, Alfons. Pastorece na periferii velkoměsta, 8 (1957), s. 152.
- SAHAN, Karel. Mše svatá – nejdražší poklad dobrého kněze, 1 (1958), s. 13.
- SAHAN, Karel. On confiteor ke kyrie eleison, 2 (1958), s. 30–31.
- SAHAN, Karel. Didaktika mše sv., 3 (1958), s. 51.
- SAHAN, Karel. Hymnus angelicus, 4 (1958), s. 72–73.
- SAHAN, Karel. Symbolum, 5 (1958), s. 90.
- SAHAN, Karel. Obětování, 6 (1958), s. 114.
- SAHAN, Karel. Memento Domine, 7 (1958), s. 129.
- SAHAN, Karel. Transsubstantiatio, 8 (1958), s. 151.
- SAHAN, Karel. Pater noster – embolismus, 9 (1958), s. 170–171.
- SAHAN, Karel. Eucharistická hostina – Communio, 10 (1958), s. 189–190.
- KOUŘIL, Jaroslav. Cíl a stavba kázání, 4 (1959), s. 64–65.
- KOUŘIL, Jaroslav. Forma a přednes kázání, 5 (1959), s. 88–89.
- KOUŘIL, Jaroslav. O zvonech, 10 (1959), s. 187–189.
- KOUŘIL, Jaroslav. Gesta na kazatelně, 8 (1960), s. 151–152.
- MEDEK, Václav. Časté svaté přijímání a přijímání z kalicha, 2 (1961), s. 29–31
- J. N. Eucharistický chléb a víno, 7 (1962), s. 124–125.
- KOUŘIL, Jaroslav. Příprava kněze na kázání, 3 (1962), s. 46–48.
- NIKODÉM, Vlastimil. Intriobo ad altare Dei, 4 (1962), s. 78–79.
- NIKODÉM, Vlastimil. Hygienické připomínky k některým zařízením v kostele, 5 (1962), s. 96.
- NIKODÉM, Vlastimil. Hygiena objektů náboženského kultu, 7 (1962), s. 134.

- NIKODÉM, Vlastimil. Hygienická hlediska ke sv. Eucharistii, 6 (1962), s. 114.
- NIKODÉM, Vlastimil. Voda v liturgii, 10, (1962), s. 197–198.
- SAHAN, Karel. Canon misae – canon vitae, 1 (1962), s. 10–11.
- SAHAN, Karel. Canon minor – Suscipe, 2 (1962), s. 33.
- SAHAN, Karel. Humanae substantiv dignitus, 3 (1962), s. 50–51.
- SAHAN, Karel. Spiritus humilitatis, 4 (1962), s. 70.
- SAHAN, Karel. Dozvuky malého kánonu, 5 (1962), s. 92.
- SAHAN, Karel. Suplices rogamus – pokorně prosíme a žádáme, 6 (1962), s. 108.
- SAHAN, Karel. Vrchol kánonu – předpodstatnění, 7 (1962), s. 131.
- SAHAN, Karel. Unde et metres Domine – vznešená vzpomínka, 8 (1962), s. 154.
- SAHAN, Karel. Memento etiam Domine, (1962), s. 172.
- SAHAN, Karel. Závěr mešního kánonu, 10 (1962), s. 190.
- MARKO, František. Myšlenky ze zpovědnice, 3 (1962), s. 51–52.

8. Charakteristiky klerické linie české katolické liturgiky

V klerické linii se liturgika před II. vatikánským koncilem ukazuje jako součást nároků na klérus, která má zabezpečit, že budou liturgické úkony církve (*cultus publicus ecclesiae*, viz dále) vykonávány předepsaným způsobem. Po období prvního tisíciletí, kdy liturgickou formaci posvěcených služebníků tušíme z praktického hlediska, můžeme od raného středověku sledovat traktování klerické – původně jediné – linie liturgiky v kanonickém právu, dále ve středověku pak v rámci škol a univerzit, tj. na teologických fakultách a později učilištích, v novověku pak v kněžských seminářích, spojených se zmíněnými učilišti.

V českém prostředí se poprvé setkáváme s přednášením samostatné liturgiky na vysokém učení v polovině 18. století, po období krátké samostatnosti se pak stala součástí komplexu pastorálně-teologických disciplín, přičemž teologický rámec tohoto propojení tvoří tři Kristovy úřady, zastávané knězem v pastoraci (viz výše). V souvislosti s výukou pastorální teologie začaly vznikat také první české učebnice, jejichž součástí byla také liturgika.

Z výše řečeného vyplývá praktické pojetí výuky liturgiky na teologických fakultách a učilištích, potažmo seminářích – bohoslovci se učili o dějinách liturgie, ale zejména se cvičili v předepsaném konání ritů a ceremonií, znalosti rubrik a ve zpěvu. Po vystudování měli od konce první třetiny 19. století diecézní kněží možnost sledovat stavovský a odborný *Časopis katolického duchovenstva*, k němuž se později připojila i další periodika. Liturgika zde opět vystupuje ve své rovině historické, rubricistické a liturgicko-právní včetně nových rozhodnutí Kongregace ritů, případně ještě ve zprávách a recenzích o liturgicky zaměřených publikacích.

8.1. (Klerická) liturgika jako projev raně novověké konfesionalizace

Ještě v pozdním středověku se můžeme setkat s rozdíly nebo specifiky v ritu v jednotlivých provinciích a řádech, dokonce i v jednotlivých oblastech či místech. Liturgická formace patrně vykazovala značné odlišnosti i s ohledem na tuto rozrůznělost. Teprve po Tridentském koncilu (1545–1563) začalo – s využitím již existujícího knihtisku – postupně docházet k většinovému prosazení jednotných liturgických knih a tedy jednotného katolického ritu.³⁹² Není tudíž náhodné, že se právě

³⁹² Srov. PETRÁČEK, Tomáš. Uniformita a diverzita ve středověké společnosti. Předpoklady multikulturality a transkulturní komunikace v perspektivě historické antropologie. In BARŠA, Pavel a kol. *Krise v multikulturalismu, multikulturalismus v krizi*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012, s. 99–

v raném novověku vyskytla potřeba začít traktovat také jednotnou liturgiku, která by umožnila posvěcenému služebníkovvi vykonávání veřejného kultu církve předepsaným způsobem, kdekoliv bude sloužit. V této souvislosti nepřekvapí, že se šířiteli liturgické osvěty, včetně pozvolna rekatolizovaných Čech, stali členové Tovaryšstva Ježíšova,³⁹³ nového, potridentského typu řádu „řeholních kleriků“.

Raný novověk se kvůli masovému narušení věroučné homogenity Evropy, typické přes výjimky pro celý středověk, nazývá érou konfesionalizace. Liturgiku, jejíž označení se taktéž zrodilo v raném novověku, tak můžeme chápat jako projev této (mnohdy extrémně vyhraněné) konfesionalizace, za jeden z nástrojů prosazení katolické reformy.³⁹⁴ Církev na změněnou situaci reagovala: katoličtí kněží měli v raně novověké Evropě a potridentské církvi nabýt vzdělání na univerzitě, případně později učilišti, a projít formací v semináři, novém disciplinačním nástroji. K výbavě potridentského klerika³⁹⁵ náležela také schopnost správně vysluhovat svátosti, především eucharistii, přičemž na rozdíl od předchozího období se položil důraz na jednotu a neměnnost katolického ritu (bula *Quo primum* z roku 1570 sice připouští výjimky, základní důraz ale pokládá na jednotu). Znovu zopakujme, že nejstarší katedra liturgiky po Římu vznikla v Praze, hlavním městě země, kde byla zmíněná homogenita narušena zásadním způsobem vůbec poprvé kvůli husitskému hnutí a místě, kde v letech 1417–1622 fungovala „kacířská univerzita“.³⁹⁶

110, zejm. s. 103. Pro širší kontext uveďme autorovu poznámku k teologickému diskursu ve středověku: „Svět středověké teologické diskuse je velmi svobodný, pokud jde o témata i provedení. Mluvit o teologickém diskursu je vlastně nepřesné, či pro moderního člověka matoucí, protože teologie zahrnovala skoro vše, co se nějak týká člověka. Pod rouškou velmi abstraktních či vnějškově od praktického života odtržených témat se diskutovaly podstatné věci pro uspořádání a vývoj společnosti.“ *Tamtéž*, s. 104–105.

³⁹³ Jezuité se měli podle zakladatele přizpůsobovat místu působení v řadě oblastí – řád kupříkladu nemá žádný řeholní oděv, protože jeho příslušníci měli nosit obvyklý oděv kněží v dané oblasti. Zároveň se ale nabízejí do služeb papeži, stali se nositeli vzdělanosti ve smyslu pěstování vědeckých disciplín na vynikající úrovni nebo účastníky úspěšných misí.

³⁹⁴ Jeden z předních propagátorů katolické reformy, který úspěšně přenesl závěry Tridentského koncilu do své arcidiecéze, byl svatý Karel kardinál Boromejský. V dopise papeži Piu IV. z 18. října 1565 píše: „Rozhodl jsem se, že reformu započneme u prelátů, byla by to nejlepší cesta. Musíme jít napřed a lid nás bude tím lehčeji následovat.“ Srov. ORESENIKO, Cesare. *Život a dílo sv. Karola Boromejského*. 2. vydání. Košice: Seminár sv. Karola Boromejského, 2006, s. 72. Dílo Karla Boromejského *Acta ecclesiae Mediolanensis* z roku 1582 se stalo obecně přijímaným vzorem pro synodní procesy a jimi vydávané předpisy.

³⁹⁵ K vývoji potridentského modelu klerika směrem k nárokům osvícenského státu viz SKLENÁŘ, Michal. *Tridentská reforma diecézního kléru a její vybrané vnější projevy*. Diplomová práce, s. 46–56.

³⁹⁶ Viz např. ŠMAHEL, František. *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 249–263. Srov. *Tamtéž*, s. 349–369.

8.2. Spojení dějin klerické linie liturgiky s ekleziologií a dalšími teologickými disciplínami

Předchozí kapitoly se zabývaly liturgikou klerickou, akademickou či odbornou, traktovanou v prostředí bohosloveckých učilišť, teologických fakult a kněžských seminářů. Liturgika se zde pojímala jako praktická disciplína: znamenala proces, během něhož si kandidáti svěcení především osvojili schopnost správně vysluhovat svátosti, především eucharistii, a konat ostatní rity. Ve formě výkladů rubrik a liturgického práva se s liturgikou kněží setkávali o během své pastorační praxe. Z řečeného vyplývá jasná souvislost liturgiky s dalšími teologickými disciplínami, nikoli pouze s pastorální teologií, nýbrž také s morální³⁹⁷ a sakramentální teologií³⁹⁸ a zejména s ekleziologií. Přístup k jednotlivým teologickým disciplínám implikuje určitou podobu ekleziologie: to, jakým způsobem církve chápe sebe samu, se odráží ve způsobu traktování oborů teologické vědy. Jaká ekleziologie je – většinou implicitně – přítomna v právě popsaném chápání klerické linie katolické liturgiky?

Až do 20. století mělo na ekleziologii západní církve velký vliv schéma vypracované Robertem kardinálem Bellarminem (1542–1621), které vychází z viditelné podoby církve.³⁹⁹ V rámci protireformační kontroverze se hledaly znaky pravé církve (*ecclesia vera*): proti lutersko-kalvínskému pojetí byla postavena katolická církev jako *societas perfecta*, protože má všechny atributy společnosti.⁴⁰⁰ Tridentský koncil nepředstavil systematickou nauku o církvi, s velkým důrazem ale poukázal na Ježíše Krista jakožto na nejvyššího zákonodárce. Veškeré uvažování o církvi tudíž provázel juridismus a církvi se rozuměla především její pevná, viditelná, hierarchická struktura.

Otázka „co je církev“ znovu nabyla důležitosti zároveň s novověkým hledáním společenského uspořádání („co je stát“, „co je společnost“), jež v Evropě na konci 18. století dostalo podobu osvícenského absolutismu. V tomto období se dovršil proces

³⁹⁷ Účast na liturgii pojímaná jako projev ctnosti nábožnosti u laiků jakožto účastníků liturgického slavení náleží do oblasti morální teologie. Slavení liturgie, především mše svaté, bylo chápáno jako zbožný úkon posvěceného služebníka (pochybit ve vysluhování znamenalo dopustit se těžkého hříchu, provázanost s morálkou byla velmi silná), jemuž jsou zbožně přítomni také ostatní věřící. Ostatní svátosti, k jejichž vysluhování je duchovenstvo určeno, měly výrazně individualizovaný charakter. Teprve liturgické hnutí přineslo zdůraznění komunitárních prvků slavení liturgie, a to v souvislosti s proměnami v ekleziologii.

³⁹⁸ Nauka o svátostech byla na Západě od 16. století v rámci katolické reformace pojímána především v kontextu účinnosti. Po výklad svátostí obecně následovalo pojednání o každé svátosti zvlášť a klasický manuál obsahoval čtyři okruhy témat: (1) ustanovení svátosti a doklady o ní v tradici, (2) materie a forma svátosti, (3) vysluhovatel a podmínky vysluhování, (4) účinky a podmínky přijetí. Řada českých klerických liturgik obsahuje sakramentálně-teologické pasáže vystavěné podle tohoto vzoru – příkladem mohou být výše uvedené skripta či přednášky Gabriela Pecháčka.

³⁹⁹ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 619–620.

⁴⁰⁰ Srov. DOLISTA, Josef. *Perspektivy církve. Vybrané kapitoly z ekleziologie*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 46.

započatý již během reformace – formulovaný ve stručnosti v zásadě vestfálského míru z roku 1648: *cuius regio, eius religio* – a z existujících monarchií se staly monarchie konfesijní.⁴⁰¹ Souvislost dějin liturgiky s naznačeným vývojem je evidentní, vždyť, jak jsme viděli, pastorální teologie zahrnující také liturgiku tvořila součást katolického osvětlenství. Zařazení liturgiky do komplexu pastorálně-teologických disciplín, trvající od konce 18. do poloviny 20. století, tedy vychází z konkrétního ekleziologického konceptu, přítomného různým způsobem ve všech dílčích oborech, traktovaných v rámci pastorální teologie.

Právě v tomto kontextu lépe porozumíme (vedle historických exkurzů) praktickému pojetí liturgiky, navázané v rámci pastorální teologie na Kristův kněžský úřad: služebník církve (*societas perfecta*) měl správně a zbožně konat posvátnou liturgii, tedy veřejný kult církve (*cultus publicus ecclesiae*), především sloužit mši svatou.⁴⁰² Změny přístupu k církvi v 19. století znamenaly také posuny v nauce o církvi, která vedla mimo jiné ke vzniku rozvoji liturgického hnutí. Právě v liturgickém hnutí nacházíme zdůraznění aspektu společného slavení – slavicí shromáždění (církve) se stává subjektem slavení.⁴⁰³ V českém prostředí se liturgické hnutí začalo rozvíjet až ve 20. letech 20. století, doba jeho zrodu se ovšem kryla s oživením staršího fenoménu v polovině 19. století: laické liturgiky, tedy se začátkem masového vydávání příruček a později učebnic, určených laikům bez teologického vzdělání.

⁴⁰¹ „Poté co byla otázka pravdy dogmatu potlačena požadavkem na náboženskou toleranci, lhostejností a agnostickými stanovisky, byla církev vnímána jako morální výchovný ústav, který lze využít pro vyšší státní účely (státní církevnictví).“ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 620. Pro České království byl princip zaveden Obnoveným zřízením zemským, jež vydal 15. května 1627 císař Ferdinand II. (pro Moravu v roce následujícím). Detailnější úpravu otázky náboženství pak obsahoval rekatolizační patent ze dne 31. července 1627. Nařízení ovšem nebylo naplněno zcela, na mnoha místech nadále existovaly protestantské komunity. Čechy a Morava byly přesto roku 1654 vyhlášeny katolickými zeměmi. Ke konfesně-právnímu vývoji v Rakousku v letech 1740–1918 přehledně viz VALEŠ, Václav. *Konfesní právo. Průvodce studiem*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 106–122. Viz též PŘIBYL, Stanislav. *Konfesněprávní studie*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2007, s. 11–37.

⁴⁰² Srov. KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení*, s. 18.

⁴⁰³ V encyklice *Mediator Dei* nacházíme propojení obou konceptů: „(...) A pak všechno, co vychází z duše, projevuje se přirozeně skrze smysly; a dále: bohopocta se týká nejen jednotlivců, nýbrž i lidské společnosti, a proto je nutné, aby byla společná; to však je ve věcech náboženských nemožné bez vnějších pout a projevů; konečně pak je prostředkem, který zvláštním způsobem osvětluje jednotu tajemného Těla; rozhojňuje jeho posvátné snahy, jeho síly zpevňuje a jeho činnost den ze dne znásobuje (...).“ K církvi se pak říká: „Církev jest totiž společnost, a proto vyžaduje vlastní autority a hierarchie. Ačkoliv všechny údy tajemného Těla mají účast na těchže dobrech a směřují k těmuž cíli, přece však nemají všechny touž moc a nejsou uschopněny konat tytéž úkony. Božský Vykupitel chtěl totiž založiti své království na pevném základě svatého kněžství, jež je jakýmsi odleskem nebeské hierarchie.“ PIUS XII. *Encyklika Mediator Dei o posvátné liturgii*. 1. vydání. Brno: Sušilova literární jednota bohoslovců, 1948. Přeložil Vladimír Nováček a brněnští bohoslovci, čl. 23 a 39. Dále jen PIUS XII. *Encyklika Mediator Dei*.

III. ČÁST: OBRAZY LAICKÉ LITURGIKY

9. Kontexty vzniku a dvě vývojové větve laické liturgiky

V roce 1627 bylo císařem Ferdinandem II. vydáno Obnovené zřízení zemské, které v Čechách zahájilo období postupného rekatolizačního úsilí.⁴⁰⁴ Dosavadní reformace čerpala jak ze zdrojů domácích (husitské hnutí, jednota bratrská, povstání nekatolických stavů atd.), tak zahraničních (zejména protestantské hnutí následující Martina Luthera). Dlouhodobé bouřlivé změny v oblasti církevně-politické i kulturní přinesly vedle vzniku království dvojího lidu také vzestup sekt, náboženské nevzdělanosti a pověrčivosti.⁴⁰⁵

Vedle výrazných nástrojů rekatolizace – působení Tovaryšstva Ježíšova, emigrace, obnova pražského arcibiskupství a diplomatické vztahy se Svatým stolcem – probíhaly ještě před jejím zahájením intelektuální debaty a „*písemná obrana katolictví*“.⁴⁰⁶ Také první česky psané liturgické příručky náležejí do uvedené oblasti: jejich autoři se snažili srozumitelným způsobem vyložit obřady katolické církve a přivést čtenáře zpět ke katolickému křesťanství nebo je v něm vzdělat a utvrdit.

Laické příručky nacházíme v českém prostředí poprvé na počátku 17. století, žánr pak po začátku 18. století vymizel a znovu se – v mnohem výraznější míře co do šíře produkce, počtu potenciálních čtenářů i množství výtisků – objevil po polovině 19. století. O existenci laické linie české katolické liturgiky tak můžeme hovořit v 17. století, o kontinuální liturgické produkci určené laikům od poloviny 19. století. V laické linii dějin české katolické liturgiky před II. vatikánským koncilem můžeme rozlišit dvě větve – deskriptivní a aktivizační – a rozeznávat pět níže popsanych fází

9.1. Liturgika jako popisná příručka (deskripce)

Deskriptivní pojetí laické liturgiky přineslo příručky, lidové liturgiky v českém jazyce, jež měly věřícím posloužit k přípravě na slavení liturgie, především mše svaté,

⁴⁰⁴ „Pročež nařizovati a tomu chtíti ráčíme, aby netoliko nad tím, co jsme tak v věcech, náboženství se dotýkajících, od času Nám od Pána Boha propůjčeného vítězství, v tomto dědičném království Našem skrze rozličné resoluci milostivě nařídili, stále a pevně držáno, ale také vše to, co proti tomu k ujmě a škodě našeho svatého katolického náboženství skrze majestáty, sněmovní snesení, reversy, resoluci, privilegia aneb jiné nařízení, jak ta jmenována býti mohau, ustanoveno a od stavův, jenž jsau se pod obojí jmenovali, kteréhokoliv času k libosti jich vyjednáno, obdržáno a zavříno jest, nyní i na budoucí věčné časy cassirováno a v nic obráceno bylo a zůstalo.“ JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého*. 1. vydání. Praha: nákladem F. Tempského, 1888, s. 34.

⁴⁰⁵ Srov. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin IV. Doba husitská, českobratrská a protestantská (1400–1550). Doba rekatolizace (1550–1650)*. 1. vydání. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2008, s. 250–250. Bohumil Zlámал kupříkladu cituje přísloví uváděné Zikmundem Winterem: „Kolik mlynářů, tolik měř, kolik farářů, tolik věř,“ nebo konstatuje: „Astrologie kvetla jako uznaná, vážená a výnosná věda či živnost.“ *Tamtéž*, s. 252 a 254.

⁴⁰⁶ *Tamtéž*, s. 272.

a při slavení pak případně umožnit rozpoznat jednotlivá gesta a věci. Věřící laik měl být schopen pojmenovat části liturgického prostoru a liturgické předměty, při pohledu do kněžiště rozpoznat, v jaké fázi se liturgický obřad nachází, dále rozlišit jednotlivé stupně svěcení a jednotlivé služby na základě použitých posvátných rouch. Typickou lidovou liturgiku ve starším období představuje apologeticky laděné uvedení do obřadů katolické církve a jejich výklad. V novějším úseku od poloviny 19. století do konce sledované periody je typickou příručkou učebnice liturgiky, později didakticky popracovaná pomocí obrázků a fotografií.

9.2. Liturgika jako popisná a aktivizační příručka (aktivizace, ekleziologizace)

Ačkoliv deskriptivní linie v čase nezanikl, připojila se k ní později, ve větší míře od roku 1926,⁴⁰⁷ linie aktivizační, která k chápání gest a věcí spojených se slavením liturgie připojila i chápání slov a vedla tak věřícího k poznávání ritu ve všech třech jeho podstatných rovinách. V souvislosti s ozvěnami liturgického hnutí se můžeme i v českém prostředí setkat s latinsko-českými misálky, rituály určenými ke sledování liturgie (tato oblast se může překrývat s klerickou liturgikou, rozdílné ale zůstává použití textů) i snahou o odborně erudovanou liturgickou formaci lidu.⁴⁰⁸ V závěrečné fázi pak začalo docházet k integrálnímu propojování úvah o církvi a její liturgii.

⁴⁰⁷ Pro zahájení aktivizační fáze ve větší míře byl zvolen rok 1926, v němž vyšlo první číslo časopisu *Pax*. Ačkoliv český misálek existoval již od roku 1891, aktivizační fáze je přímo spojena s liturgickým hnutím v českých zemích, jehož hlavními protagonisty byli emauzští benediktini. Viz MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu *Pax*, s. 17–28. Dále viz níže.

⁴⁰⁸ S částí liturgiky určené pro lid jsou úzce spojeny otázky paraliturgické zbožnosti (zejména pobožností) a také společné modlitby liturgie hodin (především večerních chval) v českém jazyce. Tyto oblasti netvoří z výše uvedených důvodů součást disertační práce.

10. První fáze: počátky deskripce (1616–1701)

Ještě před kontinuální řadou publikací pro laické věřící jsou nám nyní známy čtyři knihy z let 1617–1701,⁴⁰⁹ které lze zařadit do laické linie české katolické liturgiky. Jejich autoři, kněží působící v pastorači, publikovali s největší pravděpodobností z vlastní iniciativy komentáře k liturgickým knihám – pokoušeli se o vlastní liturgický apoštolát či vlastní, lokálně omezenou katolickou reformu⁴¹⁰ a vymezení vůči nekatolickým liturgikám v českém jazyce (agendám).⁴¹¹

Laické liturgiky v uvedeném období vynikají silným protireformačním nábojem a vzhledem k negramotnosti valné části obyvatelstva mohly starší liturgiky potenciálně zasáhnout jistě menší okruh čtenářů (snad spíše posluchačů předčítaného textu) než liturgiky v polovině 19. století, kdy již do škol přicházela několikátá generace takto vzdělávaných obyvatel monarchie. Logickým dopadem značného stáří nejstarších liturgik je dochování malého množství exemplářů, nahrazované nyní digitalizací. Zajímavostí také je, že první laické liturgiky zpracovávali jejich autoři až v samém závěru života.

Časový rozdíl mezi nejstaršími liturgikami 17. a úplného počátku 18. století a příručkami vydávanými od poloviny 19. století zaráží. Snad jej lze částečně vysvětlit postupnou rekatolizací Čech (což ovšem naráží na logickou námitku, že i po dokončení rekatolizačního úsilí bylo nutné obyvatelstvo dále vzdělávat a důvody vymizení tohoto žánru zůstávají otevřené). V případě prvních českých laických liturgik můžeme hovořit o knihách raně novověkých (reagujících na první vlnu konfesionalizace Evropy a v tomto smyslu bližší liturgikám pro klérus) a v případě kontinuální řady laických příruček o knihách novověkých (reagujících na období druhé konfesionalizace

⁴⁰⁹ Všechny publikace uvedené v této kapitole jsou zaznamenány v katalogu Národní knihovny a přístupné v digitální verzi Knihopisu. Uvedené zdroje vycházejí ze základního pramene JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české aneb saustavný přehled spisů českých, s krátkau historií národu, osvěcení a jazyka*. 2. vydání. W Praze: W kommissi kněhupectwí F. Řiwnáče, 1849. Z děl uváděných Josefem Jungsmannem nedohledáno ČÁSLAVSKÝ, František Samuel. *O ceremoniích sedmi svátostí a církevních, o kráse kostela a věcech v něm, o poutích, o posvěcení menších věcí atd.* (rukopis z roku 1681).

⁴¹⁰ Jan Peit Hostounský (viz dále) uvádí v závěru liturgiky z roku 1617: „Vás všech vůbec věrné napomínám, abyste se předně Krista Ježíše, Vykupitele a jediného Spasitele našeho, vrchnosti pravé, od něho nařízené [!] nespouštěli, řády od jeho velebnosti a svaté církve ustanovení zachovali, od toho nežádáním způsobem neodstupovali, což jsou předkové naši ctí a hrdlem zastávali. Necht' se svět točí, mění a přetváří, jak chce [srov. Žid 13, 8], při tom, což jsme od počátku slyšeli, viděli a přiznali [srov. 1 Jan 1, 1], stále trvejme, žádné jiné proměny a reformaci neočekávejme, jediné té slavné, abychom po té bídné smrtelnosti se dostali do věčné radosti. Amen. Buď živ Čechu.“

⁴¹¹ Viz např. HALAMA, Ota. Utraktivistické agendy k večeři Páně. Halama, Ota. (Acta Reformationem Bohemicam Illustrantia. 6.) In: *Coena dominica Bohemica. Studijní texty UK ETF v Praze*. 1. vydání. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2006, s. 133–314. Viz též další příspěvky v témže skriptu. Dále k českému prostředí viz LANDOVÁ, Tabita. *Liturgie jednoty bratrské (1457–1620)*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.

v 19. století). Ačkoliv i ve druhém segmentu nalezneme příklady vlastního vydávání, jedná se již o období, kdy existovala minimálně na úrovni místní církve (český, resp. rakousko-uherský episkopát) jakási objednávka a představa o výuce liturgiky v rámci výuky náboženství a jejím předávání laikům. U následujících pěti příruček ale lze hovořit pouze o představě jejich autorů, pozoruhodně reagujících na obdobnou potřebu, totiž vyložit srozumitelným způsobem obřady římskokatolické církve.

10.1. Jan Peit Hostounský: Katechismus křesťanského náboženství (1612), Výklad přijímání (1614), De benedictionibus (1616 a 1617)

Na počátku 17. století byla fara v Bílině spojená se školou a stalo se z ní jedno z center pěstování české literatury a humanistické vzdělanosti – podporu jí poskytovali i majitelé panství včetně Oldřicha Felixe Popela z Lobkowicz (1557–1604), který získal vzdělání v konviktu u svatého Bartoloměje v Praze, spravovaném Tovaryštvem Ježíšovým. Konviktem prošel také Jan Peit Hostounský, jenž pak minimálně od roku 1608 do roku 1617 až 1623 působil v Bílině jako farář⁴¹² a vedle další literární činnosti sepsal také katolické laické liturgiky, zřejmě první nebo jedny z prvních v českém jazyce. Celé dílo pojal jako apologii katolického křesťanství, kam zařadil také výklad o církevních obřadech.

V roce 1612 Jan Peit Hostounský přeložil z německého jazyka „*k užitku a potěšení věrných křesťanů*“ katechismus Georga Scherera, S.I., (1539–1605).⁴¹³ Kniha má čtyři části: o víře (s. 1–98), o svátostech (s. 99–305), o Desateru (s. 306–393) a o modlitbě Páně (s. 394–424); obsahuje jak otázky a odpovědi, tak výzvy

⁴¹² Srov. WOLF, Jiří. Bílinská fara v době předbělohorské a Jan Peit Hostounský. Kulturněhistorická marginálie. In *Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích* 26 (2006), s. 201–206, zde s. 201–202.

⁴¹³ SCHERER, Georg – HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Katechismus Křesťanského Náboženství, ve Čtyřech Částkách od Ctihodného Kněze Giřjho Sserera, Societatis Iesv Teologa sepsaný, a w Městě Wjdní odedwau Mládencůw, před Kázanijm na způsob Otázky a Odpovědj řjkaný Nyní k vžitku a potěsenij wěrných Křesťanůw na Česko přeložený. Od M. Jana Peyta Hostaunského, Kněze, a Správce Duchownjho w Bilině*. Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Kasspara Kargezya, 1612. Dále jen SCHERER, Georg – HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Katechismus*. Jan Peit Hostounský takto navázal na překlad katechismu, který v roce 1562 pořídil Jan Rešl (1520–1562) – v něm se již ve formě citací autorit objevily části o svátosti křtu, pokání a eucharistii, které ovšem mnohdy neodpovídaly raně novověké praxi; svátosti (křest, biřmování, eucharistie) jsou vykládány v otázkách a odpovědích ve formě mystagogického výkladu. Mnohem větší prostor než otázkám liturgickým je vzhledem k době vydání poskytnut dogmatice a morálce. REŠL, Jan. *Katechismus Wijra, Včenij, a wyznánij, Swatých Starých Včieluow [!] a Mučedlnijkuow, od času Aposstolůw, nepochybně až do Čtyř Set Leth časůw nyněgssijch Kterýž se wsseligak gednomyslně a za gedno, s Swatým Euangelium, a s geho čistém swětlem Včenij, pěkně srownáwá*. Wytisštěno w Holomúcy: v Jana Gúnthera, 1562. Viz též veršovaný katechismus z roku 1600, doplněný modlitbami a písněmi *Summa Katechysmu. Přidánj gsau Mrawowé aneb naučenj potřebná gak Djtky hned z mládí mrawy a obyčege dobré, ano y začátky pobožnosti znáti, gim zwykati a wyučowati se Magd. Jtem Modlitby některé a Pjsničky k času rannjmu a wečernjmu, též před gjdlem y po gjdle*. Wytisštěno w Starém Městě Pražském: u Dědicůw M. Danyele Adama z Weleslawjna, 1600.

k odpovědím a jejich splnění. Svátostem se věnuje největší pozornost: pisatel vykládá a proti protestantskému přístupu obhajuje praxi katolické církve,⁴¹⁴ jejíž starobylost dokládá mnoha odkazy na Písmo svaté a křesťanské spisovatele Východu i Západu, na což tazatel reaguje kupříkladu následovně: „*Divná věc, že se protivníci naši tímto učením svatých a pobožných lidí pohnouti nedají,*“⁴¹⁵ či takto: „*Čím déle tvé důvody o mši svaté vyslychám, tím více sobě oblibuji, ať pobožností srdce mé vzbuzují (...).*“⁴¹⁶ Odpovědi musí opakovaně reagovat na Martina Luthera, židovské i muslimské reálie, někdy poněkud svérázně: „*Však Luter dovolil více spolu než jednu manželku míti. – To i Machomet svým dovolil: ale oba zle udělali, zvláště pak Luter, který [p]okřtěným křesťanům takovou ohavnost dovolil.*“⁴¹⁷

V roce 1614 vydal Jan Peit Hostounský spis o svatém přijímání,⁴¹⁸ v němž vykládá nauku o eucharistii a staví se proti „*novotným lidem*“, kteří „*luteránského pod obojí přijímání, zvláště schytralejší kalvínského se chytli a každodenně chytají, je zastávají i všelikými praktikami naplac vyvozují.*“⁴¹⁹ Autor chce čtenáři poskytnout kromě výkladu také argumenty, jak má reagovat na námitky nekatolíků.⁴²⁰ V textu se vyskytují poznámky o liturgické praxi,⁴²¹ z velké většiny se ale jedná o diskusi vedenou z pozice dogmatické teologie.

Zásadním příspěvkem Jana Peita Hostounského do laické linie české katolické liturgiky představuje jeho dílo *De benedictionibus* z let 1616 a 1617. Bílinský kněz měl v úmyslu sepsat celkem tři díly o svátostech, svěceních a žehnáních, kvůli úmrtí stihl dokončit pouze dvě z nich – první o žehnáních během liturgického roku⁴²² a druhá

⁴¹⁴ Srov. SCHERER, Georg – HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Katechismus*, s. 194.

⁴¹⁵ *Tamtéž*, s. 123.

⁴¹⁶ *Tamtéž*, s. 282. Pro ritus mše svaté podle liturgických rodnin autor používá nesklonně výraz „*liturgia*.“

⁴¹⁷ *Tamtéž*, s. 305.

⁴¹⁸ HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Wýklad Prawého Krystowého, Aposstolského, Katholického pod Obogj spůsobau Těla a Krwe Krysta Pána přigjmánj Od Mistra a Kněze Jana Peyta Hostaunského, Archydyakona Bilinského*, wydany. Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Dědicuw Kasspara Kargezya, 1614.

⁴¹⁹ *Tamtéž*, předmluva, nečíslováno.

⁴²⁰ Srov. *Tamtéž*, závěr dvacátého třetího artikulu, nečíslováno.

⁴²¹ Např. „*Vezměte a jezte. Z toho nenásleduje, když my Tělo Páně schováváme, že propovědění Krista Pána rušíme nebo je, jakž se lidé domnívají, nezavíráme jako bychom v tom náš nejpřednější Intent a úmysl zakládali, aby bylo Tělo Páně buď in Ciborio aneb monstranci zavřené a schované: Ale tak dlouho je opatrujeme, dokavadžby požívání nepřineslo buď krátce neb na dlouze, aby takové Velebné Svátosti Species aneb způsoby k porušení nepřišly.*“*Tamtéž*, artikl dvacátý osmý, nečíslováno.

⁴²² HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Knižka Prwnj De benedictionibus O Poswęcowanj wsseligakého Tworu které w Katolické Křestianské Ržjmské Cýrkwi, z obzwlasstnjmi Ržády, přes celý Rok Knežij wykonáwagj*. Wytisštěna w Starém Městě Pražském v Tobiásse Leopolta, 1616. Dále jen HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Knižka Prwnj De benedictionibus*.

o biskupském svěcení a o svěceních a žehnáních příslušejících biskupům;⁴²³ plánovaná třetí práce „*třetí knížka o posvěcování Jeho Svatosti papežské, které jemu samému náležít*“⁴²⁴ napsána nebyla. Dvě dokončené práce jsou zřejmě nejstaršími česky psanými liturgikami. Obě se vyznačují silně polemickým tónem vůči reformační vlně, svá tvrzení autor dokládá odkazy na texty Písma svatého i na řadu pramenů (velké množství odkazů na starověké i středověké autority), uvádí též latinská znění některých pasáží a příběhy ze životů světců. Pisatel vede se čtenářem (tovaryšem) stálý dialog, v němž mu odpovídá na jím formulované a Písmem svatým podpořené námitky a předkládá katolickou nauku o žehnání. Odkazy mají přitom podpořit základní Hostounského intenci o tom, že obřady katolické církve – byť se vyznačují symbolickým jednáním a úcta se kromě Ježíše Krista prokazuje jiným způsobem i dalším osobám či věcem – nejsou magií nebo idolatrií.⁴²⁵

První část (1616) obsahuje výklad termínu požehnání (rozptýleně v celém díle), obřadů exorcismu, žehnání věcí (voda, olej, sůl, byliny, květy) s rozsáhlým úvodem, mandátu církve konat posvátné obřady, zejména žehnání, dále zázracích a svěcení a žehnání během Svatého týdne a o Velikonocích (např. ratolesti o Květné neděli, pokrmů) a dalších obvyklých žehnání plodin a předmětů během liturgického roku.

Druhá část (1617) obsahuje výklad pontifikálních svěcení a žehnání: udílení kněžského svěcení, benedikce řeholních představených a další obřady týkající se řeholníků, korunovace krále, žehnání rytířům, zakládání statku, svěcení kostela a jeho vybavení, posvátného oleje a svěcení a žehnání liturgických nádob a oděvů; vždy podrobně vykládá symbolický význam jednotlivých ritů. V rámci pojednání o svěcení oltáře například Jan Peit Hostounský píše: „*To jest nejpřednější věc a žádná jiná není, která by podstatnější tajemství v sobě obsahovala jako oltář. Proti kterémuž všechny sekty a roty jako úhlavnímu nepříteli svému se postavili, boří, peskují s ním nad pomyslení lidské zacházeti. My pak naproti tomu zase všemi způsoby oltáře napravujeme, zvelebujeme a v uctivosti máme.*“⁴²⁶

⁴²³ HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *De Consecrationibus & Benedictionibus Episcoporum To gest Knižka O Posvěcovánj, a Požehnánj, která sami Biskupové vlastně w Cýrkwi Katholické wykonáwagj.* Wytisštěna w Starém Městě Pražském v Tobiásse Leopolda, 1617. Dále jen HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *De Consecrationibus.*

⁴²⁴ *Tamtéž*, s. 112.

⁴²⁵ „*Jistě to tobě některé pikhartská babka navrhla nebo oni taková podobná Písma přivozují, by se pak trefovali neb netrefovali, když jen toliko o čemž se mluví nějakou září Písma tomu přivrhují jakoby tuto mohlo se zdáti. To slovo Benedictiones, kdo chce vedle litery vykládati, musí říci, že vyznamenává posvěcování.*“ HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Knižka Prwnj De benedictionibus*, nečíslováno.

⁴²⁶ HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *De Consecrationibus*, s. 69.

10.2. Sloupek mešní (1630)

Bez uvedení autora vyšla v roce 1630 („s dovolením vrchnosti“) zřejmě první mešní knížka v českém jazyce – liturgika zamýšlená jako průvodce obřady mše svaté, doplněná modlitbami.⁴²⁷

Knihu otevírají definice mešní liturgie s odkazy na autority starověku i středověku, dále následuje představení kněžského liturgického oděvu a nejvýznamnějších liturgických předmětů (paténa je zde také nazývána „*miska s přikrývatkem*“, takže náznaky začínající české liturgické terminologie lze spatřovat již v tomto vzdáleném období). Autor zde vždy postupuje ve třech krocích: začíná popisem, pokračuje alegorickým výkladem řečeného a navazuje poučením, co má daná část či věc připomínat věřícím, pak pokračuje formou otázek a odpovědí popisem a výkladem jednotlivých částí mše svaté. Například: „*Co je Collecta? Když společnost modlitby obce shromážděné v chrámě Páně a přítomné, kteroužto modlitbu nad lidem a na místě všeho lidu Pánu Bohu říká a obětuje. A obyčejně přidává se tento závěrek: ‚Skrze Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista. Amen.‘ A tím dává se návěští k vyrozumění každému, že jak modlitba naše, tak ani jiný naši dobří skutkové k spasení platní nejsou, jediné léčby se ty skrze skrze zásluhy Spasitele a Vykupitele našeho Ježíše Krista Otcí nebeskému obětovali a z těch zásluh drahých svou moc a platnost dostali. (...).*“

Přibližně třetinu knihy zaujmají modlitby určené k rozjímání při jednotlivých částech výše probrané mše svaté. Na začátku 30. let 17. století se tak v českém jazyce setkáváme s později známou a rozšířenou formou liturgické spirituality: soukromou pobožností při mši svaté, které těsně souvisí s obsahem a formou různých variant nebeklíčů a dalších modlitebních knížek.⁴²⁸ Účastníkovi mše svaté muselo být pro zamýšlený průběh pobožnosti zřejmé, ve které části se bohoslužba právě nachází, případně zde našel radu, kdy se má začít modlit: „*Když kněz se obraceje dí: Orate fratres.*“ Kupříkladu k dobrořečení po přijetí eucharistie (kniha zohledňuje jak osobní

⁴²⁷ *Sloupek Messnj, To gest Wyswětlenj Tagemstwj Swaté Msse, a wsech Ceremonji, kteréž se při takové Službě Božj vžjwagj s přidánjm vžitečných Modliteb.* Wytisštěný w Starém Městě Pražském: w Dědicuw Sstěpána Biliny, 1630, nečíslováno.

⁴²⁸ Viz např. FIEDLEROVÁ, Alena. Lidové rukopisné modlitební knihy raného novověku. In *Český lid. Etnologický časopis* 4 (2013), s. 385–408. HOLUBOVÁ, Markéta. Duchovní pokládek duše křesťanské aneb Co vyprávějí rukopisné modlitební knížky 18. a 19. století. In *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny* 2 (2001), s. 33–41. HORÁKOVÁ, Anna. Katolická lidová zbožnost žen v 19. století ve světle studia nebeklíčů. In *Jižní Morava. Vlastivědný časopis* 53 (2014), s. 193–214. ČEVELOVÁ, Zuzana. Modlitební knihy jako pramen k obrazu zbožnosti a genderovým konstruktům 19. století. In *Theatrum historiae* 6 (2010), s. 49–78.

přijetí, tak účast) autor vybral text žalmu číslo 103 a nadepsal jej „*Pěkné veršičky žalmů*“. Dále se uvádějí modlitby proti roztržitosti v náboženství, za duchovní a světskou vrchnost, za poddané a všechny křesťany (kniha byla evidentně určena více vrstvám obyvatel), při svátostném požehnání, litanie k Nejsvětější Trojici, prosba o ochranu,⁴²⁹ vyznání víry podle svatého Augustina a několik modliteb akcentujících utrpení Páně.

10.3. Jindřich Ondřej Hoffman: *Ocularia* (1637) a *Zrcadlo náboženství* (1642)

Jindřich Ondřej Hoffman (asi 1580–1646) působil nejprve jako protestantský kazatel, v roce 1622 konvertoval ke katolictví a působil na několika místech pražské arcidiecéze v pastoraci,⁴³⁰ v době vydání pojednávaných publikací jako děkan v Německém Brodě: „*byl to muž učený, rozvážlivý, dobrého srdce, důvtipné mysli a ve svém povolání horlivý.*“⁴³¹

V roce 1637 vydal spis s názvem *Ocularia aneb Oči skleněné starého Čecha*,⁴³² kde s využitím kroniky Václava Hájka z Libočan předkládá české (církvní) dějiny z pohledu katolického kněze. Autor čtenáři svým textem nasazuje brýle, aby lépe poznal historii. Výklad o minulosti Čech a významných církevních stavbách (řazeno abecedně) ale zároveň využívá ke stručné obraně katolického pojetí svátostí a svátostin – dílo stojí na pomezí historiografie, dogmatické teologie a liturgiky, resp. dějin liturgie; vždy nabízí chronologicky řazený historický přehled a poznámky. Jindřich Ondřej Hoffman se věnuje tématu přijímání eucharistie pod jednou a obojí způsobou, sedmá část (artikul) je nazván „*o velebné svátosti a neúctě její*“ a zabývá se zde také úctě ke kněžstvu a kněžským svěcením, kupříkladu uvádí: „*Kněžské svěcení. Léta 1094 nějaký se vydal*

⁴²⁹ „*Všemohoucí, věčný, Bože, který jsi svým služebníkům dal ve vyznání pravé víry slávu věčné Trojice poznati a v moci velebnosti klaněti se jednotě, prosíme, abychom v stálosti též víry ode všech protivných věcí modli zachování býti. Všemohoucí, věčný, Bože, račiž vzhlédnout na naši mdlobu, vztáhni milostivě ruce své, abychom obhájení a spasení býti mohli. Skrze Pána našeho, Ježíše Krista, tvého milého Syna, který s tebou živ jest a kraluje v jednotě Ducha svatého, jediný pravý Bůh, na věky věků. Amen.*“

⁴³⁰ Srov. PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první. Arcidiecése pražská. Díl IV. Vikariáty Kolínský a Rokycanský* 1. vydání. Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1910, s. 34–35. Dále jen PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa Království českého Viz též BEIGEL, Richard – RIŠLINK, Vladimír – JOUZA, Ladislav. Baroko na Kolínsku I. Společnost a kultura v letech 1650–1730. Rrané a vrcholné baroko*. 1. vydání. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně, 2001, s. 20.

⁴³¹ PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa Království českého*, s. 3.5

⁴³² HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Ocularia. A neb Oči Skleněné Starého Čecha, které podává Čzechu nyněgssjmu, skrze něžby hleděl na Předesslau Staro-Czeskau Nábožnost Sformowaný Od Kněze Gindřicha Ondřege Hoffmana, Děkana Brodu Německého ; Z dowolenjm Oswjčeného Wywýsseněgssjho Knjžete P.P. Kardynála z Harrachu [et]c. Arcybiskupa Pražského*. Wytisštěná w Starém Městě Pražském: v Giřjho Sedlčanského, 1637. Dále jen HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Ocularia*.

za biskupa do Čech, kněží i kostely světil i křtil nejsa biskupem. Potom ti kněží i kostelové znovu svěcení byli. Tak kdo co sám nemá, nemůže jinému dáti.“⁴³³

Po pojednání o církevní klatbě následuje desátý artikul věnovaný mši svaté a jejímu sloužení: hovoří o dějinách sloužení mše svaté na českém území, přičemž sleduje období od Velké Moravy, o intencích za živé a zemřelé, o „*mše svaté vysmívání*“ a trestech. V jedenáctém artikulu se čtenář seznámí se svátostí smíření, ve dvanáctém o úctě k ostatkům světců, poté o poutích na posvátná místa, o znamení kříže a nakonec o „*procesích a modlitbách za aurody zemské i za jiné věci*.“⁴³⁴

Vedle apologeticky pojaté kroniky je Jindřich Ondřej Hoffman také autorem české liturgické příručky pro laiky,⁴³⁵ jež má poprvé ambici obsáhnout větší množství témat. *Zrcadlo náboženství*⁴³⁶ vydal roku 1642 a adresoval jej, sám konvertita, mimo jiné také konvertitům: „*Takovým někdejším bludařům, nyní pak pobožným ve víře, katolickým do nebe početným poutníkům, nemálo poslouží toto Zrcadlo o ceremoniích náboženství katolického*.“⁴³⁷ Kniha postupuje formou očíslovaných otázek a odpovědí, zařazuje některé latinské pasáže, má vzadu připojen obsah i věcný rejstřík a její rozdělení v zásadě odpovídá odlišování liturgiky obecné („*o ceremoniích církevních summovně*“) a zvláštní („*o ceremoniích sedmi svátostí*“) i později vydávaným laickým liturgikám. Jindřich Ondřej Hoffman rozdělil *Zrcadlo* do sedmi artikulů a dále do kapitol.

První artikul (s. 1–34) objasňuje katolické obřady na obecné úrovni, ve čtvrté kapitole předkládá nakonec autor sedm argumentů pro jejich konání, v nichž můžeme číst i důvody pro sestavení knihy: (1) Vyjadřují tajemství víry a náboženství. (2) Nábožnost a uctivost tu jimi Pánu Bohu prokazujeme. (3) Vkládají v paměť náboženství. (4) Ozdobují náboženství. (5) Vzbuzují člověka k větší nábožnosti.

⁴³³ HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Ocularia*, s. 223.

⁴³⁴ V závěru pak pisatel poznamenává, že Bohu se líbí jednota starobylá nábožnost „*v náboženství katolickém (...) a jak se roztrhla jednota, roztrhla se svornost, pobožnost, náboženství, láska vystydlá: Od té doby nic jiného nenásledovalo než vojny, mordování jedni druhých, zplundrování země a záhuba ubohého lidu povstala. Vzhlídni se tedy, poznej, rozsud' a starého Čecha šlépějí následuj, nech pletich, věcí nových, s ním věř, čiň, v náboženství se srovnej, do jednoho ovčince církve přístup, vejdeš potom za Pastýřem Kristem Pánem do věčného. Amen*.“ *Tamtéž*, s. 262.

⁴³⁵ Pro kontext náboženské vzdělávací literatury v baroku viz MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, s. 146–154.

⁴³⁶ HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Zrcadlo Náboženstwj To gest: Půwod, Spůsob, Přjčina, Smysl, Wýklad, a Vžitek wssech Ceremonyj w Cýrkwi Katolické každoročně, y každodenně Obyčegných. Z rozličných Včitelůw, Kazatelůw, Spisowatelůw sebráno a na Světlo vydáno od k. Gindřicha Ondřege Hoffmana Děkana Brodu Německého Léta Páně MCDXLII*. Wytisštěné w Starém Městě Pražském w Ympressy Akademické 1642. V úvodu jsou jako hlavní autoři, z nichž text čerpal, uvedeni svatý Petr Faber, S.I., (1506–1564), Georg Scherer, S.I., (1539–1605) a Laurentius Beyerlinck (1578–1627). Dále jen HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Zrcadlo Náboženstwj*.

⁴³⁷ *Tamtéž*, úvod čtenáři, nečíslováno.

(6) Vysvětlují pravé náboženství. (7) Přinášejí pomoc a milost Boží. Ve druhém artikulu (s. 35–138) se čtenář podrobně seznamuje s jednotlivými svátostmi v pořadí křest, bířmování, svátost pokání, eucharistie (formou popisu a alegorického výkladu mešních obřadů), poslední pomazání, svátost svěcení a „*potvrzení manželstva*.“ Ve třetím artikulu *O chrámech neb kostelech* (s. 138–267) se nejprve pojednává o důležitosti stavění kostelů – autor předložil hutnou teologii liturgického prostoru – a poté se vykládá obřad jejich svěcení biskupem. Následuje část kombinující popis vybavení posvátného prostoru a sakristie s obřady jejich svěcení a žehnání.

Vzhledem k rozsahu pojednání i mladším laickým liturgikám zaujme, že text téměř opomíjí paramentiku: odlišení kněze mimo liturgii (dlouhý šat ke kotníkům, tonsura) sice zmiňuje, o posvátných oděvech nebo výbavě kalicha se ale nezmiňuje. Kromě ryze liturgického popisu akcentuje autor také zvyklosti spojené se slavením a některé praktické záležitosti (ofěra, pokladnice v kostele) nebo poznámky k řádnému plnění kněžského povolání.

Čtvrtý artikul (s. 267–332) se zabývá žehnáním během liturgického roku, zvony a zvoněním a svátky světců. V pátém artikulu (s. 333–365) se hovoří o procesích a poutích, v šestém o symbolech a úkonech při soukromé modlitbě (s. 365–378), v sedmém (s. 379–395) o doprovázení nemocného či umírajícího a o pohřbu.

Dílo má význam také pro dějiny hudby⁴³⁸ – jedná se o jeden z českých raně novověkých spisů, který obsahuje pasáže o církevní hudbě s názvem „*Co jest muzika kostelní a jak stará*.“⁴³⁹ Pouze s jazykovými obměnami převzal tuto část o vývoji a významu chrámové hudby Jan František Beckovský do knihy *Druhý sloup nepohnutelného základu katolického živobytí z roku 1707*.⁴⁴⁰ Jindřich Ondřej Hoffman kupříkladu poznamenává: „*Nebo jako oni [tj. andělé] při narození Pána slavně zpívali, tak Kristus Pán ve velebné svátosti posavad se rodí, proto se při tom muzicíruje. A poněvadž rádi tam jdeme, kde jest muzika a velebnost, proč bychom také do chrámu Páně, kde libým zpíváním Pán Bůh je chválen jíti neměli (...)*.“⁴⁴¹

⁴³⁸ Srov. VLKOVÁ, Markéta. *Hudba a náboženský v české literární produkci 18. a 19. století*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy, s. 8, 18–19.

⁴³⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 254–267.

⁴⁴⁰ BECKOVSKÝ, Jan František. *Druhý Sloup Nepohnutelného Základu Katolického Živobytí Od Jana Beckowského Křížovníka s červenau Hvězdau Léta 1707 vůbec vydaný*. Wytisštěno w Staré Praze: v Dědičůw Jana Karla Geřábka, skrze Jana Adama Cecynkara Faktora, 1707. Viz též obecnější poznámky v publikaci ŠKARPOVÁ, Marie. *Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými. Štyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015.

⁴⁴¹ HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Zrcadlo Náboženstwí*, s. 263–264.

10.4. Václav Pankrác Vychaeus: O nejsvětější Nového zákona oběti mše svaté (1699–po 1701)

Václav Pankrác Vychaeus (Vichaeus, Wychaeus, Wichaeus, asi 1632–1705) působil v letech 1664–1679 jako farář v Hořicích, poté až do své smrti zastával úřad děkana v Novém Bydžově.⁴⁴² Zřejmě se jedná o dílo nedokončené: autor předpokládal vydání jedenácti dílů, k dispozici jich máme ovšem pouze devět ve třech svazcích, vydaných Tovaryštvem Ježíšovým. Desátý díl měl nést název „*O oltářích Pánu Bohu posvěcených*“ a jedenáctý „*O chrámech Páně, jež jsou domové Boží.*“ Poslední dvě části nebyly pravděpodobně vydány kvůli autorovu úmrtí. Rozsáhlé dílo se vyznačuje promyšleným postupem, autor vždy představuje, jakým způsobem a proč hodlá postupovat, vlastní výklad nelze označit za ryzí liturgiku, spis stojí na pomezí dogmatické teologie a liturgiky.

První svazek z roku 1699 obsahuje čtyři díly:⁴⁴³ (1) O obětech starozákonních, (2) O důstojnosti oběti mše svaté nad oběti starozákonní, (3) O posvátných obyčejích mše svaté a (4) Rozličné otázky o mši svaté. V úvodu říká autor zbožnému čtenáři o svém díle v obecném českém jazyce na světlo vydané: „*Veliké tajemství jest, které tuto vykládám: a pročez auplně hloupým to čísti nesluší, nebo by jeho nepochopili, a takové také zřídka nalezení bávají, aby čísti uměly. Že ale v stavu městském, ano i v lidu robotním taková lidé se nacházejí, kteří se čtením věcí pobožných rádi obírají. Takovým nejlépe patří tuto mou práci čísti, aby i hloupým o tom něco pověděti uměli. A nejvíce mne k tomu pohnuli tuláci žitavští, kteří buď pod titulem handlířství anebo jako sovy noční vlast naší země české obcházejí a sprostému lidu své bludné učení schvalují, aby je[j] z cesty spasení svedli.*“ S jezuitským úsilím katolické reformace a apologií se zde tak propojuje snaha o vzdělání „sprostého lidu“ v oblasti mše svaté, protože bludaři „*nejsvětější oběť mše svaté jedovatými jazyky hanějí, potupují, ano i proklínají.*“⁴⁴⁴

⁴⁴² Srov. PODLAHA, Antonín. Dodatky a opravy k biografii starších spisovatelů českých. In *Časopis musea Království českého* (1891), s. 101–108, zde s. 108

⁴⁴³ VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neysvětěgssý Nowého Zákona Obětj Msse Swaté, Knjhy na gedenačte Djlw rozdělené. Djl Prwnj, O Obětech Starozákonnjch. Djl Druhý, O důstognosti Obětj Msse Swaté nad Obětj Starozákonnj. Djl Třetj, O posvátných Obyčegjch Msse Swaté. Djl Čřtwrtý, Rozličné Otázky o Mssy Swaté / Wydané Od Wáclawa Pankrácya Wychaeusa, Děkana Města G. M. Králowé Wěnnjho Nowého Bydžowa nad Cydlinau.* Wytisštěno w Praze w Jmpressy Universitatis Carolo-Fordinandae [!] w Kollegi Towaryšřtwa Pána Gežjsse v Swatého Kljmenta bljž Mostu, za Jana Frantisska Starka Faktora, 1699.

⁴⁴⁴ *Tamtěž*, s. b. Předmluva je velmi rozsáhlá a autor předkládá i další důvody svého úsilí – připouští kupříkladu svůj pozdní věk a vyslovuje pochybnosti, zda dílo dokončí.

První díl je pojat jako podrobný popis číslovaných rozdílů mezi starozákonními oběťmi a jedinou obětí novozákonní (s. 1–166), druhý pokračuje výkladem o jediné Kristově oběti a jejím zpřítomňování na oltáři (s. 167–382). V nejobsáhlejších třetím díle (s. 383–688) „*se vykládá nejsvětější té drahé oběti podstata a její účinkové*“ – jedná se o popis a komentář mešních obřadů. Ve čtvrtém dílu (s. 689–911) se Václav Pankrác Vychaeus zabývá nejrůznějšími otázkami, vrací se více k dogmatickým tématům a pasáž otevírá následovně: „*K vyrozumění tajemství drahé oběti mše svaté potřebné jest rozuměti aspoň povrchně tajemství nerozdílné Trojice Boží.*“⁴⁴⁵ Dále pojednává kupříkladu o materii svátosti eucharistie nebo o slavení svátostí po parusii, v závěru se věnuje paramentice.

Druhý svazek byl vydán v roce 1701⁴⁴⁶ s podtitulem „*knihy všem křesťanů, obzvláště však duchovním správcům a slova Božího kazatelům užitečné*“ a obsahuje tři díly: (5) O mších svatých na památku blahoslavené Panny Marie (s. 1–196), (6) O mších svatých o památkách andělů (s. 197–431) a (7) O mších svatých o památkách světců (s. 432–970).

Třetí svazek neobsahuje titulní list, dataci ani údaje o nakladateli,⁴⁴⁷ v závěru je ale připojeno *regestum* datované rokem 1702. Autor předložil dva díly: (8) O mších svatých za duše těch, jež v Pánu Bohu zesnuli (s. 1–221), (9) díl (s. 222–262), „*v němž se vykládá povinnost i způsob slyšení mše svaté, užítkové a škody slyšené nebo neslyšené. Posléze i o slova Božího poslouchání, jež jest díl služeb Božích.*“⁴⁴⁸ Po výkladu o rekviem následuje v devátém díle řada témat na rozhraní liturgiky a doporučení k osobní zbožnosti, nachází se zde kupříkladu téma slavení neděle i modlitby růžence.

⁴⁴⁵ *Tamtéž*, s. 689.

⁴⁴⁶ VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neysvětěgssý Nowého Zákona Oběti Msse Swaté, Knjhy na wjce Djlůw rozdělené. Dil Pátý, O Mssech Swatých kteréž se wykonáwagj na památku Blahoslawené Panny Marye. Djl Sssetý, O Mssy Swaté pod památkau Swatých Angelůw. Djl Sedmý, O Mssy Swaté pod památkau Swatých a Wywolených Božjch. Knjhy wssem Křestianům, obwzłásstě wssak Duchownjm Spráwcuům a Slowa Božjho Kazatelům vžitečné.* Wydane Od Wáclawa Panktácya Wychaeusa, Děkana Města G. M. Králowé Wěnnjho Nowého Bydžowa nad Cydlinau. Wytisstěno w Praze w Impressy Universitatis Carolo: Ferdinandae w Kollegi Towaryšstwa Pána Gežjsse v Swatého Klimenta bljž Mostu za Jána Frantisska Starka Faktora, 1701.

⁴⁴⁷ VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neysvětěgssý Nowého Zákona Oběti Msse Swaté, Knjhy na wjce Djlůw rozdělené. Dil osmý. O mšech swatých za duše těch, jež v Pánu Bohu zesnuli. Dil devátý. Povinnost i způsob slyšení mše svaté, užítkové a škody slyšené nebo neslyšené. Posléze i o slova Božího poslouchání, jež jest díl služeb Božích.* [Praha?: Tiskárna jezuitská?, 170?]. V Národní knihovně ČR je uložen pouze jediný svazek. Poznámky z katalogu Národní knihovny: Tento svazek nejspíš nemá, na rozdíl od předešlých svazků díla, samostatný titulní list, titul byl převzat z Knihopisu. K tomuto svazku přivázán frontispis a dedikace z 1. sv. (d.1–4) a několik vakátů.

⁴⁴⁸ *Tamtéž*, s. 222.

11. Druhá fáze: částečná deskripce (1841–1891)

Po začátku 18. století česky psaná liturgická produkce ustala a znovu ji nacházíme v 19. století, od jehož poloviny můžeme v českém prostředí hovořit o kontinuální a významné liturgické produkci pro laické katolické křesťany: hned během let 1841–1855 vyšlo pět českých lidových liturgik, v *Časopise katolického duchovenstva* se v roce 1862 objevila krátká recenze na učebnici Josef Ctibora, v níž autor poznamenal: „ze všech odvětví sv. bohosloví v posledních dvanácti letech nejpilněji pěstována byla liturgika.“⁴⁴⁹

Částečná deskripce spočívala v předložení výkladu věcí a gest spojených s liturgickým slavením církve, v pozdějších učebnicích s (barevnými) obrázky a schémata. Účastník liturgie, především mše svaté, se měl na základě předchozí či následné četby (výuky náboženství) orientovat v liturgickém prostoru, v obřadu včetně používaných předmětů a rouch, ale také v liturgickém roce. Výklad o liturgických službách často navazoval na pojednání o viditelné církvi a její hierarchické struktuře. Období částečné deskripce jsme vymezili vydáním první z kontinuální řady liturgických příruček pro laické věřící v českém jazyce na straně jedné a prvním vydáním misálku v českém jazyce na straně druhé. Níže stručně představíme tři rakouské a rakousko-uherské liturgiky určené laikům, na nichž je zřetelně vidět posun v této oblasti.

11.1. Kontexty obnovení žánru laické liturgiky

Ke zrodu laické linie české katolické liturgiky ve smyslu kontinuální liturgické produkce došlo v polovině 19. století. Kontexty vzniku laické linie české katolické liturgiky můžeme pro účely následného přehledu rozdělit do dvou oblastí, historické a literárně historické, a následně rozlišíme dvě vývojové větve laické liturgiky.

11.1.1. Historický kontext

(1) Z oblasti dějin idejí či kulturních dějin je třeba zmínit proces sekularizace konce 18. a celého 19. století,⁴⁵⁰ jenž měl v jednotlivých evropských zemích odlišný průběh: v Rakousko-Uhersku neproběhla na rozdíl od Francie a Německa násilná,

⁴⁴⁹ CTIBOR, Josef. *Liturgika pro gymnasia a školy reálné*. 1. vydání. Praha: I. L. Kober, 1863. Recenze. In *Časopis katolického duchovenstva* 7 (1862), s. 558.

⁴⁵⁰ Viz Závěrem: Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu. In NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu*, s. 284–290.

státem organizovaná kampaň.⁴⁵¹ (2) Jako zastřešující označení z oblasti církevních dějin pro jednoznačně integristické, centralistické a restaurační snahy římskokatolické církve, ztrácející v této době vedoucí a neotřesitelnou pozici, se etablovalo sousloví „piánská epocha“. Ačkoliv se obvykle vymezuje lety 1870–1958 (zánikem papežského státu a smrtí Pia XII.),⁴⁵² můžeme jeho charakteristiky nalézt již dříve.

(3) V českém prostředí měla s ohledem na mnohonárodnostní složení podunajské monarchie a vícenárodnostní složení zemí Koruny české výrazný ohlas otázka liturgického jazyka. Dlouhodobá diskuse byla v Rakousku a zejména pak v Rakousko-Uhersku provázána s českým nacionalismem, tudíž směrem ke konci 19. století sílila.

Vliv na otázku liturgického jazyka mělo v českém prostředí, zejména v samotných Čechách, také národnostní česko-německé napětí, které se právě v tomto období začalo stupňovat.⁴⁵³ Představitelé římskokatolické církve v Habsburské monarchii si byli vědomi vážnosti situace a jedním ze způsobů, jímž se snažili vypjatému nacionalismu čelit, bylo založení koleje pro české i německé bohoslovce v Římě s názvem *Bohemicum*. V této otázce se ukázala shoda státní a církevní správy: „*Jak církev, tak stát mají totožný zájem na vykořenění tak závažného zla, jak jen to bude možné. Nejlepším způsobem k dosažení tohoto cíle je zařídit, aby vědecká formace a morální výchova mladého duchovenstva probíhala mimo Čechy, daleko od ohniska politických vášní a v centru katolicismu.*“⁴⁵⁴ Z *Bohemica*, potažmo *Nepomucena*, se stalo studijní centrum pro bohoslovce z české a později i z moravské církevní provincie,

⁴⁵¹ Přestože se doba propojení oltáře a trůnu v Rakousku a Rakousko-Uhersku v 19. století často chápe jako období prosperity katolické církve, současníci vnímali svoji situaci mnohdy odlišně. Kupříkladu v roce 1833 v *Časopise katolického duchovenstva* autor článku, jistě též s odkazem k Francouzské revoluci roku 1789, konstatoval: „*že katolická víra od padesáti let, zvláště pak za našich dnů nejzruřivějších útoků, han, pomluv a protivenství trpí, jest vůbec vědomo. V porouhání běře se její učení a její obřadové se zlehčují a potupují, a jejímu vrchnímu řídíteli ustavičné úklady se strojí.* S. N. Proč právě víra katolická největší protivenství trpí. In *Časopis katolického duchovenstva* 6 (1833), s. 566.

⁴⁵² Srov. PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 23–24. Dále viz PETRÁČEK, Tomáš. *Kněžství, kněží a dějiny. Několik poznámek k proměnám forem kněžského života v moderní době*. In *Salve* 2 (2010), s. 25–36, zejm. s. 28–32.

⁴⁵³ Obecně k tématu viz HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

⁴⁵⁴ „(...) V žádném jiném zemi rakousko-uherské monarchie neprobíhá tak živě boj mezi slovanským a germánským elementem jako v Čechách. Klérus stále žije mezi těmito populacemi, a tak se nevyhnutelně do jisté míry zapojuje do hnutí, které zmítá jedněmi i druhými. (...) Vzhledem k očekávané urputnosti a prudkosti boje se můžeme obávat závažného nebezpečí, které by mohlo vzniknout z tohoto politováníhodného postoje části kléru. Neboť je zřejmé, že tak jako se Němci nesmíří s tím, že budou dlouhodobě podléhat kněze, který přehnaně sympatizuje s Němci.“ HROMJÁK, Luboslav. *Lev XIII., slovanské hnutí a počátky Bohemica v Římě*. In PARMA, Tomáš (ed.). *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu. 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*. Pro Arcibiskupství pražské vydalo Karmelitánské nakladatelství, 2014, s. 27–48, zejm. s. 36.

z nichž mnozí se stali představiteli české katolické církevní elity v první polovině 20. století.⁴⁵⁵

(4) V 19. století došlo k nárůstu paraliturgické, neobarokní zbožnosti koncentrované ve zpěvu, modlitbách, poutích, v činnosti bratrstev a spolků, pobožnostech – až na výjimky probíhaly v českém jazyce.⁴⁵⁶

11.1.2. Literárně historický kontext

Vedle výše zmíněných přístupů srovnávací literární vědy nám mohou pomoci dějiny literatury v hledání důvodů vzniku české katolické liturgiky v 19. století. Po zavedení povinné školní docházky následoval i v rakouské monarchii konce 18. a začátku 19. století nárůst gramotnosti a vzdělanosti: první česky psané liturgické příručky začaly vycházet v době, kdy byla v aktivním věku již několikátá generace absolventů základního vzdělání. Zvýšení počtu potenciálních čtenářů měl v kontextu sekularizujícího, postupně odkouzleném prostředí za následek růst knižního trhu a také vznik katolické literatury jako celku: „specifická ‚katolická literatura‘, odlišná od ‚literatury vůbec‘, je možná a myslitelná až ve světě, který přestává být [konfesně] katolickým.“⁴⁵⁷ Laická liturgika tvořila součást takto nově definované katolické literatury, přestože vznikla až po první třetině 19. století. Martin C. Putna popsal v návaznosti na Eduarda Wintera⁴⁵⁸ tři modely vztahu církve a státu, které nám umožní precizovat výše naznačenou neobarokní zbožnost.

Představitelé katolického reformismu usilovali o nalezení konsensu se státní mocí, katolická restaurace se vyznačovala odmítáním takových snah a katolická romantika byla spojena s osobami mimo římskokatolickou církev.⁴⁵⁹ Liturgické

⁴⁵⁵ Viz KUKÁNOVÁ, Zlataše. Řím jako intelektuální centrum výchovy katolických bohoslovců. In RAUCHOVÁ, Jitka – JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2012, s. 343–372.

⁴⁵⁶ Srov. KONGREGACE PRO BOHOLSUŽBU A SVÁTOSTI. *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii. Směrnice a zásady*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, čl. 45. K popisu napětí mezi neobarokním a barokním s řadou příkladů viz GAŽI, Martin. Katolictví většinové společnosti. In NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu*, s. 44–68 (s řadou příkladů). Ke ghettizaci katolického prostředí viz *tamtéž*, s. 83–91. Závěrečné autorovo konstatování zní: „Rozklad náboženství coby společenského pojiva znamenal těžkou ránu jak pro funkci církevní organizace, tak pro mentalitu katolických křesťanů 19. století, neznamenal však nezbytné vytěsnění víry, spíše její mnohačetné transformace a často i tragické přeskupování jejích akcentů do jiných oblastí prožitků zasazenosti do univerza.“ *Tamtéž*, s. 95.

⁴⁵⁷ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha: Torst, 1998, s. 35. Dále jen PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*.

⁴⁵⁸ Viz WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*. 1. vydání. Praha: Jelínek, 1945.

⁴⁵⁹ Srov. PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, s. 35–38.

příručky, i když nenáleží do oblasti krásné literatury, stojí na rozhraní katolického reformismu a restaurace. Na jedné straně byly jejími autoři kněží, kteří ve zjednodušené podobě aplikovali poznatky získané v rámci výuky pastorální teologie, ryze osvícenského konceptu výuky katolické teologie (reformismus). Na druhé straně modelového čtenáře představoval laik, kterého měla kniha poučit a zorientovat v ritu, ovšem i aktivizovat a utvrdit v dalších, ne již striktně liturgických, nýbrž zejména ekleziologických tématech (restaurace). V liturgických příručkách tak můžeme postřehnout jak snahu o „vzdělání lidu“ v latinské bohoslužbě, především mešní, tak snahu o „zapojení lidu“ – obě roviny lze spojovat se sekularizací i s vnitrocírkevním vývojem.

11.2. František Bohuslav Lukeš: Obět' Nového zákona se všemi obřady svými (1841)

Diecézní kněz František Bohuslav Lukeš (1809–1864)⁴⁶⁰ po 140 letech navázal na předchozí laické liturgiky a předložil příručku o mši svaté.⁴⁶¹ V knize – kterou její autor nepsal na rozdíl od raně novověkých liturgik v závěru života – stále převládá silně apologetický náboj vůči nekatolíkům; František Bohuslav Lukeš ostatně zpracoval také rady pro katolické křesťany žijící mezi protestanty.⁴⁶²

Kromě vlastního mešního ritu (s. 43–160) se autor věnoval v úvodu spisu ještě dalším vybraným tématům: zvonům (s. 9–14), kněžskému mešnímu oděvu (s. 14–29), z liturgického prostoru oltáře (s. 29–39) a z ostatních oblastí kadidlu (s. 39–43). U popisu bohoslužebných paramentů František Bohuslav Lukeš uvádí vedle obvyklého označení i české ekvivalenty, případně ekvivalenty se stručným popisem: nárameník (humerál), dlouhá bílá lněná sukně (alba), opáska (cingulum), náručník (manipul),

⁴⁶⁰ Autor byl činný i literárně. Vedle povídek pro děti a mládež je ovšem také autorem učebnice zeměpisu či pomůcky pro přípravu dětí k prvnímu svatému přijímání. LUKEŠ, František Bohuslav. *Krátký zeměpis pro dítky obecných sskol od Františka Bohuslawu Lukše*. W Čáslawi: Wássa [distributor], 1846. LUKEŠ, František Bohuslav. *Den weliký se blížj aneb, Přejprawa maličkých k swatému přigjmánj kterauž w dwacjti rozgjmánjch dle Abbé Junga pro nábožnau mládež vlastenskau, gegj přátely a horlivé katolické křestřany, ku prospěchu Mikolowské sskolnj knihowny wzdělal Frantissek Bohuslaw Lukeš*. W Praze: Anna owdowělá Špinkowá, 1842.

⁴⁶¹ LUKEŠ, František Bohuslav. *Obět' nowého zákona se wssemi obřady swými prawowěřjcjm křestřanům cjrkwe Katolické w krátkosti wyswětlena od Frantisska Bohuslawu Luksse*. W Chrudjmi: Tiskem a nákladem Josefa Jana Kossiny, 1841. Dále jen LUKEŠ, František Bohuslav. *Obět' nowého zákona se wssemi obřady swými*.

⁴⁶² Viz LUKEŠ, František Bohuslav. *Jak to vypadá s naší vírou katolickou. Vezmi a čti. Slovo ku katolíkům, jižto mezi evangelíky žijí od Františka Bohuslawu Lukše*. 1. vydání. Litomyšl: Ant. Augusta, 1855.

okolo krku až pod kolena visící páska (štóla), „*casula, aneb jako vůbec v jazyku českém slove: ornát*“,⁴⁶³ uvádí také modlitby k oblékání a alegorický význam rouch.

Mši svatou katechumenů nazval pisatel „mši nekřtěných“, popis obřadů je velmi podrobný, kupříkladu odůvodnění odpovědi přísluhujícího zní takto: „*Proč vedle přísluhující knězi při oltáři odpovídá? Tímto urazuje církev, že všichni v Kristu shromáždění křesťané aučastni býti mají oběti, která se koná; neboť za všechny Kristus na kříži umřel a kněz ve jménu všech obětuje. Protož křesťané milí, kolikrátkoli kněze kněze k oltáři ku slavení mše svaté jít vidíte, úmysl svůj a úmyslem jeho spojte; neboť [je] prostředník a zástupce váš před Bohem.*“⁴⁶⁴ Text není strukturován v otázkách a odpovědích, otázky vůči „milým křesťanům“ se v něm ale objevují. Věřícího vede kniha k tomu, aby při pohledu do presbytáře chápal, co se v něm odehrává a aby zároveň věděl, jakým způsobem se k tomuto jednání připojit. Zároveň kniha zachycuje soudobou liturgickou praxi, před zdůrazněním přijímání pod jednou způsobou se například říká: „*V prvních časech církve křesťanské po přijímání kněze lid přijímal, jakož se to i za dnů našich na Zelený čtvrtek děje.*“⁴⁶⁵

11.3. Antonín Vojtěch Hnojek: Katechismus o svatých obřadech církve katolické (1846)

Antonín Vojtěch Hnojek (1799–1866), vedle kněžského působení taktéž autor povídek či člen Matice české, kromě jiného „*proslul obzvláště v oboru písemnictví bohoslovného a prostonárodního. Při literární činnosti své měl hlavně prostý lid a mládež na zřeteli, na něž působiti se snažil poučujícími a vzdělávacími spisy.*“⁴⁶⁶ V roce 1846 *Katechismu o svatých obřadech církve katolické*,⁴⁶⁷ druhou laickou liturgiku z období jejího kontinuálního vývoje; mezitím ovšem vydával pětidílnou, šestisvazkovou liturgiku v německém jazyce.⁴⁶⁸

⁴⁶³ Srov. LUKEŠ, František Bohuslav. *Obět nového zákona se všemi obřady svými*, s. 15–16, citovaná část na s. 16.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*, s. 64.

⁴⁶⁵ *Tamtéž*, s. 146.

⁴⁶⁶ Antonín Vojtěch Hnojek. In PETERA, Václav. *Géniové církve a vlasti*. Dostupné z WWW <<http://www.cdct.cz/petera/data/dil.II/pet.100.jpeg>> [2016-02-11].

⁴⁶⁷ HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Katechismus o svatých obřadech církve katolické*. 1. vydání. Praha: Bedřich Rohlíček, 1846. Pro disertační práci použito druhé opravené vydání HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Katechismus o svatých obřadech církve katolické*. 2. vydání. Praha: Bedřich Rohlíček, 1855. Dále jen HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Katechismus o svatých obřadech církve katolické*.

⁴⁶⁸ (1) HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Erster Theil*. Prag: W. Špinka, 1835. (2) HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Zweiter Theil*. Prag: W. Špinka, 1837.

Práci (279 stran v prvním a 225 ve druhém, rozměrově větším vydání) sepsal jako děkan v Mělníku a posléze v Libochovicích autor uvádí následujícím konstatováním: „*Zkvétající naše literatura česká den ke dni víc a víc bohatne utěšenými plody všelikých věd. Ač ale o předmětech náboženských odedávna jazykem českým hojně psáno bývalo a posud se píše: nicméně velmi po řídku máme v češtině spisů ,o obřadech církve katolické.*“ Úvod dále pokračuje charakteristikou některých novějších liturgik, odlišných od předchozích nikoli obsahem, nýbrž zvolenou formou: „*Nazvalť jsem ji ,katechismem‘ a spojil její obsah s obsahem katechismu o svatém náboženství katolickém v obecných školách uvedeného, čímž užití její při vyučováním katechetickém v školách těch zajisté usnadněno.*“⁴⁶⁹

Obsah liturgického katechismu v zásadě odpovídá pozdějším příručkám: po obecném výkladu o původu a druzích služeb Božích následuje pojednání o latinském jazyku a hierarchickém zřízení církve, dále o posvátném prostoru, předmětech, ostatcích a „menších svatých obřadech“ (znamení kříže, liturgické postoje apod.). Antonín Vojtěch Hnojek rozdělil pak katolické služby Boží na předpolední (mše svatá a kázání) a popolední (misie, požehnání, nešpory). Svátosti probírá katechismus v pořadí křest, biřmování, eucharistie, pokání, pomazání nemocných, kněžství a manželství, přičemž pokračuje dále ke svátostinám, pohřbu, svěcením a procesím a poutím.

Znovu připomeňme, že kniha je také již zmíněným dokladem hledání české liturgické terminologie a bohatosti synonym, což se týká jak oblasti liturgiky,⁴⁷⁰ tak i lidových zvyků, s liturgickým slavením spojených, např.: „*Ženicha provázejí dva svědkové, nevěstu družičky (družky), panenské to tovaryšky její, jako na rozloučenou od ní, a pak ještě mládenec (družba, děver), jako jí k posluze a k služné ochraně.*“⁴⁷¹

(3a) HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Dritter Theil, erste Hälfte.* Prag: W. Špínka, 1838. (3b) HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Dritter Theil, zweite Hälfte.* Prag: W. Špínka, 1838. (4) HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Vierter Theil.* Prag: W. Špínka, 1841. (5) HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Fünfter und letzter Theil.* Prag: W. Špínka, 1842. Viz též KOHLSCHEIN, Franz. *Zur Geschichte der katholischen Liturgiewissenschaft im deutschsprachiger Bereich*, s. 32–34.

⁴⁶⁹ HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Katechismus o svatých obřadech církve katolické*, předmluva k prvnímu vydání. Zájemce o hlubší studium autor odkazuje na výše citovanou německou liturgiku, určenou duchovenstvu.

⁴⁷⁰ „*Všem pak napořád službám Božím říkáme: jednání svatá, posvátná, obřady svaté, obřady posvátné, řády, kony, děje svaté, posvátné, obyčeje, posluhy, obsluhy, služebnosti svaté, posvátné, církevní; slovem pak latinským funkce, rít, rity.*“ *Tamtéž*, s. 2.

⁴⁷¹ *Tamtéž*, s. 190.

11.4. Josef Antonín Šrůtek: Liturgika (1852)

Podle vzoru pátého vydání knihy *Die Schönheit der katholischen Kirche* z roku 1846⁴⁷² vydal v Dědictví svatojánském kněz královéhradecké diecéze, spisovatel a pedagog Josef Antonín Šrůtek (1822–1901)⁴⁷³ další česky psanou laickou liturgiku.

Jednalo se o „knížku lidového čtení“: výklad liturgických pravidel a zvyklostí včetně reálií českých zemí se děje formou dialogů faráře s farníky, rozdělených na jednotlivé večery – témata. Autor položil důraz na liturgický rok (první část, s. 30–520) a svátosti (druhá část, s. 521–866); připojeny jsou některé modlitby a také věcný rejstřík. Kniha obsahuje například i tabulku pro určení data Velikonoc, Nanebevstoupení Páně, svatodušní neděle, Božího těla a první neděle adventní pro léta 1850–1880 (s. 194) a také překlady písní. Téma zpěvu je v textu spojeno s narážkou na otázku liturgického jazyka:

„Slychal jsem, že chvalozpěvy, kterých užívá církev o slavnosti Božího těla, kupodivu krásné a významné jsou,“ pravil Prokop, a mrzutě skoro doložil: Co ale, když latině nerozumíme!“

„Spokojte se, přáteli!, těšil jej pan farář; o překlad církevních zpěvů není zle; p. Sušil na Moravě se nám chvalně o to postaral, a já k rozšíření jeho výborné práce dal jsem několik jich zvláště otisknouti, abyste jejich doma rozjímat mohli.“ Nato vyndal pan farář ze svrchníku písně a počal je rozdávat,“ (s. 271).

V knize můžeme objevit pasáže typické pro pozdější liturgické učebnice, jejichž cílem je rozpoznávání jednotlivých věcí a gest, spojených s bohoslužebným životem církve a často také s morálním apelem: *„Co se pak náčiní oltářního týče, toť musilo z potřeby ku službám Božím přijato býti; avšak ani to není bez poučného významu. Kalich kupř., ustanoven pro krev Božského Spasitele, vyobrazuje nám zcela dobře zem, která krev Páně sála, i hrob Páně; že je ze zlata, má býti nám pokynutím, abychom srdce své navždy zlatem čistoty a lásky vyzdobovali a takto tělo Páně vždy hodně přijímali“ (s. 595.).*

⁴⁷² RIPPEL, Gregorius. *Die Schönheit der katholischen Kirche, dargestellt in ihren äuseren Gebräuchen. Neu bear. u. hrsg. von Heinrich Himioben.* 5. Auflage. Mainz: Schott u. Thielmann, 1846.

⁴⁷³ Viz BAŠTECKÁ, Lydia. Hradecký kanovník z náchodského rodu Šrůtků. In *Královéhradecko* (2004), s. 23–31. Josef Antonín Šrůtek je mj. autorem českého textu papežské hymny.

Obsah knihy Josefa Antonína Šrůtka <i>Liturgika</i> (1852, v knize nečíslováno)	
<p>Úvod</p> <p>Díl první – Obřadové výroční</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Doba vánoční až do neděle devítíku 2. Od neděle devítíku až do neděle smrtelné 3. Od smrtelné neděle až do zeleného čtvrtka 4. O velikém pátku a bílé sobotě 5. Od veliké noci až do nanebevstoupení Páně 6. Ode dne nanebevstoupení páně až k slavnosti Božího Těla 7. O slavnosti Božího Těla 8. O menších slavnostech Páně 9. O slavnostech nejblahosl. Panny Marie a Matky Boží 10. Pokračování 11. Dokončení 12. Svátky svatých a světic Božích 13. Slavnost zasvěcení chrámu Páně 14. Pokračování 15. O posvátných věcech v chrámě 16. Dnové všech Svatých a dušiček 	<p>Díl druhý – Obřadové svátostní</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. O svátosti sv. křtu a sv. biřmování 2. O nejsv. sv. oltářní (sv. přijímání a mše sv.) 3. O kněžském oděvu a oltářním náčiní 4. Modlitby a obřady při mši sv. 5. Dokončení 6. Svátost pokání 7. Odpustky a svátost posledního pomazání 8. Svátost svěcení kněžstva 9. Svátost svěcení na biskupství a sněmy církevní 10. O papeži a všech církevních důstojnostech, řádech, bratrstvech 11. Svátost stavu manželského 12. Prvotiny a druhotiny kněžské, zlatá svatba a obřad vyznání víry

12. Třetí fáze: deskripce (1891–1926)

Fáze deskripce je vymezena vydáním prvního překladu římského misálu do českého jazyka v roce 1891 a počátkem vydávání časopisu *Pax*. Misálek dokončil vývoj od částečné deskripce k deskripci úplné: laičtí věřící začali mít k dispozici pomůcky k poznávání nejen věcí a gest spojených s bohoslužebným jednáním, nýbrž i slov při tomto jednání pronášených. Stopy popsaneho přístupu, zejména překlady některých částí mše svaté, lze nalézt i v dřívějších laických liturgikách, misálek byl ale přímo určen ke sledování mešních textů přímo během bohoslužby.

Druhá významná proměna spočívá v širším nástupu učebnic liturgiky (navazují na liturgický katechismus Antonína Vojtěcha Hnojka), které v 19. století začali tvořit součást výuky náboženství. Vedle výkladu věroučného a morálního se pevnou součástí formace dětí a mládeže stala formace liturgická.⁴⁷⁴ Z řady učebnic pro různé stupně a druhy škol nevybíráme nejstarší doklad, nýbrž učebnici nejčastěji přetiskovanou ještě v době Habsburské monarchie i po roce 1918.

V této souvislosti ještě doplníme, že z liturgik v této době se otupuje, až mizí ostrý náboj vůči protestantům (otázka první konfesionalizace raného novověku, kupříkladu v souvislosti se vznikem nekatolického církevního společenství s názvem Církev československá ovšem takový výroky nalezneme) a pozornost se zaměřuje na předávání víry včetně způsobu jejího vyjádření a slavení v liturgii římskokatolické církve (otázka druhé konfesionalizace 19. století a ateismu, viz dále).

12.1. Prokop Baudyš: Římský misál (1891)

Prokop Josef Baudyš, O.S.B., (1845–1905) v první latinsko-české edici římského misálu⁴⁷⁵ reaguje podle předmluvy „*potřeby katolického lidu*“ (s. III). Kromě jiného v ní Prokop Baudyš zmiňuje společné slavení mešní oběti: „*Zde při oltáři cítí se katolík s knězem, osobu Kristovu zastupujícím, a se všemi přítomnými spojena v jednu celistvou rodinu před Otcem stojící a společně obětující, a proto žádá sobě s knězem v duchu co nejužěji se sjednotiti. (...) To cítí vědomý katolík, a proto všude, kde vědomí katolické nabylo pevné půdy, sahají věřící dychtivě po modlitbách církevních z misálu do mateřské řeči převedených*“ (s. IV–V). V této souvislosti odkazuje na již vydané

⁴⁷⁴ Viz ZIMMERMANNOVÁ, Marie. *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*, s. 115–120, 190–193, 210.

⁴⁷⁵ BAUDYŠ, Prokop Josef. *Římský misál čili Mešní kniha církve svaté, již pro věřící upravil a poznámkami liturgickými opatřil Prokop Baudyš*. 1. vydání. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1891.

misálky v Belgii a Francii. Předmluva také uvádí, že používání jedné knihy bez ohledu na pohlaví, věk a jiné rozdíly je vyjádřením katolicity (s. V).

Po předmluvě následuje krátké shrnutí katolického chápání mešní oběti a poté latinsko-česká edice rozdělená do čtyř částí: (1) *Ordo Missae* – Řád mešní (s. 1–50, překlady neměnných částí mše svaté s výkladovými poznámkami tištěnými petitem a poznámkami pod čarou zachycujícími varianty, překlady přípravných a děkovných modliteb), (2) *Proprium Missarum de Tempore* – Mše svaté na neděle, slavnosti Páně a některé jiné dny církevního roku (s. 51–516, uspořádáno podle liturgického roku), (3) *Proprium Missarum de Sanctis* – Mše na svátky svatých po celý rok (s. 517–728, uspořádáno od 30. listopadu dále podle liturgického roku, petitem uveden u významnějších svátků původ a stručné životopisy světců, překlad proměnlivých částí mše svaté), *Commune Sanctorum* (s. 1–133, překlad společných textů, textů pro výroční slavnost posvěcení kostela, textů pro votivní mše svaté, variantní modlitby pro méně významné liturgické připomínky, texty pro rekviem). V Příkladu uvádí Prokop Baudyš v latinsko-české verzi vybrané texty z denní modlitby církve, některé společné modlitby a litanie, pouze v českém jazyce je zpracována část o svátosti smíření, děkovné modlitby po svatém přijímání a vybrané soukromé modlitby (s. 134–210).

Překlad úvodní části stupňových modliteb (Prokop Baudyš, 1891, s. 4)	
<i>Sacerdos</i> In nomine Patris et Filii † et Spiritus Sancti. Amen. Introibo ad altare Dei.	<i>Kněz</i> Ve jménu Otce i Syna † i Ducha svatého. Amen. Vejdu k oltáři Božímu
<i>Minister</i> Ad Deum, qui laetificat juventutem meam.	<i>Ministrant</i> K Bohu, jenž obveseluje mne od mladosti mé.

Překlad úvodní části preface o Nejsvětější Trojici (Prokop Baudyš, 1891, s. 47)	
Prefací na nejsvětější Trojici též na obyčejné neděle v roce	
Vere signum et justum est, aequum et salutace nos tibi semper, et ubiję gratias agere: Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, Qui cum unigenito Filio tuo, et Spiritu sancto, unus es Dominus: non in unius singularitate persone, sed in unius Trinitate substantiv.	V pravdě hodno a spravedlivo jest, slušno i spasitelno, abychom Tobě vždy a všude díky činili: Hospodine svatý, Otče všemohoucí, věčný Bože. Jenž s jednorozeným Synem Svým a Duchem svatým Jsi jeden Bůh a jeden Pán; ne v jedinství jedné osoby, nýbrž ve Trojici jedné podstaty.

Vydání misálku Prokopa Baudyše položilo základ dvěma⁴⁷⁶ až třem přístupům k překladům misálu v českém prostředí.⁴⁷⁷ Pozdější a opakovaně vydávaný překlad misálu Mariana Schallera, O.S.B., (1892–1955) na misálek Prokopa Baudyše přímo navazuje: zachovává bilingvnost a snaží se o věrný překlad textů, doplněných komentářem. Druhý přístup představuje Antonín Ludvík Stříž (1888–1960), který připravil pro laické věřící pouze český text s výkladovými poznámkami.⁴⁷⁸ Na pomezí jmenovaných pojetí stojí Zdeněk Švéda (1925–1968), jehož exilové misálky na neděle a význačnější svátky obsahují pouze český text, zároveň se ale v linii benediktinů a pod vlivem Ondřeje Maria Petru, O.P., (1915–1970) snaží o přesný překlad.⁴⁷⁹

12.2. Antonín Podlaha: Katolická liturgika (1904)

Příručku Antonína Podlahy (1865–1932) můžeme pro její rozšířenost označit za emblematickou ukázkou učebnice liturgiky pro střední školy: první vydání vyšlo jako rakousko-uherská pomůcka pro výuku v roce 1904,⁴⁸⁰ třinácté vydání s podtitulem „*91 obrázky v textu, s přílohami*“ v poválečném Československu roku 1947;⁴⁸¹ svojí výstavbou si odpovídají. Antonín Podlaha od roku 1900 působil jako profesor

⁴⁷⁶ Srov. MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu Pax, s. 20. Dále srov. SKLENÁŘ, Michal. Liturgika a příbuzná témata na stránkách časopisu Vyšehrad (1945–1948), s. 313–314.

⁴⁷⁷ „V novodobém liturgickém nadšení vznikla také česká průkopnická díla překladů ‚Římského misálu‘.“ ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*, s. 303.

⁴⁷⁸ STRÍŽ, Antonín Ludvík. *Misál římský. Řád a modlitby oběti mše svaté. Přeložil a upravil Antonín Stříž*. 1. vydání. Hlučín: Exerciční dům, 1937.

⁴⁷⁹ [ŠVÉDA, Zdeněk]. *Římský misál pro neděle a význačnější svátky s dodatkem Obecné modlitby a Chrámové písně*. 1. vydání. Řím: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae, 1957.

„Velikou zásluhu na tomto misálku má dominikán P. Dr Ondřej M. Petru, profesor na papežské universitě ‚Angelicum‘ v Římě, který mi dal k této práci podnět a nejednu cennou radu, pečlivě přečetl a opravil celý text a osobně se mnou projednal rozmanité překladové obtíže. Při překládání jsem se řídil podobnými zásadami jako on ve svém Apoštoláři: na rozdíl od P. Schallera a pana kanovníka Stříže jsem upustil od překladu příliš doslovného – hlavně pokud jde o slovosled –, aby tím více vynikl smysl, který jsem se snažil vyjádřit ve shodě s dnešní českou skladbou. Přitom jsem se držel pokud možno přesně latinského znění (...). Dále jsem při celé práci přihlížel k těmto překladům Římského misálu: k českému Schallerovu, k německému Schottovu (Beuron) a Bommovu (Maria Laach) a k francouzskému ‚Missel quotidien‘ od P. Lefebvra. Mešní řád je upraven tak, aby se ho dalo použít i při mši sborové neboli recitované. Při jeho překladu mi velmi pomáhalo obsáhlé dílo J. A. Jungmanna, S. I., ‚Missarum sollemnia‘ (vyd. 1948) a ‚Die Messe in der Betrachtung, I. Bd.: Kanon und Konsekration‘ od Th. Schnitzlera (vyd. 1955), kde jsou právě v této věci shrnuty nejnovější výsledky liturgického bádání.“ Tamtéž, s. 483–484 (doslov). Viz BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad*, s. 171–172, 185, 193 (pozn. 98). BARTOŇ, Josef. *Pět českých novozákonních překladů*, s. 53, 75–76, 147–148, 165, 167–168 (pozn. 135), 175, 177–178.

⁴⁸⁰ PODLAHA, Antonín. *Katolická liturgika. Učebná kniha pro střední školy. Na základě ‚Velikého katechismu katolického náboženství‘ a se zřetelem k nové učební osnově nařízené nejdůstojnějším episkopátem rakouským napsal Antonín Podlaha*. 1. vydání. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1904.

⁴⁸¹ PODLAHA, Antonín. *Katolická liturgika. Učebná kniha pro střední školy. S 91 obrázky v textu, s přílohami napsal Antonín Podlaha*. 13. vydání. Praha: Státní nakladatelství, 1947.

náboženství a reálce v Praze- Malé Straně⁴⁸² a ve vydané učebnici uplatnil vedle své pastorační zkušenosti i znalosti pedagogické.

Knih je rozdělena do pěti oddílů zmíněných v definici: „*liturgika katolická jest nauka o tom, kterak bohoslužba v církvi katolické se koná. (...) Poněvadž pak bohoslužba koná se tím způsobem, že osoby k tomu oprávněné, užívajíce zvláštních rouch, nádob a knih, vykonávají posvátné obřady na určitých místech a v určitých dobách pojednává liturgika katolická: 1. o osobách, které bohoslužbu konají [s. 4–8], 2. o bohoslužebných místech [s. 9–40], 3. o rouších, nádobách a knihách, jichž při bohoslužbě se užívá [s. 41–62], 4. o posvátných obřadech [s. 63–135] a 5. o posvátných dobách*“ [s. 136–172] (s. 1*).

Didaktická funkce školní liturgické příručky je patrná nejen ve zpracování textu (přehledné nadpisy a tabulky, tučně označené výrazy, překlady latinských a řeckých slov), ale také v ilustracích (schémata, obrázky a fotografie, v pozdějších vydáních některé obrázky barevné). Liturgika v tomto případě tvořila doplnění, specializovanější rozšíření věroučných částí výuky náboženství,⁴⁸³ čemuž byla také kniha přizpůsobena. Učebnice liturgiky, které představují třetí, rozvinutější fázi vývoje laické liturgiky,⁴⁸⁴ kladly důraz na výklad a ukázání věcí, spojených s bohoslužebným životem církve, gesta a slova se výrazněji objevovaly v nejdelší části, věnované jednotlivým svátostem a svátostinám.

⁴⁸² Srov. *Almanach duchovních Arcidiecéze pražské ve 20. století a Lexikon farností Arcidiecéze pražské 1848–2010. Díl II.* 1. vydání. Praha: Arcibiskupství pražské, s. 174.

⁴⁸³ Viz BERAN, Josef. Liturgie jako součást náboženské výuky. In *Pax* 12 (1933), s. 543–549.

V souvislosti s aktivní účastí věřících na mši svaté formuloval roli liturgiky ve výuce náboženství v roce 1948 Josef Burýšek, vyučující pastorální teologie na teologickém učilišti v Hradci Králové v letech 1926–1949 (text je zajímavý i volbou českých termínů pro jednotlivé části mše svaté a spojením vnější i vnitřní účasti v intencích encykliky *Mediator Dei*): „*Kněží jsou povinni věřící vychovávat k aktivní účasti na mši svaté; především katechetové by měli při katechesi navádět děti, jak by se jí měli [sic!] s porozuměním aktivně zúčastnit. Každého roku by měl katecheta s dětmi probrati a zopakovati stať katechismu o mši svaté, vysvětlit její podstatu a účel, poukázati na její nesmírnou cenu a její užítky a měl by jim dáti návod, jak by se jí měly zúčastnit a měl by jim dáti vhodnou příručku nebo překlad misálku. (...) Učitel náboženství by měl s dětmi i dospívající mládež nacvičiti recitaci modliteb stupňových, Kyrie eleison, Sláva na výsostech Bohu, Věřím v Boha, modlitby k obětování, Svatý, modlitby adorační po proměňování, Beránku Boží a modlitby před a po sv. přijímání. Dítka nesmějí zůstatí během mše sv. nezaměstnáni, nutno je stále upoutávati ke mši sv., aby případnými modlitbami a zpěvem dovedly celou mši svatou vnitřně i zevně sledovati. Pomocí dítek získá katecheta i dospělé, zejména jest třeba pro to získati dospívající mládež.*“ BURÝŠEK, Josef. Aktivní účast při mši svaté. In *Časopis katolického duchovenstva* 6 (1948), s. 17–23, zde s. 20.

⁴⁸⁴ „*Knihy pro školu sepsané musí býti stručné, jasné, co do mluvy správné a také laciné, mají-li svému účelu vyhověti.*“ KONRÁD, Karel. *Liturgika či Nauka o bohoslužbě církve katolické pro nižší třídy středních škol.* 1. vydání. Tábor: Jan a Karel Nedvídek, 1875. Recenze. In *Časopis katolického duchovenstva* 2 (1876), s. 152.

13. Čtvrtá fáze: ekleziologizace (1926–1939, 1945–1949) a první marginalizace (1939–1945)

Zánik Rakouska-Uherska a následný vznik dalších národních států v Evropě včetně Československa neznamenal pro vývoj liturgiky zásadní zlom,⁴⁸⁵ její charakter ovšem pozměnilo liturgické hnutí, postupně se rozvíjející také v českých zemích. První marginalizace laické liturgiky během nacistické okupace neznamená ani tak radikální zásahy vůči křesťanům, byť i je lze zaznamenat. Chce se tím spíše poukázat na fakt celkového útlaku české kultury, jejíž přirozenou, respektive vzhledem k následnému vývoji přirozenější, součástí bylo také slavení liturgie, paraliturgická zbožnost a liturgická formace.

13.1. Změna postavení: římskokatolická církev, liturgie a laická liturgika v Republice československé

Římskokatolická církev se po 28. říjnu 1918 v nově vzniklé Republice československé ocitla ve zcela nové situaci:⁴⁸⁶ katolickou konfesijní monarchii vystřídalo liberální republikánské zřízení, mnohdy s protikatolickým naladěním.⁴⁸⁷ Příkladem organizovaného zformování národně zaměřené, nekatolické linie byl v roce 1920 vznik církevního společenství s názvem Církev československá, střety probíhaly

⁴⁸⁵ Vznik nového státu znamenal zásadní architektonické pobídky, silné zakázky požadující reprezentativní a další budovy a prvky. V této souvislosti je zajímavé sledovat vznik nových sakrálních prostorů v Československu. Viz např. KOPEČEK, Pavel. *Liturgie a architektura*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 67–72. FILIP, Aleš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *Dům Boží a brána nebe ve 20. století. Studie o sakrální architektuře. [Texty z kolokvia pořádaného Mikulovským centrem pro evropskou kulturu ve spolupráci se Státním archivem Břeclav se sídlem v Mikulově 5.–6. 11. 2005]*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. HORSKÝ, Jiří. *Josip Plečnik a česká sakrální architektura první poloviny 20. století. Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně jako součást středoevropské architektonické scény. [Sborník přednášek z mezinárodní konference 5. listopadu 2011]*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2012.

⁴⁸⁶ K historiografickému výzkumu s odkazy na další literaturu viz HARNA, Josef. Církev v první československé republice v české historiografii. Stav výzkumu na konci první dekády 21. století. In MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Církev 19. a 20. století*, s. 145–163. Srov. též PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 59–66 (ke kořenům situace) a s. 77–85 (pro kontext Československa).

⁴⁸⁷ Rok 1918 ovšem nelze považovat za bod zlomu, ale spíše za dovršení dlouhodobého napětí, patrného již od poloviny 19. století: „*Monarchie se na základě principu duality rozdělila na Rakousko a Uhersko, což pro český národ představovalo zklamání. Český požadavek triality byl odmítnut. Česká reprezentace, kterou tvořili politici ze staročeské strany, to bylo politici konzervativní a katolíci. Výjimkou byl František Palacký. Důvodem, proč nebyl akceptován český požadavek triality, byly námitky budapeštské a vídeňské vlády, které obvinili českou delegaci z konzervatismu a katolické bigotnosti. Vídeň i Budapešť měly totiž až do zániku monarchie liberální a antiklerikální vlády [jejichž přístup vyvažoval jak František Josef I., tak Karel I.]. Jinými slovy, kdyby s požadavkem triality přišla z Čech jiná než katolická politická reprezentace, výsledek by mohl být odlišný.*“ Dominik – LESCHINGER, Martin. *V duchu pravdy*, s. 66–67. Viz např. MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. 1. vydání. Rosice: Gloria, 2003.

kupříkladu na úrovni diplomatické⁴⁸⁸ nebo v oblasti výkladu českých (církvních) dějin.⁴⁸⁹

V této době pokračoval fenomén liturgik jako učebních příruček, které potvrzovaly didaktickou funkci liturgiky. Liturgická produkce ale začala mít v souvislosti s liturgickým hnutím v Československu širší záběr: oproti dosavadnímu rámci omezenému na rozpoznávání věcí, gest a slov přistoupila rovina sekundární aktivizace, která se vyznačovala zaměřením na celek bohoslužebného jednání (oproti jednotlivým předmětům, gestům a slovům) a větším propojením s ekzeziologií. Liturgika ale zároveň s naznačeným vývojem nadále zůstávala součástí pastorální teologie,⁴⁹⁰ změnu teologického vzdělávání na fakultách a učilištích přinesla apoštolská konstituce *Deus scientiarum Dominus* (1931) a liturgika pozvolna směřovala k větší vědecké systematičnosti. Paralelně tak vedle sebe existovala linie pastorálně teologická (určená budoucímu a stávajícímu kléru, reprezentovaná *Časopisem katolického duchovenstva* a příručkami pastorální teologie) a linie laická (určená ostatním věřícím, reprezentovaná liturgickými příručkami).

13.2. Liturgické hnutí v Československu

Jeden z významných představitelů liturgického hnutí, Lambert Beauduin, O.S.B., shrnul jeho program do šesti bodů: (1) aktivní spoluúčast všech křesťanů na slavení mše svaté díky porozumění obřadům a textům, (2) položení důrazu na význam mše svaté, nedělní bohoslužby a liturgického zpěvu pro věřící, (3) zachování a obnovení modlitby nedělních nešpor a kompletáře jakožto farních bohoslužeb, (4) znalost a aktivní vztah k přijímání svátostí a pomoc s šířením znalostí o nich, (5) výchova úctě a důvěře v církev, (6) opětovné postavení rekviem na čestné místo za účelem boje proti dechristianizaci prokazování úcty zemřelým.⁴⁹¹

Dvě výše naznačené linie vývoje liturgiky v Československu doložil Pavel Kopeček na liturgickém hnutí – nazval je akademickým a pastoračním směrem:

⁴⁸⁸ Viz např. ŠMÍD, Marek. Marmaggiho aféra. Největší diplomatická roztržka mezi ČSR a Svatým stolcem v meziválečném období. In *Církevní dějiny* 14 (2014), s. 40–49. EHRENBERGER, Tomáš. Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem. In *Dějiny a současnost*, 4 (2002), s. 23–27.

⁴⁸⁹ Viz např. antologii textů HAVELKA, Miloš (ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895–1938 I*. 1. vydání. Praha: Torst, 1995.

⁴⁹⁰ Viz VAŇÁČ, Martin. Výuka jednotlivých oborů na Katolické teologické fakultě s. 122–157, zde s. 146–148.

⁴⁹¹ Srov. BEAUDUIN, Lambert. *Liturgy. The Life of the Church*. 3. edition. Farnborough: Saint Michael's Abbey Press, 2002, s. 52. Viz *tamtéž*, s. 49–53.

akademická linie představovala snahu o odbornou liturgickou produkci, pastorační se zaměřovala na popularizaci liturgie a vydávání lidových liturgických příruček (liturgická formace, liturgický apoštolát).⁴⁹² Obě linie se vzájemně doplňovaly – kupříkladu Jan Hejčl byl vedle své vědecké činnosti i autorem příruček k liturgickému roku, určených lidu. Liturgické hnutí se v Československu během druhé poloviny 20. a ve 30. letech nerozvinulo do té míry, že bychom mohli hovořit o jednoznačném centru a významném vlivu liturgického apoštolátu.⁴⁹³ Pro rozvoj aktivit nebyl dostatek času: během nacistické okupace došlo k útlumu českého veřejného života, úmrtí významných iniciátorů Arnošta Vykoukala, O.S.B., a Augustina Schuberta, O.S.A., v koncentračních táborech a po krátkém období limitované demokracie k ustavení komunistického totalitního panství.

S tvrzením Oto Mádra, že „předkoncilní dynamiku biblického a liturgického hnutí (...) už česká teologie nestačila do února 1948 vzít na vědomí“⁴⁹⁴ nelze zcela souhlasit. Jistě: ohlasy v malém českém, respektive československém, prostředí byly omezené časově i počtem teologů. Dynamika liturgického hnutí se zde ovšem ve 30. letech 20. století díky emauzským benediktinům zachytila,⁴⁹⁵ její následný rozvoj pozastavila éra nacistického totalitního panství a po krátkém období oživení v době limitovaného demokratického uspořádání pak zcela zastavila éra totalitního panství komunistického.

Liturgické hnutí Republiky československé do roku 1950 ⁴⁹⁶			
Směr	Místo	Protagonisté	Činnost
akademický (teoreticky zaměřený)	klášter Řádu sv. Benedikta Emauzy, Praha	Arnošt Vykoukal, Marian Schaller, Antonín Stříž	pěstování liturgie, vydávání časopisu Pax, organizace Liturgických týdnů, překlad misálků
	teologická fakulta, Olomouc	Jan Hejčl, František Cinek, Josef Foltynovský ⁴⁹⁷	liturgické publikace

⁴⁹² Viz KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950, s. 47–73. Výše jsme zvolili jiná označení, protože liturgika byla pojímána jako praktická disciplína, která měla své místo v akademickém prostředí i v běžné pastorační praxi.

⁴⁹³ Srov. Tamtéž, s. 71.

⁴⁹⁴ MÁDR, Oto. Živá teologie včera a zítra, s. 195.

⁴⁹⁵ Viz Dále jen MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu Pax, s. 23 a 26.

⁴⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 55–72. Dále srov. ZLÁMAL, Bohumil. Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949). 1. vydání. Olomouc: Marice cyrilometodějská, 2010, s. 302.

⁴⁹⁷ „Významnou publikací této doby je Liturgika od Foltynovského, která je na vysoké odborné úrovni a na rozdíl od všech liturgických pojednání té doby je promyšleným a propracovaným manuálem liturgiky pro studenty olomoucké bohoslovecké fakulty. Tato vysokoškolská učebnice liturgiky je rozdělena na dvě části: obecná (fundamentální) liturgika a speciální (svátostná). Každá kapitola začíná bohatým

pastorační (prakticky zaměřený)	kněží	Eduard Brynych, Josef Kupka, Augustin Schubert, členové Kazatelského řádu	liturgické publikace určené širším vrstvám, liturgicky zaměřené homilie a kázání
	vydavatelství Dobré dílo, Stará Říše	Josef Florian	překlady liturgických publikací

Hodnocení liturgického hnutí v Československu většinou v návaznosti na Jaroslava V. Polce vychází ze dvou bodů: (1) malého vlivu Emauz na běžnou liturgii ve farnostech a (2) úzké skupiny čtenářů časopisu *Pax*.⁴⁹⁸ Přes správné vyzdvižení specifika důležitosti české lidové duchovní písně se nejedná o charakteristiku dostatečnou. Pavel Kopeček upozornil, že přes pevnější zakotvení liturgického hnutí v německých zemích⁴⁹⁹ zůstala většinou farní pastorec nezasazena i zde a že *Pax* byl časopisem určeným příznivcům benediktinů, vycházel tudíž v nízkém nákladu; česky psaný katolický tisk byl před druhou světovou navíc velmi roztříštěný.⁵⁰⁰

(3) Prohloubit je možné poukaz Pavla Kopečka na jednotnost benediktinů v českých zemích: zatímco Emauzy navazovaly na německý Beuron (benediktini), Břevnov-Broumov a Rajhrad na rakouský Klosterneuburg (augustiniáni).⁵⁰¹ Liturgické hnutí v českém prostředí nebylo jednotnou silou v rámci římskokatolické církve, kupříkladu překlady mešních textů v misálcích Mariana Schallera, O.S.B., a Antonína Stříže představují odlišné autorské přístupy, ačkoliv bývají řazeny vedle sebe jako projevy českého liturgického hnutí.⁵⁰²

(4) Zásadním přínosem liturgického hnutí v Československu tak bylo upozornění na důležitost slavení posvátné liturgie pro katolického křesťana, přestože zde chyběly osobnosti typu Pia Parsche nebo Lamberta Beauduina⁵⁰³ a čeští autoři nevynikli za

seznamem literatury, která pojednává o traktované problematice. Kniha má také poznámkový aparát a rozsáhlá bibliografie poukazuje na autorovu znalost evropského liturgického hnutí a děl, která v té době vycházela. Foltynovský byl seznámen a také čerpal podněty především z francouzského a německého prostředí, kde liturgické hnutí vzniklo a v první polovině 20. století se zdárně rozvíjelo.“ KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950, s. 65. Pavel Kopeček takto hodnotí druhé, upravené vydání učebnice z roku 1936, první pochází z roku 1932.

⁴⁹⁸ Srov. POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*, s. 166–175.

⁴⁹⁹ Srov. KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950, s. 73.

⁵⁰⁰ Srov. KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD, s. 180, pozn. 50. K časopisu *Pax* je třeba zařadit i méně početné liturgické články v listu *Hlídky*.

⁵⁰¹ Srov. *Tamtéž*.

⁵⁰² Viz SKLENÁŘ, Michal. Liturgika a příbuzná témata na stránkách časopisu *Vyšehrad* (1945–1948), s. 313–314.

⁵⁰³ Srov. KOPEČEK, Pavel. Liturgie římského obřadu a liturgické hnutí v ČSR do roku 1950, s. 71 a 73. Nesouhlasíme s tvrzením Pavla Kopečka, že se kněží „angažovali na jiných polích a liturgická obnova se jim zdála málo důležitou v porovnání s tiskem a církevní politikou.“ *Tamtéž*, s. 71. Myšlenku snad lze

hranicemi Československa.⁵⁰⁴ Kromě tohoto podtržení ale znamenalo rozvíjení liturgického hnutí v českém prostředí dokončení dosavadního vývoje: v polovině 19. století se poprvé rozlišila liturgická rovina pro klérus a laiky a liturgické příručky pro lid se pak zaměřovaly na výklad ritu (gest a věcí, posléze od konce 19. století slov), pomocí ukazování a výkladu; od druhé poloviny 20. let 20. století se jednoznačněji projevila snaha o aktivizaci pomocí vysvětlování a pochopení, přičemž nadále trval výklad ritu. Z tohoto důvodu jsme zvolili rok 1926 – začátek vydávání časopisu *Pax*, a to s vědomím výše uvedeného omezeného vlivu českého liturgického hnutí – za významný časový mezník v dějinách české liturgiky a jejího vlivu na život věřících. Liturgika se totiž, na krátkou dobu a v omezené míře, rozšířila ze tří rovin výkladu (*Erklärung*) gest, věcí a slov k rovině čtvrté: pochopení (*Verstehung*) bohoslužebného jednání církve jako celku.⁵⁰⁵

(5) Poznamenejme ještě, že v první československé republice začaly v souvislosti s Katolickou akcí fungovat dvě vzdělávací instituce pro laické křesťany: od roku 1924 katechetické kurzy, od roku 1936 „ústav pro poznání katolické bohovědy pro laiky“ *Studium catholicum*. Absolventi katechetických kurzů měli doplnit nedostatečný počet kněží-katechetů: po úspěšném složení zkoušek mohli požádat o kanonickou misi a poté působit jako výpomocní učitelé náboženství.⁵⁰⁶ Náboženská výuka a katecheze se výrazně soustředila na liturgii a čerpala z ní podněty (viz též dále).⁵⁰⁷ *Studium catholicum* probíhalo z iniciativy Jana Evangelisty Urbana, O.F.M., v rámci akademické sekce se přednášela také teologie.⁵⁰⁸ V obou případech se jednalo o profesní formaci⁵⁰⁹ a zároveň institucionalizaci výuky liturgiky pro laiky v rámci šířeji

použít na prostředí politického katolicismu po roce 1918, plošné zařazení všech diecézních i řeholních kněží do skupiny bez většího zájmu o liturgii neodpovídá realitě. Na lokální úrovni se pohybovaly i takové kněžské osobnosti, jež kvůli následnému vývoji nevynikly na diecézní nebo zemské úrovni, o liturgii ale projevovaly velký zájem.

⁵⁰⁴ Srov. REINSBERG, Jiří. Liturgie. In *Bohosloví. Co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1946, s. 39–43, zde s. 39. Dále jen REINSBERG, Jiří. Liturgie. In *Bohosloví*.

⁵⁰⁵ „Tak přicházíme i od tohoto hlediska opět se skutečností, že pouhá pasivnost věřících při slavení mše svaté jest věc protismyslná. Ne pouze kněz jest obětíkem, také věřící jsou spoluobětíky. Právě proto musí býti při tom zcela, s tělem i duší, pomocí obřadů, rozumového poznání z víry, citů a projevů vůle. Liturgie chce uvést v život všechny duševní síly.“ ALBRECHT, Justin. Dogma, liturgie, život. In *Pax* 5–6 (1928), s. 129–131, zde s. 130.

⁵⁰⁶ Srov. ZIMMERMANNNOVÁ, Marie. *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*, s. 96–98. Dále viz ZIMMERMANNNOVÁ, Marie. *Vývoj katechetiky v českých zemích v letech 1920–1994*. Licenční práce, s. 30–31 a 39nn.

⁵⁰⁷ Srov. ZIMMERMANNNOVÁ, Marie. *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*, s. 116, 177 a 190.

⁵⁰⁸ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990*, s. 58.

⁵⁰⁹ V oblasti profesní formace můžeme zmínit i starší tradici varhanického vzdělávání, jehož součástí byla také liturgika. Kupříkladu osnova varhanické školy v Brně z roku 1896 (druhé vydání 1905) ukazuje liturgiku jako specializovanou, rozšířenou laickou liturgiku pro varhaníky a zpěváky, jak je patrné z poznámky o mši svaté: „při pojednání o mši svaté přihlíží se hlavně k tomu, aby varhaník a choralista

pojatých aktivit – obě byly po druhé světové válce obnoveny⁵¹⁰ a obě zanikly v roce 1948. Vedle uvedených institucionalizovaných forem probíhaly v rámci pastoračního působení emauzských benediktinů také již zmíněné Liturgické týdny (1933, 1934, 1936 a 1937) a z podnětu členů kazatelského řádu akademické týdny (od roku 1932) a teologicko-filosofické kurzy pro čtenáře revue *Na hlubinu* i pro další zájemce.⁵¹¹

Právě v tomto kontextu a v návaznosti na text *Mystici corporis* bychom měli chápat provázání liturgiky s ekleziologií i pozitivní ohodnocení liturgického hnutí a *participatio actuosa* (včetně varování před ukvapeností) papežem Piem XII. v encyklice *Mediator Dei* z roku 1947, jež vyšla v roce 1948 ve slovenském⁵¹² i českém překladu.⁵¹³ Explicitně zmiňované propojení liturgie a ekleziologie⁵¹⁴ má velký význam, ukazuje totiž na nutnost promýšlet bohoslužebný život církve vždy s ohledem na církev samotnou. Ačkoliv liturgika nadále zůstala součástí pastorální teologie, v rámci liturgického hnutí stále více získávala charakter „systematické disciplíny“, reflektující zjevení s ohledem na ekleziologii.⁵¹⁵

znal dopodrobna každý pohyb kněze u oltáře, by dle toho přiměřeně mohl doprovázeti píseň mešní (...). Přihlíží se bedlivě k tomu, aby chovanci správně četli text latinský.“ Liturgika zde tvořila jeden z pilířů výuky vedle nauky o harmonii, číslovaného bassu, hry na varhany, hry na klavír, zpěvu, dějin hudby, psychologie a pedagogicko-didaktické průpravy. V prvním ročníku se posluchači seznámili s dějinami liturgie, vybavením kostela a liturgickým rokem (první všeobecný díl), ve druhém se mší svatou, svatebními a pohřebními obřady (druhý zvláštní díl) a ve třetím s denní modlitbou církve a obřady spojené s návštěvou biskupa ve farnosti (třetí zvláštní díl), čtvrtý ročník (čtvrtý zvláštní díl) byl věnován opakování a zvláštním obřadům v průběhu liturgického roku (roráty apod.). Obsah přednášek vystihuje poznámka: „Při všem dávají se praktické pokyny.“ *Učebná osnova varhanické školy v Brně. Lehrplan der Brünnner Orgel-Schule*. 1. vydání. Brno: Varhanická škola, 1896. Text je psán souběžně v českém a německém jazyce, s. 5–7.

⁵¹⁰ V rámci *Studia catholica* přednášel liturgiku po druhé světové válce Zdeněk Bonaventura Bouše, O.F.M. Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Běda církvi. Bonaventura Bouše burcuující*, s. 51–52.

⁵¹¹ Právě zánik dominikánských kurzů v Praze a přenesení aktivit do Olomouce přispěl ke vzniku *Studium catholicum*. Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*, s. 182–183. VAŠKO. Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1990, s. 212–216.

⁵¹² PIUS XII. *Encyklika pápeže Pia XII. Mediator Dei. Encyklika ctihodným bratrom patriarchom... O posvätej liturgii*. 1. vydání. Košice: Verbum, 1948. Přeložil Stanislav Mikuláš.

⁵¹³ PIUS XII. *Encyklika Mediator Dei*.

⁵¹⁴ Viz *tamtéž*, čl. 2, 20, 21, 34, 46, 58, 129, 190.

⁵¹⁵ Viz kapitola 2. Liturgika, liturgika jako věda.

Pius XII.: <i>Mediator Dei</i> (encyklika O posvátné liturgii z roku 1947, český překlad z roku 1948)⁵¹⁶	
<p>„<i>Augustae altaris Sacrificii caerimoniae magis fuere notae, perceptae, existimatae; Sacramenta latius crebriusque participata; liturgicae preces degustatae suavius; atque Eucharistiae cultus — quod reapse retinendum est — christianae veri nominis pietatis fons et caput habitus est. Ac magis praeterea in sua luce est positum christifideles omnes unum arctissimumque efficere corpus, cuius caput est Christus, christianoque populo officium esse liturgicos aequo modo participare ritus.</i>“</p>	<p>„<i>Vznešené obřady mešní oběti byly více poznány, chápány, oceněny; účast na svátostech byla větší a hojnější, liturgické modlitby byly lahodněji zakoušeny a úcta eucharistická pokládána – jak také opravdu je – za střed a zdroj pravé křesťanské zbožnosti. Mimo to byla jasněji zdůrazněna skutečnost, že všichni věřící tvoří jediné, co nejúže spojené tělo, jehož hlavou je Kristus; a odtud plyne pro křesťanský lid povinnost, aby se podle svého postavení zúčastnil liturgických obřadů.</i>“</p>

13.3. Marian Schaller: Liturgie (1933)

Marian Schaller, O.S.B., člen emauzského kláštera v Praze, vydal knihu věnovanou opatovi Arnoštovi Vykoukalovi, O.S.B., některé části z ní byly zveřejněny již předtím v časopise *Pax*.⁵¹⁷ Autor chtěl jejím vydáním přispět k poznání římské liturgie, přičemž se nejedná ani o pastorálně-teologickou příručku, ani o laickou liturgiku. Toto konstatování, vyjádřené i názvem díla, potvrzuje výše zmíněnou novost přístupu, jehož je dílo Mariana Schallera projevem: „*Kladu českému katolíku do rukou knihu, která nechce býti ani školským pojednáním o liturgii, či-li liturgikou, ani nechce poznámkami pod čarou vzbuzovat dojem učenosti. Chce býti jenom jiskrou, která by zapálila a vzbudila zájem a hlasem, jenž by ukázal na skrytý poklad,*“ (předmluva). Proto kniha neobsahuje obvyklé didaktické pomůcky (obrázky a fotografie, otázky a odpovědi), použité tituly jsou uvedeny pouze v závěrečném seznamu literatury, práci s knihou ale usnadňuje připojený věcný rejstřík. Jak lze vidět níže, publikace obsahuje všechna základní témata fundamentální i speciální liturgiky, přičemž se tato sousloví v textu nevyskytují.

Vedle obvyklých výkladů věcí, gest a slov na mnoha místech apeluje Marian Schaller na potřebu a nechat se oslovit liturgickým děním: „*S chorálem je to jako s obřady Církve. Nedovede-li se kdo soustředit na myšlenky k Bohu, stačí často jen zevní obřadná uctivost a soustředěnost, aby v nejbližších okamžicích se uhostila*

⁵¹⁶ PIUS XII. *Encyklika Mediator Dei*, čl. 5.

⁵¹⁷ SCHALLER, Marian. *Liturgie*. 1. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1933.

i v nitru duše. Nechápe-li kdo myšlenky liturgické, stačí, aby je zapěl melodií Církve – a ihned se mu objeví nebeské krásy, jež Církev v liturgii prožívá,“ (s. 223).

Obsah knihy Mariana Schallera <i>Liturgie</i> (1933)	
<p>Předmluva</p> <p>I. Úvod</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pojem liturgie 2. Liturgie orientální 3. Liturgie římská 4. Liturgie západní 5. Jednotnost liturgická 6. Ceremonie 7. Nádhera v liturgii <p>II. Oběť</p> <p>A. Mše svatá</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pojem oběti 2. Oběť Nového zákona 3. Vývoj římské Mše 4. Mše katechumenů 5. Mše věřících 6. Střed a pramen liturgie <p>B. Obětník</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kristus – Církev 2. Kněz – lid 3. Církevní hierarchie 4. Kněžský oděv <p>C. Obětiště</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oltář 2. Liturgické nádoby 3. Chrám 4. Vybavení chrámu 	<p>III. Svátosti</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pojem svátosti 2. Křes svatý 3. Svaté biřmování 4. Svátost oltářní 5. Svátost pokání 6. Poslední pomazání 7. Svěcení kněžstva 8. Svátost manželství <p>IV. Modlitba církve</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vývoj liturgické modlitby 2. Liturgické texty 3. Liturgické knihy 4. Liturgický jazyk 5. Zpěv a hudba v liturgii 6. Svátostiny <p>V. Církevní rok</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Liturgické doby 2. Svátky Svatých <p>VI. Doslov</p> <p>VII. Rejstřík věcný</p> <p>VIII. Literatura</p>

14. Pátá fáze: druhá marginalizace (1949–1962)

14.1. Zápas o věřící

Před II. vatikánským koncilem se v českých zemích liturgie a vůbec veřejně deklarovaná teistická religiozita vytratila z veřejného prostoru. Tento posun byl prvním krokem v procesu progresivního vzdalování od víry, jak jej popsal André Charron, a liturgika jej pouze následovala.

André Charron: osm druhů progresivního vzdalování od víry ⁵¹⁸	
Fáze	Popis
1. odtržení od liturgické praxe	neúčast na liturgických úkonech
2. odtržení od církve jako instituce	aktivní (artikulované výhrady) i pasivní (neartikulované výhrady) odtržení
3. odtržení od církve jako společenství věřících	pouze formální i žádná faktická příslušnost k církvi
4. odtržení od praktikovaného křesťanství	upuštění od víry a křesťanských zásad ve vztahu k vlastnímu jednání
5. odtržení od syntézy křesťanského učení	odmítnutí obsahu církevní nauky i evangelia
6. odtržení od věrnosti Ježíši Kristu	vzdalování se víře
7. odtržení od víry v osobního Boha	vzdálení se víře (ateismus, agnosticismus)
8. odtržení od náboženské zvědavosti	nezájem o víru, apatie

Tři ze čtyř perimetrů, v nichž se liturgika vyskytovala před druhou světovou válkou (širěji zaměřené publikace, tj. učebnice, liturgické příručky a misálky, resp. překlady) téměř úplně vymizely nebo plnily svou úlohu pouze ve velmi omezeném okruhu – kupříkladu účastníků hodin náboženství. Liturgika tím postupně ztratila didaktický potenciál jednoho z předmětů, uvádějících do nauky a praxe římskokatolické církve (náboženství složené z výuky věrouky, morálky a liturgiky, viz výše).

14.2. Josef Beneš: Malá liturgika (1952)

Jedinou obecněji zaměřenou českou liturgickou příručkou z 50. let 20. století je *Malá liturgika* (67 stran, malý, brožovaný formát) Josefa Beneše,⁵¹⁹ předního aktivisty Mírového hnutí katolického duchovenstva a předsedy tiskové komise České katolické

⁵¹⁸ CHARRON, André. Les divers types de distants. In *Nouveau Dialogue* 11 (1975), s. 3–9. Srov. GALLAGHER, Michael Paul. *Křesťanství a moderní kultura*. 1. vydání. Velehrad: Refugium, 2004, s. 59–62.

⁵¹⁹ BENEŠ, Josef. *Malá liturgika*. 1. vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1952.

Charity.⁵²⁰ Obsahově se neliší od předchozích zpracování, obsahuje i černobílé obrázky kreslené Bohumilem Lonkem. Josef Beneš definuje liturgiku jako „výklad a význam bohoslužebných úkonů“ se zaměřením na úkony, osoby, věci, místa a čas (s. 3). V tomto pořadí se také pak zabývá jednotlivými částmi liturgiky.

Kapitola Bohoslužebné úkony (s. 4–28) zahrnuje základní bohoslužebné úkony, výklad mše svaté (pouze český výkladový text, zásadní sdělení tištěna kurzívou), svátostí a svátostin. Část Osoby bohoslužebné (s. 29–30) obsahuje přehled hierarchického zřízení církve, Bohoslužebné věci (s. 31–42) vysvětlení jednotlivých liturgických oděvů a dalších předmětů včetně obrázků, Místa bohoslužebná (s. 43–51) výklad jednotlivých částí liturgického prostoru a také dějinný přehled křesťanských kostelů.⁵²¹ V posledních pasážích s názvem Bohoslužebný čas (s. 52–67) hovoří Josef Beneš o liturgickém roce a podává definice jednotlivých pobožností.

Stručná příručka kontinuálně navazuje na předchozí českou liturgickou produkci, z obsahu není patrná situace římskokatolické církve v Československu – kniha obsahuje církevní schválení, autor hovoří o papeži, biskupech i průvodech obvyklým způsobem. Zpracování můžeme dokumentovat na výkladu části anafory: „*Memento vivorum – Dříve než kněz obětní dar proměňuje, modlí se za Svatého Otce, za biskupa a za všechny věřící. Pak se modlí za ty křesťany, za které se oběť mše svaté koná nebo za které se chce modliti, a za všechny přítomné. Při žehnání obětních darů upozorní hlas zvonku věřící, že se blíží okamžik proměny. Kdo neklekl při sanktus, klekne si nyní,*“ (s. 10). Podle údajů z časopisu *Duchovní pastýř* vyšla publikace v nákladu 50 000 kusů a „*bude expedována částečně pro chrámové lišty, ale hlavně jako pomocná kniha pro vyučování náboženství.*“⁵²²

⁵²⁰ Srov. Beneš Josef. In *Biografický slovník teologických fakult*, s. 156–157.

⁵²¹ Viz též BENEŠ, Josef. *Naše chrámy*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1954.

⁵²² S. N. Náš zápisník. In *Duchovní pastýř* 6 (1952), s. 83.

15. Příklady traktování liturgiky v časopisech pro laiky – případové studie

Pro předložení typického způsobu traktování laické linie české katolické liturgiky v periodických určených neklerikům nám poslouží čtyři časopisy z 20. století. Dva z nich jsou spojeny s působením řeholních řádů: benediktinský *Pax* byl nositelem myšlenek liturgického hnutí v Republice československé, dominikánské revue *Na hlubinu* spojovalo spiritualitu také s liturgikou.

Z období po druhé světové válce vybíráme list *Vyšehrad*, v němž lze velmi dobře sledovat kontinuální i diskontinuální linie s předválečným československým katolicismem – liturgika zde tvořila přirozenou součást ostatních příspěvků. Exilovou produkci pak zastupuje několika příspěvky *Nový život*, kde byla liturgika více reflektována až během a po skončení II. vatikánského koncilu. Modelovým čtenářem uvedených časopisů byl laický (katolický) křesťan se zájmem o veřejné dění, kulturu, případně blízký Řádu svatého Benedikta, resp. Kazatelskému řádu; ve všech případech jsou liturgická témata zařazena k jiným, ryze liturgické periodikum v daném období v českém prostředí neexistovalo.

15.1. Pax⁵²³

V letech 1926–1939 vycházel zásluhou Emauzského kláštera měsíčník přímo svázaný s liturgickým hnutím v Republice československé⁵²⁴ s názvem *Pax – časopis pro přátele liturgie a řádu sv. Benedikta*: „*náš časopis chce v první řadě přivést lid nazpět do kostela, k oltáři a k Oběti mešní, která je duší a životem veškeré zbožnosti.*“⁵²⁵ Do roku 1932 vycházelo šest dvojčísel, poté většinou dvanáct jednotlivých čísel; zvláštní přílohu tvořily *Sborníky liturgických týdnů* v Praze. I díky propojení s benediktinským řádem nabízel „liturgicko-benediktinský“ časopis vedle kvalitního zpracování (tisk, černobílé obrázky a fotografie) a původních českých textů také překlady článků a recenze knih ze zahraničí.

Náplň i zásluhy listu dobře charakterizuje oznámení o jeho „dočasném“ ukončení z konce roku 1939: „*Děkujeme Vám všem za Váš přátelský zájem a za podporu liturgického hnutí, které je u nás stále ještě v začátcích. Nemíníme také opustit*

⁵²³ Excerpta z časopisu *Pax* získána vlastním zpracováním.

⁵²⁴ Viz JANOUŠEK, Hroznata František. *S Jiřím Reinsbergem o Emauzích a liturgickém hnutí*. 1. vydání. Týn nad Vltavou: Marek Svoboda, 2000.

⁵²⁵ S. N. Úvodník. In *Pax* 1 (1933), s. 1.

práci, kterou jsme si na tomto poli předsevzali a dosud vykonali. Čtenářům se dostaly do rukou odborné články z liturgie i z dějin Řádu. Velká práce byla vykonána pořádáním ‚Liturgických týdnů‘, jejichž přednášky byly vydány ve zvláštních Sbornících. Po prvé vyšly u nás v českém překladu všechny liturgické hymny od vldp. Škráška. V příloze vycházely historické práce Dr. A. Neumanna. Doufáme pevně, že v krátké době předstoupíme před Vás s novými podněty a novými pracemi v liturgickém oboru. Těšíme se, že pak náš hlas opět zaslechnete. (...) S Bohem a na shledanou.⁵²⁶

Liturgické hnutí

VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické hnutí naší doby, 5–6 (1926), s. 114–123.

VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické hnutí naší doby, 7–8 (1926), s. 170–178.

LICHTENSTEIN, Ildelfons. Základní myšlenky a modlitby k oběti a přijímání ve šmi svaté, 5–6 (1929), s. 163–171.

VYKOUKAL, Arnošt. První mezinárodní liturgický sjezd v Antverpách, 9–10 (1930), s. 218–221.

MOUREAU, E. Liturgická akce, 9–10 (1930), s. 224–227.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [1]. Kříž a oltář, 11–12 (1932), s. 241–244.

SCHALLER, Marian. Střed a pramen liturgie, 3–4 (1932), s. 86–90.

SCHALLER, Marian. Ceremonie [1], 5–6 (1932), s. 139–144.

SCHALLER, Marian. Ceremonie [2], 7–8 (1932), s. 175–180.

SCHALLER, Marian. Chrám, 9–10 (1932), s. 206–214.

VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické aklamace, 1 (1933), s. 2–4.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [2], 1 (1933), s. 18–20.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá. Introibo ad altare Dei [3], 2 (1933), s. 41–44.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [4]. Obětování, 3 (1933), s. 106–108.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [5]. Obětování, 4 (1933), s. 125–127.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [6]. Preface, 5 (1933), s. 163–166.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [7]. Kánon před proměňováním, 6 (1933), s. 205–207.

CINEK, František. Mše svatá a svatí, 6 (1933), s. 212–215.

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [8]. Proměňování, 7 (1933), s. 244–

ALBRECHT, Justin. Mše svatá [9]. Kánon po svatém proměňování, 8 (1933), s. 286–288.

⁵²⁶ SCHALLER, Marian. Naším milým přátelům. In *Pax* 11–12 (1939), s. 209.

- LANG, Basil. Dominus vobiscum, 8 (1933), s. 299–311.
- ALBRECHT, Justin. Mše svatá [10]. Pater noster, 9 (1933), s. 321–324.
- LANG, Basil. Amen [1], 9 (1933), s. 355–360.
- ALBRECHT, Justin. Mše svatá [11], 10 (1933). Svaté přijímání, s. 362–366.
- LANG, Basil. Amen [2], 10 (1933), s. 381–390.
- KAŠPAR, Karel. Úvodní proslov k Liturgickému týdnu, 11–12 (1933), s. 405–406.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické snahy a cíle moderní doby, 11–12 (1933), s. 407–417.
- SOUKUP, Emilián. Modlitba individuální a liturgická v životě křesťanském, 11–12 (1933), s. 418–425.
- WENZEL, Placid. Účast křesťana na kněžství Ježíše Krista, 11–12 (1933), s. 441–461.
- SCHALLER, Marian. Mše svatá centrem křesťanského života, 11–12 (1933), s. 462–465.
- SCHUBERT, Augustin. Liturgická orientace života farní osady, 11–12 (1933), s. 529–542.
- BERAN, Josef. Liturgie jako součást náboženské výuky, 11–12 (1933), s. 543–549.
- KRLÍN, Josef. Mše svatá v životě inteligenta, 11–12 (1933), s. 501–508.
- REBAN, Karel. Katolická akce a liturgie, 11–12 (1933), s. 518–528.
- KLEMENT, Method. Liturgie a mládež, 11–12 (1933), s. 550–564
- KAŠPAR, Karel. Závěrečný proslov k Liturgickému týdnu, 11–12 (1933), s. 565–566.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgie exotickými květy [k Liturgickému týdnu 1933], 1 (1934), s. 1–3.
- S. N. Liturgické časopisy, 1 (1934), s. 39–40.
- S. N. Program Ligy liturgické a farní akce v Portugalsku [1], 2 (1934), s. 56–61.
- REBSTOCK, Bonaventura. Liturgické exercicie [1], 2 (1934), s. 72–77.
- S. N. Liturgické hnutí [pozvánky], 2 (1934), s. 97–98.
- S. N. Program Ligy liturgické a farní akce v Portugalsku [2], 3 (1934), s. 107–111.
- REBSTOCK, Bonaventura. Liturgické exercicie [2], 3 (1934), s. 113–118.
- LANG, Basil. Kyrie eleison [1], 4 (1934), s. 129–135.
- REBSTOCK, Bonaventura. Liturgické exercicie [3], 4 (1934), s. 146–154.
- LANG, Basil. Kyrie eleison [2], 5 (1934), s. 188–193.
- S. N. Liturgické hnutí [pozvánky, informace], 6 (1934), s. 235–237.
- WENZEL, Placid. Proměnění, 8 (1934), s. 283–287.
- LANG, Basil. Gloria tibi Domine [1], 8 (1934), s. 293–298.
- LANG, Basil. Gloria tibi Domine [2], 9 (1934), s. 327–332.

- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Časté sv. přijímání, 9 (1934), s. 332–338.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgie svátosti požadavkem lidské duše a splněním jejích potřeb, 11–12 (1934), s. 408–417.
- BURÝŠEK, Josef. Příprava svátostné hmoty. Svěcení sv. olejů na Zelený čtvrtek. Výklad svěcení obřadů a textů, 11–12 (1934), s. 477–500.
- TOMAN, Josef. Svěcení křestní vody na Bílou sobotu. Výklad obřadů a textů, 11–12 (1934), s. 501–515.
- STRŽÍŽ, Antonín. Obnova křtu jako veřejná pobožnost lidu a pobožnost soukromá, 11–12 (1934), s. 525–537.
- SCHUBERT, Augustin. Výklad obřadů sv. biřmování a význam darů Ducha svatého, 11–12 (1934), s. 561–573.
- KLEMENT, Method. Obřady sv. křtu dítek a dospělých, 11–12 (1934), s. 574–585.
- HROCH, Karel B. Liturgie a všední den, 2 (1935), s. 44–49.
- S. N. Liturgie a pobožnost soukromá, 2 (1935), s. 61–65.
- KLEMENT, Method. Liturgie a duchovní život, 2 (1935), s. 70–74.
- S. N. Liturgické zprávy, 2 (1935), s. 76.
- HROCH, Karel B. Radost a síla mše sv., 4 (1935), s. 123–129.
- S. N. Z liturgického hnutí, 10 (1935), s. 398–400.
- HROCH, Karel B. Jistota liturgie, 4 (1936), s. 89–90.
- HROCH, Karel B. Svaté společenství, 6 (1936), s. 119–122.
- HROCH, Karel B. Svatý prostor, 7 (1936), s. 134–137.
- HROCH, Karel B. Útisk individuality liturgií, 8 (1936), s. 149–152.
- MELKA, Antonín. Eucharistie jako oběť a účast věřících na oběti, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 13–24
- CINEK, František. Svaté přijímání – obětní hostina, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 24–33.
- S. N. Budoucí liturgické reformy, 7 (1937), s. 105–110.
- Deo gratias [aklamace], 8 (1937), s. 120–123.
- LECLERCQ, Jakub. Liturgická zbožnost, 8 (1937), s. 123–128.
- MÄDER, Robert. K atolická akce a liturgie, 9 (1937), s. 141–144.
- WELZEL, B. My jsme všichni obětní dar, 10 (1937), s. 157–160.
- CAPELLE, Bernard. Svatá Stolice a liturgické hnutí [1], 3 (1938), s. 33–36.
- HROCH, Karel B. Vzrůst poznání o Mši svaté, 5 (1938), s. 94–98.
- CAPELLE, Bernard. Svatá Stolice a liturgické hnutí [2], 5 (1938), s. 106–108.

CAPELLE, Bernard. Svatá Stolica a liturgické hnutí [3], 6 (1938), s. 135–138.

Liturgický rok

VYKOUKAL, Arnošt. K dějinám Nového roku, 1–2 (1926), s. 2–7.

COEKOLL, Benedikt. Zjevení Páně, 1–2 (1926), s. 8–14.

VYKOUKAL, Arnošt. Květná neděle v Jerusalemě roku 390, 3–4 (1926), s. 65–70.

CZERNIN, Wolfgang. Liturgické myšlenky Vánoc, 11–12 (1926), s. 304–308.

SCHALLER, Marian. Svěcení „hromnic“, 1–2 (1927), s. 50–55.

VYKOUKAL, Arnošt. Oprava kalendáře, 3–4 (1927), s. 58–60.

SCHALLER, Marian. Půst, 3–4 (1927), s. 63–74.

ROTH, Benno. Velikonoční svíce, 3–4 (1927), s. 89–94.

SCHALLER, Marian. Slavnost vítězství, 5–6 (1927), s. 162–165.

VYKOUKAL, Arnošt. Ohlašování Narození Páně, 11–12 (1927), s. 281–285.

KLEMENT, Method. Radost velikonoční vyjádřená liturgií Bílé soboty, 3–4 (1928), s. 96–101.

VYKOUKAL, Arnošt. Na úsvitu nového církevního roku, 11–12 (1928), s. 277–284

VELÍŠEK, Bernard. Advent, 11–12 (1928), s. 309–311.

VELÍŠEK, Bernard. Doba předpostní, 1–2 (1929), s. 24–27.

HÄNSLER, Jindřich. Advent, 11–12 (1929), s. 292–306.

LICHTENSTEIN, Ildefons. K svátku Zjevení Páně, 1–2 (1931), s. 22–26.

LICHTENSTEIN, Ildefons. Aj, já dívka Páně. K svátku Zvěstování Panny Marie, 3–4 (1931), s. 92–96.

LICHTENSTEIN, Ildefons. Hromnice, 1–2 (1932), s. 32–36.

FOLTYNOVSKÝ, Josef. Liturgické obyčeje o svátku Zjevení Páně, 1 (1933), s. 5–7.

BERAN, Josef. Svěcení vody tříkrálové 1(1933), s. 7–10.

CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Ignáce, biskupa a mučedníka, 2 (1933), s. 44–49.

BERAN, Josef. K historickému vývoji liturgického průvodu na svátek Hromnic, 2 (1933), s. 49–55.

BERAN, Josef. Sv. Řehoř Vel. V iniciálkách misálů a graduálů, 3 (1933), s. 81–89.

CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Řehoře, papeže, vyznavače a učitele církevního, 3 (1933), s. 90–96.

CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Jana Kapistrana, vyznavače, 3 (1933), s. 109–114.

- BERAN, Josef. Oslík v průvodu liturgickém na Květnou neděli, 4 (1933), s. 142–149.
- CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka, 4 (1933), s. 149–156.
- LANG, Basil. Slavnost posvěcení chrámu, 5 (1933), s. 172–182.
- BERAN, Josef. Zvláštnosti mariánského kultu v pražských misálechz doby Karla IV., 6 (1933), s. 201–204.
- S. N. O třídění svátků, 6 (1933), s. 218–219.
- VELÍŠEK, Bernard. Navštívení Panny Marie, 7 (1933), s. 241–244.
- BERAN, Josef. K svátku Navštívení Panny Marie, 7 (1933), s. 257–262.
- CINEK, František. Prožívání církevního roku, 11–12 (1933), s. 426–440.
- CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Pavla, prvního poustevníka a vyznavače, 1 (1934), s. 4–8
- BERAN, Josef. Neděle po Zjevení Páně, 1 (1934), s. 8–13.
- CINEK, František. Z bohoslužebného kalendáře svatých. Sv. Petra Damiani, biskupa, vyznavače a Učitele Církvě, 2 (1934), s. 44–50.
- BERAN, Josef. K svátku sv. Blažeje, 2 (1934), s. 54–56.
- CINEK, František. Z bohoslužebného kalendáře svatých. Sv. Klimenta Marie Hofbauera, vyznavače, 3 (1934), s. 98–104.
- CINEK, František. Z bohoslužebného kalendáře svatých. Sv. Anselma, biskupa, vyznavače a učitele církevního, 4 (1934), s. 155–160.
- BERAN, Josef. Neděle provodní [první neděle velikonoční], 5 (194), s. 163–169.
- BERAN, Josef. Předchůdce Páně v liturgii, 6 (1934), s. 211–217.
- BERAN, Josef. K svátku Navštívení Panny Marie, 7 (1934), s. 257–261.
- S. N. Liturgické čtení bible [přehled], 7 (1934), s. 276–280.
- BERAN, Josef. Povýšení sv. Kříže, 9 (1934), s. 324–327.
- WENZEL, Placid. Obřezání Páně, 1 (1935), s. 2–11.
- BERAN, Josef. Barva růžová v liturgii postní, 3 (1935), s. 88–92.
- CINEK, František. Sedmibolestné Panny Marie, 4 (1935), s. 141–147.
- CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Athanasius, biskup, vyznavač a učitel církevní, 4 (1935), s. 164–169.
- CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Antonína Paduánského, vyznavače, 6 (1935), s. 222–227.
- CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Sv. Prokopa, opata, patrona českého, 7 (1935), s. 249–254.

- BERAN, Josef. Signifer, sanctus Michael, 9 (1935), s. 328–333.
- MALINA, Bedřich. Liturgie adventu [1], 11 (1936), s. 200–203.
- MALINA, Bedřich. Liturgie adventu [2], 12 (1936), s. 210–215.
- VELÍŠEK, Bernard. Církevní rok podle starého výkladu, 12 (1936), s. 215–219.
- MARMION, Columban. K slavnosti Zjevení Páně, 1 (1937), s. 4–5.
- MALINA, Bedřich. Liturgie předpostí, 1 (1937), s. 6–9
- MALINA, Bedřich. Liturgie postní, 2 (1937), s. 21–25.
- BAUR, Bedřich. Úterý třetího týdne po velikonocích, 4 (1937), s. 55–57.
- BAUR, Bedřich. Středa čtvrtého týdne po Svatém Duchu, 6 (1937), s. 87–89.
- PTÁČEK, Prokop. Liturgická díkučinění v době adventní, 11 (1937), s. 170–172.
- HROCH, Karel B. Duchovní život a introity [nedělí v době adventní], 12 (1937), s. 180–183.
- VYKOUKAL, Arnošt. Církevní rok, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 5–13.
- BRAITO, Silvestr M. Doba adventní, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 13–16.
- MALINA, Bedřich. Narození a Zjevení Páně, Sborník IV. liturgického týdne (1937), 16–42.
- REBAN, Karel. Kvadragesima, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 43–52.
- SCHUBERT, Augustin. P. Maria v církevním roce, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 52–61.
- MIKLÍK, Konstantin. Kvatembry v církevním roce, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 65–74.
- STEHLÍK, Antonín. Doba velikonoční, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 74–76.
- SCHALLER, Marian. Svatodušní svátky, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 76–80.
- BERAN, Josef. Idea nedělí po svatodušních svátcích, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 81–87.
- HROCH, Karel B. Krok za krokem s Církví [doba vánoční], 1 (1938), s. 2–5.
- PTÁČEK, Prokop. Liturgické díkučinění v době vánoční, 1 (1938), s. 9–13.
- VELÍŠEK, Bernard. Na sklonku vánoční doby, 2 (1938), s. 18–20.
- HROCH, Karel B. Myšlenky o velikonočních obřadech, 4 (1938), s. 49–50.
- COEKOLL, Benedikt. Ke svátku Nanebevstoupení Páně, 5 (1938), s. 82–88.
- HROCH, Karel B. Měsíc Panny Marie, 5 (1938), s. 94–98.
- VELÍŠEK, Bernard. Měsíc Panny Marie, 5 (1938), 98–100.
- VELÍŠEK, Bernard. Přijd', Svatý Duše, 6 (1938), s. 115–117.

- HROCH, Karel B. Od jeslí do večěredla, 6 (1938), s. 121–124.
- COEKOLL, Benedikt. Květy Božítělového průvodu, 6 (1938), s. 124–129.
- CINEK, František. Z mešního kalendáře svatých. Navštívení Panny Marie, 7 (1938), s. 166–168.
- VELÍŠEK, Bernard. Radostné očekávání, 12 (1938), s. 253–255.
- KLEMENT, Method. Rozjímání na den svatých Tří králů, 1 (1939), s. 7–11.
- PTÁČEK, Prokop. Introity doby postní [1], 3 (1939), s. 66–69.
- PTÁČEK, Prokop. Introity doby postní [2], 4 (1939), 92–94.
- CINEK, František. Hlas liturgie vánoční o úhelném článku Credo, 11–12 (1939), s. 215–219.

Paramentika

- VYKOUKAL, Arnošt. Pokrývky oltářní a příslušenství kalicha, 5–6 (1928), s. 113–123.
- S. N. Kalichové prádlo, 5–6 (1928), s. 123.
- S. N. Palla, 7–8 (1928), s. 174–176.
- S. N. Oltářní pokrývky, 7–8 (1928), s. 232.
- S. N. Tři náčrtky pro výzdobu rouch liturgických, 7–8 (1929), s. 230.
- WINTERSIG, Athanasius. Liturgické knižní umění a nová mešní kniha, 11–12 (1929), s. 330–337
- S. N. Antependium [1], 5–6 (1930), s. 136–137.
- S. N. Antependium [2], 1–2 (1932), s. 46.
- KNIEL, Kornel. Biskupská berla z Luçonu, 10 (1933), s. 397.

Liturgická hudba, liturgie hodin

- SEDLÁČEK, Anselm. Chorál v novodobém hnutí liturgickém, 1–2 (1926), s. 29–35.
- PETR, Cyril. Hudba liturgie, 3–4 (1926), s. 101–
- SEDLÁČEK, Anselm. Chorál liturgickým zpěvem lidu, 5–6 (1926), s. 139–143.
- SEDLÁČEK, Anselm. Liturgické slovo v posvátné hudbě, 9–10 (1926), s. 251–255.
- SEDLÁČEK, Anselm. Pění žalmů v křesťanském starověku, 1–2 (1927), s. 43–49.
- SEDLÁČEK, Anselm. Pění žalmů v křesťanském starověku, 3–4 (1927), s. 94–96.
- SEDLÁČEK, Anselm. Pět hymnů v době nejstaršího křesťanství, 7–8 (1927), s. 189–197.
- BOUŠKA, Sigismund. Hymny o slavnosti Posvěcení chrámu, 9–10 (1927), s. 225–227.

- SEDLÁČEK, Anselm. O účasti mládeže při liturgickém zpěvu, 9–10 (1927), s. 265–269.
- SEDLÁČEK, Anselm. Andělský hymnus ve svém původu a dějinném vývoji, 11–12 (1927), s. 315–321.
- SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Introit, 1–2 (1928), s. 26–32.
- SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Kyrie eleison, 5–6 (1928), s. 145–152.
- SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Graduální responsorium, 11–12 (1928), s. 312–317.
- SCHALLER, Marian. O-Antifony, 11–12 (1928), s. 318–320.
- SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Aleluja, 1–2 (1929), s. 4–8.
- SEDLÁČEK, Anselm. Řehole sv. Benedikta ve vývoji liturgického zpěvu, 3–4 (1929), s. 117–126.
- Liturgie a gregoriánský zpěv [překlad konstituce Pia XI. ze dne 20. prosince 1929], 5–6 (1929), s. 154–162.
- SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Traktus, 7–8 (1929), s. 188–190.
- SANTER, B. Liturgické slovo [překlad u knihy *Der liturgische Choral*], 7–8 (1929), 211–216.
- KAKŠ, Jan. Z nejstarší vánoční hymnologie, 11–12 (1929), s. 307–309.
- SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Sequence 1–2 (1930), s. 32–40.
- SEDLÁČEK, Anselm. Kongres v Arezzu 4.–15. září 1882. Několik vzpomínek z boje o tradiční chorál, 3–4 (1930), s. 54–67.
- JANSSENS, Vavřinec. Mariánské antifony. [Úvod.] Salve Regina, 5–6 (1930), s. 100–105.
- JANSSENS, Vavřinec. Mariánské antifony. Alma Redemptoris Mater – Plodná Spasitele Matko, 11–12 (1930), s. 280–284.
- VELÍŠEK, Bernard. Chorál v Emauzích, 7–8 (1930), s. 166–169.
- PETR, Cyrill. Padesát let emauzské hudby, 7–8 (1930), s. 185–193.
- SCHALLER, Marian. Schola artistica Beuronensis při práci v Emauzích, 7–8 (1930), s. 194–196.
- SEDLÁČEK, Anselm. O responsoriích v noční bohoslužbě, 9–10 (1930), s. 213–217.

JANSSENS, Vavřinec. Mariánské antifony. Ave Regina coelorum – Zdrávas nebes Královno, 1–2 (1931), s. 10–12.

SEDLÁČEK, Anselm. Vývoj mešních zpěvů ve středověku. Credo, 1–2 (1931), s. 12–18.

JANSSENS, Vavřinec. Mariánské antifony. Regina caeli laetare – Vesel se, nebes Královno, 3–4 (1931), s. 64–67.

S. N. Církevní hymnika ve svém bohatství, 7–8 (1931), s. 165–172.

FUCHS, Alfred. Sekvence na svátek sv Benedikta [překlad] 9–10 (1932), s. 193.

S. N. Církevní modlitby v adventě, 11–12 (1932), s. 270–275.

STUDENÝ, Bruno. Modlitba breviáře, 11–12 (1932), s. 276

VELÍŠEK, Bernard. Gregoriánský chorál v liturgii, 11–12 (1933), s. 509–517.

FUCHS, Alfred. Básnická krása liturgického textu svěcení křestní vody, 11–12 (1934), s. 516–524.

HÄNSLER, Jindřich. Žalmy breváře, 3 (1935), s. 115–118.

MALINA, Bedřich. Oprava hymnů v římském breviáři za Urbana VIII., 3 (1936), s. 63–68.

MALINA, Bedřich. Sv. Řehoř VII. a jeho officium v breviáři, 9 (1936), s. 169–173.

FUCHS, Alfred. Eucharistické hymny sv. Tomáše Akvinského [1], 9 (1937), s. 132–137.

FUCHS, Alfred. Eucharistické hymny sv. Tomáše Akvinského [2], 10 (1937), s. 147–153.

KLEMENT, Josef. Brevíř v rukou laiků [1], 7 (1938), s. 157–165.

KLEMENT, Josef. Brevíř v rukou laiků [2], 8 (1938), s. 183–187.

KLEMENT, Josef. Brevíř v rukou laiků [3], 9 (1938), s. 203–209.

KLEMENT, Josef. Brevíř v rukou laiků [4], 10–11 (1938), s. 228–236.

KLEMENT, Josef. Brevíř v rukou laiků [5], 12 (1938), s. 260–266.

KLEMENT, Josef. Brevíř v rukou laiků [6], 2 (1939), s. 29–36.

Liturgické umění

SCHALLER, Marian. Liturgické umění, 5–6 (1926), s. 153–156.

SCHALLER, Marian. Liturgické umění, 7–8 (1926), s. 192–196.

SCHALLER, Marian. Liturgické umění, 9–10 (1926), s. 273–276.

SCHALLER, Marian. Liturgické umění, 11–12 (1926), s. 311–314.

S. N. Církev a církevní umění, 1–2 (1930), s. 4–12.

- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni, 9–10 (1930), s. 227–232.
- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni. Světlo, 1–2 (1931), s. 38–42.
- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni. Světlo, 3–4 (1931), s. 75–78.
- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni. Světlo, 5–6 (1931), s. 119–122.
- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni. Světlo, 7–8 (1931), s. 156–158.
- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni. Světlo, 9–10 (1931), s. 219–228.
- HENNINGER, Josef. Příroda ve svatyni. Světlo, 11–12 (1931), s. 260–265.
- BERTRAM, Adolf. Dům Boží a brána nebes, 9–10 (1932), s. 193–196.
- HENNINGER, Josef. Velikonoční svíce, 3–4 (1932), s. 78–82.
- SCHALLER, Marian. Nádhera v liturgii, 1–2 (1932), s. 36–40.
- S. N. O stavbě a výzdobě chrámů, 1–2 (1932), s. 41–46
- VELÍŠEK, Bernard. Okrasa chrámu Páně podle nejnovějších církevních předpisů, 9–10 (1932), s. 231–234.
- FUCHS, Alfred. Poesie v liturgii, zvláště v římském misálu, 11–12 (1933), s. 466–493
- FUCHS, Alfred. Jacopone da todi [Stabat Mater, Dies irae], 1 (1934), s. 15–17.
- KLEMENT, Method. Vraťme se k žalmům, 1 (1934), s. 24–27.
- KLEMENT, Method. Svatopostní žalm, 3 (1934), s. 86–90.
- KLEMENT, Josef. Obrazy v liturgické výchově, 4 (1934), s. 124–129.
- HROCH, Karel B. Sociální význam zlata v liturgii, 7 (1935), s. 245–249.
- BERTRAM, Adolf. Dům Boží a brána nebes, 10 (1937), s. 145–147.

Dějiny liturgie, východní liturgie

- VAJS, Josef. Slovanská liturgie, 3–4 (1928), s. 60–64.
- VYKOUKAL, Arnošt. Dějiny hostie, 1–2 (1928), s. 1–10.
- HÖPFL, Hildebrand. Úcta mariánská ve starokřesťanském Římě, 5–6 (1929), s. 133–138.
- HÖPFL, Hildebrand. Úcta mariánská v Římě. Santa Maria Maggiore, 7–8 (1929), s. 182–187.
- PAVELKA, Vojtěch. Missale Romanum. Editio Lacensis, 3–4 (1931), s. 79–84.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Význam katechumenátu v křesťanském starověku, 3 (1933), s. 81–84.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Obřady katechumenátu v křesťanském starověku, 4 (1933), s. 122–125.

- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Obřady fotizomenátu v křesťanském starověku 5 (1933), 167–170.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Svátost biřmování v první církvi, 3 (1934), s. 84–86.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Kterak přijímali křesťané svátost oltářní, 5 (1934), s. 169–172.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Obřady věřících u stolu Páně, 6 (1934), s. 204–207.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Eucharistie v křesťanských chrámech, 10 (1934), s. 364–368.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Příprava křtěnců v starých dobách. Katechumenát, fotizomenát, 11–12 (1934), s. 469–476.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Pokání v křesťanském starověku, 1 (1935), s. 14–17.
- WENZEL, Placid. Sv. Benedikt a liturgie, 3 (1935), s. 96–107.
- WENZEL, Placid. Modlitba prvních křesťanů [1], 4 (1935), s. 152–156.
- WENZEL, Placid. Modlitba prvních křesťanů [2], 5 (1935), s. 170–173.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Obřady při svátosti pokání ve staré a středověké církvi, 3 (1935), s. 83–86.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Obřady při bývalém veřejném pokání, 5 (1935), s. 173–176.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Dějiny obřadů posledního pomazání, 9 (1935), s. 340–343.
- NEUMANN, Augustin. Účast arcibiskupa Jenštejna na zavedení svátku Navštívení P. Marie [1], 11 (1935), s. 430–437.
- KNIEL, Kornel. Jak ctílo rané křesťanství své mrtvé, 12 (1935), s. 459–465.
- VAJS, Josef. Jakého obřadu byla slovanská liturgie, zavedená sv. Cyrilem a Metodějem, východního či západního, 12 (1936), s. 220–226.
- VYKOUKAL, Arnošt. Nástin dějin Mše svaté, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 33–41.

Svátosti a svátostiny

- GOUGAUD, Ludvík. Svěcení chleba v kláštorech, 1–2 (1930), s. 29–31
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Sociální význam svátostí, 11–12 (1933), s. 494–500.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. Bezprostřední obřady před křtem a po křtu svatém, 1 (1934), s. 13–15.
- VELÍŠEK, Bernard. Požehnání sv. Maura, 1 (1935), s. 21–23.
- BERAN, Josef. Svátost nemocných, 7 (1935), s. 295–299.
- REBAN, Karel. Význam svátosti Pokání v životě křesťana. Kající praxe dříve a nyní, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 46–61.

- MIKLÍK, Konstantin. Zpovědní obřady v církvi západní a východní, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 62–78.
- BERAN, Josef. Poslední pomazání, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 78–86.
- VEČEŘE, Karel. Vývoj a stupně svátosti svěcení kněžstva, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 86–98.
- MALINA, Bedřich. Svátost svěcení kněžstva, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 99–116.
- BURÝŠEK, Josef. Svátost posvěcení manželů, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 116–136.
- SCHALLER, Marian. Posvěcení rodiny, Sborník III. liturgického týdne (1936), s. 136–147.
- HROCH, Karel. Svátost duchovní zralosti, 1 (1937), s. 2–4.
- ALBRECHT, Justin. Znovuzrození z vody a Ducha Svatého. Sůl, 2 (1937), s. 31–32.
- KLEMENT, Josef. O našich kalendářích [1], 3 (1937), s. 42–45.
- ALBRECHT, Justin. Znovuzrození z vody a Ducha Svatého. Dům Boží, 4 (1937), s. 57–59.
- KLEMENT, Josef. O našich kalendářích [2], 4 (1937), s. 59–62
- ALBRECHT, Justin. Znovuzrození z vody a Ducha Svatého. Modlitba, 5 (1937), s. 69–71.
- SEVERUS, Emanuel. Žehnání rytíře, 5 (1937), s. 74–76.
- VERZICH, Maurus. Památné dni ve Věčném městě [pohřební obřady po smrti papeže Pia XI.], 3 (1939), s. 51–54.

Zprávy, ostatní příspěvky

- VYKOUKAL, Arnošt. Missa – mše, 1–2 (1927), s. 1–5.
- BEAUDUIN, Lambert. Obnova liturgie v Římě, 7–8 (1929), s. 202–210.
- S. N. Zajímavá svěcení, 7–8 (1929), s. 228–229.
- SCHALLER, Marian. Jednotnost liturgická [úryvek z připravované knihy *Liturgie*], 7–8 (1931), s. 145–148.
- REBAN, Karel. Hříchy proti liturgii, 3 (1935), s. 92–96.
- WENZEL, Placid. Triduum v Lurdech, 6 (1935), s. 203–209.
- MALINA, Bedřich. Voda v liturgii [1], 4 (1936), s. 81–89.
- MALINA, Bedřich. Voda v liturgii [2], 5 (1936), s. 98–105.
- Preface [překla z ambrosiánského misálu], 3 (1937), s. 45.

- MALINA, Bedřich. Kadidlo v liturgii [1], 7 (1937), s. 99–102
- MALINA, Bedřich. Kadidlo v liturgii [2], 8 (1937), s. 115–120.
- FUCHS, Alfred. Činnost Posvátné Kongregace Ritů a Posvátné Kongregace Ceremonií, Sborník IV. liturgického týdne (1937), s. 61–65.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické právo [1], 1 (1938), s. 5–8.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické právo [2], 2 (1938), s. 24–27.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické právo [3], 3 (1938), s. 37–39.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické právo [4], 4 (1938), s. 55–57.
- S. N. Úcta k Njesvětějšjmu Srdci Ježíšovu v řádu sv. Benedikta [1], 4 (1938), s. 73–78.
- VYKOUKAL, Arnošt. Liturgické právo [5], 5 (1938), s. 101–106.
- S. N. Úcta k Njesvětějšjmu Srdci Ježíšovu v řádu sv. Benedikta [2], 5 (1938), s. 108–112.
- S. N. Úcta k Njesvětějšjmu Srdci Ježíšovu v řádu sv. Benedikta [3], 6 (1938), s. 130–134.
- VYKOUKAL, Arnošt. Dominus super aquas [slavnost v rámci 34. Mezinárodního eucharistického sjezdu v Budapešti], 7 (1938), s. 146–150.
- S. N. Úcta k Njesvětějšjmu Srdci Ježíšovu v řádu sv. Benedikta [4], 7 (1938), s. 153–157.
- S. N. Liturgické zprávy. Mše svatá a radio, 8 (1938), s. 188.
- S. N. Úcta k Njesvětějšjmu Srdci Ježíšovu v řádu sv. Benedikta [5], 9 (1938), s. 210–212.
- Instrukce Posvátné Kongregace svátostí o bedlivém střežení Nejsvětější Svátosti, 10–11 (1938), s. 236–244.
- BERAN, Josef. Liturgika v rámci studia theologického, 1 (1939), s. 12–17.
- PTÁČEK, Prokop. Postata liturgie, 1 (1939), s. 18–23.

15.2. Na hlubinu⁵²⁷

Časopis s názvem *Na hlubinu – revue pro duchovní život* vycházel v Olomouci v nakladatelství Kazatelského řádu Krystal v letech 1926–1948. Po celou dobu existence jej vedl P. fr. Silvestr Maria Braitto, O.P., který převedl do českého prostředí francouzský dominikánský měsíčník *La vie spirituelle*, vydávaná Marie-Vincentem Berndotem, O.P. Časopis *Na hlubinu* měl za cíl jednak působit na obnovování duchovního života v českých zemích, jednak oslovovat širší okruh čtenářů texty s vysokou teologickou i kulturní úrovní.⁵²⁸ Přes snahu o širší zaměření jej lze charakterizovat jako „*revue o duchovním životě pro katolickou inteligenci.*“⁵²⁹ Důraz na spiritualitu byl pro typický časopis typický po celou dobu, kdy vycházel.

Z hlediska liturgického se na obsah revue *Na hlubinu* zaměříme z důvodu jejího širokospektrálního nároku a také proto, že nám poskytuje průhled k pracím řeholníků-liturgiků, z nichž mezi bratry kazateli vyniká vedle Silvestra Maria Braitto především P. fr. Antonín Čala, O.P.

Teorie liturgie

BRAITO, Silvestr Maria. Slavnosti náboženské a jejich civilní parodie, 1 (1933), s. 57–58.

BRAITO, Silvestr Maria. Sláva liturgie, 9 (1934), s. 584–585.

S. N. Liturgií k vítězství nad hmotou, 1 (1935), s. 42–50.

ČALA, Antonín. Pojem liturgie. 1 (1936), s. 11–16.

ČALA, Antonín. Pojem liturgie. 2 (1936), s. 78–81.

BRAITO, Silvestr Maria. Liturgické poslání Církve, 2 (1936), s. 126–127.

ČALA, Antonín. Pojem liturgie, 3 (1936), s. 159–162.

ČALA, Antonín. Předmět liturgie, 4 (1936), s. 237–242.

⁵²⁷ Excerpta z časopisu *Na hlubinu* s ohledem na liturgiku získána na základě údajů v NEKVINDA, Libor. *Na hlubinu 1926–1948. Bibliografie revue pro duchovní život*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000. Dále jen NEKVINDA, Libor. *Na hlubinu 1926–1948*.

Autor bibliografie uměle vytvořil členění seriálů: (1) Kurs duchovního života (1927); (2) Přátelství s Bohem (1928); (3) Kurs vnitřní modlitby (1929); (3) Kurs o darech Ducha sv. (1930); (4) Kurs o následování Krista (1931); (5) Kurs o lásce k Bohu (1932); (6) Kurs o milosti (1933); (7) Kurs o kněžství (1934); (8) Kurs o Církvi jakožto zdroji duchovního života (1935); (9) Kurs o ctnosti (1936); (10) Kurs o mystickém těle Kristově (1937); (11) Kurs asketicko-mystický (1938); (12) Kurs o duchovním očišťování (1939–1940); (13) Základy duchovního života (1941); (14) Mystická cesta (1942–1943); Kurs duchovního života pro začátečníky (1943–1944/1945). Srov. *Tamtéž*, s. 5. Viz též MACEK, Petr. *Revue Na hlubinu a Filosofická revue. Sonda do intelektuálních dějin meziválečného katolicismu v díle české dominikánské provincie*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2011.

⁵²⁸ Srov. NEKVINDA, Libor. *Na hlubinu 1926–1948*, s. 3.

⁵²⁹ *Tamtéž*.

- ČALA, Antonín. Předmět liturgie, 5 (1936), s. 315–319.
- ČALA, Antonín. Cíl a užitek liturgie, 8 (1936), s. 542–547.
- ČALA, Antonín. Liturgický symbolismus, 9 (1936), s. 624–627.
- ČALA, Antonín. Liturgický symbolismus, 10 (1936), s. 681–685.
- ŠVACH, Prokop. Liturgie a mystika, 4 (1939), s. 251–253.
- CESTA, Pavel. Vzdělání posvěcené liturgií, 10 (1936), s. 693–697.
- ŽURKAŇ, Jan. Význam liturgie pro lid, 7 (1940), s. 404–416.
- F. M. Liturgie a dítě, 2 (1941), s. 97–101.
- STŘEDA, Jindřich. Liturgická slova, 7 (1941), s. 408–411.
- S. N. Slova liturgie, 7 (1941), s. 408–411.
- BRAITO, Silvestr Maria. Modlitba soukromá a liturgická, 4 (1943), s. 249–250.
- BRAITO, Silvestr Maria. Liturgií k lásce, 7 (1943), s. 443–444.
- BRAITO, Silvestr Maria. Jaká liturgie, taková modlitba, 5 (1944–1945), s. 316–317.

Liturgická praxe, liturgický rok

- DITTL, Tomáš. Církevní rok [1], 1 (1931), s. 25–27.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [2], 2 (1931), s. 83–85.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [3], 3 (1931), s. 165–168.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [4], 6 (1931), s. 313–316.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [5], 8 (1931), s. 450–452.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [6], 10 (1931), s. 565–567.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [7], 1 (1932), s. 28–32.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [8], 2 (1932), s. 103–106.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [9], 3 (1932), s. 150–152.
- CINEK, František. Svatí v liturgii, 5 (1932), s. 264–270.
- DITTL, Tomáš. Církevní rok [10], 9 (1932), s. 514–516.
- SCHERZER, Augustin. Je myslitelná farnost liturgicky žijící, 2 (1935), s. 109–112.
- ČALA, Antonín. Účast věřících na liturgii, 6 (1936), s. 404–411.
- DACÍK, Reginald Maria. Růženec při mši svaté, 2 (1936), 2, s. 137.
- DACÍK, Reginald Maria. Růženec při mši svaté, 3 (1936), s. 208.
- S. N. Liturgie ve farnosti, 10 (1936), s. 702–704.
- BRAITO, Silvestr Maria. Dvě liturgické primitivní poznámky, 3 (1937), s. 213.
- DACÍK, Reginald Maria. Náboženský týden, 2 (1938), s. 121–123.
- BRAITO, Silvestr Maria. Trojí vigilie, 1 (1940), s. 52–53.

BOCHOŘÁK, Klement. Na okraj římského misálu, 8 (1941), s. 465.
BOCHOŘÁK, Klement. O obecném užitku římského misálu, 3 (1942), s. 148–153.
CYPRIÁN. Nechte kněze u oltáře, 6 (1942), s. 322–323.
S. N. Osobní indult privilegovaného oltáře, 8 (1942), s. 497.
BRAITO, Silvestr Maria. Méně kadidla, 8 (1942), s. 497–498
S. N. Postavení kněze, 5 (1943), s. 302–304.
BRAITO, Silvestr Maria. Svaté obrázky, 7 (1943), s. 429–432.
ČALA, Antonín. Význam církevního roku, 1 (1944–1945), s. 15–20.

Mše svatá, eucharistie

AMIABLE, M. Jak možno za někoho dokonale přijímat, 5 (1930), s. 232–243.
SIMONIN, H. D. Svátost Eucharistie podle svědectví Písma sv., 1 (1931), s. 28–35.
ČALA, Antonín. Ritus mše svaté, 7 (1931), s. 391–396.
BRAITO, Silvestr Maria. Naše účast na oběti mše svaté, 7 (1936), s. 490–491.
ČALA, Antonín. Obtíže spojené s účastí na liturgii, 7 (1936), s. 441–446.
ČALA, Antonín. Střed celého náboženského života, 1 (1937), s. 11–16.
ČALA, Antonín. Podstata eucharistické oběti, 3 (1937), s. 156–162.
ČALA, Antonín. Skutečnost eucharistické oběti, 7 (1937), s. 444–452.
ČALA, Antonín. Skutečnost eucharistické oběti, 8 (1937), s. 533–538.
ČALA, Antonín. Vývoj eucharistické oběti, 10 (1937), s. 678–686.
ČALA, Antonín. Stupňové modlitby, 1 (1938), s. 24–30.
ČALA, Antonín. Vstup – introit, 2 (1938), s. 111–115.
ČALA, Antonín. Kyrie a gloria, 3 (1938), s. 163–169.
ČALA, Antonín. Zpěvy mezi čtením Písma, 6 (1938), s. 402–407.
ČALA, Antonín. Kredo, 7 (1938), s. 479–481.
ČALA, Antonín. Obětování, 8 (1938), s. 538–543.
ČALA, Antonín. Obětování, 9 (1938), s. 603–609.
ČALA, Antonín. Preface, 10 (1938), s. 666–670.
ČALA, Antonín. Modlitby kánonu před proměňováním, 2 (1939), s. 100–106.
ČALA, Antonín. Proměňování, 3 (1939), s. 165–170.
ČALA, Antonín. Modlitby kánonu po proměňování, 6 (1939), s. 346–351.
ČALA, Antonín. Modlitby kánonu po proměňování, 7 (1939), s. 403–408.
ČALA, Antonín. Příprava k obětní hostině, 8 (1939), s. 472–480.
ČALA, Antonín. Svaté přijímání, 9 (1939), s. 547–553.

- ČALA, Antonín. Po svatém přijímání, 10 (1939), s. 615–619.
- ČALA, Antonín. Liturgie nejsvětější svátosti, 9 (1940), s. 538–543.
- ČALA, Antonín. Liturgie nejsvětější svátosti, 10 (1940), s. 592–598.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, 2 (1942), s. 87–96.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, 3 (1942), s. 153–156.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, které mají vztah ke křtu, 5 (1942), s. 285–290.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, které mají vztah k Eucharistii, 1 (1943), s. 38–43.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, které mají vztah k Eucharistii, 2 (1943), s. 116–120.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, které mají vztah k Eucharistii, 4 (1943), s. 221–225.
- BRAITO, Silvestr Maria. Dobré časté svaté přijímání, 1 (1943), s. 60–62.

Ostatní svátosti a svátostiny

- HÉRIS, CH. V. O svátostech, 3 (1927), s. 162–167.
- HÉRIS, CH. V. Svátost pokání, 5 (1927), s. 258–261.
- S. N. Liturgické posvěcení času [1], 7 (1927), s. 387–391.
- S. N. Liturgické posvěcení času [2], 8 (1927), s. 451–459.
- S. N. Liturgické posvěcení času [3], 9 (1927), s. 531–536.
- S. N. Liturgické posvěcení času [4], 10 (1927), s. 568–571.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [1], 2 (1929), s. 91–95.
- BRAITO, Silvestr Maria. K častější svaté zpovědi, 2 (1929), s. 102–103.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [2], 3 (1929), s. 145–146.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [3], 4 (1929), s. 209–212.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [4], 5 (1929), s. 257–259.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [5], 7 (1929), s. 338–340.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [6], 8 (1929), s. 409–411.
- DITTL, Tomáš. Liturgie svátostí [7], 9 (1929), s. 455–459.
- S. N. Svěcení kněžstva [1], 1 (1930), s. 31–34.
- S. N. Svěcení kněžstva [2], 4 (1930), s. 176–178.
- FAULCONNIER, L. de. Soulad svátostí, 3 (1930), s. 115–122.
- S. N. Svěcení kněžstva [3], 5 (1930), s. 224–227.
- S. N. Svěcení kněžstva [4], 6 (1930), s. 266–269.
- S. N. Svěcení kněžstva [5], 8 (1930), s. 374–376.
- S. N. Svěcení kněžstva [6], 9 (1930), s. 430–433.
- S. N. Svěcení kněžstva [7], 10 (1930), s. 476–481.

- S. N. Význam a podstata svátostin [1], 1 (1933), s. 28–31.
- S. N. Význam a podstata svátostin [2], 3 (1933), s. 166–168.
- S. N. Svátostiny [1], 1 (1934), s. 28–30.
- S. N. Svátostiny [2], 3 (1934), s. 158–160.
- S. N. Liturgické posvěcení času, 2 (1935), s. 96–103.
- S. N. Liturgické posvěcení kultury, 6 (1935), s. 346–351.
- S. N. Liturgické posvěcení místa, 2 (1935), s. 156–163.
- S. N. Liturgické posvěcení práce, 4 1935, s. 216–221.
- S. N. Liturgické posvěcení rodiny, 5 (1935), s. 289–296.
- BRAITO, Silvestr Maria. Živá svátost křesťanského manželství, 2 (1938), s. 130–132.
- MIKLÍK, Konstantin. Liturgický výraz učení o biřmování, 10 (1939), s. 604–615.
- S. N. Styl a tajemství svatého biřmování, 6 (1939), s. 351–357.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátostí, 3 (1940), s. 150–153.
- ČALA, Antonín. Liturgie křesťanského znovuzrození [1], 5 (1940), s. 285–291.
- ČALA, Antonín. Liturgie křesťanského znovuzrození [2], 6 (1940), s. 347–352.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti biřmování, 8 (1940), s. 482–492.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti pokání [1], 1 (1941), s. 16–21.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti pokání [2], 2 (1941), s. 76–80.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti nemocných [1], 4 (1941), s. 235–241.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti nemocných [2], 5 1941, s. 287–290.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti zasvěcení kněžstva [1], 6 (1941), s. 348–353.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti svěcení kněžstva [2], 7 (1941), s. 415–421.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti svěcení kněžstva, 8 (1941), s. 498–504.
- ČALA, Antonín. Liturgie svátosti manželství, 9 (1941), s. 581–586.
- ČALA, Antonín. Svátostiny, jež mají vztah k svátosti pokání, 9 (1942), s. 552–555.
- S. N. Divné a nesrozumitelné křty, 2 (1947), s. 63–64.

Liturgické hnutí

- S. N. Liturgické hnutí v Americe, 3 (1927), s. 186.
- S. N. Třetí liturgický týden, 4 (1936), s. 277.
- P. Š. Liturgické hnutí v Anglii, 7 (1936), s. 483–485.
- BRAITO, Silvestr Maria. Německý liturgický týden v Moravské Třebové, 9 (1936), s. 634–635.
- DACÍK, Reginald Maria. Liturgické hnutí, 3 (1938), s. 196–198.

- BRAITO, Silvestr Maria. Korektura k liturgickému hnutí, 8 (1940), s. 496–497.
- STŘEDA, Jindřich. Liturgické hnutí, 9 (1941), s. 607–609.
- S. N. K otázce liturgického hnutí, 7 (1944–1945), s. 430–431.
- BRAITO, Silvestr Maria. K liturgickému hnutí, 7 (1938), s. 492.
- BRAITO, Silvestr Maria. Hnutí biblické a liturgické, 10 (1948), s. 296–297.

Východní liturgie

- CHODIL, F. První liturgická kniha obřadu byzantského v staroslověnském jazyku, 7 (1942), s. 434–436.
- S. N. Modlitba ve východní církvi, 8 (1944–1945), s. 500.
- S. N. Katolický východní obřad, 3 (1947), s. 107.

Liturgická hudba a zpěv, umění a liturgie

- S. N. Musica Sacra, 6 (1927), s. 375.
- BRAITO, Silvestr Maria. Zpěv při mši svaté, 4 (1934), s. 242–243.
- S. N. Liturgie a umění, 4 (1935), s. 239–242.
- ŠTORM, Břetislav. Liturgie a architektura, 6 (1935), s. 359–364.
- BRAITO, Silvestr Maria. Posvátná hudba, 10 (1935), s. 633–634.
- S. N. O významu gregoriánského chorálu pro liturgii, 2 (1938), s. 83–90.
- TICHÝ, Otto Albert. Jak je třeba rozuměti slovu chrámový zpěv polyfonní, 8 (1938), s. 520–526.
- ŠTORM, Břetislav. Umění v liturgii, 4 (1940), s. 224–227.
- ŠTORM, Břetislav. Umění v liturgii, 5 (1940), s. 296–300.
- DACÍK, Reginald Maria. Duchovní koncerty v kostelích, 6 (1941), s. 365–367.
- BRAITO, Silvestr Maria. Malá, ale naléhavá poznámka pro varhaníky, 5 (1942), s. 308–309.
- S. N. Výklad liturgických zpěvů 28., 29. a 30. června, 6 (1943), s. 378–379.
- DITTL, Tomáš M. Ke kostelnímu zpěvu, 9 (1943), s. 553–554.
- S. N. Varhaník a církevní rok, 1 (1947), s. 26–28.
- S. N. Varhaník a církevní rok II, 2 (1947), s. 67–68.

15.3. Vyšehrad⁵³⁰

Časopis *Vyšehrad* s podtitulem *List pro křesťanskou kulturu* vycházel v letech 1945–1948, jednalo se o týdeník a následně čtrnáctideník. Programový profil se pohyboval kolem tří témat: českého národa, křesťanské víry a tradice.⁵³¹ Obsah můžeme rozdělit do čtyř základních typů textu: (1) informace (studie a zprávy), (2) úvahy (eseje a glosy), (3) kritiky (recenze a kritické studie), (4) dokumenty a původní literární texty. Jednotlivé rubriky všech ročníků lze do stanovených oblastí přiřadit, docházelo pouze k modifikacím náplně, nikoli k zásadním proměnám vnitřního členění listu.

Liturgika, dějiny liturgie, liturgické hnutí v českých zemích

HEIDLER, Alexander – ZVĚŘINA, Josef. Historické poznámky k adventu a vánočním svátkům, 9–10 (1945), s. 14–17.

ČEŘOVSKÝ, Jan. Čeští benediktini na nové cestě, 11 (1945), s. 4–6.

HEIDLER, Alexander. Velikonoční hra o Nanebevzetí Panny Marie, 24 (1946), s. 1–2.

Editorial – Liturgika na prahu nového baroka?, 35–36 (1946), s. 24.

REY, Jan. Náboženský tanec, 37 (1946), s. 6–8.

Břevnovské archisterium, 12 (1947), s. 183–184.

Editorial – liturgie, 13 (1947), s. 201–202.

Umění, liturgická hudba

TALLICH, Václav. Tón a duch, 7 (1945), s. 5–8.

TICHÝ. Duchovní motivy ve skladbách skladatelů profánních [1], 11 (1945), s. 1–4.

JELEN, Josef. Umění jako dar, 12 (1945), s. 5–6.

TICHÝ. Duchovní motivy ve skladbách skladatelů profánních [2], 12 (1945), s. 7–10.

RODINA, Karel. O varhanách, varhanářích i varhanících, 32 (1946), s. 1–4

PONDĚLNÍK, J. Církevní péče o památky, 33 (1946), s. 1–3.

ŠTORM, Břetislav. Budoucnost chrámového umění, 1 (1947), s. 27–28.

Církev a umělci, 8–9 (1947), s. 129.

O československé duchovní hudebnině, 8–9 (1947), s. 143.

NEWTON, Eric. Umění a církev, 16–17 (1947), s. 257–258.

⁵³⁰ Excerpta z časopisu *Vyšehrad* získána vlastním zpracováním. Viz SKLENÁŘ, Michal. Liturgika a příbuzná témata na stránkách časopisu *Vyšehrad* (1945–1948), s. 303–319.

⁵³¹ K charakteristice časopisu viz ÖZÖRENCIK, Helena. *Časopis Vyšehrad (1945–1948). Program, profil a vztah k době*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky 2010. Dostupné z WWW <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/86865> [2015-04-22].

CALVET, Joseh. Katolický cit a duch sakristie, 18–19 (1947), s. 284–286.

Editorial – milodary na chrám Páně, 20 (1947), s. 313

SOKOL, Jan Svatý Vít, 2 (1947), s. 17–20.

CMÍRAL, Adolf. Orlův Český kancionál z hlediska hudebního [1], 3 (1947), s. 35–36.

CMÍRAL, Adolf. Orlův Český kancionál z hlediska hudebního [2], 5 (1947), s. 54–55.

VYSKOČIL, Albert – Slovesná stránka české duchovní písně, 9 (1948), s. 143–144

TICHÝ, Albert. Vývoj soudobé duchovní hudby, 3 (1948), s. 41–43.

Východní křesťanství

VAŠICA, Josef. Hnutí pro staroslovanské bohoslužby, 9–10 (1945), s. 7–10.

MYSLIVEC, Josef – ČEŘOVSKÝ, Jan. Pro slovanské Emauzy, 1 (1946), s. 21–23

MYSLIVEC, Josef. O ikoně několik slov, 17 (1946), s. 5–6.

PONEDELNIKOV. Nový kalendář byzantsko-slovanského obřadu, 10–11 (1947), s. 155–156.

Zprávy, další témata

MATOUŠ, Jiří. Momentka z pohraničí, 7 (1945), s. 17.

O poměrech laických katechetů – dopis, 19 (1946), s. 19.

REBAN, Karel. Scéna pro českou duchovní hru, 29 (1946), s. 15.

Mše chcíplotinek, 40 (1946), s. 11–14.

Návrat ke křesťanskému pojetí neděle, 4 (1947), s. 61.

15.4. Nový život⁵³²

Katolický exilový časopis s podtitulem *Měsíčník Cyrilometodějské ligy pro kulturu a život z víry* vycházel v letech 1949–1954 v Londýně a poté do roku 2011 v Římě (Křesťanská akademie). Liturgická témata jsou v *Novém životě* spojena především se jménem ThDr. Alexandera Heidlera (1916–1980), který v říjnu 1949 odešel do exilu, působil zejména ve Spolkové republice Německo a byl znám z rozhlasového vysílání Radia Svobodná Evropa pod jménem Otec Křišťan.

Sonda do časopisu *Nový život* ukazuje liturgická témata v prostředí českého katolického exilu Londýně a posléze v Římě po roce 1948. Jedná se o seznam krátký: velká část liturgicky zaměřených článků v *Novém životě* spadá mimo sledované období

⁵³² Excerpta z časopisu *Nový život* s ohledem na liturgiku poskytla kolegyně ThLic. Marie Benáková.

a řada textů s tématem liturgie měla ráz spíše informační a spirituální (např. seriál Alexandra Heidlera s názvem Kapitoly o svátostech).

S. N. Katolická víra v praxi. Svatá oběť, kterou přinášíme, 5 (1950), s. 27–28

ŠVÉDA, Zdeněk. Obřady Svatého týdne v nové úpravě, 4 (1957), s. 78–80.

S. N. Zjednodušení předpisů o postu před svatým přijímáním, 4 (1958), s. 87.

HEIDLER, Alexander. Katolické náboženské pořady rozhlasové stanice Svobodná Evropa, 10–12 (1952), s. 11–12.

HEIDLER, Alexander. Než začnu hovořit o svátostech, 1 (1958), s. 8–9.

HEIDLER, Alexander. Křest v dějinách a v praxi, 6 (1958), s. 128–129.

HEIDLER, Alexander. Bible o eucharistii, 2 (1959), s. 40–42.

HEIDLER, Alexander. Naše mše svatá. Přehled eucharistické liturgie v dějinách a v dnešní praxi římského obřadu, 4 (1959), s. 88–90.

HEIDLER, Alexander. Eucharistický život, 5 (1959), s. 118–121.

HEIDLER, Alexander. Svaté pomazání nemocných, 9–10 (1960), s. 194–195.

ROPS, Daniel. Mše svatá, 5 (1962), s. 110–111.

HEIDLER, Alexander. O významu svátostí, 4 (1963), s. 78–80.

BABOR, Jiří. Bible a liturgie. Dědictví cyrilometodějské, 4 (1963), s. 81–81.

Preface k slavnostem jubilea, 3 (1966), s. 62.

16. Charakteristiky laické linie české katolické liturgiky v letech (1616) 1841–1962

V laické linii se liturgika před II. vatikánským koncilem ukazuje jako formační nástroj, který má věřícímu lidu v první fázi předložit argumenty pro autentičnost slavení liturgie v římské církvi (ve vztahu k reformační kontroverzi a postupující katolické reformaci) a posléze podporovat znalosti o církvi a její liturgii ve smyslu znalosti gest, věcí a posléze slov, spojených se slavením (ve vztahu k situaci v polovině 19. století). Odtud následně vede cesta k typické lidové liturgice, učebnici liturgiky, která pak vedle věroučných a morálních témat tvoří třetí pilíř náboženského vzdělávání dětí. Tento potenciál uvedení do liturgické praxe římskokatolické církve liturgika ztratila po marginalizaci náboženského vzdělávání v rámci ateizačního tažení militantně ateistického komunistického panství. Podporu liturgické zbožnosti – jež v mnoha případech těsně hraničí se spirituální teologií, bývá provázána též s dějinami liturgie, sakramentální teologií a ekleziologií – můžeme najít v řadě časopisů, jasně vystupuje v revue *Na hlubinu* nebo časopisu *Pax*; kláštery se výrazně podílely na liturgické formaci lidu.

V českém prostředí se zřejmě poprvé setkáváme s příručkou liturgiky v češtině na začátku 17. století, poté žánr vymizel a znovu se objevil v polovině 19. století. Laická liturgika prošla na rozdíl od klerické několika vývojovými fázemi, během nichž se posunula od částečné až fragmentární deskripce s protireformačním nábojem ke stále širěji pojatému výkladu, vrcholícímu v ekleziologizaci liturgiky v návaznosti na liturgické hnutí a v uchopování liturgického slavení jako celku.

16.1. (Laická) liturgika jako projev obou konfesionalizací

Mnohovrstevnatý a dlouhodobý proces konfesionalizace – ať už šlo o první, raně novověkou, nebo o druhou v polovině 19. století – byl v českém prostředí provázen vznikem katolických laických liturgik. Příručky psané v lidovém jazyce měly laickým křesťanům umožnit orientaci v bohoslužebném jednání, především mešním ritu (výklad věcí a gest, posléze předložení slov), podporovat zbožnost (modlitby k jednotlivým částem mše svaté) ale také jim ve vztahu k nekatolickým církevním společenstvím poskytnout argumenty pro katolické pojetí liturgie a církve vůbec.

Reformační hnutí mělo v první fázi významný dopad na věroučnou oblast, teprve konfesionalizace raného novověku ale přinesla radikální odlišnosti v náboženské

praxi.⁵³³ Zároveň s tímto vyhocením se objevila také snaha vysvětlit katolické nebo protestantské postoje širším vrstvám obyvatel. Zároveň s potridentskou katolickou reformací tak se tak v Evropě – Čechy zejména po roce po roce 1620, resp. 1627 nevyjímaje – odehrávalo rekatolizační úsilí za pomoci tištěných katechismů, kancionálů, knížek lidového čtení, příběhů světců, ale také liturgik.

Příručka, která v českém jazyce vykládá obřady katolické církve a obhájí jejich existenci a podobu vůči protestantskému pojetí, je tak projevem konfesionalizace raného novověku. Snad právě dovršení rekatolizace Čech či navýšení počtu kněží, kteří pak svým kázáním a misii mohli oslovit více lidí, vedlo k tomu, že mezi první a druhou vlnou česky psaných liturgik (tj. mezi 17. a polovinou 19. století) zeje dlouhá mezera. Roli v zastavení produkce laických raně novověkých liturgik zřejmě hraje také skutečnost odlišného prožívání a vyznávání víry barokním člověkem, kterému se namísto racionálního výkladu liturgického slavení překládala liturgie, a nejen ona, se silným emočním nábojem.⁵³⁴ Osvícenská racionalita pak zasáhla pouze oblast klerické liturgiky, když ji zařadila do komplexu pastorálně-teologických disciplín.

Od druhé poloviny 19. století – tedy v době zrodu česky psané teologické vědy – nacházíme v české literatuře kontinuální řadu laických liturgických příruček,⁵³⁵ často učebnic, které můžeme zařadit k projevům druhé konfesionalizace dlouhého 19. století (1789–1914).⁵³⁶ Návrat ke vzdělávání věřících laiků v oblasti liturgie již nebyl tak silně poznamenán apologií vůči protestantství, nýbrž stavěl rechristianizaci proti sekularizaci, spiritualizaci proti odkouzlování světa a racionální prvek proti ateistickému či deistickému racionalismu.⁵³⁷ Rámec uvedených posunů tvořil romantismus:⁵³⁸ snaha

⁵³³ Srov. DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). III. Náboženství, magie, osvícenství*. 1. vydání. Praha: Argo, 2006, s. 55 a 73. S českými reáliemi dále srov. NOVOTNÝ, Miroslav. Duchovní. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk českého raného novověku*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007, s. 111–138.

⁵³⁴ „Typem českého barokního člověka je věřící katolík, prožívající citově a vzrušeně se svou církví církevní rok, protkaný četnými svátky s bohatou liturgií a vířivými barvami, farních procházející se zpěvem v pestrobarevných procesích český kraj, navštěvuje hojně poutní místa v rozkošných údolích a na slunných kopcích a jako člen zbožných spolků a bratrstev pamatující na svou duši za života i po smrti.“ ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin V. Doba barokní katolicity (1650–1750). Doba osvícenská (1750–1848)*. 1. vydání. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2008, s. 236–237. Obecněji viz VILLARRI, Rosario. Barokní člověk. In VILLARRI, Rosario (ed.). *Barokní člověk a jeho svět*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 10–15. Viz též *tamtéž*, s. 127–229 (k typům kazatele, misionáře a řeholnice).

⁵³⁵ Srov. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzeneckého katolicismu (1848–1918)*. 1. vydání. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2009, s. 112–121. Bohumil Zlámál nazývá období po roce 1848 „liturgickou obrodou“.

⁵³⁶ Srov. HANUŠ, Jiří. Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace. In *Teologický sborník 4* (2001), s. 3–7. Dostupné z WWW <http://www.cdk.cz/ts/clanky/12/devatenacte-stoleti-jako-stoleti-druhe-konfesionalizace/> [2016-02-18].

⁵³⁷ K uvedeným fenoménům, typickým pro 19. století srov. HORSKÝ, Jan. Novověká racionalizace a odkouzlení světa. Několik poznámek k možnosti pojednat proces kulturně-dějinné proměny. In ONDO

člověka 19. století vědomě se přimknout k něčemu, co jej samého přesahuje (příroda, dějiny apod.) mohla mít i podobu identifikace s římskokatolickou církví a její tradicí, přičemž právě v tomto období došlo k zásadním posunům v ekleziologii⁵³⁹ i v liturgické praxi.⁵⁴⁰

Proto se typickou katolickou liturgikou až do II. vatikánského koncilu stala učebnice liturgiky, která se snažila nabídnout poučení o kultu, zejména o mši svaté, a zároveň tuto deskripci spojit se základními poznatky o římské církvi, později v liturgickém hnutí s aktivizací a přímým propojením s ekleziologií. V českém prostředí byl ovšem tento vývoj, plně rozvíjený od 20. a 30. let 20. století, násilně přerušen v době trvání komunistického totalitního panství.

16.2. Spojení dějin laické linie liturgiky s ekleziologií a dalšími teologickými disciplínami

Liturgiky ve smyslu laických příruček implicitně obsahují soudobou ekleziologii: církev byla chápána a tudíž i představována s důrazem na její hierarchickou, viditelnou podobu, přičemž pojednání o ní se nesla v apologetickém tónu. Laické liturgiky umožňovaly srozumitelnou, stručnou formou seznámit věřící s ekleziologickými tématy, jimž se kandidáti kněžství věnovali v rámci svých studií. Knížky proto vždy vykládají liturgické slavení církve (*societas perfecta*) jako projev veřejného kultu církve (*cultus publicus ecclesiae*),⁵⁴¹ představují zároveň s liturgickými tématy její viditelnou strukturu, úkoly jednotlivých částí této struktury při slavení liturgie a učí čtenáře, na základě jakých znaků – vnějších, viditelných či jinak smyslově

GREČENKOVÁ Martina – MIKULEC Jiří (eds.). *Církev a zrod moderní racionality. Víra, pověra, vzdělanost, věda v raném novověku*, s. 31–53, zde s. 46–47.

⁵³⁸ Viz též výše, podkapitola 1.4.4. Dvojí, paradoxní definice dějin české katolické teologie. „Dalo by se říct, že to, co jako romantismus označujeme, je rozekláno mezi dvě neslučitelné polohy: – na jedné straně je to individualismus, touha vysmeknout se ze všech tradičních vázaností, na druhé straně naopak touha splynout s jakýmsi všeobjímajícím rodným živlem, ať už sociálním, přírodním nebo kosmickým. [Vzhledem k předchozím kapitolám můžeme doplnit i oblast národní nebo konfesní.] Snad právě tato skutečnost vedla autory fundované monografie o evropských literaturách epochy romantismu Martina Procházku a Zdeňka Hrbatu k tomu, že hovoří o ‚romantismech‘, a nikoliv o romantismu.“ SVATONĚ, Vladimír. *Román v souvislostech času. Úvahy o srovnávací literární vědě*, s. 296–297. Autor odkazuje na knihu HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a romantismy. Pojmy, proudy, kontexty*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005.

⁵³⁹ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 589–590. K synodním procesům v 19. století v českých zemích viz RABAN, Miloš. *Sněm české katolické církve. Obnova synodality*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 71–82.

⁵⁴⁰ K situaci v Rakousku v raném novověku pohledem historika viz MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, s. 109–162. K projevům širších fenoménů v českém prostředí a v českém církevním prostředí viz PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, s. 60–65.

⁵⁴¹ Viz MOHELNÍK, Benedikt. *Pečeť daru Ducha Svatého*, s. 217–221.

zachytitelných – rozpoznat, o jakého hierarchu se jedná a v jaké fázi se rituál nachází. V novějších příručkách učebnicového typu k textu, jak jsme již zmínili, přibyly také obrázky a fotografie: čtenář se tak kupříkladu současně s krátkým představením papežského primátu seznámí s podobou chrámu svatého Petra ve Vatikánu na fotografii a vzhledem tiáry na obrázku.

Výkon kultu se výrazně chápal jako osobní úkon zbožnosti posvěceného služebníka. U laiků se ovšem jednalo o účast na kultu a projev ctnosti nábožnosti, jež vyžaduje, „aby byl Bůh uctíván vědomými úkony.“⁵⁴² V obou případech je třeba připojit oslavu Boha a posvěcování člověka, tematicky však náležela – jak jsme již konstatovali – do oblasti morální teologie.⁵⁴³ K posunům došlo v rámci rozvoje liturgického hnutí: impulzy, které ekleziologie vstřebávala v průběhu 19. století, především christocentrický důraz, patrný i ve spiritualitě, „vedl přirozeně i ke vnímání církve jako Těla Kristova.“⁵⁴⁴

Těsné spojení ekleziologie a liturgiky je jasně patrné také z encyklik papeže Pia XII. *Mystici corporis* a *Mediator Dei*, jež stojí na konci námi sledované periody a zřetelně ukazují chápání církve a její liturgie. Papež hovoří o církvi jako o „mystickém, tajemném“ Těle Kristově a liturgii (vedle definice odkazující k veřejné bohopoctě)⁵⁴⁵ taktéž pojímá jako „slavení tajemství“.⁵⁴⁶ Shrnutím celého postoje může být druhá část článku 46 encykliky *Mediator Dei*, kde po citátu svatého Augustina čteme: „V posvátné liturgii otevřeně vyznáváme katolickou víru nejen slavením božských tajemství, konáním oběti a udělováním svátostí, nýbrž i recitováním či zpíváním „Vyznání víry“, které je pro křesťana takřka odznakem a osobním průkazem, pak pročitáním jiných svědeckví víry, nebo četbou Písma svatého, jež bylo napsáno

⁵⁴² „Kult je převedením, pod vlivem nábožnosti, postoje úcty vůči Bohu do vnitřního či vnějšího úkonu. Ctnost nábožnosti, jejíž vlastností je zaměřovat k Bohu, formálně vymezuje různé úkony, které tak získávají povahu kultu. Tím se odlišuje božský kult od všech jiných možných forem kultu. Specificita božského kultu je dána výtečností toho, komu se vzdává: Bůh je dokonalý a absolutní princip. Kult je prostředek, kterým člověk (nebo náboženství) motivovaný bázní vzdává Bohu čest, která mu náleží. Ctnost nábožnosti vyžaduje, aby byl Bůh uctíván vědomými úkony, a ne pouze hnutími vášně nebo citů.“ Tamtéž, s. 204.

⁵⁴³ Otázky (1) ustanovení svátosti, (2) materie a formy, tj věcného uskutečnění a slov, (3) vysluhovatele a podmínek vysluhování, (4) účinků a podmínek přijetí.

⁵⁴⁴ NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká katolická eklesiologie na počátku druhé poloviny 20. století, s. 11.

⁵⁴⁵ „Posvátná liturgie je proto veřejnou bohopoctou, kterou náš Vykupitel jako hlava Církve vzdává nebeskému Otci, a je bohopoctou, kterou společností věřících vzdává své Hlavě a skrze ni věčnému Otci; stručně řečeno je úplnou veřejnou bohopoctou tajemného Těla Ježíše Krista, totiž Hlavy a jeho údů.“ *Mediator Dei*, čl. 20.

⁵⁴⁶ Srov. Tamtéž, čl. 46, 65, 85, 95, 96, 99, 146 a 188.

z vnuknutí Ducha svatého. Celá liturgie tedy obsahuje katolickou víru, pokud veřejně dosvědčuje víru Církve.“⁵⁴⁷

Mystérium liturgie a církve pak papež výslovně spojuje s mystériem Ježíše Krista⁵⁴⁸ a s odkazem na svatého Tomáše Akvinského jeho argumentace vrcholí následovně: „*Poněvadž pak jeho hořké utrpení tvoří ústřední tajemství, z něhož pochází naše spása, je požadavkem katolické víry, aby bylo postaveno do svého plného světla; jest totiž jakoby středem bohopocty, protože je eucharistická oběť denně zpřítomňuje a obnovuje a protože se všechny svátosti připínají co nejúže ke kříži.*“⁵⁴⁹

Právě v tomto kontextu je třeba chápat zacílení většiny laických liturgických příruček a podstatné části aktivit liturgického hnutí, a to nejen v českém prostředí, na výklad mše svaté,⁵⁵⁰ spojený, jak jsme řekli výše, s výkladem o viditelné církvi.⁵⁵¹ Pius XII. říká o křesťanech, zde především laicích, že „*jsou určeni k bohoslužbě*“ (téma *homo liturgicus*)⁵⁵² a že překlady misálu, což můžeme vztáhnout na laické liturgické příručky obecně, „*slouží hlavně k tomu, aby živily a rozdmýchávaly zbožnost křesťanů a jejich úzké spojení s Kristem a s jeho viditelným služebníkem*“⁵⁵³ a aby povzbuzovaly

⁵⁴⁷ *Tamtéž*, čl. 46.

⁵⁴⁸ Srov. *Mediator Dei*, čl. 80, 99–102, 149, 150, 159, 161–164, 167, 173, zejm. čl. 80 a 163.

⁵⁴⁹ *Tamtéž*, čl. 162.

⁵⁵⁰ „*Krásné, pohnutelné, hlubokého smyslu zajisté jsou všechny obřady milé církve naší katolické. Mezi těmito však prvního místa zasluhují ceremonie při nejdražší oběti mše svaté. Než, jakož duchovnímu nelze náležitou úctou oběť tuto Svrchovanému přinášeti, když vyššího ducha obřadů nezná: rovněž tak věřící pravou vroucností při ní přítomni býti nemohou, když nevědí, co konání duchovního vyznamenává. Proto jsem se snažil vznešený smysl obřadů dle výkladu církevního poznati, a co jsem sem tam našel, k poučení věřících v krátkosti sestavené pokorně na oltář církve svaté kladu. Račtež Biskupská Excelenci dílo toto nepatrně milostivě přijmouti; mnohému snad z obecného lidu k duchovnímu vzdělání a potěšení sloužiti moci bude. V Jaroměři nad Labem dne 20. června 1840.*“ LUKES, František Bohuslav. *Oběť Nového zákona se všemi obřady svými, pravověřícím křesťanům církve katolické v krátkosti vysvětlená*. 1. vydání. Chrudim: Josef Jan Kossina, 1841, věnování královéhradeckému biskupovi Karlu Boromejskému Hanlovi.

⁵⁵¹ Viz *Mediator Dei*, čl. 87 (všeobecné kněžství věřících vyplývající ze svátosti křtu) a 104–110 (překlady Římského misálu do národních jazyků).

⁵⁵² Viz SKLENÁŘ, Michal. *Krása a liturgie*. In SLÁDEK, Karel a kol. *Krása spasí svět*, s. 76–77.

⁵⁵³ Nejen liturgie, ale i veškerá činnost liturgického apoštolátu probíhala pod vedením hierarchie. „*Jako tedy křestní koupel odlišuje křesťany a odděluje je od ostatních, kteří nebyli obmyti očistnou vodou a nejsou údy Kristovými, tak také svátost kněžství odlišuje kněze ode všech ostatních křesťanů, kteří nejsou posvěceni, poněvadž jedině oni z nadpřirozeného povolání byli uvedeni do vznešené služby, jež je přivádí k posvátným oltářům a jež z nich činí Boží nástroje, skrze něž se sděluje tajemnému Tělu Ježíše Krista nadpřirozený život. Kromě toho pak, jak jsme již řekli, jedině oni jsou poznamenáni oním nezrušitelným znamením, které je připodobňuje Kristu knězi, a jedině jejich ruce jsou posvěceny, aby bylo požehnáno vše, co žehnají, a vše, co zasvěť, aby bylo zasvěceno a posvěceno ve jménu Pána našeho Ježíše Krista. Ke kněžím se tedy musí obrátit i každý, kdo chce žít v Kristu, aby od nich přijal útěchu a pokrm duchovního života; od nich přijímá spasitelný lék, který ho uzdraví a posílí, aby mohl šťastně povstat ze záhuby a zkázy plynoucí z neřestí; od nich konečně přijme požehnání, jež posvěcuje rodinu, a oni zaměří poslední dech tohoto smrtelného života k bráně blažené věčnosti.*“ *Mediator Dei*, čl. 42. Obecněji, se vztahem k celé církvi, viz čl. 39.

*ono smýšlení a ony vnitřní vlohy, jimiž se naše duše musí připodobňovat nejvyššímu knězi Nového zákona.*⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ *Mediator Dei*, čl. 105. Papež ovšem odmítá, že by používání misálků bylo nutné k plnohodnotnému prožívání mešní liturgie. K odmítnutí dvojího typu zbožnosti viz též zejm. čl. 29 a 30.

Závěr

Liturgická věda tvoří součást teologie, v níž se racionálně a současně rozumem ozářeným vírou studuje tajemství Boha, zjevené v Ježíši Kristu. Liturgika se pak zaměřuje na přítomnost tajemství Ježíše Krista v liturgii (*obiectum materiale*) a v církvi (*obiectum formale*). Nedílnou a nutnou složku teologie jsou její dějiny, v nichž se pokoušíme zodpovědět otázku, jakým způsobem se v minulosti přistupovalo ke zjevení. Dějiny liturgiky náleží do oblasti dějin teologie a taktéž liturgiky; hledáme v nich zodpovězení centrální otázky: „Jakým způsobem se v minulosti chápala přítomnost Kristova tajemství v liturgii a v církvi?“

Dějiny české katolické liturgiky tvoří součást dějin české katolické teologie, které přes svůj rozvoj v posledních letech zůstávají ve fázi analyticky zaměřených prosopografických studií, prolegomen a dílčích příspěvků. Předložená disertační práce (součást řešení projektu GA UK č. 1404214 *Obraz české liturgiky 17.–20. století. Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české katolické literatuře (1607) 1780–1962*)) představuje pokračování snah o hledání kořenů jednotlivých teologických disciplín v českém prostředí, konstruování jejich vývojových linií, pátrání po významných autorech a jejich dílu. Dějiny české katolické liturgiky dosud nebyly podrobněji zpracovány a disertační práce je tak prvním větším krokem k jejich ucelenému představení. Pro syntetičtější pojatý text a zároveň vstup do problematiky jsme zvolili starší periodu, tj. dobu před zahájením II. vatikánského koncilu, jenž přinesl i v oblasti liturgie a liturgiky významné změny.

V české katolické teologii existují dvě linie textů, rozlišované podle jejich primárních adresátů: (a) klerická a (b) laická. Stejně základní rozdělení můžeme uplatnit také na českou katolickou liturgiku před II. vatikánským koncilem, přičemž se uvedené linie vyvíjely samostatně a z tohoto důvodu se v názvu práce vyskytuje dvojí časové určení. Prvním zásadním zjištěním, prezentovaným již v licenciátní práci (2015), je tudíž pojmenování **dvojího způsobu traktování liturgiky, tedy dvojího způsobu výkladu tajemství Ježíše Krista v liturgii a v církvi, a to po celé sledované období.**

Klerická linie české katolické liturgiky sahá do poloviny 18. století, kdy v roce 1747 členové Tovaryšstva Ježíšova zahájili na Karlo-Ferdinandově univerzitě přednášky o liturgii. Roku 1752 vznikla v Praze samostatná katedra liturgiky a tento letopočet lze považovat za zahájení kontinuální klerické linie liturgiky v českém

prostředí. **Jednalo se přitom o nejstarší akademicky institucionalizovanou podobu liturgiky za Alpami a po Římu (1748) druhou nejstarší vůbec.** Po roce 1774 byla pak liturgika v rámci reformy studia teologie (koncept katolického osvícenství) zařazena do komplexu pastorálně-teologických disciplín a až do II. vatikánského koncilu zde plnila úlohu praktické přípravy klerika pro vysluhování svátostí; první příručka pastorální teologie v českém jazyce vyšla v roce 1780. Kromě historicky zaměřených částí se měl bohoslovec naučit správně konat gesta, používat věci a říkat slova, spojená se slavením liturgie. Výuku podporovala také cvičení ritu a zpěvu, konaná většinou v rámci seminární formace. Ve sledovaném období nerozlišujeme v klerické linii samostatné fáze, protože zůstávala institucionálně i obsahově stabilní. Traktovala se na teologických fakultách a učilištích, částečně také v kněžských seminářích a měla klerikovi poskytnout znalostní a především praktickou výbavu. **Liturgika předkládaná v klerické linii tvořila součást výbavy kněze pro působení ve farní správě,** proto se i ve stavovských kněžských časopisech nejčastěji setkáváme s tématem liturgie buď v kontextu historickém, nebo liturgicko-právním a rubricistickém.

K tajemství Ježíše Krista v církvi se v klerické linii liturgiky přistupovalo na základě rozlišení tří Kristových úradů a participace církve, chápané jako *societas perfecta*, na nich. Na velekněžském poslání má církev podíl jakožto církev modlící a posvěcující (*ecclesia orans et santificans*) a tajemství Ježíše Krista v církvi se pojímalo jako povinnost spravovat a rozdílet svátosti. Církev od svého zakladatele zároveň obdržela mandát konat božský kult: tajemství Ježíše Krista v liturgii se pojímalo s důrazem na precizní vykonání kultického úkonu jedné, svaté, všeobecné, apoštolské církve. **Klerická linie liturgiky tak vedla klerika či kněze od tajemství církve k tajemství liturgie, kterou sám slouží.**

Laickou linii české katolické liturgiky jsme rozdělili do **pěti vývojových fází.** (1) Počátky deskripce (1616–1701) ukazují vznik příruček pro katolické laiky v rámci raně novověké konfesionalizace, v průběhu katolické reformace v zemích Koruny české, zvláště v Čechách. (2) Částečná deskripce pak navázala až v polovině 19. století (1841–1891), kdy během druhé konfesionalizace došlo k oživení a velkému rozvoji žánru. (3) Vydání prvního překladu misálu do českého jazyka pro věřící znamenalo zahájení dalšího údobí, deskripce (1891–1926). (4) Vznik časopisu *Pax* považujeme pro české prostředí ze symbolického hlediska za natolik významný, že jím vymezujeme zahájení čtvrté fáze: ekleziologizace (1926–1939, 1945–1949) a první marginalizace (1939–1945), která se především před nacistickou okupací překrývá s rozvojem

liturgického hnutí v českých zemích. (5) Druhá marginalizace (1949–1962) pak ukazuje útlum liturgiky před II. vatikánským koncilem jakožto důsledek ateizačního tažení militantně ateistického komunistického totalitního panství.

K tajemství Ježíše Krista v liturgii se v laické linii liturgiky přistupovalo pomocí výkladu (deskripce) gest a věcí, posléze také slov, spojených se slavením liturgie. Uvedené znalosti, obsažené v příručce či učebnici liturgiky v lidovém jazyce, měly katolickému křesťanovi pomoci k lepší orientaci v liturgickém jednání, podpořit jeho liturgickou zbožnost (modlitby a zpěv) a následně jej v liturgickém hnutí přímo zapojit do dění (dvojjazyčné misálky, aklamace). Učebnice liturgiky tak vytvořila vedle výkladu věrouky a morálky třetí pilíř výuky náboženství a náboženského vzdělávání (děti) vůbec. V centru pozornosti výkladu zůstává po celé námi sledované období ritus mše svaté. Pojednání o mešní bohoslužbě, svátostech, svátostinách či průvodech bylo spojováno s ekleziologickými tématy, především s představením hierarchického uspořádání církve, jejíž posvěcení služebníci mají předepsaným způsobem konat kult. Odtud vede cesta k lepšímu pochopení tajemství Ježíše Krista v církvi: součástí lidových liturgik totiž byly pasáže o katolické církvi jakožto o božsky založené a hierarchicky uspořádané instituci, jež disponuje prostředky nutnými ke spáse. **Laická linie liturgiky tak vedla laického věřícího od seznámení se s liturgií k poznávání tajemství liturgie, jíž se účastní, a poznávání tajemství církve, jíž je vědomou součástí.**

Za vrcholné a zároveň typické dílo klerické linie české katolické liturgiky můžeme považovat *Liturgiku* Josefa Foltynovského (druhé vydání z roku 1936), v laické linii tuto úlohu plní rozšířená učebnice *Katolická liturgika* Antonína Podlahy (třinácté vydání z roku 1947). Vysokoškolská příručka profesora olomoucké teologické fakulty navazuje na dlouhou řadu českých pastorálně-teologických pojednání, doplňuje je o novější liturgické bádání a systematicky předkládá liturgickou vědu. Středoškolská učebnice pomocného biskupa pražského je jednou z mnoha českých uvedení do základů liturgiky v rámci výuky náboženství, plně však využívá formační i didaktický potenciál tohoto žánru.

Klerická i laická linie české katolické liturgiky před II. vatikánským koncilem pracovala se stejnými, implicitně přítomnými koncepty (Kristovy úřady, církev jako hierarchizovaná *societas perfecta*, identifikace s církví, deskripce, znalosti), které ale měly jiný cíl: v případě duchovenstva se jednalo o znalost ritu na základě rubrik, v případě laických věřících o znalost ritu na základě jeho smyslového vnímání.

Dynamika vývoje obou linií (spění k systematické disciplíně u klerické linie a rozšiřování výkladu až k uchopování liturgického slavení jako celku u linie laické) ukazuje, že dějiny jednotlivých disciplín posvátné teologie, včetně posvátné liturgie, má smysl studovat vždy zároveň ve vztahu k dějinám místních církví (konkrétní osobnosti, díla, uspořádání teologického vzdělávání, místní fenomény apod.) i k dějinám církve (postoje magisteria, fenomény šířící se z centrální úrovně). Naznačené propojení historie, historiografie a dějin teologie tak souvisí s ekleziologií: v pozadí našich konkrétnějších otázek o dějinách liturgiky by měla být přítomna i otázka, jak církev chápala sebe samu a jak chápala rity, které chtěla naučit – i když různým způsobem – klérus i laiky.

Pro obě skupiny věřících platí slova posudku prvního vydání učebnice liturgiky Antonína Podlahy, kterým navážeme na úvodní citát disertační práce: *„Má-li liturgie katolická, namnoze tak tajuplná, vskutku zprostředkovati spasení, k čemuž hlavně ustanovena jest, musí býti především řádně vysvětlena. Mysteria sunt declaranda! Tak přikazuje církev o liturgii vůbec, zvláště však o mši svaté a sv. svátostech. (...) Hlavní tudíž úlohou učebnice liturgické jest: způsobem posluchačům přiměřeným ukázati, kterak zjevené pravdy, věroučné i mravoučné živě se bohoslužbou znázorňují, aby tím vroucněji do srdcí posluchačů vnikaly, mravy i smýšlení jejich vskutku [z]ušlechťovaly a tak blahodárně i na život jejich nábožensko-mravní působily.“*⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Literatura, recense, rozhledy. In *Časopis katolického duchovenstva* 9 (1903), s. 585–587, zde s. 586.

Seznam použitých pramenů a literatury⁵⁵⁶

A) Písmo svaté Nového zákona

Nový zákon. Text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k nové Vulgátě. 1. vydání. Praha: Česká liturgická komise, 1989.

B) Tištěné prameny

Acta Apostolicae Sedis XIII (1931, 1958).

Almanach duchovních Arcidiecéze pražské ve 20. století a Lexikon farností Arcidiecéze pražské 1848–2010. Díl II. 1. vydání. Praha: Arcibiskupství pražské.

Annotazioni sopra le feste di nostro Signore e della beatissima Vergine secondo l'ordine del calendario romano. Opera composta dall'eminentiss. e reverendiss. sig. cardinale Prospero Lambertini. Tomo secondo. Bologna: nella stamperia del Longhi stampatore arcivescovile, 1740.

Appendix ad Bullarium pontificium Sacrae congregationis de propaganda fide. Tomus II. Romae: Typis collegii Urbani, [1841].

Benedikt XIV. De sacrosancto missae sacrificio libri tres. Romae: excudebant Nicolaus et Marcus Palearini, 1748.

BENEDIKT XIV. O přesvaté mešní oběti tři knihy. S. l.: s. n., s. d.

Bullarium Romanum seu novissima et accuratissima collectio apostolicarum constitutionum ex authographis, quae in secretiori Vaticano, allisquae Sedis Apostolicae scriniis aservantur cum rubricis, summariis, scholiis et indice quadruplici. Tomus octavus. Complectens constitutiones ab Innocentio XI. editas. Romae: 1734.

Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum taurinensis editio locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a S. Leone Magna usque ad praesens. Tomus XXII. Benedictus XIII. Augustae Taurinorum: A. Vecco et sociis editoribus success. Sebastiani Franco et filiorum, 1871.

Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi. Romae: Typus Polyglottus Vaticanus, 1933.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995.

Dokumenty Tridentského koncilu. Latinský text a překlad do češtiny. 1. vydání, Praha: Krystal OP, 2015.

⁵⁵⁶ Do Seznamu použitých pramenů a literatury byly zahrnuty položky z bibliografického soupisu a sond pouze tehdy, pokud se objevily ve formě odkazu v jiných částech disertační práce.

JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého*. 1. vydání. Praha: nákladem F. Tempského, 1888.

JAN PAVEL II. *Fides et ratio. Encyklika Jana Pavla II. adresovaná biskupům katolické církve o vztazích mezi vírou a rozumem z 14. září 1998*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1999.

Katechismus katolické církve. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995.

KONGREGACE PRO BOHOLSUŽBU A SVÁTOSTI. *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii. Směrnice a zásady*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Instrukce o církevním povolání teologa Donum veritatis*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999.

KOP, František a kol. *Překlad Kodexu kanonického práva. Pracovní text komise pro překlad Kosexu při CMB fakultě v Praze, pobočce v Olomouci*. 1. vydání. Praha: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1969.

KORONTHÁLY, Vladimír. *Almanach duchovních arcidiecéze pražské ve 20. století a Lexikon farností arcidiecéze pražské 1948–2010*. Praha: Arcibiskupství pražské, 2013.

Křestní obřady. Křest malých dětí. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Sensus fidei v životě církve*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2015.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Teologie dnes. Perspektivy, principy, kritéria*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Některé otázky týkající se teologie vykoupení*. In *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

Monumenta Germaniae historica. Concilia. Tomus III. Concilia aevi Karolini 843–859. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1984.

Monumenta Germaniae historica. Legum sectio II. Capitularia regum Francorum. Tomus I. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, 1883.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Židovský národ a jeho svatá Písma*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a christologie*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 1999.

Pii IX Pontificis Maximi acta. Pars prima, vol. I. Acta exhibens quae ad ecclesiam universa spectant. [Romae]: Ex Typographia Bonarum Artium, [1854–1878].

Pii IX Pontificis Maximi acta. Pars prima, vol. II. Acta exhibens quae ad ecclesiam universa spectant. [Romae]: Ex Typographia Bonarum Artium, [1854–1878].

PIUS XI. *Antitotalitní encykliky*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2015.

PIUS XII. *Encyklika Mediator Dei o posvátné liturgii*. 1. vydání. Brno: Sušilova literární jednota bohoslovců, 1948.

Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio (Mansi). Paris: 1692–1769.

Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve ČR. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

C) Literatura

ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2001.

AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie II. Základní služby církve v české sekulární společnosti*. 1. vydání. Olomouc: Refugium, 2013.

AMBROS, Pavel. *Pastorální teologie I. Fundamentální pastorální teologie*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.

BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. 1. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2009.

BARTOŇ, Josef. *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989*. 1. vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2013.

BAUDYŠ, Prokop Josef. *Římský misál čili Mešní kniha církve svaté, již pro věřící upravil a poznámkami liturgickými opatřil Prokop Baudyš*. 1. vydání. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1891.

BEAUDUIN, Lambert. *Liturgy. The Life of the Church*. 3. edition. Farnborough: Saint Michael's Abbey Press, 2002.

BECKOVSKÝ, Jan František. *Druhý Slaup Nepohnutedlnýho Základu Katolického Žiwobytyj Od Jana Beckowskýho Křižownjka s čerwenau Hwězdau Léta 1707 wůbec wydany*. Wytisštěno w Staré Praze: w Dědičuw Jana Karla Geřábka, skrze Jana Adama Cecynkara Faktora, 1707.

BEIGEL, Richard – RIŠLINK, Vladimír – JOUZA, Ladislav. *Baroko na Kolínsku I. Společnost a kultura v letech 1650–1730. Rrané a vrcholné baroko*. 1. vydání. Kolín: Regionální muzeum v Kolíně, 2001.

- BENEŠ, Josef. *Malá liturgika*. 1. vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1952.
- BENEŠ, Josef. *Naše chrámy*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1954.
- BERÁNEK, Karel – ČORNEJOVÁ, Ivana. *Dějiny Univerzity Karlovy II. 1622–1802*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996.
- BLOCH, Marc. *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*. 1. vydání. Praha: Argo, 2009.
- BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2015.
- BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. 1. vydání. Praha: Prostor, 1999.
- BROŽ, Jaroslav. *List Židům*. 1. vydání. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2015.
- BURÝŠEK, Josef. *Pastorální liturgika*. 1. vydání. Hradec Králové: vlastní náklad [?], 1925–1930 [?]. Jediný známý strojopis je uložen v Biskupské knihovně v Hradci Králové.
- CABAN, Peter. *Dejiny kresťanskej liturgie v staroveku*. 1. vydání. Praha: Paulínky, 2013.
- CABAN, Peter. *Dejiny slávenia eucharistie do druhého vatikánskeho koncilu*. 1. vydanie. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2010.
- CINEK, František. *K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778–1870*. 1. vydání. Olomouc: Družina literární a umělecká v Olomouci, 1934.
- CORBINEAU-HOFFMANNOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2008.
- CTIBOR, Josef. *Liturgika pro gymnasia a školy reálné*. 1. vydání. Praha: I. L. Kober, 1863.
- ČIHÁK, Josef. *Theologus čili studium katolické teologie 1. Organizace katolického studia bohosloveckého*. 1. vydání. Praha: vlastní náklad, 1927.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – SVATOŠ, Michal. *Dějiny Univerzity Karlovy I 134748–1622*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – FECHTNEROVÁ, Anna. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1986.

- ČORNEJOVÁ, Ivana. *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1773* [Na obálce uveden chybný název *Kapitoly z dějin pražské univerzity v letech 1622–1654*]. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1992.
- DAMAŠSKÝ, Jan. *Řeči na obranu obrazů*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012.
- DOLISTA, Josef. *Perspektivy církve. Vybrané kapitoly z eklesiologie*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
- DRÁBEK, Jan. *Moravský generální seminář 1784–1790*. 1. vydání. Loštice: Společenská knihtiskárna, 1946.
- DŘÍMAL, Ludvík. *František Tomášek jako katecheta dětí a mládeže*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002.
- DUKA, Dominik – LESCHINGER, Martin. *V duchu pravdy*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Flétna, 2008.
- DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). III. Náboženství, magie, osvícenství*. 1. vydání. Praha: Argo, 2006.
- DVOŘÁK, Ladislav. *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*. 1. vydání. České Budějovice: Diecéšní společnost musejní, 1905.
- EISENHOFER, Ludwig. *Handbuch der katholischen Liturgik. Erster Band. Allgemeine Liturgik*. 2. Auflage. Freiburg im Breisgau: Herder, 1932.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 1.*] *Duchovní řečnictví*. 3. vydání. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství, 1938.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 2.*] *Liturgika*. 2. vydání. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1936.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef. [*Pastorálka 3.*] *Duchovní správa*. 2. vydání. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1936.
- GALLAGHER, Michael Paul. *Křesťanství a moderní kultura*. 1. vydání. Velehrad: Refugium, 2004.
- GUILLÉN, Claudio. *Mezi jednotou a růzností. Úvod do srovnávací literární vědy*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2008.
- HAYKER, Franz. *Praktische Anleitung zur christkatholischen Seelsorge nach den Grundsätzen des Heiligen Alphonsus von Liguori bearbeitet von Franz Hayker*. 1. Auflage. Gratz: J. A. Kienreich, 1846.
- HILDEBRANDT, M. M. *The external school in Carolingian society*. 1th edition. Leiden: Brill, 1992.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Erster Theil.* Prag: W. Špinka, 1835.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Zweiter Theil.* Prag: W. Špinka, 1837.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Dritter Theil, erste Hälfte.* Prag: W. Špinka, 1838.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Dritter Theil, zweite Hälfte.* Prag: W. Špinka, 1838.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Vierter Theil.* Prag: W. Špinka, 1841.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik. Zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche. Fünfter und letzter Theil.* Prag: W. Špinka, 1842.

HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Katechismus o svatých obřadech církve katolické.* 2. vydání. Praha: Bedřich Rohlíček, 1855.

HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Ocularia. A neb Oči Sklenné Starého Čzecha, které podává Čzechu nyněgssjmu, skrze něžby hleděl na Předesslau Staro-Cžeskau Nábožnost Sformovaný Od Kněze Gindřicha Ondřege Hoffmana, Děkana Brodu Německého ; Z dowolenjm Oswjčeného Wywýsseněgssjho Knjžete P.P. Kardynála z Harrachu [et]c. Arcybiskupa Pražského.* Wytisstěná w Starém Městě Pražském: v Giřjho Sedlčanského, 1637. Dále jen HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Ocularia.*

HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Zrcadlo Náboženstwj To gest: Půwod, Spůsob, Příčina, Smysl, Výklad, a Vžitek wssech Ceremonyj w Cýrkwi Katolické každoročně, y každodenně Obyčegných. Z rozličných Včitelůw, Kazatelůw, Spisowatelůw sebráno a na Světlo vydáno od k. Gindřicha Ondřege Hoffmana Děkana Brodu Německého Léta Páně MCDXLII.* Wytisstěné w Starém Městě Pražském w Ympressý Akademické 1642.

HOLLERWEGER, Hans. *Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Österreich.* 1. Auflage. Regensburg: Pustet (Friedrich), 1976.

HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Wýklad Prawého Krystowého, Aposstolského, Katholického pod Obogj spůsobau Těla a Krwe Krysta Pána přigjmánj Od Mistra a Kněze Jana Peyta Hostaunského, Archydyakona Bilinského,* wydany. Wytisstěný w Starém Městě Pražském: v Dědicůw Kasspara Kargezya, 1614.

HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Knižka Prwnj De benedictionibus O Poswěcowánj wsseligakého Tworu které w Katolické Křestianské Ržjmské Cýrkwi, z obzwlasstnjmi*

Ržády, přes celý Rok Knežij wykonáwagj. Wytisstěna w Starém Městě Pražském v Tobiásse Leopolta, 1616.

HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *De Consecrationibus & Benedictionibus Episcoporum To gest Knižka O Poswěcowánj, a Požehnánj, která sami Biskupowé vlastně w Cýrkwi Katholické wykonáwagj.* Wytisstěna w Starém Městě Pražském v Tobiásse Leopolda, 1617.

HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy.* 1. vydání. Praha: Argo, 2009.

HORSKÝ, Jiří. *Josip Plečnik a česká sakrální architektura první poloviny 20. století. Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně jako součást střeoevropské architektonické scény. [Sborník přednášek z mezinárodní konference 5. listopadu 2011].* 1. vydání. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2012.

HOŠŤÁLKOVÁ, Marta. *P. Václav Kubíček jako katecheta a katechetik.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2007.

HRDINA, Ignác Antonín. *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo.* 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů.* 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

HRONEK, Josef. *Studium římskokatolického bohosloví.* 1. vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1952.

HUELS, John M. *Liturgy and Law. Liturgical Law in the System of Roman Catholic Canon Law.* 1. edition. Montreal: Wilson & Lafleur Ltee, 2006.

CHAROUZ, Jindřich Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807–1950.* 1. vydání. Brno: Brněnské biskupství, 2007.

CHLÁDEK, Jiljí. *Gilgjo Chládko Počátkowé Opatrnosti Pastýřské, neb, Krátká Naučenj, gakby se Pastýřowé duchownj w powolánj swém chowati měli. Díl I.* 1. vydání. Praha: Školní knihtiskárna Hagen, 1780.

CHLÁDEK, Jiljí. *Gilgjo Chládko Počátkowé Opatrnosti Pastýřské, neb, Krátká Naučenj, gakby se Pastýřowé duchownj w powolánj swém chowati měli. Díl II.* 1. vydání. Praha: Školní knihtiskárna Hagen, 1780.

CHLÁDEK, Jiljí. *Gilgjo Chládko Počátkowé Opatrnosti Pastýřské, neb, Krátká Naučenj, gakby se Pastýřowé duchownj w powolánj swém chowati měli. Díl III.* 1. vydání. Praha: František Jeřábek, 1781.

JAN PAVEL II. *Dar a tajemství. K padesátému výročí mého kněžství.* Praha: Nové město, 1997.

JANOŠEK, Hroznata František. *S Jiřím Reinsbergem o Emauzích a liturgickém hnutí*. 1. vydání. Týn nad Vltavou: Marek Svoboda, 2000.

JEŘÁBKOVÁ, Lenka. *Strahovští katecheté v 19. století*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014.

Jezuité v historickém přehledu. 1. vydání. Velehrad – Roma: Refugium, 2002.

JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české aneb saustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvědčení a jazyka*. 2. vydání. W Praze: W kommissí kněhkupectví F. Řivnáče, 1849.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993.

KARFÍKOVÁ, Lenka – KRŠŤAN, Alois – KUŘE, Josef. *Život se tvoří z přítomné chvíle. Česká katolická teologie po druhé světové válce*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998.

KOLÁŘ, Bohumil – BALÍK, Jan – KYLIÁNOVÁ, Irena. *S největší vděčností. Rozhovor s P. Bohumilem Kolářem*. Praha: Nové město, 2013.

KONRÁD, Karel. *Liturgika či Nauka o bohoslužbě církve katolické pro nižší třídy středních škol*. 1. vydání. Tábor: Jan a Karel Nedvídek, 1875.

KOPEČEK, Pavel. *Liturgie a architektura*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.

KOPEČEK, Pavel. *Slavení křesťanského tajemství. Slavnost našeho vykoupení*. Brno: 2004.

KOŠÁK, František. *Dějiny české katechetiky*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1922.

KOUŘIL, Jaroslav. *Rukojeť pastýřského bohosloví. Homiletika*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957.

KOUŘIL, Jaroslav. *Rukojeť pastýřského bohosloví. Zpovědnice*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1958.

KOUŘIL, Jaroslav. *Rukojeť pastýřského bohosloví. Z přednášek dra Jaroslava Kouřila na CMBF v Praze-Litoměřicích. III. díl. Liturgika*. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1959–1961.

KREJČOVÁ, Jana. *Arcibiskupský kněžský seminář v Olomouci. Data, osoby, budovy*. 1. vydání. Olomouc: Arcibiskupský kněžský seminář v Olomouci, 2010.

KRUMPOLC, Eduard. *Po stopách české fundamentální teologie v období 1800–2010. Komentovaná bibliografie*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

- KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Triton, 2004.
- KUBÍČEK, Václav. *Katolická prvouka pro nižší třídy obecných škol*. 8. vydání. Olomouc: R. Promberger, 1932.
- KUNETKA, František. *Liturgika. Úvod do liturgie svátostí*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství: 2001.
- KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení. Nástin liturgické teologie*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.
- LANDOVÁ, Tabita. *Liturgie jednoty bratrské (1457–1620)*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- LANG, Albert – NĚMEC, Damián – ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Církev sloup a opora pravdy. Fundamentální teologie*. 1. vydání. Olomouc: Velehrad, 1993.
- LUKEŠ, František Bohuslav. *Den veliký se blíž aneb, Příprawa maličkých k swatému přigjmánj kterauž w dwacjti rozgjmánjch dle Abbé Junga pro nábožnau mládež wlastenskau, gegj přátely a horlivé katolické křesťany, ku prospěchu Mikolowské sskolnj knihowny wzdělal Frantissek Bohuslaw Lukeš*. W Praze: Anna owdowělá Špinkowá, 1842.
- LUKEŠ, František Bohuslav. *Obět nowého zákona se wssemi obřady swými prawowěřjcjm křesťanům cjrkwe Katolické w krátkosti wyswětlena od Frantisska Bohuslawu Luksse*. W Chrudjmi: Tiskem a nákladem Josefa Jana Kossiny, 1841.
- LUKEŠ, František Bohuslav. *Krátký zeměpis pro djtky obecných sskol od Františka Bohuslawu Lukše*. W Čáslawi: Wássa [distributor], 1846.
- LUKEŠ, František Bohuslav. *Jak to vypadá s naší vírou katolickou. Vezmi a čti. Slovo ku katolíkům, jižto mezi evangelíky žijí od Františka Bohuslawu Lukše*. 1. vydání. Litomyšl: Ant. Augusta, 1855.
- MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. 1. vydání. Rosice: Gloria, 2003.
- MAREŠ, Petr. *Nejen jazykem českým. Studie o vícejazyčnosti v literatuře*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012.
- MILLAUER, Maxmilian. *Entwurf einer Geschichte des Studiums der Pastoraltheologie an der K. K. Karl-Ferdinand□schen Prager Universität*. 1. Auflage. Prag: J. G. Calve, 1821.
- MOHELNÍK, Benedikt. *Pečeť daru Ducha Svatého*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2012.
- MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

NOVÁKOVÁ Consilie: *Dějiny katecheze a katechetiky v Čechách a na Moravě*. 1. vydání. České Budějovice: Sdružení S. K. Neumanna, 2008.

NOVOTNÝ, Miroslav. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2006.

NOVOTNÝ, Vojtěch *Anthropologia sacra. Origini dell'antropologia teologica nell'ortodossia veteroprotestante*. 1. edizione. Milano: Casa Editrice ITL – Centro Ambrosiano, 2014.

NOVOTNÝ, Vojtěch. *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013.

NOVOTNÝ, Vojtěch. *Běda církvi. Bonaventura Bouše burcuující*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2012.

NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství. Adolf Kajpr SJ a list Katolík*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2012.

NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007.

NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007.

ONDOK, Josef Petr. *Muklovský Vatikán*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

ORESENIGO, Cesare. *Život a dielo sv. Karola Boromejského*. 2. vydanie. Košice: Seminár sv. Karola Boromejského, 2006.

OVEČKA, Libor. *Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré. Česká katolická morální teologie 1884–1948*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2011.

PALOUŠ, Radim. *Totalismus a holismus*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996.

PECHÁČEK, Gabriel. *Pastýřské bohosloví*. Rukopis. S.l.: s.n., 1895–1896.

PECHÁČEK, Gabriel. *Pastýřské bohosloví*. Rukopis. Praha: s. n., 1903.

PECHÁČEK, Gabriel. *Pastorální bohosloví*. Rukopis. Praha: Nákl. Vzájemnosti, [189–?].

PECHÁČEK, Gabriel. *Pastorální bohosloví*. Rukopis. S.l.: Lith. Středa, 1910.

PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. 1. vydání. Ostrava: Moravapress, 2013.

PETRÁČEK, Tomáš. *Adaptace, rezistence, rezignace. Církev, společnost a změna v novověkých dějinách*. 1. vydání. Ostrava: Moravapress, 2013.

PIRICH, Gustav. *Franz Giftschiütz (1748–1788). Der erster Wiener Pastoraltheologe. Theologische Grundlinien in Leben und Werk unter dem Einfluß des Jansenismus, der katholischen Aufklärung und des Ultramontanismus*. 1. Auflage. Würzburg: Seelsorge Echter, 1992.

PODLAHA, Antonín. *Katolická liturgika. Učebná kniha pro střední školy. Na základě „Velikého katechismu katolického náboženství“ a se zřetelem k nové učební osnově nařízené nejdůstojnějším episkopátem rakouským napsal Antonín Podlaha*. 1. vydání. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1904.

PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první. Arcidiecése pražská. Díl IV. Vikariáty Kolínský a Rokycanský* 1. vydání. Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1910.

PODLAHA, Antonín. *Veliký katechismus katolického náboženství*. 7. vydání. Praha: Státní nakladatelství, 1931.

PODLAHA, Antonín. *Katolická liturgika. Učebná kniha pro střední školy. S 91 obrázky v textu, s přílohami napsal Antonín Podlaha*. 13. vydání. Praha: Státní nakladatelství, 1947.

POKORNÝ, Ladislav. *Obnovená liturgie*. 1. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1976.

POKORNÝ, Ladislav. *Liturgika I. Základy liturgické teorie*. Skripta pro Římskokatolickou cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Praze – Litoměřicích. 1. vydání. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1974.

POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*. 1. vydání. Řím: Křesťanská akademie, 1981.

POLC, Jaroslav. V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1995.

POSLEDNÍ, Petr. *Měřítka souvislostí. Česká a polská literární kultura po roce 1945*. 1. vydání. Praha: Euroslavica, 2000.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii*. 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2005.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2006.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*. 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2007.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin. Trojiční a christocentrická teologie dějin*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010. Tvářnosti české katolické trojiční teologie a pneumatologie 1800–1989. Komentovaná bibliografie 1800-2010*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2011.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Zápolení o naději a lidskou důstojnost. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

PŘIBYL, Stanislav. *Konfesněprávní studie*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2007.

RABAN, Miloš. *Sněm české katolické církve. Obnova synodality*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000.

RAPP, Francis. *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996.

RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Duch liturgie*. 1. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2006.

RATZINGER, Joseph. *Církev jako společenství*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1994.

REIFENBERG, Hermann. *Fundamental Liturgie I. Grundelemente des christlichen Gottesdienstes. Wesen, Gestalt, Vollzug*. 1. Auflage. Klosterneuburg: Österreich. Katholisches Bibelwerk, 1978.

REŠL, Jan. *Catechismus Wijra, Včenij, a wyznánij, Swatých Starých Včieluow [!] a Mučedlnijkuow, od času Aposstolůw, nepochybně až do Cztyř Set Leth časůw nyněgssijch Kterýž se wsseligak gednomyslně a za gedno, s Swatým Euangelium, a s geho čistém swětlém Včenij, pěkně srownáwá*. Wytisstěno w Holomúcy: v Jana Gúnthera, 1562. Viz též veršovaný catechismus z roku 1600, doplněný modlitbami a písněmi *Summa Katechysmu. Přidánj gsau Mrawowé aneb naučenj potřebná gak Djtky hned z mládí mrawy a obyčege dobré, ano y začátky pobožnosti znáti, gim zwykati a wyučowati se Magd. Jtem Modlitby některé a Pjsničky k času rannjmu a večernjmu, též před gjdlem y po gjdle*. Wytisstěno w Starém Městě Pražském: u Dědicůw M. Danyele Adama z Weleslawjna, 1600.

RIPPEL, Gregorius. *Die Schönheit der katholischen Kirche, dargestellt in ihren äusseren Gebräuchen. Neu bear. u. hrsg. von Heinrich Himioben*. 5. Auflage. Mainz: Schott u. Thielmann, 1846.

SABINA, Karel. *Václav Stach, jeho doba a spisy*. 1. vydání. Praha: Grégr a Ferd. Dattel, 1870.

SALVET, Ondřej. *Die sichtbare Gestalt des mystischen Leibes. Die Ekklesiologie von Silvestr Maria Braitto OP (1898–1962)*. 1. Auflage. Frankfurt am Main: Lang, 2011.

SAMSOUR, Josef. *Dějiny alumnátu brněnského*. 1. vydání. Brno: vlastní náklad, 1907.

Seznam přednášek Katolické teologické fakulty 1990–1991. Praha: Univerzita Karlova, 1990.

SCHALLER, Marian. *Liturgie.* 1. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1933.

SCHERER, Georg – HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Katechismus Křestianského Náboženstw, we Cžtyrech Czástkách od Ctihodného Kněze Giřjho Sseréra, Societatis Iesv Teologa sepsaný, a w Městě Wjdni odedwau Mládencůw, před Kázanijm na spůsob Otázky a Odpovědj řjkaný Nyní k vžitku a potěssenij wěrných Křestianůw na Česko přeložený. Od M. Jana Peyta Hostaunského, Kněze, a Spráwce Duchownjho w Bilině.* Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Kasspara Kargezya, 1612.

SCHNEIDER, Christine. *Der niedere Klerus im josephinischen Wien. Zwischen staatlicher Funktion und seelsorgerischer Aufgabe.* 1. Auflage. Wien: Deuticke, 1999.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Rukověť katechety.* 1. vydání. České Budějovice: vlastní náklad, 1909.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Učebná kniha bohosloví pastýřského.* 1. vydání. České Budějovice: vlastní náklad, 1905.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Compendium der Pastoral und Katechetik Erster Band, Zweiter Band.* 1. Auflage. Wien: Carl Fromme, 1897.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Biblické katechese. Rukověť k vyučování náboženskému na nižším stupni obecné školy.* 1. vydání: České Budějovice, 1893.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Ausgearbeitete Katechesen zum Unterrichte auf der mittleren Stufe der Volksschule. 2. Band.* 1. Auflage. Budweis: Verlag der bischöfl. Buchdruckerei des Ad. Matousch, 1891.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Ausgearbeitete Katechesen zum Unterrichte auf der mittleren Stufe der Volksschule. 1. Band.* 1. Auflage. Budweis: Verlag der bischöfl. Buchdruckerei des Ad. Matousch, 1890.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Příručná kniha bohosloví pastýřského. Svazek I.* 2. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1890.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Biblische Katechesen. Ein Handbuch für den Religionsunterricht auf der Unterstufe der Volksschule.* 1. Auflage. Budweis: Ignaz Wolf, 1888.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Druhý katechismus náboženství katolického pro školy obecné.* 1. vydání. Praha: C. k. sklad školních knih, 1887.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Zweiter Katechismus der katholischen Religion für Volksschulen.* 1. vydání. Prag: K. k. Schulbücher-Verlag, 1877.

SKOČDOPOLE, Antonín. *První katechismus náboženství katolického pro školy obecné.* 1. vydání. Praha: C. K. sklad školních knih, 1884.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Erster Katechismus der katholischen Religion für Volksschulen*. 1. vydání. Budweis: J. Krupička, 1875.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Katechismus der christkatholischen Religion für die Volksschulen*. 1. Auflage. Budweis: J. Krupička & Comp. Commissionsverlag der Buchhandlung L. A. Stroppek, 1874.

SKOČDOPOLE, Antonín. *Katechismus náboženství katolického pro školy obecné*. 1. vydání. Praha: s. n., 1872.

Slaupek Messnj, To gest Wyswětlenj Tagemstwj Swaté Msse, a wsech Ceremonyi, kteréž se při takowé Službě Božj vžjwagj s přidánjm vžitečných Modliteb. Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Dědicůw Sstěpána Biliny, 1630.

SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002.

SOLAŘ, Jeroným Jan Nepomucký. *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství královéhradeckého*. 1. vydání. Praha: Tiskem J. S. Skrejšovského, 1870.

STACH, Václav. *Počátkové k Weřegnému w Cýs. Král. zemjch předepsanému wykládanj Pastýřské Theologie wydanj w Německém gazyku od Frantisska Giftssice Cýs. Král. weřegného řádného učitele pastýřské Theologie při vysokých sskolách Wjdenskych. Z neywysyjho rozkazu k weřegnému českému wykládanj přeloženi od Wáclawa Stacha Cýs. Král. weřegného řádného učitele pastýřské theologie při vysokých sskolách Holomauckých*. 1. vydání. Praha: Jan Jozef Diesbach, 1789–1790.

STŘÍŽ, Antonín Ludvík. *Misál římský. Řád a modlitby oběti mše svaté. Přeložil a upravil Antonín Stríž*. 1. vydání. Hlučín: Exerciční dům, 1937.

SVATOŇ, Vladimír. *Román v souvislostech času. Úvahy o srovnávací literární vědě*. 1. vydání. Praha: Malvern, 2009.

SVOBODA, Bohumil – POLC, Jaroslav V. *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008.

SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdocium. Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011.

SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě, Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2013.

ŠEBEK, Jaroslav. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013.

ŠKARPOVÁ, Marie. *Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými. Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015.

ŠMAHEL, František. *Husitské Čechy. Struktruy, procesy, ideje*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2001.

[ŠVÉDA, Zdeněk]. *Římský misál pro neděle a význačnější svátky s dodatkem Obecné modlitby a Chrámové písně*. 1. vydání. Řím: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae, 1957.

TAJOVSKÝ, Bohumil Vít. *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*. 1. vydání. Praha: Torst, 2001.

TOMAN, Josef. *Pastýřské bohosloví*. 1. vydání. Brno: Růže Sušilova, 1929.

TORRELL, Jean-Pierre. *Fenomén katolická teologie*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2013.

Učebná osnova varhanické školy v Brně. Lehrplan der Brünnner Orgel-Schule. 1. vydání. Brno: Varhanická škola, 1896.

VALEŠ, Václav. *Konfesní právo. Průvodce studiem*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006.

VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1990.

VAŠKO, Václav. *Ne vším jsem byl rád. Vlastní životopis*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2. Církev bojující. 1950–květen 1960*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

VENTURA, Václav. *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.

VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neyswětégssý Nowého Zákona Obětj Msse Swaté, Knjhy na gedenácte Djlw rozdělené. Djl Prwnj, O Obětech Starozákonnjch. Djl Druhý, O důstognosti Obětj Msse Swaté nad Obětj Starozákonnj. Djl Třetj, O poswátných Obyčegjch Msse Swaté. Djl Čžtwrtý, Rozličné Otázky o Mssy Swaté / Wydané Od Wáclawa Pankrácy Wychaeusa, Děkana Města G. M. Králowé Wěnnjho Nowého Bydžowa nad Cydlinau. Wytisstěno w Praze w Impressy Universitatis Carolo-Fordinandae [!] w Kollegi Towaryšstwa Pána Gežjsse w Swatého Kljmenta bljž Mostu, za Jana Frantisska Starka Faktora, 1699.*

VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neyswětégssý Nowého Zákona Oběti Msse Swaté, Knjhy na wjce Djlůw rozdělené. Dil Pátý, O Mssech Swatých kterěž se wykonáwagj na památku Blahoslawené Panny Marye. Djl Sssetý, O Mssy Swaté pod památkau Swatých Angelůw. Djl Sedmý, O Mssy Swaté pod památkau Swatých a Wywolených Božjch. Knjhy wssem Křestianům, obwzłásstě wssak Duchownjm Spráwcuům a Slowa*

Božjho Kazatelům vžitečné. Wydané Od Wáclawa Panktácya Wychaeusa, Děkana Města G. M. Králowé Wěnnjho Nowého Bydžowa nad Cydlinau. Wytisštěno w Praze w Impressy Universitatis Carolo: Ferdinandae w Kollegi Towaryšstwa Pána Gežjsse v Swatého Klimenta blž Mostu za Jána Frantisska Starka Faktora, 1701.

VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neyswětěgssý Nowého Zákona Oběti Msse Swaté, Knjhy na wjce Djlůw rozdělené. Díl osmý. O mšech swatých za duše těch, jenž v Pánu Bohu zesnuli. Díl devátý. Povinnost i způsob slyšení mše swaté, užtkové a škody slyšené nebo neslyšené. Posléze i o slova Božího poslouchání, jenž jest díl služeb Božích.* [Praha?: Tiskárna jezuitská?, 170?].

WALDENFELS, Hans. *Kontextová fundamentální teologie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000.

WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*. 1. vydání. Praha: Jelínek, 1945.

WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. 1. vydání. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896.

WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. 1. vydání Praha: Res Claritatis, 2008.

ZIMMERMANNOVÁ, Marie. *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin IV. Doba husitská, českobratrská a protestantská (1400–1550). Doba rekatolizace (1550–1650)*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometo-dějská, 2008.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin V. Doba barokní katolicity (1650–1750). Doba osvícenská (1750–1848)*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008..

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzeneckého katolicismu (1848–1918)*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010.

ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich aus Archivalien*. 1. Auflage. Wien: Braumüller, 1894.

D) Kolektivní monografie a sborníky

BARŠA, Pavel a kol. *Krise v multikulturalismu, multikulturalismus v krizi*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012.

BEDŘICH, Martin [et alii]. *In Spiritu Veritatis. Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2008.

Bohosloví. Co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1946.

BUGEL, Walerian a kol. *Liturgická a eklesiální pluralita na území Československa v první polovině 20. století*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk českého raného novověku*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007.

ČEMUS, Petronilla – ČEMUS, Richard (eds.). *Bohemia Jesuitica, 1556–2006*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010.

Docete omnes gentes. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, pořádané Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy v pražském Karolinu 2. a 3. října 2003 na téma Teologické vzdělání v pojetí modernistů včera, dnes a zítra. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2004.

FILIP, Aleš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *Dům Boží a brána nebe ve 20. století. Studie o sakrální architektuře. [Texty z kolokvia pořádaného Mikulovským centrem pro evropskou kulturu ve spolupráci se Státním archívem Břeclav se sídlem v Mikulově 5.–6. 11. 2005]*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.

HAVELKA, Miloš (ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895–1938 I*. 1. vydání. Praha: Torst, 1995.

KOHLSCHEIN, Franz – WÜNSCHE, Peter. *Liturgiewissenschaft – Studien zur Wissenschaftsgeschichte*. 1. Auflage. Münster: Aschendorff, 1996.

KUBÍN, Petr (ed.) *Sborník Katolické teologické fakulty III*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000.

KUBÍN, Petr (ed.). *Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013.

LORMAN, Jaroslav – TINKOVÁ, Daniela (eds.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. 1. vydání. Praha: Casablanca, 2009.

MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

MACH, Jiří (ed.). *Vlastenectví, církve a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila dne 15. září 2009 v Dobrušce*. 1. vydání. Dobruška: Město Dobruška, 2009.

MACHULA, Tomáš (ed.). *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity* (Teologické studie 2001). 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2001.

MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013.

MIKULICOVÁ, Mlada – KUBÍN, Petr (ed.). *In omnibus caritas. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, IV., K počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2002.

MUESSING, Carolyn – FERZOCO, George (eds.). *Medieval monastic education*. 1st edition. Leicester, London, New York: Leicester University Press, 2000.

NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu*. 1. vydání. Praha: Scriptorium, 2010.

NOVOTNÝ, Vojtěch (ed.). *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. Století (Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Theologica et Philosophica. Svazek 10)*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007..

OCHOA, Xaverius (ed.). *Codicem iuris canonici editae. Volumen I. Leges annis 1917–1941*. edizione. Roma: Commentarium pro religiosis, 1966.

O katechezi. Studie DTI HK. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2009.

OPATRNÝ, Aleš (ed.). *Kardinál Tomášek a koncil. Sborník ze symposia k 10. výročí úmrtí kardinála Tomáška a ke 40. výročí zahájení 2. vatikánského koncilu*. 1. vydání. Praha: Pastorační středisko Praha, 2002.

ONDO GREČENKOVÁ Martina – MIKULEC Jiří (eds.). *Církev a zrod moderní racionality. Víra, pověra, vzdělanost, věda v raném novověku. Folia Historica Bohemica Supplementum II*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008.

PARMA, Tomáš (ed.). *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu. 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*. Pro Arcibiskupství pražské vydalo Karmelitánské nakladatelství, 2014.

POLEHLA, Petr (ed.). *350 let královéhradecké diecéze*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015.

Porta Bohemica. Sborník historických prací 5 (2009).

RAUCHOVÁ, Jitka – JIROUŠEK, Bohumil a kol. *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2012.

SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (Hrsg). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Ländern und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2009.

Sborník Katolické teologické fakulty VII. Omnia autem probate. In memoriam ThDr. PhDr. Karla Vrány. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005.

Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae Universitatis Brunensis 1973, B 20.

Škola a město. Sborník příspěvků z konference Documenta Pragensia 11 (1993).

SLÁDEK, Karel a kol. *Krásy spasí svět.* 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016.

VILLARRI, Rosario (ed.). *Barokní člověk a jeho svět.* 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2004.

VOGEL, Jiří – VIK, Dalibor (eds.). *Kapitoly z dialogu mezi vědou a vírou* 1. vydání. Chomutov: L. Marek, 2013.

WOLF, Hubert (Hrsg.). *Die katholisch-theologischen Disziplinen in Deutschland 1870–1962. Ihre Geschichte, ihr Zeitbezug.* 1. Auflage. Paderborn: Schöningh, 1999.

ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura (Hrsg.). *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation.* 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2007.

E) Slovníky, encyklopedie a bibliografické přehledy

Český slovník bohovědný. Díl první, A – Bascap. 1. vydání. Praha: V. Kotrba, 1912.

BEINERT, Wolfgang. *Slovník katolické dogmatiky.* 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník.* 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008.

BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. III. díl, 4. svazek. Řeholní klerikové (jezuité).* 1. vydání. Praha: Libri, 2012.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky.* 4. vydání. Praha: Libri, 2003.

FARRUGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel. *Encyklopedický slovník křesťanského Východu.* 1. vydání. Refugium: Olomouc 2008

HANUŠ, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů.* 1. vydání. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek I. A–O.* 1. vydání. Praha: Academia, 2011.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek II. P–Ž.* 1. vydání. Praha: Academia, 2011.

Malý slovník bohovědný. 1. vydání. Praha: Česká katolická charita, 1963.

NEKVINDA, Libor. *Na hlubinu 1926–1948. Bibliografie revue pro duchovní život*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000.

NOVOTNÝ, Vojtěch – VAŇÁČ, Martin – KUNŠTÁT, Miroslav. *Biografický slovník katolických teologických fakult v Praze 1891–1990*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013.

Ottův slovník naučný. Díl 16. 1. vydání Praha: J. Otto, 1900.

PODLAHA, Antonín. *Bibliografie české katolické literatury náboženské od r. 1828 až do konce r. 1913. Církevní dějiny české (dokončení). Liturgika. Archeologie a církevní umění. Církevní zpěv a hudba. Encyklopedie, časopisy, periodické publikace, almanachy a kalendáře. Dodatky a opravy*. 1. vydání. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1918.

F) Články a časopisecké studie

ALBRECHT, Justin. Dogma, liturgie, život. In *Pax* 5–6 (1928), s. 129–131.

Anotace knihy MIGNE, Jacques Paul – SCHINKE. *Encyklopädisches Handbuch der katholischen Liturgie, oder historische und darstellende Erörterungen über den Gesamttritus und das Ceremonial des Gottesdienstes, die heiligen Sakramente, Feste, Hierarchie, Gebäude etc. Nach dem französischen Werke des Abbé Migne bearbeitet von Schinke, Religionslehrer am k. kath. Gymnasium zu Gleiwitz und Kühn, Kapellan zu Gleiwitz*. 1. Auflage. Gleiwitz: Sigismund Landsberg, 1846. In *Časopis katolického duchovenstva* 2 (1848), s. 132.

BARTOŇ, Josef. Česká tvář modlitby Páně. In *Communio* 1 (2015), s. 92–101.

BAŠTECKÁ, Lydia. Hradecký kanovník z náchodského rodu Šrůtků. In *Královéhradecko* (2004), s. 23–31.

BENEDIKT XVI. – RATZINGER, Joseph. Nová smlouva. K teologii nové smlouvy v Novém zákoně. In *Communio* 1 (2011), s. 16–30.

BERAN, Josef. Liturgika v rámci studia theologického. In *Pax* 1 (1939), s. 12–17.

BERAN, Josef. Liturgie jako součást náboženské výuky. In *Pax* 12 (1933), s. 543–549.

BRUGNOTTO, Giuliano. Cenni sulle prescrizioni liturgiche nella storia delle collezioni canoniche. In *Rivista liturgica* 98 (2011), s. 788–798.

BURÝŠEK, Josef. Aktivní účast při mši svaté. In *Časopis katolického duchovenstva* 6 (1948), s. 17–23.

CONGAR, Yves. Dějiny církve jako „locus theologicus“. In *Teologický sborník* 3 (2000), s. 61–68.

- ČEVELOVÁ, Zuzana. Modlitební knihy jako pramen k obrazu zbožnosti a genderovým konstruktům 19. století. In *Theatrum historiae* 6 (2010), s. 49–78.
- ČIHÁK, Josef. Duchovní správa. Dr. Josef Foltynovský. In *Časopis katolického duchovenstva* 4 (1936), s. 423.
- ČINÁTL, Kamil. Katolické osvícenství a koncept pastorální teologie. In *Kuděj* 2 (2000), s. 28–39.
- DŘÍMAL, Ludvík. Katecheze dětí a mládeže v období první Československé republiky. In *Studia theologica* 3 (2003), s. 61–68.
- DŘÍMAL, Ludvík. Vliv koncilu na obnovu katecheze. In *Teologické texty* 1 (2003), s. 9–13.
- EHRENBERGER, Tomáš. Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem. In *Dějiny a současnost*, 4 (2002), s. 23–27.
- FIEDLEROVÁ, Alena. Lidové rukopisné modlitební knihy raného novověku. In *Český lid. Etnologický časopis* 4 (2013), s. 385–408.
- FRÝVALDSKÝ, Pavel. Kříž jako „liturgie poslušnosti“. Výklad spasitelného významu Kristova kříže v knize Josepha Ratzingera – Benedikta XVI. „Ježíš Nazaretský“. In *Communio* 3 (2012), s. 75–85.
- HANUŠ, Jiří. Devatenácté století jako století druhé konfesionalizace. In *Teologický sborník* 4 (2001), s. 3–7.
- HARVILKO, Jan. Jiljí Chládek a jeho Počátkové opatrnosti pastýřské. In *Theologická revue* 1–4 (2006), s. 381–385.
- HOLUBOVÁ, Markéta. Duchovní pokládek duše křesťanské aneb Co vyprávějí rukopisné modlitební knížky 18. a 19. Století. In *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny* 2 (2001), s. 33–41.
- HORÁKOVÁ, Anna. Katolická lidová zbožnost žen v 19. století ve světle studia nebeklíčů. In *Jižní Morava. Vlastivědný časopis* 53 (2014), s. 193–214.
- CHARRON, André. Les divers types de distants. In *Nouveau Dialogue* 11 (1975), s. 3–9.
- KEJŘ, Jiří. Pronikání kanonického práva do středověkého českého státu. In *Revue kanonického práva* 3 (1997), s. 137–156.
- KOPEČEK, Pavel. Česká liturgika 19. století na stránkách ČKD. In *Studia theologica* 4 (2014), s. 168–181.
- KORBA, Emil. 125 let Časopisu katolického duchovenstva. In *Duchovní pastýř* 10 (1952), s. 158–159.

KRANEMANN, Benedikt. Grenzgängerin zwischen den theologischen Disziplinen. Die Entwicklung der deutschsprachiger Liturgiewissenschaft im 19. und 20. Jahrhundert. In *Trierer Theologische Zeitschrift* 108 (1999), s. 253–272.

KŘIŠŤAN, Alois. Pastorální teologie na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Diakonické prvky v pastorálce Antonína Skočdopole. In *Studia theologica* 3 (2008), s. 41–48.

KUCHAŘOVÁ, Hedvika – NEŠPOR, Zdeněk R. Pastor bonus, seu idea (semper) reformanda. Vzdělávání a výchova kléru pro působení ve farní správě v 18. a na počátku 19. století. In *Český časopis historický* 2 (2007), s. 351–392.

Literatura, recense, rozhledy. In *Časopis katolického duchovenstva* 9 (1930), s. 585–587.

MACEK, Petr. Liturgické hnutí v českých zemích na příkladu časopisu *Pax*. In *Teologické texty*, 1 (2014).

MÁDR, Oto. Živá teologie včera a zítra. In *Teologické texty*, 6 (1998), s. 193–195.

MACHÁLEK, Vít. Církev a poválečný český nacionalismus. In *Theatrum historiae* 13 (2013), s. 267–285.

MELKA, Antonín. Dr. Josef Foltynovský: Liturgika. In *Časopis katolického duchovenstva* 10 (1932), s. 651.

MOHELNÍK, Benedikt. Vztah obecného a služebného kněžství. In *Salve* 2 (2010), s. 95–110.

Na ukázkou. In *Blahověst* úvodní číslo (1847), s. 1–2.

NĚMEC, Josef. Nezdravé zjevy následkem liturgických reforem, 6 (1958), s. 102.

NĚMEC, Josef. Hodnocení nových rubrik misálu, 8 (1961), s. 146–147, zde s. 147.

NOVOTNÝ, Miroslav. Výchova a vzdělání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století. In *Historie, Otázky, Problémy* 2 (2009), s. 119–132.

NOVOTNÝ, Vojtěch. České teologie umírající církve 70. let 20. století. In *Teologické texty* 1 (2004), s. 7–13.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká teologie 2. poloviny 20. století a péče o místní církve. In *Teologické texty* 5 (2004), s. 201–202.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Pastorační cíl církevních studií a autentické teologické vidění. In *Teologické texty* 4 (2004) s. 156–159.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Christologická založení teologií umírající církve. In *Teologické texty* 3 (2005), s. 93–95.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Zrod teologa. Oto Mádr v letech 1945–1951. In *Studia theologica* 30 (2007), s. 63–77.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných: Stav české katolické teologie v l. 1949–1950. In *Studia theologica* 2 (2008), s. 49–63.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Sterbende Kirche. Tschechische Theologie angesichts kommunistischer Unterdrückung. In *Internationale katholische Zeitschrift Communio* 2 (2008), s. 185–199.

NOVOTNÝ, Vojtěch. L'ecclesiologia personalistica ceca. In *Slavia. Rivista trimestrale di cultura* 1 (2009), p. 200–217 (= L'ecclesiologia personalistica ceca della seconda metà del XX secolo. In *Reportata. Passato e presente della teologia* 1 (2009).

NOVOTNÝ, Vojtěch. Teologie a univerzita, aneb o prospěšnosti teologického poznání. *Universum. Revue České křesťanské akademie* 2 (2012), s. 11–13.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Antonín Mandl – svědek diskusí mezi katolíky ve druhé polovině 60. let 20. století. In *Acta Universitatis Carolinae Theologica* 2 (2013), s. 99–114.

OVEČKA, Libor. Český morální teologie v 1. polovině 20. století. Metodologie zkoumání dějin teologického myšlení. In *Církevní dějiny* 17 (2015), s. 4–12.

PETRÁČEK, Tomáš. Kněžství, kněží a dějiny. Několik poznámek k proměnám forem kněžského života v moderní době. In *Salve* 2 (2010), s. 25–36.

PODLAHA, Antonín. Dodatky a opravy k biografickým starších spisovatelů českých. In *Časopis musea Království českého* (1891), s. 101–108.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Trojice a svátosti. In *Studia theologica* 2 (2002), s. 29–34.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Tajné studium teologie. In *Teologické texty* 2 (2003), s. 72–73.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prorocký rys novodobé české teologie. In *Teologické texty* 3 (2006), s. 129–131.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Současná česká trinitologie. In *Salve* 3–4 (2006), s. 181–191.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Teologie dějin a česká teologie. In *Teologické texty* 1 (2009), s. 39–45.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Česká katolická teologie v období 1850–1930 a astronomie, kosmogonie a kosmologie. In *Studia theologica* 2 (2013), s. 1–31.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prolegomena ke studiu české christologie 1901–1910, knižní produkce a příspěvky v ČKD. Doplnky k přehledu tvorby v 19. století. In *Studia theologica* 1 (2012), s. 79–111.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Prolegomena ke studiu české christologie 19. století. Knižní produkce a odborné studie v ČKD. In *Studia Theologica* 2 (2011), s. 126–162.

Prováděcí nařízení k Apoštolské konstituci *Deus scientiarum Dominus*. In *Časopis katolického duchovenstva* 2 (1936), s. 111–130.

SCHALLER, Marian. Naším milým přátelům. In *Pax* 11–12 (1939), s. 209.

SKLENÁŘ, Michal. Liturgika a příbuzná témata na stránkách časopisu Vyšehrad (1945–1948). Příspěvek k dějinám české katolické liturgiky po druhé světové válce. In *Acta Universitatis Carolinae Theologica* 2 (2015), s. 303–319.

S. N. Náš zápisník. In *Duchovní pastýř* 6 (1952), s. 83.

S. N. Úvodník. In *Pax* 1 (1933), s. 1.

S. N. Proč právě víra katolická největší protivenství trpí. In *Časopis katolického duchovenstva* 6 (1833), s. 566.

STATEČNÝ, Karel. Dr. Antonín Skočdopole. In *Časopis katolického duchovenstva* (1919), č. 1–2, s. 74–78.

Soubor příspěvků z celostátního symposia na téma „Ke kořenům české teologie“. In *Studia theologica* 4 (2014), s. 111–224.

SOUKUP, Jan. Klerikální seminář a bohoslovné učiliště v Hradci Králové [1]. In *Časopis katolického duchovenstva* 6 (1891), s. 321–329.

SOUKUP, Jan. Klerikální seminář a bohoslovné učiliště v Hradci Králové [2]. In *Časopis katolického duchovenstva* 7 (1891), s. 400–418.

ŠMÍD, Marek. Marmaggiho aféra. Největší diplomatická roztržka mezi ČSR a Svatým stolcem v meziválečném období. In *Církevní dějiny* 14 (2014), s. 40–49.

ŠOTOLA, Jaroslav. Kariéra v černém. Předpoklady pro získání farního benefícia v 18. století. In *Časopis Matice moravské* 2 (2007), s. 319–341.

ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie* 1 (2010), s. 9–29.

TADRA, Ferdinand. Počátkové semináře arcibiskupského v Praze. Příspěvek ke sporu kardinála Harracha s jezuitou a ku dějinám vysokých škol pražských. In *Sborník historického kroužku* 2 (1884) s. 193–201, 270–279 a 339–347.

Teologické texty 6 (1998) („Tisíc let české teologie“).

URBÁNEK, Vladimír. Jiljí Chládek, český obrozenec a osvícenec. In *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 4, *Studia Historica XXVIII*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1986, s. 115–140.

VACEK, František. Dogmaticko-historické rozjímání o obřadech, liturgice a symbolice církve katolické. In *Časopis katolického duchovenstva* 1 (1832), s. 67–83.

VLACHOVÁ, Klára – ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. In *Sociologický časopis* 4 (2004), s. 489–508.

WOLF, Jiří. Bílinská fara v době předbělohorské a Jan Peit Hostounský. Kulturněhistorická marginálie. In *Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích* 26 (2006), s. 201–206.

G) Skripta

BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii. Část 1. Všeobecný úvod*. 1. vydání. Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze – pobočka v Olomouci, 1972.

KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika. Skripta pro III. ročník studia teologie*. Olomouc: vlastní náklad, 2006.

KOPEČEK, Pavel. *Reforma liturgie a reforma církve*. [Skripta.] Praha: vlastní náklad, 2002.

KOPEČEK, Pavel. *Liturgika pro 4. ročník dálkového studia*. [Speciální liturgika.] Praha: vlastní náklad, 2001.

Coena dominica Bohemica. Studijní texty UK ETF v Praze. 1. vydání. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2006.

H) Vysokoškolské kvalifikační práce

DOHNALOVÁ, Helena. *Biblistika na českých vysokých školách od r. 1989*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2014.

HUSÁK, Petr. *Osobnost Dominika Pecky. Vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2013.

JADAVAN, Michal František. *Eklesiologie Silvestra Maria Braita OP v jeho knize Církev. Studie apologeticko-dogmatická*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra systematické teologie, 2010.

MACEK, Petr. *Revue Na hlubinu a Filosofická revue. Sonda do intelektuálních dějin meziválečného katolicismu v díle české dominikánské provincie*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2011.

ÖZÖRENCIK, Helena. *Časopis Vyšehrad (1945–1948). Program, profil a vztah k době*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky 2010.

ŘIHÁK, Lubomír. *Mariologie v Časopisu katolického duchovenstva v letech 1828–1949*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra systematické teologie, 2014.

SKLENÁŘ, Michal. *Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české liturgické literatuře (1772) 1852–1962*. Licenciátní práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2015.

SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti v Ústí nad Orlicí jako obraz římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1961*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2014.

SKLENÁŘ, Michal. *Tridentská reforma diecézního kléru a její vybrané vnější projevy. Kněžský oděv jako odraz požadavků kladených na diecézní kněžstvo po Tridentském koncilu*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2013.

STEINEROVÁ, Marie. *Liturgika v teologickém studiu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1900–1968*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Katedra pastorálních oborů a právních věd, 2014.

UČEŇ, Alois. *Liturgické hnutí. Jeho vznik a vývoj v Církvi Kristově a zvláště v našich zemích*. Disertační práce. Brno: 1967.

VAŇÁČ, Martin. *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v letech 1891–1939. Příspěvek k dějinám vztahu mezi státem, církví a univerzitou na přelomu 19. a 20. století*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, 1999.

VEHOVSKÝ, Norbert František. *Eucharistie v české katolické teologii od roku 1948 do roku 1989*. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra teologických věd, 2014.

VLKOVÁ, Markéta. *Hudba a náboženský v české literární produkci 18. a 19. století*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy.

ZIMMERMENNOVÁ, Marie. *Vývoj katechetiky v českých zemích v letech 1920–1994*. Licenciátní práce. Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2010.

I) Internetové stránky

<http://www.cdct.cz>

<http://www.cdk.cz>

<http://www.cmtf.upol.cz>

<http://depositum.cz>

<https://digilib.phil.muni.cz>

<http://www.dmgh.de>

<http://www.documentacatholicaomnia.eu>

<http://www.kpmk.eu>

<http://kramerius.nkp.cz>

<http://mondodmani.org>

<http://www.pastorace.cz>

<http://www.rivistaliturgica.org>

<http://spcp.prf.cuni.cz>

<http://sreview.soc.cas.cz>

<http://w2.vatican.va>